

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

Др Ненад А. Васић

НАЦИОНАЛНА ДРЖАВА У ПОЛИТИЧКИМ
ИДЕЈАМА О “ВЕЛИКОЈ СРБИЈИ” И
“ВЕЛИКОЈ АЛБАНИЈИ”

докторска дисертација

Београд, 2013.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF POLITICAL SCIENCE

PhD Nenad A. Vasić

NATION-STATE IN THE POLITICAL
IDEAS OF “*GREAT SERBIA*” AND
“*GREAT ALBANIA*”

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2013

Чланови комисије за одбрану докторске дисертације

Ментор: проф. др Драган Симеуновић, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука

Проф. др Предраг Симић, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука

Академик Љубодраг Димић, Универзитет у Београду, Филозофски факултет

Датум одбране:

РЕЗИМЕ

Позната је и широко прихваћена чињеница и схватање да је свим владарима и државницима кроз досадашњу политичку историју било веома важно да им царства и државна територија са народом којим управљају буде што већа. Међутим, као нови политички и историјски феномен у доба модерне, појавио се широко распрострањени интерес уједињавања народа који су често били са друге стране границе неке државе, али, и појава иредентизма и сепаратистичких лидера, странака и покрета. Њихова појава и активности посебно су били видљиви и карактеристични на Балканском полуострву од прве половине XIX и током читавог XX, протежући свој континуитет и на почетак XXI века. У самом центру великодржавља налази се често нерешено или на незадовољавајући начин решено национално питање, као нпр. српско и албанско национално питање у региону Југоисточне Европе, па отуда, нарочито код националиста, сепаратиста и екстремиста и различита виђења и пројекти етничког инжењеринга као и у конкретној, компаративној студији случаја – *Велике Србије и Велике Албаније*.

Научни рад је структуриран тако да поред уводних напомена и закључног разматрања, садржи пет делова – тематских целина: I. Држава у савременим политичким теоријама и легитимацијским концептима, II. Пропедеутика политичке теорије нације, III. Појава и развој политичких идеја *Велике Србије и Велике Албаније*, IV. Идејни и политички контекст конфликта око Косова и Метохије, V. Доминантне опције и политички модели за решавање будућег статуса Косова и Метохије и VI. Будућност српско-албанских односа и могућности остваривања Велике Србије и Велике Албаније у XXI веку.

У првом делу рада под називом – *Држава у савременим политичким теоријама и легитимацијским концептима* предмет истраживања обухватао је појаву и историјску генезу државе са њеним најбитнијим елементима и структуру која је чини. Поред тога, важно место у докторској дисертацији представљају и различита одређења државе у овдашњој и иностраној политичкој науци. Свакако, централно место у овом делу научног рада представљали су и различити легитимацијски концепти државе у политичкој науци, и то: а) национална држава, б) правна држава, в) демократска држава г) социјална држава и д) држава благостања.

Најзад, размотрене су и водеће тенденције и трансформациони модели који карактеришу позицију, функцију и перспективу државе и у савременом политичком добу, имајући у виду један глобални феномен који се јавља све чешће, а то је глобална држава у ери глобализације са успостављањем *новог светског поретка*.

У другом делу рада – *Пропедеутика политичке теорије нације* као и у првом делу, предмет истраживања односио се на појаву и историјску генезу нације са њеним најбитнијим елементима и структуром. Поред тога важно место у научном истраживању свакако представљају и различита одређења нације у домаћој и иностраној етнологији и политичкој науци. Свакако, централно место у овом сегменту представља елаборација и интерпретација политичке историје друштвеног порекла нација у три облика: а) емоционалну димензију народа, б) културну димензију народа и в) политичку димензију народа. После извршене адекватне научне и теоријске анализе и студиозне обраде, дат је и преглед најреномиранијих одређења нације и национализма. Такође, ближе и детаљније појашњена је *differentia specifica* између национализма као политичке идеологије, или, као друштвеног покрета уз узгредне напомене и осврте варијација на тему. Целовито сагледавање савремених етничких заједница и међуетничких односа на просторима бивше СФРЈ обележили су и конфликти у дијапазону од инцидента, ексцеса, политичких и парламентарних трвења све до претњи и употребе оружја који су народе на Западном Балкану одвели у оружана непријатељства и ратове. Њих су изазвали националисти, шовинисти и екстремисти уз подршку политичара, ксенофоба, етничких патерналиста и каријеристички оптерећених лидера који су понекад потпомагали једни друге. Најзад, размотрени су и различити аспекти и димензије краја нације у контексту дилеме мита и стварности.

Трећи и уједно најважнији део дисертације носи наслов – *Појава и развој политичких идеја Велике Србије и Велике Албаније*. У овом делу докторске дисертације коришћена је компаративна и историјска метода и анализа садржаја. Такође је дата систематизација и континуитет историје идеје и актери *Велике Србије* виђени и обрађени из позиције и перспективе албанских политичара и интелектуалне елите, као и, антиалбански политички пројекти и етнички инжењеринзи, и обрнуто, антисрпски пројекти и иницијативе.

У четвртом делу дисертације – *Идејни и политички контекст конфликта око Косова и Метохије*, коришћена је дескриптивна и статистичка метода и анализа садржаја,

а централна интенција била је стављена на политичка поља спорења актера око *Велике Србије* и *Велике Албаније*. Узети су у обзир и анализирани ставови лидера и наведене релевантне политичке партије које заступају идеју и концепт традиције великодржавља с посебним освртом на идеју, концепт и визију Великог Косова с почетка XXI века. Такође, у нашем фокусу било је питање међуетничког конфликта и спорење политичара и интелектуалних елита око територијалности и државности Србије – Косова. С обзиром на то презентоване су: а) *Популационе карактеристике Косова и Метохије*, б) *Економија и ресурси Косова и Метохије*, в) *Политичке институције и доступност јавне управе*, г) *Статус и позиција културе – језик и образовање*, д) *Организовани криминал и правосуђе*, ђ) *Религија*, е) *Медији*, ж) *Национал-романтизам и патриотизам – митови и геополитички контекст* и з) *Позиција и улога дијаспоре*. Историјски и хронолошки елаборирана су и интерпретирана конфликтна политичка питања на Косову и Метохији у односу на политике коју су водили политичари на власти или утицајни лидери, укључујући опозицију и ванпарламентарне утицајније странке, лидере и појединце.

У петом делу дисертације размотрене су и објашњене – *Доминантне политичке опције и уставноправни модели за решавање будућег статуса Косова и Метохије*. Са аспекта политичке науке, идентификовани су динамика и фазе у досадашњем решавању будућег статуса Косова и Метохије.

Шести део односи се на – *Будућност српско-албанских односа и могућности остваривања Велике Србије и Велике Албаније у XXI веку*.

Косовски проблем је старији од косовског питања, а политичке идеје и пројекти *Велике Србије* и *Велике Албаније* су феномени модерне и савремене политичке историје двају народа друге половине XIX века, протежући се нарочито у првој половини XX и једним делом 90-их година, али и почетком XXI века, само у програмима минорних партија које су, често, и ванпарламентарне. У средишту свих политичких идеја и оба великодржавна пројекта јесте интерес за државним обједињавањем и уједњавањем већине српског и албанског народа које се недвосмислено односи и на српско национално питање, али, и на албанско питање у различитим историјским границама државних територија кроз историју. Косовско питање данас не треба да се решава ни просрпски ни проалбански, већ кроз српско-албански компромис и интернационалне интеграције *in concreto* нпр. у Европској унији, или, уколико је то демократска воља и њихових политичких и интелектуалних елита, алтернативно, ван ње. Ово је оригинална, и досада једина

компаративна студија из домена политичких наука о косовским етнонационализмима, са компаративном модерном и савременом политичком историјом идеја *Велике Србије* и *Велике Албаније*, сагледани кроз доминантне политичке процесе, опције и политичке моделе решавања будућег статуса за јужну српску АП Косово и Метохију. У фокусу је српско и албанско питање у дугом цивилизацијском постојању, али и културном политичком трајању на овом јужном геопростору Западног Балкана у региону Југоисточне Европе.

На основу целокупно спроведеног истраживања, могли бисмо закључити следеће:

1. Постоје више аутора идеја и пројеката *Велике Србије* и *Велике Албаније* у различитим територијалним и картографским државним пројекцијама.
2. Сви народи на Балканском полуострву имали су великодржавне пројекте у циљу националних и територијалних уједињења њихових припадника који су кроз различите ратне или мировне уговоре остајали ван постојеће националне државе.
3. Пројекат *Велике Србије* никада није био део неког званичног документа српских власти, којег су они спроводили.
4. За разлику од пројекта *Велике Србије*, пројекат *Велике Албаније* је био остварен за време II св. рата у време фашистичке Италије Бенита Мусолинија и нацистичке Немачке Адолфа Хитлера.
5. И сада у Републици Србији и јужној аутономној покрајини Косову и Метохији постоје интелектуалци и лидери политичких партија који су за етничко и територијално уједињење у *Велику Албанију*, али, и *Велику Србију* у чијем политичком, етничком и идеолошком центру се налази, према међусобним оптужбама великодржавље.
6. У садашњем времену, свесрпско и свеалбанско етничко и територијално уједињење у ситуацији постојања европских и атлантских интеграција, било које великодржавље није могуће и политички, али, и уставноправно је недопустиво.
7. Решење српског питања и албанског питања као косовског питања треба решавати мирно, демократски и компромисно кроз интернационалне интеграције у Европску унију и договором са званичницима НАТО-а.

Да би се вишевековни српско-албански конфликт и статусна драма решили на задовољавајући у будућности, одржив начин, најбољи су међународни преговори какви се сада воде у Бриселу (у Европској комисији, тј. у канцеларији специјалног изасланика високе представнице ЕУ за спољну и безбедносну политику Кетрин Ештон, уз посредовање Британца Роберта Купера) и *vin-vin* одржив договор на европским и атланским принципима уз добре услуге представника држава и влада у свету. Косово припада свима онима који тамо живе и раде.

Кључне речи: нација, држава, политика, национално питање, Велика Србија, Велика Албанија, европске интеграције, Европска унија, НАТО, Југоисточна Европа.

Научна област: Политичке науке.

Ужа научна област: Политичка теорија, политичка историја, Балканске студије.

УДК 323.173(497.15=919.83)

327.35

327.39:061.1EU

321.01

ABSTRACT

Throughout political history, it is a well known and well accepted fact that all the rulers and statesmen were very keen on making the territory of their countries as large as possible. In modern times, however, a new political and historical phenomenon appeared - the interest of unification of peoples often living in different, usually neighbouring countries (as well as the outbreak of irredentism and emerging of separatist parties, movements and leaders). The activities of the politicians advocating separatist causes have in particular been intense in the Balkans starting in the early 19th century, throughout the 20th century, even in the early 21st century. The concept of greater states in its core the unsolved or in an inappropriate way solved national issue (a good example is the Serbian or Albanian national issue, typical of the region of South-eastern Europe); this is especially among the nationalists, separatists and extremists the source of various visions and projects of ethnical engineering, presented in the comparative case study - Great Serbia and Great Albania.

The structure of this dissertation, apart from the introduction and the conclusion, includes five parts: I) The nation in the modern political theories and legitimating concepts, II) Propaedeutics to the political theory of the nation, III) Emerging and development of political ideas of the Great Serbia and Great Albania, IV) Ideas and political context of Kosovo and Metohija conflict, V) Dominant options and political models for resolution of the future status of Kosovo and Metohija.

The first part of the dissertation, entitled "The nation in the modern political theories and legitimating concepts", deals with the historical genesis of the nation, and its most important elements and structure. Also, an important part of the dissertation includes various definitions of the nation in domestic and international political science. In addition, this part deals with legitimating concepts of the nation in political science, such as: a) nation-state, b) rule of law, c) democracy, and d) welfare state. Finally, this part of the dissertation deals with the leading tendencies and transformation models, typical of the position, function and the perspectives of the nation in the political post-modern, bearing in mind an emerging global phenomenon of the global nation, emerging during the globalisation and followed by the establishing of the new world order.

The ensuing part of the dissertation is entitled "Propaedeutics of the political theory of the nation". The initial discussion, similar to the first part of the dissertation, deals with the historical

genesis of the nation, and its most important elements and structure. An important part of the research includes definitions of the nation in domestic and international political science. The most important topic in this part is the interpretation of the political history of the social origin of the nations, manifested in three ways: a) emotional dimension of the people, b) cultural dimension of the people and c) political dimension of the people. After listing the most influential definitions of the nation and nationalism, the following text attempts to provide a more detailed explanation of the *differentia specifica* of the nationalism as a political ideology or a social movement. The overview of the modern ethnical communities and interethnic relations in former Yugoslavia is marked by the conflicts, ranging from incidents and political and parliamentary arguments to menacing and use of armed force that led the peoples of the Western Balkans to hostilities and wars; the leading force behind these conflicts were nationalists, chauvinists and extremists, supported by the politicians, xenophobes, ethnical paternalists and leaders looking after nothing but their own political career. Final discussion in this part addresses the various aspects and dimensions of the end of nations, in the context of the dilemma of myth and reality.

The third and the central part of the dissertation is entitled "The emerging and development of the political ideas of Great Serbia and Great Albania". This part is characterised by the use of comparative-historical method and content analysis; it includes the systematisation and continuity of history of the idea and the actors of the Great Serbia, seen from the perspective of Albanian politicians and intellectual elite as anti-Albanian political projects and ethnical engineering, as well as vice versa (i.e. the idea of Great Albania seen as anti-Serbian project and initiative).

The fourth part of the dissertation, dealing with the ideas and political context of Kosovo and Metohija conflict, is notable for the use of descriptive and statistical method and conflict analysis. The political fields of dispute between the proponents of Great Serbia and Great Albania are the most important part of the discussion; one of the topics are the political views of the leaders, as well as the relevant political parties advocating the idea and the concept of maintaining the tradition of the greater nation, with a special attention dedicated to the idea, concept and the vision of Great Kosovo in the early 21st century. Further on, the type and the nature of the interethnic conflict, as well as the disputes between politicians and intellectual elites on the territoriality and statehood of Serbia-Kosovo, is reflected. Bearing this in mind, the discussion includes: a) The demographics of Kosovo and Metohija, b) The economy and the resources of Kosovo and Metohija, c) Political institutions and the availability of the public

administration, d) The status and the position of culture – the language and the education, e) Organised crime and the judicial system, f) Religion, g) Media, h) National-romantism and patriotism – the myths and the geopolitical context, and) The position and the role of Diaspora. In a chronological manner, a preview and the interpretation of the conflict political issues in Kosovo and Metohija (regarding the official policy of the ruling politicians or influential leaders, but also the opposition and extra parliamentary parties, leaders and individuals) is provided.

The fifth part of the dissertation discusses and explains the dominant options and political models for resolution of the future status of Kosovo and Metohija. From the aspect of the political science, the dynamics and phases in previous resolution of the future status of Kosovo and Metohija have been identified.

The final part of the dissertation – The Future of Serbian-Albanian relationships and possibility of the Great Serbia and Great Albania realisation in the 21st century.

The Kosovo and Metohija problem has a history longer than that of the Kosovo and Metohija issue; the political ideas and projects of Great Serbia and Great Albania are phenomena of the modern ages and the modern political history of two peoples, spreading from the late 19th century, throughout the 20th century, but also to the early 21st century (although in the programs of the minor political parties, some of whom are also extra parliamentary). The core of these political ideas and projects includes the interest for state unification and uniting the majority of both the Serbian and Albanian population, which undoubtedly addresses the Serb national issue and the Albanian issue within various historical territorial boundaries. The Kosovo and Metohija issue should not be resolved neither in a pro-Serb nor in a pro-Albanian way, but through compromise between Serbs and Albanians, as well as international integrations *in concreto*, for instance into the European Union or, if such a decision is made by these peoples and their political and intellectual elites in a democratic fashion, outside of the European Union. This dissertation is original and so far the only comparative political science study of Kosovo ethno nationalisms, with inclusion of the modern political history of the ideas of Great Serbia and Great Albania; the main accent is placed on the Serbian and Albanian issue in the long history of civilisations.

Based on the conducted research, the following conclusions could be drawn:

1. There have been numerous ideas and projects of Great Serbia and Great Albania, with various territorial ranges

2. All of the peoples inhabiting the Balkan peninsula have had greater nation projects, aiming for the national and territorial unification of their compatriots living (due to various peace treaties) outside of the current national borders
3. The project of Great Serbia has never been part of any of the official documents, adopted and implemented by the Serbian authorities
4. Unlike the project of Great Serbia, the project of Great Albania had been achieved during the World War II, during the occupation of Yugoslavia by the Italian and Nazi German forces.
5. Intellectuals and political leaders advocating ethnical and territorial unification with Great Albania or Great Serbia are active even in the present times, both in the rest of Serbia and in Kosovo and Metohija. Both of these elites charge each other of greater nation and irredentist projects.
6. In modern times, the all-Serbian or all-Albanian ethnical and territorial unification (in times of existence of Euro-Atlantic integrations) is considered unrealistic, and is politically and constitutionally out of question
7. The resolving of the Serb issue, as well as of the Albanian issue (in the form of Kosovo issue), should be carried on in a peaceful and democratic fashion, with compromise on both sides and through integration into EU and in accord with the NATO officials.

In order to resolve the centuries-long Serb-Albanian conflict and the status drama in the best way possible, a good option is represented by the international negotiations currently going on in Brussels, coordinated by Robert Cooper, special envoy of the EU High Representative for foreign and security policy Catherine Ashton, as well as achieving a win-win agreement based on Euro-Atlantic principles and courtesy of the good services of the nations and governments all over the world. Kosovo and Metohija belongs to all the people living and working there.

Key words: nation, state, politics, national question, Great Serbia, Great Albania, European integration, European Union, NATO, South Eastern Europe.

Scientific area: Political Sciences.

Narrow scientific area: Political Theory, Political History and Balkan Studies.

UDC 323.173(497.15=919.83)

327.35

327.39:061.1EU

321.01

САДРЖАЈ

Апстракт

Кључне речи

Abstract

Key Words

Уводне напомене 1

I. ДРЖАВА У САВРЕМЕНИМ ПОЛИТИЧКИМ ТЕОРИЈАМА И ЛЕГИТИМАЦИЈСКИМ КОНЦЕПТИМА

– од града-државе до светске државе

1. Појам и елементи државе.....9
2. Историја државе и политике.....12
3. Дефиниција државе.....15
4. Модерни легитимацијски концепти државе у политичкој науци.....16
 - А) Правна држава.....18
 - Б) Социјална држава и држава благостања.....18
 - В) Национална држава.....18
 - Г) Демократска држава.....19
 - Д) Ауторитарна и тоталитарна држава.....19
5. Држава у савременом политичком добу постмодерне20
 - А) Светска држава и нови светски поредак.....21

II. ПРОПЕДЕУТИКА ПОЛИТИЧКЕ ТЕОРИЈЕ НАЦИЈЕ

– традиција етничке заједнице и савремени међуетнички односи

1. Појам нације.....28
2. Политичка историја друштвеног порекла нација.....28
 - А) – Емоционална димензија народа.....32
 - Б) – Културна димензија народа.....34
 - В) – Политичка димензија народа.....35
3. Дефиниција нације и национализма.....39
4. Национализам између политичке идеологије и друштвеног покрета.....45

III. ПОЈАВА И РАЗВОЈ ПОЛИТИЧКИХ ИДЕЈА *ВЕЛИКЕ СРБИЈЕ* И *ВЕЛИКЕ АЛБАНИЈЕ*

– карактер међуетничких односа и генеза националних конфликта

1. Опис српско-албанских односа и позадина конфликтног спора.....49
2. Појава и развој идеја о *Великој Србији*.....59
3. Појава и развој идеја о *Великој Албанији*.....67
4. Српско-албански односи на Косову и Метохији и конфликти око *Велике Србије* и *Велике Албаније* – фазе и циклуси75

IV. ИДЕЈНИ И ПОЛИТИЧКИ КОНТЕКСТ КОНФЛИКТА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ

– политичка поља спорења око *Велике Србије* и *Велике Албаније*

1. Међуетнички конфликт и политичко спорење око територијалности и државности.....92
2. Популационе карактеристике Косова и Метохије.....92
3. Економија и природни ресурси Косова и Метохије.....93
4. Политичке установе и доступност јавне управе.....97
5. Статус и позиција културе – језик и образовање.....98
6. Организовани криминал и правосуђе.....98
7. Религија99
8. Медији100
9. Национал-романтизам и патриотизам – митови и геополитички контекст.....101
10. Позиција и улога дијаспоре.....103
11. Историјско политичко питање конфликта на Косову и Метохији103
12. Политике сукобљених страна и друштвени актери на Косову и Метохији .105

V. ДОМИНАНТНЕ ПОЛИТИЧКЕ ОПЦИЈЕ И УСТАВНОПРАВНИ МОДЕЛИ ЗА РЕШАВАЊЕ БУДУЋЕГ СТАТУСА КОСОВА И МЕТОХИЈЕ

– пролегомена могућег conflict resolution-a

1. Динамика и фазе у решавању будућег статуса Косова и Метохије108
 2. Српске доминантне политичке опције и уставноправни модели за будући статус Косова и Метохије.....110
 3. Косовски Албанци и статус.....118
 4. Међународне политичке опције и доминантни модели за будући статус Косова.....121
 5. Статусни и технички политички преговори у Бечу 2006/2007. године.....126
- А) Амерички званичници и будући статус Косова.....130
Б) Контакт група за Косово и међународна 3-ка за преговоре.....132

В) Српска државна платформа и спојиви модели.....	135
Г) Албански тим јединства и статус Косова.....	140
Д) Спољна политика Руске федерације и Владимира Путина око Косова и Метохије.....	142

VI. БУДУЋНОСТ СРПСКО-АЛБАНСКИХ ОДНОСА И МОГУЋНОСТИ ОСТВАРИВАЊА *ВЕЛИКЕ СРБИЈЕ* И *ВЕЛИКЕ АЛБАНИЈЕ* У XXI ВЕКУ

1. Српска власт и спољнополитички реализам.....	147
2. Србија између ЕУ и неутралности.....	148
3. Елементи и опције за будућу спољнополитичку стратегију и дипломатију Републике Србије.....	150
4. Србија и мисија ЕУЛЕКС Косово.....	152
5. Резолуција 1244 и Споразум ЦЕФТА 2006.	154
А) ЦЕФТА 2006. и Стратегија регионалног развоја Републике Србије за период 2007. до 2012.године	156
6. ЦЕФТА 2006. и Привремене институције самоуправе на Косову – Влада Косова.....	157
А) ЦЕФТА 2006. – посао и пословни људи на Косову и Метохији.....	158
7. Споразуми о реадмисији и либерализацији визног режима.....	159
8. Резолуција 1244 и Споразум о стабилизацији и придруживању – ССП	162
9. ЕУПТ и ЕУЛЕКС Косово.....	163
10. Реконфигурација УНМИК-а и предлог шест тачака власти у Београду.....	164
11. Три услова српских власти – шест тачака Бан Ки Муна и Председничко саопштење СБ УН.....	167
12. ЕУЛЕКС Косово и Протокол о оперативној полицијској сарадњи са МУП-ом Републике Србије.....	170
13. Српски поднесак Генералној скупштини УН-а и Међународни суд правде у Хагу.....	172
14. Србија и Међународни суд правде.....	175
15. Аргументи Србије пред Међународним судом правде	175
16. Аргументи Косова (представљени као – Аутори једностраног проглашења независности) пред Међународним судом правде.....	177
Завршно разматрање.....	182
Appendix	
Литература	
Изјаву о ауторству	
Изјаву о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада	
Изјаву о коришћењу	
Биографија	

CONTENTS

Abstract

Key words

Abstract

Key Words

INTRODUCTION.....1

I. THE STATE IN CONTEMPORARY POLITICAL THEORIES AND CONCEPTS OF LEGITIMATING

– from city-state to world-state

1. The concept and elements of the state.....9
2. The history of the state and politics.....12
3. The definition of the state.....15
4. Modern concepts of legitimacy of the state in Political science.....16
 - A) The rule of law.....18
 - B) The welfare state.....18
 - C) The nation-state.....18
 - D) The democratic state.....19
 - E) The authoritarian and totalitarian state.....19
5. State in the modern political era of post-modern.....20
 - A) World government and new world order.....21

II. PROPEDEUTIKA POLITICAL THEORY OF NATIONS

– a tradition of ethnic communities and modern interethnic relations

1. The concept of nation.....28
2. The political history of the nation social origin.....28
 - A) - Emotional dimension of nations.....32
 - B) - The cultural aspect of the people.....34
 - C) - The political dimension of the people.....35
3. The definition of nation and nationalism.....39
4. Nationalism between political ideology and social movements.....45

III. THE EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF POLITICAL IDEAS OF THE GREAT SERBIA AND CONTROLLED GREAT ALBANIA

– The character of inter-ethnic relations and the genesis of national conflicts

1. Description of the Serbian-Albanian relations and the background of the conflict....49
2. The emergence and development of the ideas of *Great Serbia*.....59
3. The emergence and development of the ideas of *Great Albania*.....67
4. Serbian-Albanian relations in Kosovo and Metohija and conflict about *Great Serbia* and *Great Albania* – phase and cycles.....75

IV. CONCEPTUAL AND POLITICAL CONTEXT OF THE CONFLICT OVER KOSOVO AND METOHIJA

– Policy areas of contention around the *Great Serbia* and *Great Albania*

1. The inter-ethnic conflict and political controversy on territoriality and statehood.....92
2. Population characteristics of Kosovo and Metohija.....92
3. Economy and natural resources of Kosovo and Metohija.....93
4. Political institutions and the availability of public administration.....97
5. The status and position of culture – language and education98
6. Organised crime and justice.....98
7. Religion.....99
8. Media.....100
9. National romanticism and patriotism – myths and geopolitical context.....101
10. The position and role of the Diaspora103
11. The historical-political issue of the conflict in Kosovo and Metohija.....103
12. Policy of conflicting parties and social actors in Kosovo and Metohija.....105

V. DOMINANT POLITICAL AND CONSTITUTIONAL OPTIONS MODELS FOR THE FUTURE STATUS OF KOSOVO AND METOHIJA

– Prolegomena possible conflict resolution-s

1. Dynamics and phase in resolving the future status of Kosovo and Metohij.....108
 2. Serbian dominant political and constitutional options - models for the future status of Kosovo and Metohija110
 3. Kosovo Albanians and status118
 4. International policy options and dominant models of Kosovo's future status.....121
 5. Technical and political status talks in Vienna in 2006/2007.126
-
- A) American officials and the future status of Kosovo.....130
 - B) Contact Group on Kosovo and the international 3-point for negotiations.....132
 - C) Serbian government platform and compatible models.....135
 - D) Albanian team unity and the status of Kosovo.....140
 - E) The foreign policy of the Russian Federation Vladimir Putin on Kosovo.....142

VI. THE FUTURE OF SERBIA IN THE 21ST CENTURY

1. Serbian foreign policy powers and realism.....	147
2. Between the EU and Serbia neutrality.....	148
3. Elements and options for future foreign policy strategy and diplomacy Republic of Serbia.....	150
4. Serbia and EULEX Kosovo mission.....	152
5. Resolution of 1244 and CEFTA 2006th	154
A) CEFTA 2006th Regional Development Strategy of the Republic of Serbia for the period from 2007 to 2012.....	156
6. CEFTA 2006th and the Provisional Institutions of Self-Government in Kosovo - Kosovo's government	157
A) CEFTA 2006th - Business and businessmen in Kosovo and Metohija.....	158
7. Agreements on readmission and visa liberalization.....	159
8. Resolution 1244 and the Stabilisation and Association Agreement – SAA.....	162
9. EUPT and EULEX Kosovo.....	163
10. Recofinguration of UNMIK and the six-point proposal of the authorities in Belgrade.....	164
11. Three conditions of Serbian government - six counts Ban Ki-moon and the UN Security Council Presidential Statement.....	167
12. EULEX Kosovo and the Protocol on operational police cooperation with the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Serbia.....	170
13. Serbian submission to the UN General Assembly and the International Court of Justice in The Hague.....	172
14. Serbia and the International Court of Justice.....	175
15. Arguments of Serbia before the International Court of Justice.....	175
16. Arguments of Kosovo (represented as the Authors of Unilateral Declaration of Independence) at the International Court of Justice.....	177
Final Review.....	182

Appendix

Literature

Statement of Authorship

A statement of the identity of printed and electronic versions of the dissertation

Statement of Use

Biography

Уводне напомене

Позната је и широко прихваћена чињеница и схватање да је свим владарима и државницима кроз дошњу историју било веома важно да им царства и државна територија којом управљају буде што већа. Међутим, као нови историјски феномен у доба политичке модерне, појавио се широко распрострањени интерес уједињавања народа који су често били у мањини неке од суседних држава, али, и појава иредентизма и сепаратистичких лидера, странака и покрета. Њихова појава и активности посебно су били видљиви и карактеристични на Балкану од прве половине XIX и током читавог XX, протежући свој континуитет и на почетак XXI века. У самом центру великодржавља налази се, често, нерешено или на незадовољавајући начин решено национално питање као нпр. српско и албанско национално питање, па отуда, нарочито код националиста, сепаратиста и екстремиста и различита виђења и пројекти етничког инжењеринга као у нашој студији случаја – *Велике Србије* и *Велике Албаније*.

Рад је структуриран тако да поред предговора, апстракта и кључних речи паралелно датих и на енглеском језику, потом, уводних напомена и закључног разматрања, садржи пет делова – тематских целина: I. Држава у савременим политичким теоријама и легитимацијским концептима, II. Пропедеутика политичке теорије нације, III. Појава и развој политичких идеја Велике Србије и Велике Албаније, IV. Идејни и политички контекст конфликта око Косова и Метохије, и V. Доминантне опције и политички модели за решавање будућег статуса Косова и Метохије.

У првом делу рада под називом – *Држава у савременим политичким теоријама и легитимацијским концептима* предмет истраживања ће обухватити појаву и историјску генезу државе са њеним најбитнијим елементима и структуром. Поред тога важно место у дисертацији свакако ће представљати различита одређења државе у домаћој и иностраној науци о политици. Свакако, централно место у овом делу рада представљаће различити легитимацијски концепти државе у политичкој науци, и то: а) национална држава, б) правна држава, в) демократска држава и г) социјална држава и д) држава благостања. Најзад, важно је размотрити водеће тенденције и трансформационе моделе који карактеришу

позицију, функцију и перспективу државе у савременом политичком добу, имајући у виду један глобални феномен који је све израженији, а то је глобална држава у зачетој ери глобализације која се јавља са постепеним успостављањем – новог светског поретка.

У другом делу рада – *Пропедеутика политичке теорије нације* као и у првом делу, предмет истраживања ће обухватити појаву и историјску генезу нације са њеним набитнијим елементима и структуром. Поред тога важно место у предстојећем истраживању свакако ће представљати различита одређења нације у домаћој и иностраној етнологији и науци о политици. Свакако, централно место у овом сегменту представљаће елаборација и интерпретација политичке историје друштвеног порекла нација у три врсте: а) емоционалну димензију народа, б) културну димензију народа и в) политичку димензију народа. После извршене адекватне научне и теоријске анализе и обраде, биће дат преглед најреномиранијих одређења нације и национализма. Такође, биће ближе и детаљније појашњена *differentia specifica* између национализма као политичке идеологије или као друштвеног покрета уз узгредне напомене и осврте варијација на тему. Целовито и исправно сагледавање савремених етничких заједница и међуетничких односа на просторима бивше СФРЈ обележили су између осталог и конфликти у дијапазону од инцидента, ексцеса, политичких и парламентарних трвења све до претњи и употребе оружја проузрокујући у неким деловима региона Балкана, оружана непријатељства и ратове. Њих су изазвали шовинисти и екстремисти уз подршку утицајних политичара, ксенофоба, етничких патерналиста и каријеристички оптерећених лидера који су често потпомагали једни друге. На крају овог дела биће размотрени различити аспекти и димензије краја нације у контексту дилеме мит и стварност.

Трећи и уједно централни и најважнији део дисертације представља радни наслов – *Појава и развој политичких идеја Велике Србије и Велике Албаније*. У овом делу биће коришћена компаративна и историјска метода и анализа садржаја. Потом, биће дата систематизација и континуитет историје идеје и актери *Велике Србије* виђени и третирани из позиције и перспективе албанских политичара и интелектуалне елите, као и антиалбански политички пројекти и етнички инжењеринзи. По истом приступу биће дата историја идеје и актери *Велике*

Албаније виђени и третирано из позиције и перспективе српских политичара и интелектуалне елите као антисрпски.

У четвртом делу дисертације – *Идејни и политички контекст конфликта око Косова и Метохије*, уз коришћење дескриптивне и статистичке методе и анализе садржаја, биће размотрена политичка поља спорења актера око *Велике Србије* и *Велике Албаније*. Узећемо у обзир и анализирати ставове лидера и навести политичке партије које заступају идеју и концепт баштињења традиције великодржавља с посебним освртом на идеју, концепт и визију – *Великог Косова* с почетка XXI века. Такође у нашем фокусу биће испитивање типа и карактера међуетничког конфликта и спорење политичара и интелектуалних елита око територијалности и државности Србије – Косова. С обзиром на то биће презентоване: а) Популационе карактеристике Косова и Метохије, б) Економија и расположиви ресурси Косова и Метохије, в) Политичке институције и доступност јавне управе, г) Статус и позиција културе – језик и образовање, д) Организовани криминал и правосудје, њ) Религија, е) Медији, ж) Национални романтизам и патриотизам – митови и геополитички контекст и з) Позиција и улога дијаспоре. Сматрамо да је веома важно историјски и хронолошки елаборирати и интерпретирати политичко питање конфликта на Косову и Метохији као у односу на политике коју су водили политичари на власти или утицајни лидери, укључујући опозицију и ванпарламентарне утицајније лидере странака и знамените јавне личности.

Најзад, у петом делу дисертације биће размотрене и објашњене – *Доминантне опције и политички модели за решавање будућег статуса Косова и Метохије*. Са становишта политичке науке, можемо идентификовати следћу динамику и четири геополитичке фазе у решавању будућег статуса Косова и Метохиједо 2011. године.

У првој геополитичкој фази имплементације међународног протекторатра УН – *conflict management* (од 1999. до 2002. године) доминантни приступ цивилне администрације УНМИК-а и војне мировне мисије КФОРА-а, на основу Војнотехничког споразума из Куманова од 9. јуна 1999. године и Резолуције СБ УН од 10. јуна 1999. године, био је, а и данас јесте успостављање и одржавање мира, демократска изградња институција, обнова, реконструкција и развој. У овој

фази, 15. маја 2001. године тадашњи СПГС УН на Косову Ханс Хакеруп потписао је Уставни оквир за привремену самоуправу за Косово.

Друга геополитичка фаза имплементације међународног протектората УН (од 2002. до 2006. године), представља фазу стабилизације и консолидације Косова, која је детерминисана и условљена степеном имплементације Стандарда за Косово и Планом за примену стандарда за Косово на основу претходних Бенчмаркова Михаела Штајнера и стратешког спољнополитичког концепта Марка Гросмана и америчког Стејт департмента – *Стандарди пре статуса*. При свему томе и ниво достигнутих стандарда према официјелном политичком ставу Контакт групе плус (НАТО и ОЕБС) за подршку Косову, није био квантификован, већ је за њих било најбитније да њихова имплементација иде прогресивно у правом смеру. У овој фази десио се и 17. март 2004. године када је делимично дошло до новог етничког чишћења, погрома и насиља према косовским Србима од стране екстремних косовских Албанаца.

Трећа геополитичка фаза представља период припрема и отпочињања процеса преговора у Бечу 2006. године до њиховог краја 2007. године.

Четврта геополитичка фаза односи се на период од једностраног проглашења независности Косова 17. фебруара 2008. године.

Оваква динамика временске формуле и наведене геополитичке фазе, детерминишу у крајњој истанци, активно учешће овдашњих и међународних политичких актера у решавање будућег статуса Косова и Метохије. Најзад, биће размотрена будућност српско-албанских односа и могућности остваривања Велике Србије и Велике Албаније у XXI веку.

Закључна разматрања треба да прикажу и додатну аргументацију: 1) преглед свих битних закључака по деловима дисертације и 2) генерални закључак о схватању и примени начела националне државе, првенствено идентитета нације и државе, у савременој политичкој теорији и, наравно, постојећој пракси.

1. ПРОБЛЕМ И ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Предмет истраживања овог научног рада односи се на настанак, постојеће домете и развој националне државе у политичким идејама *Велике Србије* и *Велике Албаније*.

Приступ овом истраживању са становишта политичке науке је теоријског и емпиријског карактера и заснива се на општем полазишту према коме је национална држава најважнији циљ којим се постиже национално јединство и остваривање свих појединачних и колективних настојања два у суштини претежно закаснела народа због турске вишевековне владавине над овим просторима, па између осталог и над Србима и Албанцима у региону Балкана, тј. шње Југоисточне Европе.

Већ у приступу проблему на поменутој студији случаја правимо научну разлику између идејних твораца и историјских, односно, актуелних носиоца политичких идеја *Велике Србије* и *Велике Албаније*.

Такође, пре тога, већ у примењеном приступу, схватамо националну државу као веома сложену и значајну, али, ипак, *транзициону* цивилизацијску творевину људи сврстаних кроз идентитете у заједницу народа али и заједнице народа у савременом политичком, антрополошком и етнолошком смислу нација кроз: а) разнородности и разноврсности, б) у смислу слојевитости и в) у смислу усмерености.

У суштини, проблем који се у овој докторској дисертацији разматра односи се на научно и емпиријско схватање националне државе у савременој политичкој науци и осталој (новој историјској) релевантној литератури.

Предмет дисертације су, стога, савремена теоријска и емпиријска схватања националне државе елабориране и интерпретиране кроз доминантне идеје и историјске актере о *Великој Србији* и *Великој Албанији*.

Када се ради о појмовима, остале поменуте појмове схватамо у значењу изведених стручних категорија у политичкој науци који су дати са одређењима. Подразумева се да се приликом обраде прихваћене теме, пре употребе наведених и важних појмова и категорија, они одреде, а њихова употреба код разних аутора у предстојећем научном раду, тачно објасни.

2. ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА У ОВОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

Циљ овог истраживања се непосредно односи на научна сазнања о предмету истраживања имајући у виду и чињенице које су њима одређене. Следствено томе, из напоменутог се могу издвојити *научни* и *друштвени* циљеви дисертације усмерени на теорију и праксу националне државе у контексту *Велике Србије* и *Велике Албаније*.

Научни циљ у овом раду је научно откриће преовлађајућих теоријских схватања по питању националне државе код нас и у свету уз утврђивање практичних стремљења и потенцијалних консеквенци у вези остваривања идеја и концепата *Велике Србије* и *Велике Албаније* за савремену државну архитектуру и пред крај прошлога века успостављени јужноевропски нови проредак, а све то са становишта савремене науке о политици. Најважнији научни разлог за обраду ове теме свакако је садржан у њеној актуелности али и изосталој компаративној необрађености. Другим речима, није позната ни једна докторска дисертација о савременим теоријским и емпиријским схватањима у овдашњој савременој политичкој науци о националној држави у контексту поимања и сагледавања најрепрезентативнијих идеја и концепција *Велике Србије* и *Велике Албаније*. То утолико пре уколико је научна позиција разматрана у вези антистрпских и антиалбанских етнификованих политичких пројеката, како су их видели историчари и политички писци, али, и остале знамените јавне личности. У претходна два, као и почетак XXI века, обиловали су веома разноврсним покушајима за промовисање и успостављање *Велике Албаније* која је у једном тренутку за време II св. рата и остварена, да би почетком XXI века била замењена једном старом идејом и новим транзиционим концептом *Великог Косова* ка постизању глобалног и државотворног циља тзв. националног уједињења. Шта више, у савременој политичкој, историјској и осталој релевантној литератури, могу се запазити велике поларизације актера о схватању и њиховом остварењу у актуалној политичкој пракси.

Друштвени циљ ове дисертације је да политичким актерима, домаћој и иностраној јавности која је за то заинтересована, стави на увид ставове о националној држави који могу послужити у оријентацији у политичкој пракси.

Разлог за оријентацију на релевантну литературу, двострук је: прво – евидентне су тенденције глобализације државе у све већем неолибералном и грађанском потискивању нација у света, и, друго – прва постмодерна објава Питера Герија о крју нација проглашавајући нацију митом, дакле нечег што и не постоји осим човека. Према Герију, постоје људи, њихових права и слобода и социјално благостање.

3. ХИПОТЕТИЧКИ ОКВИР НАУЧНОГ ИСТРАЖИВАЊА

Генерална хипотеза овог научног рада у савременој политичкој теорији и политичкој праксије је претпоставка: да је настојање Срба и Албанаца, формирање и остваривање нације могуће само у јединственој националној држави у историјским и етничким територијалним границама које то данас нису, а у чијем центру спорења се налази Косово и Метохија тј. Косово.

Ближе одредбе ове генералне хипотезе добијају се њеном разрадом у две посебне радне хипотезе: прва – да је је национална држава промовисана у коначни циљ свих политичких, међуетничких и грађанских односа, као детерминишући чинилац укупних политичких па и осталих друштвених односа. у целости негира такво схватање улоге националне државе, њеног постојања и унапређења кроз интернационалне интеграције људи, народа и држава, у нпр. – Европску унију, супростављајући им друге факторе као што су антиевропејство, националистички ексклузивизам, шовинизам и сепаратизам уместо мултиетничности, мултикултуралности и мултуиконфесионалности, исказани и остваривани кроз отворено (цивилно) друштво заједништва, солидарности и хуманости.

Разумљиво је да се ове две поларизоване позиције актера који заступају једну или другу концепцију у политичком деловању, иако по свему искључива схватања, ипак као таква постоје у демократским друштвима. Иако су идеје *Велике Србије* и *Велике Албаније* данас у суштини анахроне и реликти прошлости (тако у већини случајева не сматрају милитантни десничари, националисти и шовинисти), насупрот левичара и неолиберала, њима се ипак, требамо стручно и непристрасно бавити а посебно у политичкој науци изучавати.

4. НАЧИН НАУЧНОГ ИСТРАЖИВАЊА

Ово теоријско истраживање биће остварено комбинованом применом историјске методе, компаративне методе као и других општенаучних метода у прикупљању и обради дошњег научног фонда са доступним подацима, али, и методом квалитативне анализе садржаја докумената – научне литературе, законских аката, међународних уговора и сличних докумената.

5. НАУЧНА И ДРУШТВЕНА ОПРАВДАНОСТ ИСТРАЖИВАЊА

Научна оправданост истраживања произилази из шњег стања у политичкој теорији. Овим радом добија се критичка и непристрасна систематизација савремених теоријских и емпиријских ставова о националној држави у политичким идејама *Велике Србије* и *Велике Албаније*. Ови ставови омогућавају оријентацију и разабирање релевантних актера, тј. политичара, интелектуалне елите и грађана у актуелној политичкој пракси, чиме се обезбеђује и њена друштвена оправданост.

Очекујем да ће овај научни рад дати, извесно, потребни допринос бољем упознавању домаће и међународне јавности са стањем и историјским развојем националне државе у политичким идејама *Велике Србије* и *Велике Албаније*. То ће ми представљати не само личну сатисфакцију, већ ми пружа и посебан мотив, али, и изазов да потпуније и систематичније научно истражим ову област.

I. ДРЖАВА У САВРЕМЕНИМ ПОЛИТИЧКИМ ТЕОРИЈАМА И ЛЕГИТИМАЦИЈСКИМ КОНЦЕПТИМА

– од града-државе до светске државе

1. Појам и елементи државе

Држава је последица односа између људи у историји цивилизације и културе. “Настанку државе претходи дуго неинституционализовано владање човека над човеком и успостављање политичких заједница у разним формама.”¹ Отуда у политичкој науци произилази и антропологија државе. У суштини, постанак државе повезан је баш са људском природом.² Заправо, у суштини државе је жеља мањег дела људи за владавином на релацији надређености и подређености једних према другима. Појам државе је лексички и историјски узевши, старијег датума са становишта политичке теорије, историје, политичке филозофије и културологије. Синонимно за појам државе могли бисмо идентификовати најпре (πολις) – град, односно, држава у класичној грчкој. Дакле, Грци³ су све сводили на полис као синоним за град који је уједно и држава, али, и за политику. “Порекло речи политика је старогрчко, само једним делом (на то ћемо се посебно осврнути), а и порекло данашњег значења те речи је старогрчко. Постоји ансамбл старогрчких речи које се односе на заједницу и живот људи у заједници из којих су сви европски језици изводили своје лексичке деривате. То, је пре свега, коренска реч полис (πολις) – сама заједница, град-држава, општина, скуп грађана који образују заједницу; из ње су изведени изрази: политеиа (политеиа) – јавни поредак, устав, политес (политης) – чланови заједнице, грађани града-државе, политикос (политикоς) – као придев грађански, државни, та политика (та политика) грађанске, или, државне власти, оно што се односи на јавни поредак, јавност, оно што се тиче и обавезује све грађане, политике техне (политική τέχνη) –

¹ Драган Симеуновић, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 72.

² Марк Абелес, *Антропологија државе*, Библиотека XX век, Београд, 2001, стр. 70.

³ У неким случајевима се може сусрести, како то тврди Кито, и израз “градска држава.” Хемфри Девиј Финдли Кито, *Грци*, Матица српска, Нови Сад, 1963, стр. 74. Из тог разлога он препоручује следеће: “Од сада ћемо избегавати нетачни израз ‘градска држава’, а уместо тога употребљаваћемо грчку реч”, Кито, *Грци*, исто, стр. 74.

политичко умеће тј. вештина.”⁴ Требало би на самом почетку указати и на појмовну и категоријалну рецепцију политике са становишта осталих европских језичких традиција. У остале европске језике реч политика ушла је, заправо, преко латинских израза *politeia* и *politica* чије су значење Римљани поистовећивали са грчким речима (πολιτεία) – јавни поредак, устав и (та политика) – грађанске или државне ствари. “Иначе, за остале појмове јавног живота Римљани су користили своје изразе. На пример: *civitas* – град, држава (грчки: *полис*), *civis* – грађанин, држављанин (грчки: *политес*), *civilis* – грађански, државни (грчки: *политикос*), *res publica* – јавна (грађанска, државна) ствар (грчки: *та политика*). Само су, дакле, изрази »*politeia*« и »*politica*« били наслеђени из старогрчког.”⁵ Међутим, пошто су и за реч »*politica*« Римљани имали свој оригинални израз – »*res publica*«, једино је реч »*politeia*« представљала лексичку спону између истозначних старогрчких израза и израза у савременим европским језицима. Фактички узевши, из грчког и латинског језика – име и појам политика ушла је у остале европске језичке традиције. Тек у XIX и XX веку, име и појам политике биће уобличен у оној садржини и форми значења какву и данас познајемо. Говори се и пише не само о унутрашњој и спољној, већ и о финансијској, социјалној, образовној, културној политици итд. Реч политика најчешће има значење средстава за постизање неке сврхе, циља или интереса као делатности, али, и умећа и вештине. Политика као технички и инструменталан појам губи своје првобитно нормативно значење. Шта то практично значи? То значи да је она више постала практична сфера људског деловања него што је предмет различитих теоријских дискурса.

Савремени језици реципирају реч политика вишезначно. У савременом енглеском језику постоји лексичка разноврсност која омогућује добро значењско прецизирање у практичној употреби ове речи. Тај језик прави разлику између: а) *Polity*, б) *Politics* и в) *Policy*. “То је, у основи, разлика између форме, процеса и садржаја »политике«. Реч *polity* означава формалну димензију политике. Под тиме се подразумева политички поредак неке заједнице (политички систем), њен институционални и нормативни склоп, у крајњој линији форма организације. »*Polity*« је, дакле, институционални и нормативни оквир у којем се одвија

⁴ Слободан Самарцић, *Политика*, у: *Енциклопедија политичке културе*, Савремена администрација, Београд, 1993, стр. 872.

⁵ Самарцић, *Политика*, исто, стр. 872.

политика као процес и као комплекс конкретног одлучивања. За разлику од »Polity«, *Politics*, представља сам политички процес, настајање, изражавање, сукоб и посредовање интереса у једној заједници. Ту спадају актери, процедуре и само јавно деловање. У област »Politics«, смештају се класични политички концепти као што су моћ, консензус, легитимност, и др. Најзад, реч *Policy* означаје политику као активност конкретног одлучивања у свим областима јавног живота. Реч је о материјалној или садржинској страни политике, о *policy-making* или *decision-making*, тј. претпоставкама, садржају и последицама јавног одлучивања. У центру пажње су, дакле, начин спровођења јавних активности, решавање проблема и инструменти. За разлику од »Polity« као структурне и »Politics« као процесуалне »Policy« обухвата пре свега функционалну страну политике.”⁶

За Грке је типично и карактеристично то да нису правили разлику између државе и друштва. Римска политичка традиција, цивилизација и култура за означавање и именовање државе користили су следеће појмове: *res publica*, *civitas*, *regnum*, *dominium* и *imperium*. “Држава је створена насупрот алтернативним политичким облицима организовања – као што су империје, градови-државе и савези градова – зато што су се при испуњавању одређених задатака показала као надмоћна.”⁷ Историчар старог света – Грчке и Рима, Михаил Ростовцев према његовим тачним налазима и увидима, констатовао је да је Италија као снажна и велика држава фомирана захваљујући уједињавању римских градова држава. “Италија се увелико политички уједињавала и ту се управо створила снажна држава која је обухватала цело Апенинско полуострво.”⁸ Појам државе у шњи политички речник увео је знаменити италијански политички писац Николо Макијавели⁹ када је у свом надалеко чувеном делу *Владалац*, употребивши израз *lo stato* – држава. Иначе, Макијавели је све владавине делио на републике или монархије у државама. Наш најпознатији правник и политички писац Слободан Јовановић, јасно и недвосмислено потврђује да се овај политички појам изводи из италијанског језика и уводи у модерну политичку науку од стране Макијавелија.

⁶ Самарцић. *Политика*, исто, стр. 872-873.

⁷ Михаел Цирн, *Управљање са оне стране националне државе*, Филип Вишњић, Београд, 2003, стр. 28.

⁸ Михаил Ростовцев, *Историја старог света – Грчка и Рим*, Фамилет, Београд, 2004, стр. 219.

⁹ Николо Макијавели, *Изабрано дело*, Глобус, Загреб, књ. 1-2/1985.

“Значење речи *Stato* мењао се у току времена: испрва она је значила стање једне државе, њено уређење, или, као што би се данас рекло, њен устав. Доцније она је значила ону друштвену класу која државом управља, дакле њену владу.”¹⁰ По тачном историјском налазу Јовановића, ова реч ће даље бити преузета у германској и романској језичкој традицији и политичкој култури. “Реч *Stato* раширила се међу германским и романским народима поглавито с тога што је била толико еластична да се могла применити на разне врсте држава, - на државе градске и на државе територијалне; на државе републиканске и на државе монархијске. Али, баш због тога што је та реч тако неодређеног значења, из ње се не може много дознати о самој природи државе. Све што се може извести било би и може бити то, да држава представља нешто уређено, одн. организовано.”¹¹

Из италијанске језичке традиције и политичке културе појам државе (на пример: енг. *State* нем. *Der Staat*, фра. *l’Etat*, рус. *Держава*, алб. *Shteti* итд.) ушао је у све језике света.

Основу сваке државе чине:

- 1) становништво,
- 2) територија и
- 3) власт.

2. Историја државе и политике

Држава и политика налазе се у међуодносу. Међутим, држава и политика се не могу изједначавати и нису у савременој политичкој теорији и политичкој филозофији синоними. Политика, тј. вођење јавних (општинских) послова у градовима као и установљивање владавине једног дела људи у њима – неколицине над осталим делом људи допринео је настанку државе. Отуда, политика је старија од

¹⁰ Слободан Јовановић, *О држави – Основи једне правне теорије*, Издавачка књижарница Геца Кон, Београд, 1922, стр. 2. У вези са овим запажањем Слободана Јовановића око Макијавелија, Владан Кутлешић је дао следећу напомену: “Такође, ова анализа ће открити да је у време Макијавелија (развијени средњи век) слична друштвена појава називана: *regnum, monarchia, terra, land*, а за време антике: *polis, civitas, res publica...*”. Владан Кутлешић, *Основи државе и права*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2000, стр. 8.

¹¹ Јовановић, *О држави – Основи једне правне теорије*, исто, стр. 2.

државе, а да нема државе без друштва. У суштини, различите група људи сачињавају државу. Заправо, држава у историји цивилизације и културе, није одувек постојала. Исти је случај и са политиком. Државу и политику могли бисмо најбоље разумети тек када разумемо њихов цивилизацијски и културни контекст, који их у крајњој инастанци условљава и као такве и детерминише. У овом научном раду под политиком ћемо подразумевати однос власти према људима – држављанима, тј. различитим групама у цивилном друштву неке државе. “Руковођење, владавина – све нам то указује да је присутна димензија власти, чим се помене политика.”¹²

У политичкој историји идеја и политичкој филозофији постоје различите нормативне теорије државе. Међу њима се налази: а) апсолутистичка теорија државе,¹³ конституционална теорија државе,¹⁴ етичка теорија државе,¹⁵ класна теорија државе¹⁶ и плуралистичка теорија државе.¹⁷

Прве контуре држава настале су у V и IV веку п.н.е. Њихов постанак се веже за оне делове света у којима су постојале долине у близини великих река попут Нила, Тигра и Еуфрата у Египту, Инда и Ганга у Индији и Хоанхо и Јангценгјанг у Кини, између 3500 и 3000 године п.н.е. Са распадањем родовског уређења и са појавом државе дошло је до замене родовске организације људи који су били представљени преко родовских и племенских старешина, племенских већа, односно, родовских и племенских скупштина. Њиховим постојањем настала је нова државна организација где су се дотадашње старешине претвориле у прве владаре, старешинска већа у установе власти у држави док ће племенске скупштине или у потпуности нестати, или ће бити потиснуте на крајеве државне организације као такве.

Са увођењем нове територијалне поделе наместо родовске и племенске која је почивала на принципу крвног сродства, установљена је централна власт која има много тога на употребу. Са организовањем људи на једној одређеној

¹² Абелес, *Антропологија државе*, оп. цит., стр. 80.

¹³ Види: Ендрју Винсент, *Теорије државе*, Службени гласник, Београд, 2009, стр. 61-96.

¹⁴ Винсент, *Теорије државе*, исто, стр. 97-142.

¹⁵ Винсент, *Теорије државе*, исто, стр. 143-171.

¹⁶ Винсент, *Теорије државе*, исто, стр. 173-208.

¹⁷ Винсент, *Теорије државе*, исто, стр. 209-248.

територији од стране владара и пристајање људи на његову власт, установљену старим и касније новим законима, почели су да се праве савремене држава. Тако ће се на Истоку створити тзв. Орјенталне деспотије док ће се у континенталној Европи и у англосаксонском делу света али, пре свих, у јужном делу Европе у VIII веку п.н.е. створени су градови, државе, како Кито пише и на чему посебно инсистира – полиси, и то: Коринт, Атос, Спарта, Атина итд.

У овом контексту, према Јовановићу није потребно да се прави било каква разлика између државе и људских заједница. По нашем уверењу, Јовановић је у праву, јер су различите људске заједнице управо допринеле да се формира држава, односно, мноштво држава на свету. Ипак, по Јовановићу потребно је повући и јасно истакнути разлику између државе и друштва. На основу својих правних и политичких испитивања државе у односу на друштво (остале људске заједнице), он је дошао до следеће констатације: “Разлика између њих и државе била би у томе, што у држави постоји једна власт која наређује вршење тих правила. Таква власт не постоји ни у једној другој заједници. У другим заједницама могу се поставити правила као и у држави, али, та правила ма како се императивно схватала, остају правила која појединац врши из властитог осећања дужности.”¹⁸ Имајући у виду констатацију до које је дошао Јовановић, после тога могуће је повући јасну разлику између државе и друштва у савременој политичкој науци и политичкој култури. Државе и друштва разликују се према Јовановићу као спољашње и унутрашње заједнице. “Држава је спољашња заједница у двојаким смислу речи: (1) у њој постоје правила којима се регулишу само радње њених чланова, а не њихове мисли и осећања, и (2) то су правила прописана од једне власти која не оснива право заповедања на слободном пристанку оних над којима се врши.”¹⁹

¹⁸ Јовановић, *О држави – Основи једне правне теорије*, оп. цит., стр. 2.

¹⁹ Јовановић, *О држави – Основи једне правне теорије*, оп. цит., стр. 3.

3. Дефиниција државе

У политичкој науци постоје различита одређења државе. Држава је културна творевина настала на одређеном стадијуму људског заједничког постојања и цивилизованог развоја, а коју сачињавају суверена власт – извршна, законодавна и судска уз регулаторне агенције, јасно омеђене територије и домицилно становништво. С друге стране, могли бисмо дати и одређење друштва. Друштво је културна заједница слободних људи у статусу пуноправних грађана.

Према научним испитивањима и стручним налазима Слободана Јовановића, три су релевантне теорије о држави – правна, социјална и политичка.

У наредном разматрању даћемо краћи компаративни преглед ових трију теорија о држави. Најпре, неколико пропратних коментара о правној теорији државе. “Правна теорија проучава државну организацију саму за себе. Државна организација је једна правна установа: као свака правна установа она се објашњује својим основним принципима. Правна теорија доводи у везу појединости државне организације једну с другом, показујући како се оне све изводе из неколико главних идеја. У њиховој разноврсности она налази извесно логичко јединство. Благодарев том логичком јединству, државна организација постаје сама за собом сагласна, и утолико јаснија.”²⁰

Поред правне теорије државе, Јовановић се бавио и социјалном теоријом државе. “Социјална теорија проучава везу која постоји између друштвеног живота и државне организације... Она не даје логично већ историјско објашњење државне организације...”²¹

Најзад, Јовановић је дао одређење и политичке теорије државе. “Политичка теорија проучава државу с телеолошког гледишта. Државна организација није сама себи циљ; она је само средство за задовољење извесних друштвених потреба. Да ли и како она задовољава те потребе ради којих постоји, то је једно питање на које политичка теорија има да одговори. Тек се од политичке теорије дознаје да ли је извесна државна организација корисна или штетна; да ли је треба мењати и у ком смислу. Политичка теорија је у неку руку и критика државне организације.

²⁰ Јовановић, *О држави – Основи једне правне теорије*, оп. цит., стр. 8.

²¹ Јовановић, *О држави – Основи једне правне теорије*, оп. цит., стр. 8.

Правна теорија, која објашњава државу као логичну целину, бави се њоме таква кава постоји; она не гледа даље од шњег момента. Социјална теорија, која је објашњава као историјску нужност, остаје у њеној прошлости. Само политичка теорија која претреса питања о њеној целисходности, мисли о њеној будућности.”²²

После ових одређења по питању три сегмента теорије о држави, Јовановић се усредредио на питање, које се тиче науке о држави. “Наука о држави дели се, у главном, на три дела: један део у коме се утврђује појам државе; други, у коме се разликује њена главна функција; трећи, у коме се описују органи преко којих она врши своје функције.”²³

Пошто смо се самим појмом и основама теорије државе већ бавили, у наставку нашег разматрања фокусираћемо се на остала два, већ поменута становишта.

4. Модерни легитимацијски концепти државе у политичкој науци

Имајући у виду различита одређења државе и друштва у политичкој науци, споменућемо и то, да савремена држава јесте и класична и традиционална и модерна творевина људи која у шњем стању добија и један нови елемент у сегменту власти, а то је тај фамозна четврти део власти са регулаторним агенцијама. То је битна *differentia specifica* у савременој политичкој и куктуролошкој теорији државе и права.

Већ смо напоменули да су неизоставни елементи сваке државе: становништво, територија и власт.

Дакле, први елемент сваке савремене државе јесте – становништво. То су сви пуноправни грађани са статусом држављана неке државе.

Други елемент сваке савремене државе на свету јесте – територија. На свакој територији налази се становништво организовано кроз државу и независне

²² Јовановић, *О држави – Основи једне правне теорије*, оп. цит., стр. 8-9.

²³ Јовановић, *О држави – Основи једне правне теорије*, оп. цит., стр. 10.

институције власти. Нема државе без територије и то не било какве територије, већ јасно омеђене територије на којој постоји суверена²⁴ власт.

Трећи елемент сваке савремене државе јесте – власт. За сваку власт су типичне и карактеристичне различите методе, технике и култура владања једног, најчешће, демократски изабраног дела људи, тј. политиичара над другим делом у њиховом заједничком и општем интересу на основу закона и владавине права.

Свака држава поред ових елемената има две јавне функције:

- 1) унутрашњополитичке и
- 2) спољнополитичке.

У основну структуру сваке државе поред организација и институција, спадају облици владавине и облици државног уређења.

У теорији уставног права и политичкој теорији и култури, постоје два облика владавине – монархије (могу бити апсолутне и уставне) и републике које су председничке и парламентарне.

Такође, у теорији уставног права, политичкој теорији и култури, постоје два основна облика државног уређења – унитарни (централизовани) и федеративни (децентрализовани). Још нам је Херодот из Халикарнаса оставио у историји старог света, сведочанство о расправи са “саветовања о државном уређењу...”²⁵.

²⁴ О суверенитету уопштено види: Френсис Хари Хинсли, *Суверенитет*, Филип Вишњић, Београд, 2001. Такође у контексту медија и суверенитета у односу на моћ државе, види и: Monro E. Price, *Media and Sovereignty The Global Information Revolution and its Challenge to State Power*, The MIT Press, Cambridge/Massachusetts, 2002.

²⁵ *Херодотова историја*, Матица српска, Нови Сад, 1959, стр. 185. Према Херодотовим историјским налазима та саветовања су се заиста десила. Према Отановом ставу, власт треба јавно предати Персијанцима. Отан је према Херодотовом историјском запису предложио следеће: “Влада народа је, пре свега и по имену нешто најлепше на свету, и она, пре свега, значи равноправност за све; и друго, под њом се не дешавају ствари какве се дешавају под влашћу једнога.” *Херодотова историја*, исто, стр. 186. С друге стране, Мегабиз за разлику од Отана предложио је владавину неколицине тј. олигархију. “Слажем се са Отаном што тражи да се укине тиранија, али изјављујем да је јако погрешно кад је предложио да се заведе влада народа, јер нема ничег глупљег и обеснијег него што је непросвећена гомила...”. *Херодотова историја*, исто, стр. 186. Он је том приликом био мишљења да се изабере “савет од најбољих људи и да му предате власт, јер и ми спадамо међу те.” *Херодотова историја*, исто, стр. 186. Мегабиз сматра да су саветници у савету ти који су најважнији. “Најбољи ће сигурно знати да дају и најбоље савете.” *Херодотова историја*, исто, стр. 186. Најзад, по Херодоту свој предлог изнео је и Дарије. “Мислим да је правилно оно што је Мегабиз рекао за гомилу, али није правилно оно што је тврдио за владу неколицине, тј. олигархију. Од три постојећа облика владавине, за које тврдим да су и најбољи, а то су владе целог народа или демократије, па владе најбољих, или олигархије, и владе једног, или монархије, - ја ипак тврдим да монархија има навеће преимућство. Нема, дакле, ничег бољег од

Ради се о историјском саветовању по питању најбољег облика државне владавине које је актуелно и . Тема најбољег облика државног уређења је једна од важних тема у политичкој науци и теорији уставног права па самим тиме и у култури.

У савременој политичкој науци и политичкој култури постоји пет типова легитимацијских концепата државе.

А) *Правна држава*,²⁶ заснована на владавини права а не људи.

Б) *Социјална држава и држава благостања*.²⁷

В) *Национална држава*.²⁸ Узимајући у обзир елементе националне државе, за исправно разумевање националне државе битна је територијалност (државност) која се развила, имајући у виду у нашем случају становништво (нацију – о којој ће касније бити више речи) у националну државност тј. у националну државу. То је суштински прелаз са наведеним елементима без којих се не може разумети било која национална држава. Веома важно запажање у вези националне државе у политичкој науци дао је Драган Симеуновић: “Што је држава већа и сложенија, то има мање шанси да буде национална држава. Отуда, царства никада нису могла постати националне државе, јер су услед свог територијалног обухвата неминовно била полиетничке и мултирегионалне државе као заједнице нечије потврђене етничке премоћи.”²⁹ Са становишта савремене политичке науке и политичке теорије реч је о реконцептуализацији савремене државе (територијална држава је установљена Вестфалским миром 1648. године и он је по питању државности трајао све до XVIII века). “У време апсолутизма постојале су територије, али још

владавине најбољег човека...”. *Херодотова историја*, исто, стр. 186. За разлику од ове тројице које Хераклит помиње у овом саветовању, остала четворица саговорника су се приклонила Даријевом последњем предлогу, дакле монархији – односно владавини најбољег човека. Како се Отан повукао из саветовања од осталих учесника саветовања, за краља је изабран Дарије. Дарије је иначе био персијски краљ који је владао од 521 до 485 године п. н. е.

²⁶ Драгољуб Стојановић, *Правна држава*, Просвета, Ниш, 1989. Види и: Гордана Вукадиновић, *Правна држава: схватања српских писаца о правној држави у првој половини двадесетог века*, Visio Mundi Academic Press, Нови Сад, 1995. Такође: Франц Нојман, *Политичка теорија и правни систем у модерном друштву*, Филип Вишњић, Београд, 2002. Радмила Васић, *Правна држава и транзиција: теоријски модел и контекстуално условљавање*, Досије, Београд, 2004.

²⁷ Veljko Rus, *Socijalna država in družba blaginje*, Inštitut za sociologijo, Ljubljana, 1990. Слободанка Недовић, *Држава благостања: идеје и политика*, Центар за унапређење правних студија/Центар за слободне изборе и демократију, Београд, 2005.

²⁸ Види: Ђура Бодрожић, *Национална држава*, Српска књижевна задруга/Партенон, Београд, 2007.

²⁹ Симеуновић, *Увод у политичку теорију*, оп. цит., стр. 78.

увек не и националне државе.”³⁰ Када се има у виду апсолутистичка територијалност државе, касније ће се из ње по Цирну јавити “*конституционална национална држава* у којој локално уређење раније као и касније заузима високу позицију.”³¹ Најзад, за нас је најбитнија следећа Цирнова констатација у вези конституционалне националне државе. “Сажето се може тврдити: у касној фази конституционалне националне државе изградња националног тржишта у оквиру светске привреде у настајању, старала се о разградњи и укидању политичких уређења која су све до дубоко у 19. век настањивала локалне равни.”³² Поред Цирна, у вези националне државе важно и тачно запажање дао је и Хабермас. “Иако неколике државе и данас још подсећају на стара царства (Кина), градове-државе (Сингапур), на теократије (Иран) или племенске организације (Кенија), или одају црте породичног клана (Ел Салвадор) или мултинационалних концерна (Јапан), чланице Организације уједињених нација чине удружења *националних држава*. Овај државни тип који је произашао из Француске и америчке револуције, раширио се широм света. Нису све националне државе биле, нити јесу демократски устројене, дакле, нису по својим начелима асоцијације слободних и једнаких грађана који сами собом управљају. Али гдегод су настале демократије западног кова, оне су преузеле лик националних држава.”³³

Г) *Демократска држава*.³⁴ Из претходна три облика државе настаће и комбинована и демократска држава. Она ће у историји политичких и уставноправних поредака оставити највећи траг када је савремена цивилизација и култура у питању.

Д) *Ауторитарна и тоталитарна држава*. У ауторитарним државама се не влада терором.³⁵ С друге стране, за тоталитарну државу је типична и карактеристична тенденција ка тоталној владавини људима и друштвом.

³⁰ Цирн, *Управљање са оне стране националне државе*, оп. цит., стр. 32.

³¹ Цирн, *Управљање са оне стране националне државе*, оп. цит., стр. 40.

³² Цирн, *Управљање са оне стране националне државе*, оп. цит., стр. 45.

³³ Хабермас Јирген, *Постнационална констелација: политички есеји*, Откровење, Београд, 2002, стр. 67.

³⁴ Петер Граф Килмансег, *Демократска држава*, у: Драган Симеуновић, *Теорија политике – ридер – I део*, Удружење Наука и друштво, Београд, 2002, стр. 130-131.

³⁵ Симеуновић, *Увод у политичку теорију*, оп. цит., стр. 93.

5. Држава у савременом политичком добу постмодерне

Постмодерна држава³⁶ повезана је са постмодерним међународним поретком. “У основи постмодерног међународног поретка је постмодерна држава – плуралистичкија, комплекснија, мање централизована од бирократске државе, али никако хаотична, за разлику од пре-модерне.

Како сама држава постаје мање доминантна, државни интерес постаје све мање одлучујући фактор у спољној политици: медији, популарно осећање, интереси одређених група или региона (укључујући и транснационалне групе), сви имају удела. Деконструкција модерне државе није још завршена, али убрзо напредује... Овакав развој државних структура прати друштво које је скептичније према државној моћи, мање националистички орјентисано, где вишеструки идентитети напредују и где су лични развој и лична потрошња постали главни животни циљеви већине људи.”³⁷

При томе, Купер је повезао три стадијума развоја државе са три врсте економије. “Могуће је повезати (лабаво) три стадијума државног развоја са три врсте економије: пољопривредна у пре-модерном стадијуму; индустријска масовна производња са у модерном; и пост-индустријска услужна и информативна економија у постмодерној држави. Постмодерна држава изнад свега вреднује појединца, што објашњава њену антиратну природу.”³⁸ За нас је такође важно још једно запажање Купера у вези са потенцијалима које имају друге врсте држава у његовој перцепцији и класификацији, конкретно за индустријске и пост-индустријске државе. “Све индустријске и пост-индустријске државе имају потенцијал да постану постмодерне државе.”³⁹ Поменимо и третман човека у постмодерној држави. “Појединац је победио и спољна политика представља наставак унутрашњих питања ван националних граница, а не обрнуто. Појединачна потрошња заменила је колективну славу као главна тема

³⁶ Robert Cooper, *The Post-Modern State and the World Order*, Demos, London, 1996.

³⁷ Роберт Купер, *Распад нација – Поредак и хаос у XXI веку*, Филип Вишњић, Београд, 2007, стр. 59-60.

³⁸ Купер, *Распад нација – Поредак и хаос у XXI веку*, исто, стр. 60.

³⁹ Купер, *Распад нација – Поредак и хаос у XXI веку*, исто, стр. 60.

националног живота. Рат треба избећи: стицање нових територија силом није уопште занимљиво.

Постмодерни поредак захтева постмодерне државе и обрнуто.”⁴⁰

А) Светска држава и нови светски поредак

Идеја о светској држави и владавини је веома стара. Суштином идеје и протагонистима светске државе бавио се и Александар Гајић. “Идеја универзалне, Светске државе стара је колико и људска цивилизација. Њен настанак и развој може се пратити кроз више миленијума човечанске опште историје током којих је, кроз различите форме, од империјалног концепта владања над милионима различитих људи, група и етноса, током времена еволуирала у идеју о једном могућем демократском облику глобалне владавине.”⁴¹ Прецизирање далекоисточне империјалне идеје извршено је од стране грка (софиста и космополитске идеје) и потом Римљана са њиховим концептом универзалне монархије. Идеју сведске државе први је поменуо Луције Анеј Сенека. Такође, идеје светске државе присутне су и код Дантеа, Франсоа Првог, Хуга Гроциуса, Кристијана Волфа, Карла Маркса, Херберта Џорџа Велса итд. Велс је био за светску државу која је у његовој визији и историјској интерпретацији “опитесветска федеративна држава.”⁴² Према Гајићу, суштине Светске државе и владе је демократска федерација и глобалност. “Суштински, савремена идеја Светске државе и њене владе само је проширење идеје демократске федерације на глобалном нивоу.”⁴³

Ипак, од свих пет пређашње поменутих, савремених легитимацијских концепата државе, можемо сасвим поуздано и отворено констатовати да у постмодерном стању нема чистих типова државе. За сваку савремену државу у шњем времену типично је да се карактерише мешовитиошћу.

⁴⁰ Купер, *Распад нација – Поредак и хаос у XXI веку*, исто, стр. 61-62.

⁴¹ Александар Гајић, *Идеја светске државе – правни, политички и филозофско-правни аспект*, (Докторска теза) – Правни факултет, Нови Сад, 2008, стр. 1.

⁴² Џорџ Херберт Велс, *Историја света – свакоме јасна историја живота и човечанства*, Евро, Београд, 2006, стр. 734.

⁴³ Гајић, *Идеја светске државе – правни, политички и филозофско-правни аспект*, оп. цит., стр. 4-5.

Свака држава на свету је правна али оно по чему их можемо разликовати јесте то да ли у њима постоји владавина закона или волунтаризам и арбитрарност људи на власти. Демократска држава је већински вредносни, нормативни, политички и уставноправни интерес већине људи у савременом свету. С друге стране, нема државе без народа у савременом смислу те речи – нација, али је светски културни тренд да се нација осим идентитета супституише концептом грађансва, па отуда код појединих политичких писаца и теоретичара можемо сусрести и термин грађанска држава.

Према ставу политичког писца Ралфа Грилоа “национално питање је повраћено у агенду”.⁴⁴ Са ове просторне и временске дистанце можемо приметити да је национално питање стављено у први план у свим посткомунистичким државама источне Европе и бившег СССР-а. Заједнички именитељ за све њих крајем XX века био је, по Грилоу, плурализам. “У фокусу је плурализам, поређења и различите врсте плуралистичких политика.”⁴⁵

Према Ралфу Грилоу, компаративни политички системи и различите форме државе прате културни пројекти и процеси који чине – етничку дијалектику. У суштини, компаративно посматрајући конфигурације савремене државе и цивилног друштва, најважније су њихове следеће изричитости: а) патримонијалне (или пре-индустријске), затим б) модерне са обележјима пост-индустријализма или в) постмодерне. Модерне националне државе, према Грилоу, односе се на Европу и северну Америку док културни плурализам карактерише Велику Британију, Републику Француску и Сједињене Америчке Државе. У овом контексту није погрешно говорити и писати о културном плурализму који је претходио мултикултурализму.

“Мултикултурализам, ипак, не треба идентификовати са културним плурализмом иако су терминолошки, по изворном значењу, веома блиски. Културни плурализам који је, историјски гледано, претходио мултикултурализму отворен је за однос између националних култура, али не и оних култура које

⁴⁴ Ralph Grillo, *Pluralism and the Politics of Difference – State, Culture, and Ethnicity in Comparative Perspective*, Clarendon Press, Oxford, 1998, p. 1.

⁴⁵ Grillo, *Pluralism and the Politics of Difference – State, Culture, and Ethnicity in Comparative Perspective*, ibidem, p. 3.

постоје на субнационалном нивоу, што је карактеристика мултикултурализма.”⁴⁶ Отуда је културни плурализам више карактеристика држава и култура у развоју, док је мултикултурализам најчешће типичан за мултиетничка и мултиконфесионална развијена цивилна друшва. За постмодерна цивилна друштва типичан је и карактеристичан глобални процес акултурације или светске акултурације. По Николи Божиловићу “под светском акултурацијом се пре подразумевају контакти и прожимања европске и америчке културе.”⁴⁷ Тако је било само на почетак. Међутим, глобални процес акултурације је по свему универзалан и као такав незаобилазан. Свако у њему са својом културом што индивидуално или колективно треба наћи своје место у глобалној култури. У свему томе највећа обавеза и одговорност је на интелектуалним елитама тј. политичарима и културним дипломатама.

Политичка коегзистенција народа, у модерном смислу нације, односи се на различите форме живота, језика, религије и историјског идентитета. Научно и аналитички узевши, различите форме плурализма односе се на плуралистичка политичка друштва док се савремена политичка наука бави типологизацијом и класификацијом демократије у односу на државу и цивилно (отворено) друштво. Требало би напоменути овом приликом да је плурализам у политичкој филозофији аналитичка категорија.

Према Грилоу, интелектуалне разлике и теоријске традиције у плурализму имају различита становишта. Плурализам има и друштвене, културне, али и етничке варијанте. То обележје поготову важи за англоамеричку (британску и америчку) политичку филозофију. Традиција плурализма јесте важна с обзиром на улогу и важност државе. Отуда је традиција плурализма важна и у вези са “балансом државе и друштва”.⁴⁸ Али и не само то! “Изражено демократска плуралистичка друштва су она у којима егзистирају групе и институције медијације између државе и индивидуа.”⁴⁹

⁴⁶ Никола Божиловић, *Култура и идентитети на Балкану*, Филозофски факултет/Центар за социолошка истраживања, Ниш, 2007, стр. 32.

⁴⁷ Божиловић, *Култура и идентитети на Балкану*, исто, стр. 35.

⁴⁸ Grillo, *Pluralism and the Politics of Difference – State, Culture, and Ethnicity in Comparative Perspective*, op. cit., p. 6.

⁴⁹ Grillo, *Pluralism and the Politics of Difference – State, Culture, and Ethnicity in Comparative Perspective*, op. cit., p. 6.

Плуралистичко друштво у демократским политичким традицијама, као нпр. у Уједињеном Краљевству Великој Британији и Северној Ирској, представља брану ауторитарним тенденцијама, али истиче и значај аутономије која постоји не само у сфери цивилнога друштва већ и у институцијама политичке власти. За разлику од британске традиције, америчка плуралистичка традиција концентрише се на контроли моћи, где важну функцију имају различите групе и то не било које групе, већ управо интересних група које артикулишу и промовишу парцијалне погледе. Плурализам је спојив и са социјалним и културним нормама. С тим у вези, како сматра Грило, имамо за последицу етничке конотације и културне диференцијације. Ови типови и форме плурализма карактеришу хетерогена политичка друштва. Њих условно узевши – нема у моноетничким политичким друштвима (нпр. тамо где имамо масовна и честа кршења индивидуалних или угрожавање механизма универзалних и мањинских права уз обавезе другим етничким заједницама), уколико су у њима успостављени и институционализовани монистички политички системима односно, из њих изведен легитимитет династијске или једнопартијске, ауторитарне и тоталитарне политичке власти. Моћ је индивидуална али када се политички институционализује, трансформише се и модификује у политичку власт. У најкраћем, плурализам има везе са људским друштвом и политичким поретком, односно, типом и културом политичке власти.

Иначе, институционалисти плурализам означавају врло често и мултикултуралношћу који је важно обележје касног модернизма, али од 1990-их година пре свега постмодерног друштва.⁵⁰ Имајући у виду постмодерно друштво, у овом контексту требало би размотрити у каквом су односу држава, друштво и плурализам? И овом приликом послужићемо се Грилоовом аргументацијом, по којој су три важне конфигурације односа државе и постојање плурализма. Размотримо подробније и ближе следећу табелу!

⁵⁰ Grillo, *Pluralism and the Politics of Difference – State, Culture, and Ethnicity in Comparative Perspective*, op. cit., p. 5.

Табела 1. Држава и плурализам: три конфигурације ⁵¹

Конфигурација државе и друштва	Плуралне теме	Идентитет
Патримонијална	Разлика, инкорпорација	Корпоративан
Модерна	Хомогенизација, асимилација	Унитаран
Постмодерна, постиндустријска	Разлика, хетерогеност	Хибридан

Ипак, у целини узевши, најважнији је институционални плурализам, који треба да има упориште у друштву, али не кроз популизам, демагогију, ауторитаризам, аутократију, султанизам, диктатуру и тиранију. Његово исходиште је политички плурализам и вишепартијски систем, а да се при томе не своди и заснива на узурпацијама маса, али и на манипулацијама и инсинуацијама. Седамдесете године XX века карактерисао је социјални плурализам, осамдесете је обележавао културни плурализам, а деведесете је изразио институционални плурализам. Најзад, потребан је глобални плурализам.

После свега могли бисмо поставити и питање како се држава гради? Савремене државе можемо поделити према Френсису Фукујами на слабе и јаке државе. Из тога произилазе две димензије државе. “Стога је логично направити разлику између делокруга државе, који укључује различите владавине, функције и циљеве, и јачине државне власти, или способности држава да планирају и

⁵¹ Grillo, *Pluralism and the Politics of Difference – State, Culture, and Ethnicity in Comparative Perspective*, op. cit., p. 17.

спроводе у дело политику и примењују јасно и недвосмислено законе – оно што се данас назива државним или институционалним капацитетом.”⁵²

Другим речима, да ли је држава јака или слаба, у одговору на ово питање можемо идентификовати и класификовати државе у савременом смислу те речи. По Фукујама постоје четири аспекта институционалних капацитета непосредно повезаних са државношћу и то: “(1) концепција организација и менаџмента (2) пројектовање политичког система (3) основа легитимности (4) културолошки и структурални фактори.”⁵³ Осврнимо се укратко на четврто институционално становиште савременог грађења државности, а он “јесте субполитички и везан је за норме, вредности и културу.”⁵⁴

Најзад, размотримо и феномен глобализације са различитих аспеката и димензија које карактеришу нови светски поредак. Често се неоправдано изједначавају глобализација и нови светски поредак. Сваковрсна глобализација која је у току, само је у функцији новог светског поретка. Зато се по Симеуновићу не може говорити и писати о “успостављености ‘новог светског поретка’, него само о настојањима да се он успостави, као и о резултатима тих настојања.”⁵⁵ У функцији глобализације и новог светског поретка је и формирање Светске државе.

За то су битни и административни, финансијски и институционални капацитети. Али, нема савремене Светске државе без норми, вредности и културе. Нови светски поредак није завршен пројекат. Према Драгану Симеуновићу, нема “јасне и коначне профилираности садржаја концепта и поред тога што постоје јасне назнаке циљева и метода успостављања ‘новог светског поретка.’”⁵⁶ Самим тиме, нови светски поредак је у процесу успостављања. “Зато се за и не може говорити о успостављености ‘новог светског поретка’, него само о настојањима да се он успостави, као и резултатима тих настојања.”⁵⁷

⁵² Френсис Фукујама, *Грађење државе – Управљање и светски поредак у двадесетпрвом веку*, Филип Вишњић, Београд, 2007, стр. 17.

⁵³ Фукујама, *Грађење државе – Управљање и светски поредак у двадесетпрвом веку*, исто, стр. 34.

⁵⁴ Фукујама, *Грађење државе – Управљање и светски поредак у двадесетпрвом веку*, исто, стр. 40.

⁵⁵ Драган Симеуновић, *Нација и глобализација*, Зограф, Ниш, 2009, стр. 96.

⁵⁶ Драган Симеуновић, *Национална држава и нови светски поредак (Оглед из политичке теорије)*, Ферко, Београд, 1995, стр. 9.

⁵⁷ Симеуновић, *Национална држава и нови светски поредак (Оглед из политичке теорије)*, исто, стр. 9.

II. ПРОПЕДЕУТИКА ПОЛИТИЧКЕ ТЕОРИЈЕ НАЦИЈЕ

– традиција етничке заједнице и савремени међуетнички односи

Нације нису нешто вечно. Имале су свој почетак, имаће и свој крај.

Ернст Ренан, 11. март 1882. – Сорбона

Човек је одвајкада био упућен на природу и заједницу са другим људима. Убирајући дарове природе мењао је саму природу, али тиме и самога себе. У друштвеном, антрополошком, културном, цивилизацијском и етничком идентитету промене које је човек начинио на одређеном стадијуму свога укупног развоја биле су предмет различитих теорија, херменеутичких приступа филозофа, методолошких и научних проучавања као и политичких интерпретација кроз дошњу историју људске цивилизације. “За разлику од социологије као опште науке о друштву, која проучава општа и заједничка својства друштва и његових историјских облика, етнологија како је до тада називана антропологија, углавном је третирана као наука о примитивним или архајским културама и друштвима.”⁵⁸

Један од оснивача етнологије Едвард Тејлор дефинисао је етнологију у контексту антропологије као комплексну научну дисциплину која се између осталог бави проучавањем “примитивних група и заједница.”⁵⁹ Уско спецификовано, у савременом смислу, практично и теоријско исходиште у модерној политичкој филозофији и друштвеној историји идеја, с обзиром на тематски и дескриптивни оквир овог научног рада, имаћу у фокусу колективно-психолошке теорије друштва када су у питању етничке заједнице и функционалистичке теорије друштва када се ради о етничким конфликтима на Косову и Метохији.

⁵⁸ Михајло Пешић, *Увод у социологију*, Институт за политичке и међународне студије – Институт за политичке студије, Београд, 1985, стр. 76.

⁵⁹ Пешић, *Увод у социологију*, исто, стр. 76.

1. Појам нације

Реч *нација* језички узевши има значајну лексичку и семантичку друштвену повест. “Њена изворна (етимолошка) семантика попут словенског *народ* сеже до идеје о роду и рођењу.”⁶⁰ Изворни родни појам за нацију је грчка реч *ethnos* која се на латински преводи као *gens*, а на словенским језицима значи “род”. Латински израз *gens* (дем. *gentis*) етимолошки је, иначе, у вези са глаголом *nascor* изворно *gnascor*. И у једном и у другом облику, налази се исти индоевропско порекло речи. Слично мисли и социолог културе и реномирани теоретичар нације и национализма – Бранимир Стојковић.⁶¹ Поред речи *ethnos*, уз *natio* и *gens*, користи се и трећи латински израз – *populus*, који у преводу на српски језик значи “племе”.

Поред словенских језика, чијој језичкој групи припада и српски језик, латинску реч *natio* преузели су готово сви романски и германски језици, те се данас реч *народ*, колоквијално, у ширем смислу, често меша са термином *нација*.

Саобразно томе, у свим важнијим језичким традицијама света има лексичких паралелизама типа: *народ-нација* у српском језику, *nation-people* у енглеском језику, *die Nation-des Volk* у немачком језику, *la nation-le people* у француском језику, *kombi-populli* у албанском језику итд.

2. Политичка историја друштвеног порекла нација

У политичкој историји идеја, филозофији и политичкој науци, а посебно у неким теоријама, националним стратегијама и доктринама, многи политички писци, филозофи и политички социолози полазили су веома често од тога да су народи у модерном смислу нације – нешто што би се могло назвати “*природним чињеницама*” које су од давнина присутне. Ипак, у суштини свега тога налазиле су се погрешне хипотезе. Чињеница је да су људи првобитно живели у племенима. Неки чак и сада живе у том племенском статусу, што је познато. Како се, при том, унапређивала комуникација и сарадња између људи, па самим

⁶⁰ Ružica Čičak–Chand, Josip Kumpes, *Etničnost, nacija, identitet*, Institut za migracije i narodnosti, Naklada Jesenski/Turk, Zagreb, 1998, str. 15.

⁶¹ Види о томе: Бранимир Стојковић, *Европски културни идентитет*, Просвета – Ниш, Завод за проучавање културног развитка – Београд, 1993.

тима и између постојећих племена – кроз њихову интерактивност, тако се и цивилизација постепено формирала као таква на тим основама и природним поставкама. “Зато се слободно може рећи да су и народи и нације настали у скорије време.”⁶² После су се формирали одвојени идентитети који су се историјски јавили као елементи друштвеног процеса народне (етничке) и политичке (националне) интеграције. Пре него што будемо размотрили ову релацију са аспекта историјске компарације и дали теоријски и научни опис уз експлицитно практично објашњење, требало би, по Александру Молнару, једном од наших водећих савремених социолога и политичких писаца, направити типолошко разликовање и разграничење између појмова *клан*, *племе*, *народ* и *друштво*. Али, пођимо редом!

“1. Клан представља групу састављену од више породица (кућа).”⁶³ У суштини, *клан* се *per definitionem* састоји од мушких потомака једног претка, који су организовани у породице и даље сврстани у шире групе. Појава и развој *polisа*, градова-држава, у Атици, и однос према јавном животу *etnosa*, довело је до њиховог разликовања наспрам приватном животу људи у кући – *oikosu*. Тиме сродници то више нису, већ постају. Историјски узев, већ је Клистен с променама које је извео (поделио Атику на *deme*), ослабио племенску ускост (*fila*) и преусмерава их ка новом античком *polis-u*. Још док су филе имале знатне одлике родовског уређења, Клистенова подела Атике на *deme* означила је потпун прелаз на географску и територијалну организацију *polis-a* чиме се полагаано истискивала класична подела на (филе), родове и братства.

“2. Племе означава свеукупност свих људи који имају заједничко порекло.”⁶⁴ Оно што је *differentia specifica* између племена и клана јесте целина једног митског порекла. У грчком језику синоним за *племе* је *plethos*, на латинском *plebs*, а на германском језику *teuta*. У римско доба, појам *plebs* односио се временом на ниже друштвене слојеве, док се за *племе* одомаћио израз који је пре тога имао значење клана: *xenos* у грчком језику и *gens* на латинском. Тада се слобода и безбедност могла уживати једино у саставу племена. На том нивоу у традиционалном смислу може се схватити класична релација *пријатељ* (саплеменик) – *непријатељ*

⁶² Александар Молнар, *Народ, нација, раса*, Београдски круг/Акапит, Београд, 1997, стр. 2.

⁶³ Молнар, *Народ, нација, раса*, исто, стр. 3.

⁶⁴ Молнар, *Народ, нација, раса*, исто, стр. 3.

(припадник туђег племена). У древној античкој Грчкој, пријатељ је увек члан исте заједнице потомака одређеног претка (истог племена – прим. Н.В.), док *xenos* може бити или гост или странац или непријатељ. Суштина проблема иманентна је томе да су односи пријатељ – непријатељ својеврстан епифеномен динамике ксенофобичног односа који постоји у односу једног племена према осталим племенима. Заправо, сам изворни појам слободе – *eleuteros* на грчком језику, и *libertas* на латинском, означавају члана племена, док је роб или странац непријатељ, рођен ван тог племена. У томе се налази суштина повесног прелаза *demos-a* у *etnos*.

Уопште узев, разлика између *demos-a* и *etnos-a* пре је квантитативне него квалитативне природе, што потврђује и реч *gens* у латинском језику која означава и племе и народ, односно, људе који су рођени и налазе се у природној заједници без обзира на њихову величину. Током времена разлике су ишчезле па се *племе* у постепено претворило у *народ*. У савременом свету има више народа него племена. Реч *folk* се и данас употребљава у енглеском језику као и *Volk* у немачком са значењем народа, док је стара германска реч коју смо поменули, у потпуности нестала.

“3. Народ који живи на одређеној земљи (територији) представља социјални облик квалитативно различит у односу на претходне две категорије.”⁶⁵ Већ код Хомера *demos* је група у друштву у супротности са хомогеним *etnos-ом*. Самим чином преласка са рачунања природне сврстаности на територијалну организацију живота (састављену од више уједињених дема), према којој на једном месту не станују више сродници, већ разни људи, које је стицај или случај ту довео, тек је *polis* то омогућио и створио. Што су више јачали грађански слојеви код грађана у *polisу*, то се појам *demos* све више изједначавао са *kratein* или владајућим групама. Оно што је демократија (*plethos – plebs*) за Грке, то је *Res publica (demos – populus)* за Римљане.

“4. Друштво је ознака групне припадности која не постоји нигде осим у индоевропским језицима, па чак не и у свима код њих.”⁶⁶ Појам друштва се јавља у грчком језику као *koinonija*, из кога прелази у *societas*, да би касније из

⁶⁵ Молнар, *Народ, нација, раса*, исто, стр. 5.

⁶⁶ Молнар, *Народ, нација, раса*, исто, стр. 6.

латинског ушао у све модерне европске језике било директно – етимолошки *society* у енглеском језику, *societe* у француском, *societa* у италијанском језику, или посредно по смислу, немачки *Gesellschaft*, руски *общество*, српски и хрватски *друштво*. У латинском изразу *socius (societas)* и *civis (civitas)* имају исто порекло речи, који означава чланство, пријатељство или оно што има узајамну наклоност. Зато је у модерним друштвима – држављанин, у смислу приватно схваћеног појма (*civis*), увек неко ко има и политичка права, а, не само држављанин. Следећи управо ову рецепцију историјске политичке традиције друштва, Цицерон је идентификовао грађанске једнакости у оквиру грађанског друштва (*koinonija politike = societas civilis*). Без обзира на све то, тада још није постојао пар речи *народ-нација*, осим *ethnos – demos* или пак у Риму *gens – populus*. “Како се појам нација, као што ћемо касније видети, јавља у Риму у значењу скоро синонимном за народ као (*ethnos* тј. *gens*) он ће се током историје развијати и везивати за народ у политичком смислу, односно као пук састављен од међусобно једнаких држављана (који има власт у демократском систему, или је потчињен, било у аристократском било у монархијском систему). На крају тог развојног процеса, који би се могао везати за модерно доба, о нацији се говори као о систему у којем се концентришу искључиво елементи политичке интеграције, насупротив народу, који губи све политичке конотације.”⁶⁷ Да би се једно друштво конституисало као друштвени систем, по Талкоту Парсонсу, потребан је висок степен самодовољности. “Друштво дефинишемо као онај тип друштвеног система којем је својствен највиши степен самодовољности у односу на његово окружење, укључујући и друге друштвене системе.”⁶⁸ У суштини савременог социолошког и политичког поимања историјске појаве и настанка нације, налази се: А) Емоционална и Б) Културна димензија. То су два централна обележја у саморазумевању савремених нација.

⁶⁷ Молнар, *Народ, нација, раса*, исто, стр. 7.

⁶⁸ Талкот Парсонс, *Модерна друштва*, Градина, Ниш, 1992, стр. 16.

А) – Емоционална димензија народа

Већ се сматра застарелим у савременој политичкој филозофији и политичкој социологији постављање питања, да ли се народ (у смислу етноса) може теоријски промислити и фактички третирати као једна друштвена група, односно, политичка заједница. Ту дилему, на себи својствен начин, разрешио је један од оснивача социологије Макс Вебер,⁶⁹ који је исправно оспорио социјални фактицитет етничких одлика друштвених група, сматрајући да етничка заједница заправо и није никаква заједница (сродна заједница – клан или племе), већ елементарни чинилац који у крајњој инстанци резултира формирањем политичке заједнице. Не може се један народ као ми-група створити ако има само једну – културну димензију (језичку димензију), већ треба да садржи и афективну димензију.

За емоционално повезивање људи, које је најчешће онтичка карактеристика племена и народа, најједноставније је рећи да је *ми – група* супротстављена *ми – групи* осталих. У том случају артикулише се емоционална аутономија неке *ми X групе*. Чим појединци почну да по механизму емоционалне реакције упадају у *ми - представе* колектива, спајајући при том прошлост, која је најчешће митологизована и испуњена легендама о некоме или нечему, шњост и будућност, сећајући се мртвих предака и указујући на живе потомке, индивидуе, групе и владаре, настају *ми – групе*. Отуда, је припадништво важна одлика *ми - групе* или народа.

У суштини, емоционалну димензију народа, према Александру Молнару, формирају три социолошке парадигме, и то:

1. Познаник – странац,
2. Пријатељ – непријатељ,
3. Добротвор – злотвор.

Прву социолошку парадигму чине два елемента: познанство (трајна присутност), где је неко данас ту, а сутра већ није. “Иако познанство у сваком случају олакшава разумевање међу људима, оно не може да попуни цео хоризонт

⁶⁹ Види: Макс Вебер, *Привреда и друштво*, Просвета, Београд, 1976.

међуљудских односа и не може да потисне спознају да оно што је познато може бити и неприхватљиво...”⁷⁰

Из познанства у може настати пријатељство, а од странца се може направити непријатељ. У случају да познаник не воли, странца, а пријатељ буде против непријатеља, једно такво конфликтно политичко поље узрокује белицистичко стање – рат (сукоб различитог интензитета), а с друге стране, такво једно неполитичко, претполитичко и недруштвено – природно стање имплицира Хобсовски речено, *bellum omnium contra omnes*, где је *homo homini lupus est*.

Формирање нације из ове перспективе изискује политичко хомогенизовање народа. “Ово стање борбе (рата) јесте *conditio sine qua non* постојања непријатеља, непријатељ је *conditio sine qua non* постојања вође, док је вођа *conditio sine qua non* постојања етничке хомогенизације.”⁷¹ У ратном стању увек има највише конфликтног потенцијала, и у тим друштвима увек имамо тензије, нестабилност, веома много паравправних момената и ситуација, личну и имовинску несигурност, што треба превазилазити на миран, демократски и споразуман начин. У свему томе веома важно место и улогу имају вође и групе

⁷⁰ Молнар, *Народ, нација, раса*, оп. цит., стр 9.

⁷¹ Молнар, *Народ, нација, раса*, оп. цит., стр. 16. Однос пријатељ-непријатељ узео је као специфично политичко разликовање, Карл Шмит. “Специфично политичко разликовање на које се могу свести политичке радње и мотиви јесте разликовање *пријатеља* и *непријатеља*.” Карл Шмит, *Појам политичкога*, у: Трећи програм Радио-Београда, Београд, бр. 102/II- 1995, стр. 40. Када се имају у фокусу пажње филозофска, идеолошка и политичка схватања традиционалне опозиције између пријатеља и непријатеља са аспекта интерпретативне позиције Карла Шмита и Жака Дериде, види: Петар Бојанић, *Пријатељ-непријатељ – Карл Шмит и Жак Дериде*, Светови, Нови Сад, 1995, стр. 7-200. Када су у питању политике пријатељства, за Жака Дериду су важне квантификације појединачности, које су увек биле једне од политичких димензија пријатељства. “Нема демократије без поштовања појединачности, односно несводиве другости, али нема демократије ни без »заједнице пријатеља« (*koina ta philon*), без рачунања већине, без субјеката који се могу идентификовати, стабилизovati, представити, и који су једнаки међу собом.” Жак Дериде, *Политике пријатељства*, Београдски круг, Београд, 2001, стр. 55. Према Дериди, ниједна политика није адекватна своме појму, баш као што *praxis* и *lexis* нису исто. Насупрот томе, *говорити* у суштини значи *чинити*, јер је говор о политици заправо политички говор о некоме или нечему. Полазећи од Деридиног имплицитног филозофског поимања “заједнице пријатеља”, филозоф Миле Савић принцип заједништва доводи у корелацију са принципом политике. “Политички смисао дискурса тиче се увек уређења заједничког живота људи. Тип заједништва и начин његове дискурзивне интерпретације увек су у блиској вези. Сам принцип заједништва представља уједно принцип политике (политичко) који влада у одређеној заједници (друштву, култури/цивилизацији, традицији). У европској традицији то је, на специфичан начин схваћен и практикован, принцип *пријатељства*.” Миле Савић, *Политика филозофског дискурса*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2004, стр. 65.

интелектуалаца. “Као и за вођу, и за ’народне интелектуалце’ је најважнији извор етничких раздеоба *актуелно* или *актуелизовано* прошло ратно стање у којем односи непријатељства поларизују етничке идентитете... Историја је, уосталом, пуна примера да прошли ратови, ако нису прерасли у ‘традиционално’ непријатељство, не морају касније нужно бити извор етничких раздеоба.”⁷² Пошто минули српско-албански сукоб није традиционално непријатељски, даљи односи би требали да се успостављају на помирењу, међуетничкој толеранцији, коегзистенцији и заједничкој регионалној и европској будућности. У најкраћем, све ово у политичкој филозофији и социологији најуопштеније карактерише емоционалну димензију народа.

Б) – Културна димензија народа

Нема идентитета без културе. Када се има стриктно у фокусу културна димензија народа, један од најважнијих елемената који је утицао на формирање неког народа у нека давна времена био је управо језик. Сам феномен језика је такав да потврђује два противуречна подстицаја. Један од њих је онај који се тиче *диференцијације језика*, а други онај који пледира ка *универзалности језика*. Са тим природним процесима развоја језика у два посебна правца настају разноврсни облици језика као и специфични дијалекти – граматике. Када се томе материјално додају и знаци, укључујући емоционалну и културну раван, добија се одређени политички значај у случају етничке културе. Уколико вођа неког етноса постави као свој циљ формирање сопствене државе и то постигне, “створиће се услови да се сукобе садржаји народа као етноса и народа као пука (нације).”⁷³ Пре Молнара и Душан Јањић је у потпуности јасан по овом питању. “Ипак, најчешћа употреба термина «етнос» је у значењу «народ» - целина истоветних културних, «етничких» традиција, особености, мада се, често односи и на народност – заједницу која још није доспела до ступња нације – такође и националну мањину.”⁷⁴

⁷² Молнар, *Народ, нација, раса*, оп. цит., стр. 17.

⁷³ Молнар, *Народ, нација, раса*, оп. цит., стр. 23.

⁷⁴ Душан Јањић, *Речник националисте*, ССО Србије, Београд, 1988, стр. 17.

Први проблем модерне државе с обзиром на етничку заједницу, односи се на човека у друштвеном статусу грађанина и на његово национално идентификовање са неком етничком групом, културом и традицијом, не игноришући при том и веру. Модерно третирање питања националног и етничког јавља се као питање државотворне нације и културе, али и начина на који су се они историјски поистоветили или раздвојили.

Други централни проблем односи се на етнос и политичку нацију. Док етнос има пре свега културно одређење и социјални легитимацијски титулус, дотле се политичка нација јавља као скуп заједничких политичких вредности и личних представа људи, где су политичке нације у суштини – аутономне етничке заједнице (мађине, јер већ имају своју националну државу), али им се може признати право најшире аутономије (територијалне, културне и персоналне) са демократском политичком (локалном) самоуправом, или, опција специјалног статуса. Давање и уживање таквих права карактеристично је за културе са плуралистичком политичком и друштвеном традицијом. Управо таква плуралистичка заједница је и албанска етничка заједница на Косову. Свака нација поред политичких елемената узима и неполитичке елементе из сфере грађанског друштва.

В) – Политичка димензија народа

У савременом политичком и социалном смислу, можемо правити слободну разлику између демократско-унитаристичког концепта нације (нпр. Република Француска) и етничко-плуралистичког концепта нације. (нпр. Швајцарска Конфедерација). Први концепт, демократско-унитаристички, одликује се хомогенизацијом и елиминацијом свих партикуларизама, што практично значи да тамо имамо асимилаторну политику кроз отвореност у смислу тога да су сви прво Французи па све остало. Ту до пуног изражаја долази приступ нацији као језичкој, културној и политичкој припадности, а не етничкој заједници, тј. изједначавање држављанства са припадништвом самој, нацији. У другом концепту, етничко-плуралистичком, даје се приоритет етничком и демократском

легитимитету политичких институција које обезбеђују једнакост свих етницитета, а да при том не доводе у питање сам изворни принцип једнакости држављана.

Политичка интеграција би се отуда могла назвати и националном интеграцијом, утолико пре што се одвија на нивоу државе, битно се разликујући како од регионалних, али и интернационалних облика интеграције. Начин третирања нације, по овом приступу, изражава правничку (тј. јуристичку) парадигму закључивања, пошто се тек са аспекта модерне правне теорије и политичке праксе може тврдити да се под нацијом подразумевају само држављани једне нације (у контексту правне и демократске државе), док је националитет исто што и држављанство само у једној таквој држави.

По другом приступу, сматра се да је баш из правне позиције немогуће анализирати појам нација. По овом приступу, феномен нација схвата се као нешто што оставља по страни право, јер није правни појам. Право поред државе не кореспондира и не третира нацију као ентитет, за разлику од саме државне заједнице.

Право се може учинити предметом јавне дискусије и легитимитета из разлога, што се пре свега односи на сваког држављанина. Нација, дијаметрално супротно томе, када је филозофски предмет друштвене и политичке упитаности, искључује *a priori* сваког ко јој не припада. Инсистирање на томе да је нација исто што и држављанство у једној модерној (правној и демократској) држави, доводи нас до закључка да се нација не може третирати као посебан феномен, специфичан и различит од те државне заједнице.

Напосе, однос државе као такве и језика је најважнији однос. Оно што са сигурношћу и извесношћу можемо констатовати јесте то да културни и социјални плурализам редефинишу концепт модерне националне државе. “Националне државе затечене у савременом добу имају за собом време највећих искушења, укључујући и тоталитарност, а убрајање у круг савремених националних држава захваљују највише свом традиционалистичком приступу питањима државности и нације.”⁷⁵

⁷⁵ Драган Симеуновић, *О настанку и особеностима нових националних држава или imperium patemale in terra incognita*, у: Архив за правне и друштвене науке, Београд, бр. 2/1993, стр. 308.

Модерну националну државу, у суштини, одликују постојање демократских политичких институција, принцип владавине права, један службени језик и плурализам различитих политичких, културних и социјалних група које се налазе унутар ње.

На крају треба направити јасну динстикцију између *националних мањина* – *националности* у смислу већинска – мањинска нација на одређеном политичком простору, *етније* (доминантне нације), која најбоље изражава друштвену идеју *етноса* у смислу друштвене групе, а не супстанцијалном својству као обележју племена, народа или нације као такве. Ту, наравно, спада и *етницитет* – код нас је то до скоро била синонимно националност, национална припадност, а шире – првобитно група белаца која нема национално порекло. У суштини, етницитет се приписује, а не стиче се. Држављанство се може и стећи и променити. Зато је савремена демократска држава она која је одрђена преко свих својих грађана, без обзира на њихово национално порекло или вероисповест. Зато у савременој српској политичкој филозофији треба да престане да доминира принцип – где је Србин ту је и држава. Не, већ напротив – где је грађанин (држављанин) Србије, ту је и држава тј. Влада Републике Србије. То потврђује и Душан Јањић “јер етничко је претполитичко.”⁷⁶ Израз *етник* употребљава се у корпусу друштвених наука – политичкој филозофији, политичкој науци и социологији за категорију људи који се не сматрају пуноправним члановима друштва. У тим случајевима *етницитет* се поистовећује са *националитетом*. Етницитет у склопу друштва утиче да се формирају различите друштвене групе, а које могу довести до настанка националне државе. Као што можемо закључити, израз *ethnicity* је важан појам у домену друштвених наука. Појам *ethnicity* редефинише у домену друштвених наука парадигме које се тичу “теорија модернизације, које су засноване на класичној дихотомији *Gemeinschaft/Gesellschaft* и низу опозиција које ово питање подразумева између афективности и рационалности, партикуларизма и универзализма, између *ascription* и *achievement*.”⁷⁷

⁷⁶ Предраг Радоњић, *Српска страна нема никакву стратегију*, у: Глас југа, Грачаница, 2006, стр. 20.

⁷⁷ Филип Путиња, Жослин Стреф-Фенар, *Теорије о етницитету*, Библиотека XX век, Београд, 1997, стр. 29.

У завршном разматрању кључних речи, појмова и категорија не треба заобићи и етноцентризам као новији феномен у савременим, нарочито у посткомунистичким државама и грађанским друштвима који се односи на уверење да је традиција сопственог народа највреднија и изванредна, а традиција осталих и посебно подређених, мање вредни. Етноцентризам је свесно индивидуално и групно понашање којим се истичу и у неким случајевима и апсолутизују особине и вредности једне етничке или сличне групе у друштву у односу на све остале групе. “У етноцентричкој свести и представама, сопствени народ ставља се не само у средиште већ и на врх свеукупне таблице друштвених вредности, као и за упоређивање са другим групама и заједницама, што се завршава истицањем предности и надмоћи сопствене у односу на друге етничке скупине.”⁷⁸

Национализам и етноцентризам формално и суштински обележили су крај епохе XX века. У вези са етноцентризмом, са становишта савремене политичке науке, веома је важан налаз и тврђење Ентонија Гиденса. “Социолози зато настоје да што је могуће више избегавају етноцентризам, који значи просуђивање других култура кроз поређење са својом сопственом.”⁷⁹ То избегавање проузроковано је, тим пре, познатим разлогом, да људи који мењају средине (важи за избеглице и интерно расељена лица па чак и досељенике), тешко или никада не прихвате другу средину и идеје људи из те средине. Другим речима, одређени појединци никада се не реинтегришу у нову друштвену, политичку и културну средину и не прихватају идеје и постојећу доминантну филозофију нове животне средине.

У савременој политичкој филозофији два су извесна феномена национализма: а) етнонационализам⁸⁰ и б) етнички национализам. У корпусу друштвених наука потенцира се онај део који се односи на етнонационализам “што је начин да се истакне заједничко наслеђе, било у физичком смислу

⁷⁸ Милан Матић, *Етноцентризам*, у: *Енциклопедија политичке културе*, Савремена администрација, Београд, 1993, стр. 310.

⁷⁹ Ентони Гиденс, *Социологија*, ЦИД, Подгорица, 1998, стр. 31.

⁸⁰ О етнонационализму види: Walter Connor, *Ethnonationalism – The Quest for Understanding*, Princeton University Press Princeton, New Jersey, 1994. Према налазу Душана Јањића, етнонационалиста полази од става да је држава „прилагођена нацијама и да се држава темељи на само једној од етничких група.“ Душан Јањић, *Записи из Србије*, Драслар партнер, Београд, 2006, стр. 370.

заједничког порекла или у ширем смислу заједничке културне традиције.”⁸¹ Такође, извесно је да из етнонационализма произилази етнички национализам. За етнички национализам типично је и карактеристично то да настоји да понародњачи нацију. Другим речима, етнички националиста прави разлику између народа (у смислу етничке већине) и мањине у неком друштву. Оно што је важно истакнути као посебност када су у питању народне (етничке) мањине јесте то да их је компликовано асимиловати (попут косовских Албанаца), те се или подвргну дискриминацији (тада говоримо о национализму етничке већине), или се пак повуку из јавног политичког живота (бојкот). Сви ови поменути друштвени и политички процеси у чијој су суштини политички односи, у једном критичном тренутку могу (не увек) да пређу у отворени захтев за сецесију. Тада имамо друштвени и политички случај и суочавамо се са национализмом етничке мањине која има интерес да превлада тај неприхватљив друштвени, уставноправни и политички статус који није задовољавајући. Етнички национализам као форма комунитарне политике отворено је супротстављен либералном и демократском поретку индивидуалних права човека.

Етнички национализам, у крајњој истанци, може даље да резултира етницизмом, чија могућа исходишта опет могу бити шовинизам, фашизам и нацизам.

3. Дефиниција нације и национализма

Као што се из дошњег разматрања може закључити, два централна појма из којих су изведене стручне категорије у области друштвених наука, а који увелико обележавају тематику етничког и изведени проблем међуетничности, тј. мултиетничности, јесу нација и национализам. По много чему, ова два појма међусобно корелирају, али су такође и у међусобној друштвеној и политичкој контрапоставци. Међутим, у суштини највећи проблем је одредити и изабрати читав скуп елемената који карактеришу и описују једну нацију и етнички национализам. Самим тиме, проблем одређења ових двају категорија је све

⁸¹ Јирген Хабермас, *Национално уједињење и народни суверенитет*, у: Трећи програм, Београд, бр. 117-118/2003, стр. 237.

сложенији и у појмовној равни практичне перцепције, за стручно разумевање све нејаснији и вишесмисленији. Отуда, задржаћемо се само на оним савременим интерпретацијама које су са становишта овог научног рада најприхватљивије, а да при том не улазимо у шири историјски контекст.

На самом почетку навешћемо неколико елемената који се тичу нације. Сасвим сигурно, са становишта антропологије нација је културни ентитет.

Познати и признати политички теоретичар нације и национализма Ентони Смит, поставио је питање како настају и како се обликују нације. “Као именована људска популација која поседује историјску територију, заједничке митове и историјска сећања, масовну јавну културу, заједничку економију и заједничка законска права и дужности за све припаднике, нација представља вишедимензионални појам чији дати стандард или критеријум конкретни примери подржавају у различитој мери.”⁸² Једну од најбољих одређења нације у политичкој науци дао је познати политички писац и стручњак за југоисточну Азију Бенедикт Андерсон. По схватању Андерсона, нација је “имагинарна политичка заједница, и то имагинарна као истовремено инхерентно ограничена и суверена.”⁸³

Из овог одређења нације као имагинарне политичке заједнице, логично је и очекивано поставити следеће потпитање: зашто је то имагинарна , а не некаква друга друштвена и политичка појава?! На ово, овако формулисано и постављено потпитање, управо најбољи одговор даје сам Андерсон: “Имагинарна је зато што припадници чак и најмање нације никад неће упознати већину других припадника своје нације, па чак ни чути о њима, но ипак у мислима сваког од њих живи слика њиховог заједништва.”⁸⁴ Андерсоново политичко и друштвено полазиште је да су формирање нације (*nation nees*) и национализам културне творевине. Нација и национализам нису било какве културне творевине, већ културне творевине посебне врсте. При том, нација као специфична културна творевина није

⁸² Ентони Д. Смит, *Национални идентитет*, Библиотека XX век, Београд, 1998, стр. 73.

⁸³ Benedict Anderson, *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*, Courier Companies, 1991, p. 6. Када је у питању нација као историјски облик људске заједнице у контексту нације, државе и демократије, важна је и дефиниција Миленка Марковића: “Нација је историјски облик људске заједнице епохе капитализма и грађанског друштва, у којој се људи повезују пре свега друштвеним (економским, политичким и културним везама).” Миленко Марковић, *Српско питање између мита и стварности*, Београдски круг, Београд, 1997, стр. 243.

⁸⁴ Anderson, *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*, op cit., p. 6.

друштвени и политички проблем по себи и за себе. Стога, са аспекта овога научног рада и датог интерпретативног контекста веома је важан налаз Ерика Хобсбаума. “Укратко, из аналитичких разлога, национализам долази пре нације.”⁸⁵ Дакле, нације не формирају државу већ национализам. По питању национализма и државе поред Хобсбаума исто мисли и Ханс-Улрих Велер. Према Велеру, национализам служи “пре свега легитимацији нововремене политичке владавине.”⁸⁶ Суштински интерес националиста је формирање националне државе са – по могућности хомогеном нацијом. Велер сматра да се нација формира “враћањем на традицију етничког устројства владавине и постепено путем национализма и његових следбеника остварује суверено јединствено деловање.”⁸⁷ Имајући у виду овај Велеров стручни налаз, осврнимо се накратко још једном и на Хобсбаумов пропратни коментар, али и филозофску варијацију на тему – имагинарне заједнице. Националисти и њихов национализам ма колико био моћан у пружању осећања живота људи у *имагинарној заједници*, није ништа без формирања нација – држава. Поред тога, такве државе би требале да буду према шњим етно-језичким критеријумима везане за националност. “То данас, међутим, није изводљиво.”⁸⁸ Проблем са нацијом као културном творевином јавља се тек када се код младих (најчешће мањинских – језичких, етничких и културних) група као културних творевина, појави национализам кроз националистички сентимент у виду (хегемонистичког) националистичког покрета. Отуда је антропологија врло битна за потпуно разумевање национализма. Када се поопшти и колективизује од стране лидера, група или партија, национализам постаје масовна политика. Ипак, најбоље елементе за идентификовање и разликовање национализма од осталих модерних и сродних феномена, имајући ту у виду и само одређење, дао је Ернест Гелнер. Исто мисли и Наталија Мићуновић. “Национализам је првенствено један политички принцип који подразумева да

⁸⁵ Ерик Ј. Хобсбаум, *Нације и национализам од 1780*, Филип Вишњић, Београд, 1996, стр.17. На ову тему, слично мисли и Ернест Гелнер, који сматра да национализам формира “нације, а није обрнуто.” Ернест Гелнер, *Нације и национализам*, Матица српска, Нови Сад, 1997, стр. 83. Види и: Ernest Gellner, *Nationalism and High Cultures*, in: Edited by John Hutchinson, Anthony D. Smith, *Nationalism*, Oxford University Press, Oxford-New York, 1994, p. 63-70.

⁸⁶ Ханс-Улрих Велер, *Национализам – Историја-форме-последнице*, Светови, Нови Сад, 2002, стр. 15.

⁸⁷ Велер, *Национализам – Историја-форме-последнице*, оп. цит., стр 16.

⁸⁸ Хобсбаум, *Нације и национализам од 1780*, оп. цит., стр. 200.

политичко и национално јединство треба да буде конгруентно.”⁸⁹ Дакле, по Гелнеру је национализам, као такав, првенствено политички принцип. Али без обзира на то што је политички принцип, да би национализам био узет, назван и препознат као такав, национализам унутар себе треба да испуни услов конгруентности у погледу оствареног политичког и националног јединства. Када се постигне конгруентност, национализам добија још једно обележје, а то је сентимент. То није било какав сентимент, већ националистички сентимент. “Национализам као сентимент, или као покрет, може се најбоље дефинисати посредством овог принципа. Националистички сентимент је осећање гнева који је изазван нарушавањем тог принципа или осећање задовољства које је изазвано његовим истицањем.”⁹⁰

Уколико се човеку (националисти) наруши његов сентимент као задовољство, у том случају, са становишта савремене социјалне психологије и психологије политичког понашања, наступа гнев као последица нарушавања тог сентименталног принципа. Као практична друштвена и политичка последица - национализма и националистичког сентимента, како је сасвим исправно приметно и закључио Гелнер, имамо – националистички покрет. “Националистички покрет је покрет који је последица сентимента ове врсте.”⁹¹ Најзад, Гелнер даје, са његовог становишта следеће одређење национализма. “Укратко, национализам је теорија политичке легитимности која захтева да етничке границе не би требало да пресецају политичке, а нарочито то да етничке границе у оквиру дате државе – што је једна контингентност коју принцип својом општом већ искључује – не би требало да раздвајају оне који имају већу моћ од осталих.”⁹² Према Гелнеру,

⁸⁹ Гелнер, *Нације и национализам*, оп. цит., стр. 11. Види и: Наталија Мићуновић, *Претпоставке национализма*, у: *Нације*, Београдски круг, Београд, бр. 3-4/1996 • 1-2/1997, стр. 109.

⁹⁰ Гелнер, *Нације и национализам*, оп. цит., стр. 11.

⁹¹ Гелнер, *Нације и национализам*, оп. цит., стр. 11. С тим у вези сматрам тачним следећи налаз! На појаву и ширење национализма важан утицај имају лидери политичких партија, организација, покрета али и утицајне јавне личности у вишенационалним државама могу створити “повољне услове за ширење национализма, повећава спремност становништва да позитивно одговори на изазове националистичке идеологије.” Душан Кеџмановић, *Масовна психологија национализма*, Време књиге, Београд, 1995, стр. 125. Узгред, бавећи се политичким партијама, Кеџмановић је дошао до следећег, тачног закључка. “Националистички орјентисане политичке партије и покрети директно подстичу национализам.” Душан Кеџмановић, *Психополитика мржње*, Просвета, Београд, 1999, стр. 187-188.

⁹² Гелнер, *Нације и национализам*, оп. цит., стр. 12.

национализам и националисти у истицању својих националистичких ставова захтевају да националне границе не постану и политичке, а поготову не етничке границе државе – што је једна контигентност у погледу нераздвајања. То се поготову односи на феномен моћи као важног принципа оних који је више или мање имају. Такође, по Гелнеру, “проблем национализма се не јавља када не постоји држава.”⁹³ Друштвени и политички интереси националиста везани су приоритетно за државу. “Сходно томе, национализам би био етничка идеологија према којој одређена група треба да доминира у држави.”⁹⁴ Као што можемо видети у вези с поменутиим, позивајући се на Гелнера, и Томас Хилан Ериксен мисли исто.

Са тим ставовима и одређењима, није сагласан један од најутицајнијих (због јавног ангажовања за косоварски-косовски идентитет државе Косово) албански политиколог са Косова Неџмедин Спахију.

Можемо рећи да Спахију за разлику од већине косовских интелектуалаца (Енвер Хасани, на пример) не ставља знак једнакости између етничности и нације. Он, такође, сматра, да је етничка припадност заправо припадност једној заједници, док је национална припадност нешто више од тога: то је припадност једној модерном друштву. Исто тако, Спахију сматра да се нација може али не мора створити на етничности, већ се може створити и пројектом, односно вољом или акцидентом. Оно што је кључно у његовом поимању косовске нације јесте то да је она историјска резултанта политичких процеса на Балкану, после неуспелих националних пројеката на етничком принципу као што је то, по њему, случај у Републици Македонији, Републици Молдавији, Републици Кипар и Републици Црној Гори. Центар косовске нације представљају, према Спахијуу, Албанци као највећа етничка заједница на Косову, која је у модерном добу историјски започела њен идентитет. Он, при том, не види косовску нацију као облик француске нације већ као облик између канадског и белгијског модела, где су различите етничке заједнице створиле једну нацију. Косовска нација, према њему, има мултиетничку карактеристику. Спахију верује да ће се ускоро косовски Срби подједнако осећати

⁹³ Гелнер, *Нације и национализам*, оп. цит., стр. 17.

⁹⁴ Томас Хилан Ериксен, *Етницитет и национализам*, Библиотека XX век, Београд, 2004, стр. 172.

Косоварима односно Косовцима као што се данас осећа мањи број косовских Албанаца.

Међутим, и ако негира национализам као конструкциони принцип, лично радећи на формирању нове нације – нације Косо односно Косоваца, Спахију је за Косово у смислу државе Косо – којом ће (етнички) бројчано доминирати косовски Албанаци. За Спахијуа је карактеристично и то да нацију, у случају Косова види као израз косовског (албанског) национализма у функцији – независне државе Косово. При том, извршено је једнострано проглашење независне државе Косово на једном делу шпе демократске, вишенационалне и међународно-правно признате државе Србије и упркос чињеници да статус поменуте јужне покрајине по Резолуцији СБ УН 1244 од 10. јуна 1999. године није одређен, мада је истом назначен, али је до даљег, што је неспорно, успостављен *de iure* и *de facto* међународни протекторат.

Након свега претходно наведеног, остаје нам да дамо одређење, шта је то заправо народ, тј. које је значење овог појма у савременој политичкој перцепцији и интерпретацији нација, национализам, шовинизам, етнонационализам и етнички национализам.

Народ, тј. у савременој интерпретацији и дискурсу – *нација*, јесте културна друштвена творевина колективног идентитета људи на одређеном политичком простору, који имају заједничко порекло, језик, митове, историју и најчешће своју државу.

Национализам је претерано истицање сопственог националног порекла и величање нације у односу на припаднике осталих народа, култура, вера, раса и националних мањина.

При том, национализам треба разликовати од шовинизма.

Шовинизам је скуп политичких предрасуда, мржње и непријатељства према припадницима који имају другачије национално порекло, веру, језик, расу, митове и историју.

Етнонационализам као изведени политички и друштвени феномен национализма представља ауторитарно етничко лидерство које има обележја демагогије и политичког популизма, тј. етничког национализма.

У вези стим *етнички национализам* представља политичко и друштвено настојање људи, који су етнонационалисти, да нацију претворе у народ.

4. Национализам између политичке идеологије и друштвеног покрета

У мултиетничким државама – национализам у својству политичке идеологије и друштвеног покрета, нераскидиво је повезан са *националним идентитетом*. По свом карактеру као вишедимензионалан појам који, као што смо из претходног теоријског разматрања показали и доказали, и те како упућује на језик, сентименте и знакове. Национализам је најопштији, најатрактивнији и најпримамљивији идентитетски мит. Кроз историју људске културе и повед друштва, националистичке митове можемо наћи у више облика и трагова.

За митове о националном идентитету типично је и карактеристично то да се људи у њима позивају или евоцирају успомене на територије или своје претке, славну ратничку епопеју као колективно сећање, стављајући их у функцију политичке заједнице. Ипак, појава националистичког митског идентитета у политичком животу једног друштва сигуран је знак и политички индикатор нестабилности једног друштва и политичког система неке државе, а који доводи по неписаном правилу до појаве потенцијалне или фактичке конфликтности већег или мањег интензитета.

Јасно је да је национализам у самој својој суштини ирационализам. И поред свега, митови су ипак основ етничке кохезије по Божићу Тадићу. “Митски свет је од непроцењивог значаја како при самом настанку етничких заједница, исто тако и током њиховог историјског развоја, будући да мит остаје као један од пресудних фактора јачања осећања етничке припадности и унутар етничке кохезије. Колико год етничку групу чине обједињеном целином; истоветни обичаји, ношња, језик, заједнички живот на истоветном простору, заједничка религија, толико је обједињују и заједнички мотиви, без обзира на то

да ли имају у својој основи историјске личности и догађаје или настају као сасвим илузорне категорије.”⁹⁵

Према Тадићу, национализам почиње са уобличавањем мита о нацији. “Понајпре се то јавља у историјским наукама, науци о језику, у књижевној критици, есејистици, књижевности, етнологији и проучавању културног наслеђа.”⁹⁶ У шње време националне и националистичке митске представе повезане су са великодржављем (нпр. Пројекат *Велике Србије* и *Велике Албаније*, или, од пролећа 2001. пројекат Великог Косова).

Самим тим, национализам је и политичка идеологија. Национализам постаје друштвена и политичка категорија када постане део маса и захваљујући демагошким лидерима и манипулаторима – популистички омасови. За сваку политичку идеологију типично је и карактеристично то да представља, између осталог вредновање “политичких, али и осталих историјских и шњих збивања, догађаја, покрета, личности, када год са шњом политичком акцијом могу имати неку, макар и далеку, испосредовану везу.”⁹⁷ Отуда, најбестијалнији и најекстремнији видови међунационалних конфликта потичу и развијају се из конкурентних претензија и различитог (супротстављеног) поимања националног идентитета. Национализам је модерни феномен и као идеолошки покрет није постојао пре XVIII века. Према Ентонију Смиту, национализам као друштвену структуру одликују и детерминишу три конститутивна елемента:

1. идеологија,
2. језик и
3. знакови.

Према Смиту, нема национализма без политичке идеологије. То је његов *conditio sine qua non*. “Национализам је као што сам тврдио, идеолошки покрет за постизање и одржавање аутономије, јединства и идентитета нације.”⁹⁸ При том, Смит прави разлику између два типа национализма:

- а) територијалног и

⁹⁵ Божидар Тадић, *Етничке заједнице и међуетнички сукоби*, ЦИД, Подгорица, 1999, стр. 137-138. Један од највећих митова у низу митова код Срба је мит о Косову. Када се ради о Косову, у центру српске етничке митологије налази се фантазам о политичкој моћи.

⁹⁶ Тадић, *Етничке заједнице и међуетнички сукоби*, исто, стр. 139.

⁹⁷ Тадић, *Етничке заједнице и међуетнички сукоби*, исто, стр. 148.

⁹⁸ Смит, *Национални идентитет*, оп. цит., стр. 120.

б) етничког национализма.

Територијални национализми су у већини случајева били везани за антиколонијалне политичке покрете и друштвене идеологије, док су етнички национализми сецесионистички и дијаспорични. Полазећи од теорије Ентонија Смита, друштвену идеологију албанског политичког покрета на Косову могли бисмо идентификовати и одредити као комбинацију територијалног и етничког национализма. У суштини Смит идентификује две варијабле етничког национализма, и то: “(а) Покрети пре независности, с концептом нације у основи етничким и генеалогским, настојаће да се отцепе од веће политичке заједнице (или да се отцепе и окупе у назначеној етничкој домовини) те да наместо ње успоставе нову политичку ‘етнонацију’, то су сецесионистички и дијаспорични национализми. (б) Покрети после независности, с концептом нације у основи етничким и генеалогским, настојаће да се прошире, укључујући етничке ‘сроднике’ ван шњих граница ‘етнонације’, из земље коју сви настањују, или пак обликују много већу ‘етнонационалну’ државу путем обједињавања културно и етнички сличних етнонационалних држава, што су иредентистички и ‘пан’ ‘национализми.’”⁹⁹ Најзад, ето нам и одговора, зашто се савремени национализам ипак налази између друштвеног покрета и политичке идеологије.

Дошње целокупно научно разматрање проблема и феномена етничких заједница и етничких односа у Србији, односно, на Косову, показали су да се ради еминентно о етничком односу и конфликту две доминантне заједнице – српске етничке заједнице и албанске етничке заједнице. Такође, као закључак у овом делу научног рада, можемо поменути и то да је косовска криза, проблеми и међусобна неразумевања интензивирала и убрзавала јачање, и раст како албанског етнонационализма тако и српског етнонационализма. Косовски етнонационализми били су повремено и интернационализовани, укључивањем актера из центара политичке моћи у свету током вишевековне политичке историје.

⁹⁹ Смит, *Национални идентитет*, оп. цит., стр. 132.

III. ПОЈАВА И РАЗВОЈ ПОЛИТИЧКИХ ИДЕЈА ВЕЛИКЕ СРБИЈЕ И ВАЛИКЕ АЛБАНИЈЕ

– карактер међуетничких односа и генеза националних конфликта

Ја ту немам дилеме. Данашњи српски национализам је у ствари антисрпски. Он нема везе са српским државним и националним интересима.

Душан Јањић – 2006. године

Да, ово је вековна филозофија Албанаца: не предузимај ништа чак и тада када је сасвим извесно да ће се то десити. Реагуј тек након што се то деси.

Неџмедин Спахиу – 2006. године

У дугој историји света, политичке аспирације припадника нација и интенције држава-нација исказани кроз владаре, њихове ставове и односе владарских династија – уз политичку, бизнис и интелектуалну елиту, али у новије време и грађане и лидере политичких странака, настојали су да мењају етаблиране међународне друштвене односе, финансије и привреду, банкарство, берзе и устаљене токове капитала, (од његове појаве), са конкретним интересом да њихове нације имају примат у односу на неке нације, или, бар једнаку позицију или третман. Имајући ово у виду, од вајкада је тако! “Један од разлога је и увереност припадника одређених нација да су бољи од припадника других нација, а политичка вођства често иструментализују реално постојеће националне сентименте у народу па је улога тако формираних фанатизованих националиста веома деструктивна. Тако настају сукоби међу нацијама чија је најекстремнија форма рат нација или држава, а такви конфликти доводе и до шовинизације и екстремизма.”¹⁰⁰ Међутим, највећи проблем је увек и у свим студијама случаја исти: објективно и по могућности Веберовски вредносно-неутрално сагледати односе важних актера кроз тадашње политичке процесе и историјске догађаје који стоје у позадини конфликта, да би дошли до актуелног стања, на датом примеру Косова и његових етнонационалиста.

¹⁰⁰ Драган Луковић, *Косовски изазови – Оглед о национализму, кризи и могућим решењима*, Сигнатуре, Београд, 2003, стр. 23.

1. Опис српско-албанских односа и порекло конфликтног спора

Појави и формирању модерне српске државе 1804. године претходио је не само долазак старих Словена на Балканско полуострво, већ, и формирање прве српске државе. Према историчару Станоју Станојевићу, на северним географским границама Балканског полуострва налазиле су се две групе Словена. “Тако се од VII века вршила колонизација Словена на Балканском Полуострву.”¹⁰¹ Дошавши на Балканско Полуострво, српска племена у оквиру старих Словена дуго су се прилагођавала новим условима живота на измењеном простору њиховог порекла. “У северној, више континенталној половини Балканског Полуострва, до линије која би се могла повући од Бара преко Скадарског језера, Охрида и Костура све до солунских капија, станују... Словени. Постепеним амалгамирањем слабих остатака старијега илирскога, трачкога и романскога становништва образовала се, током векова, у великом простору од извора Саве па до црноморске обале код Варне непрекидна јединствена словенска говорна област. У јужној половини, пак, у Тесалији, Епиру, и Јелади, био је словенски елеменат слабији, те је полако јеленизован, а делимично и поарбанашен.”¹⁰² С друге стране, у трећој деценији IX века биће “основана под Властимиром прва слободна српска држава.”¹⁰³ Прво српско окупљање и државаотворност везано је за Зету. После смрти Властимира, надгорњавање његових синова за престо у мноме је ослабио српску државу. За време владавине цара Василија, примат наслеђа од Властимирових сонова добија Мутимир који будући ослабљен као владар, прикључио се Византијској власти. Важан догађај и наслеђе цара Василија било је потпуна самоуправа за Србе и захтев за примање хришћанства. “Василије је међутим оставио Србима потпуну самоуправу; само је захтевао да цео народ прими хришћанство. Онда је код српских племена изведена организација

¹⁰¹ Станоје Станојевић, *Историја српског народа*, Издавачка књижарница Напредак, Београд, 1926, стр. 23.

¹⁰² Константин Јиричек, *Историја Срба – Политичка историја до 1537. године*, Књига прва, Змај, Београд, 1990, стр. 58.

¹⁰³ Станојевић, *Историја српског народа*, оп. цит., стр. 49.

хришћанске цркве и утврђено је хришћанство.”¹⁰⁴ Под Чаславовом владавином, прва српска држава која је окупила безмало сва српска племена и све српске земље тога доба. У периоду од XI до XII века (у другој половини XII века стефан Немања ће створити јединствену српску државу) карактерише се учврђивањем новог феудалног поретка и владавине државом. “Настаје властела, која добија земљишне поседе са великим привилегијама, такође и црквено племство као носилац привилегија, које владар даје цркви. .”¹⁰⁵ Слободни сељаци били су претворени у зависне земљораднике и на феудалним али и црквеним поседима. Формирани су и сабори који су били показатељ моћи властеле и свештеника у држави. У саставу српске државе налазила се и већ поменута Зета. “Од 1183. године цела Зета је у саставу Србије и остаје у њој до распада Душановог царства, готово двеста година.”¹⁰⁶ Овај период српске државности обележиће цар Душан. “За време цара Душана Србија је обухватала огромно пространство од Јадранског до Егејског мора, од Дунава на северу са скоро целом континенталном Грчком на југу.”¹⁰⁷ Такође, цар Душан се крунисао за цара Срба и Грка 1346. године, формирао је српску патријаршију, али је реорганизовао ондашњу државну управу и развијао српско средњовековно право. После сепаратизма властеле и нових турских надирања, 1459. године, Србија ће бити под њиховом влашћу. Са успостављањем власти у Смедереву 20. јуна 1459. године¹⁰⁸ од стране Турака дошло је и до нестанка српске средњовековне државе. На поновно успостављање модерне српске државе утицали су сами званичници турске власти али и постојање различитих облика самоуправне организације Срба. Важан допринос поновном успостављању српске државе, дали су и свештеници из Српске цркве. “Значај самоуправа, било да су оне везане за етничке групе, племенску или административно-територијалну организацију или за верску припадност или

¹⁰⁴ Станојевић, *Историја српског народа*, оп. цит., стр. 51.

¹⁰⁵ Мирослав Р. Ђорђевић, Слободанка С. Стојичић, *Државноправна историја српског народа – Феудално доба, грађанско доба*, Спектар, Ниш, 2007, стр. 18.

¹⁰⁶ Ђорђевић, Стојичић, *Државноправна историја српског народа – Феудално доба, грађанско доба*, исто, стр. 19.

¹⁰⁷ Ђорђевић, Стојичић, *Државноправна историја српског народа – Феудално доба, грађанско доба*, исто, стр. 22.

¹⁰⁸ Веома значајну историјску студију о Србији под турском влашћу од 1459. до 1804. године написала је Олга Зиројевић. О томе види: Олга Зиројевић, *Србија под турском влашћу 1459-1804*, Српски генеалогски центар, Београд, 2009.

црквену организацију, за касније израстање државности је било одлучујући. Од посебног значаја за одржање слободарских традиција била је извесно време призната аутономија српске православне цркве.”¹⁰⁹

Формирање савремене српске државе дошло је са настанком српске нације. “Посебна специфичност, *differentia specifica*, конституисања српске нације у односу на друге модерне нације јесте у томе што се елементи националности, нарочито развијена национална свест код Срба, могу запазити још у феудалном друштву када је држава Немањиха схватана истовремено и као религијска заједница.”¹¹⁰ Настојања Срба као народа и његових вођа од 1804. године нису била довољна да се формира “грађанско друштво, његова државност и политички систем.”¹¹¹ То се посебно односило на грађанство и његове интересе па самим тиме и на грађанско друштво у целини. То је поготову дошло до изражаја у Србији “1804-1813, фактичке самоуправе 1815-1830, и развоју кнежевине Србије од 1830. године надаље, све до осамдесетих година XIX века.”¹¹² Србија је стекла независност 1878. године на Берлинском конгресу. Фактичка независност и самосталност биће остварена тек 1912. године. После првог и другог балканског и првог св. рата од 1914. до 1918. биће створена 1. децембра нова држава Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца у присуству наследника престола регента Александра Карађорђевића, чланова ондашње владе и војводе Живојина Мишића. Убрзо, потом, 15. јула 1920. године првобитно име биће промењено у Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца. Трећа и последња промена имена државе у Краљевини биће изведена 3. октобра 1929. године чије ће име бити Краљевина Југославија све до капитулације 17. априла 1941. године.

После завршетка II св. рата 10. августа 1945. године на Трећем заседању АВНОЈ-а биће успостављена друга Југославија, најпре с именом нове државе Демократска Федеративна Југославија – (ДФЈ), да би већ два ипо месеца касније, 29. новембра 1945. године од стране Уставотворне скупштине била прокламована

¹⁰⁹ Ђорђевић, Стојичић, *Државноправна историја српског народа – Феудално доба, грађанско доба*, оп. цит., стр. 54.

¹¹⁰ Јован Базић, *Српско питање: политичке концепције решавања српског националног питања*, Јавно предузеће Службени лист Србије и Црне Горе, Београд, 2003, стр. 23.

¹¹¹ Ђорђевић, Стојичић, *Државноправна историја српског народа – Феудално доба, грађанско доба*, оп. цит., стр. 76.

¹¹² Ђорђевић, Стојичић, *Државноправна историја српског народа – Феудално доба, грађанско доба*, оп. цит., стр. 76.

најпре република, а онда је ДФЈ трансформисана у Федеративну Народну Републику Југославију (ФНРЈ). То име државе биће задржано све до 7. априла 1963. године када ФНРЈ мења име у Социјалистичка Федеративна Република Југославија – (СФРЈ).

Убрзо после смрти неприкосновеног државника, оснивача комунистичке Југославије – Јосипа Броза Тита, 4. маја 1980. године, иначе, председника са неограниченом влашћу¹¹³ и демонстрација етничких Албанаца на Косову из 1981. године, које су од стране Лазара Мојсова на 20. седници ЦК СКЈ¹¹⁴ означене као непријатељске и контрареволуционарне, показала се свепартијска слабост, немоћ и мањкавост нашег федералног политичког система етатистичког социјалистичког самоуправљања. “У основи, нерегулисани начин наслеђивања вође у социјализму је последица приоритета партијског права над државом и недовољно омеђених надлежности водећег кадра. У партији се доносе најважније политичке одлуке које држава спроводи, а спровођење надзире партија.”¹¹⁵ Људске и међуетничке тензије *in concreto*, променљива политичка нестабилност, отворена трговинска (бојкот словеначке и касније хрватске робе) и економска криза, као и до тада непознати, а касније све учесталији раднички штрајкови, укључујући даљи наставак партијске политичке национализације и дезинтеграције монистичког монопола, биле су централне карактеристике политичког система Југославије с краја 80-тих година XX века. У периоду 1990-1991. године настаје прекретница у кулминацији југословенске кризе. У периоду од 20. до 22. јануара 1990. године у Београду је одржан XIV Конгрес владајућег Савеза комуниста Југославије на коме су тадашње две доминантне фракције – (унитаристичка и сепаратистичка) покушале да изнађу прихватљив компромис, тј. спасоносну политичку формулу и минимум унификујућих интереса, будуће заједничке државе. На овом конгресу интензивно се трагало и покушан је излазак из политичког и правног система једнопартијске комунистичке владавине. Том приликом, истакнут је од стране делегата захтев за вишепартијским политичким плурализмом, парламентарном демократијом, слободним изборима, медијима и сл. који су своје јасне контуре и

¹¹³ Коста Чавошки, *Тито – Технологија власти*, Досије, Београд, 1991.

¹¹⁴ О томе види: Бранко Петрановић, Момчило Зечевећ, *Југославија 1918/1988*, Рад, Београд, 1988, стр. 1250-1260.

¹¹⁵ Тодор Куљић, *Облици личне власти*, Институт за политичке студије, Београд 1994, стр. 302.

израз добили у три понуђене варијанте за трансформацију СКЈ. У најкраћем, та три захтева била су следећа: “1) да се од постојећег СКЈ формира Социјалистичка партија Југославије и изврши пререгистрација чланства на добровољној основи, који је поднео Гојко Станич; 2) да се делегати 14. Конгреса социјалистичке/социјалдемократске оријентације издвоје и одмах отпочну рад на формирању Социјалистичке партије Југославије, који је поднео проф. др Бранко Хорват; 3) да Конгрес донесе одлуку о мирном и споразумном прерастању СКЈ у две нове партије: комунистичку и социјалистичку чиме се оставља слободан избор, како социјалистима/социјалдемократама, тако и комунистима, који је у име делегата, поднео Десимир Међовић”.¹¹⁶

Иако су иницијативе и захтеви делегата били умесни, нису доживели позитивну афирмацију и принципијелну политичку подршку. При том, прва два предлога су одбијена,¹¹⁷ а Десимиру Међовићу није чак ни омогућено да саопшти свој предлог. Општеприхваћена партијска формула за трансформацију СКЈ на XIV Конгресу није пронађена. То је био и почетак распада партије и државе довести и до ратова у сепаратистичким републикама – Словенији, Хрватској и Босни и Херцеговини.

Друга Брозова комунистичка Југославија крајем 80-их година XX века, била је у суштини недовршена држава. Ту тезу је први визионарски саопштио филозоф Зоран Ђинђић. Према њему, “је Југославија заправо недовршена држава.”¹¹⁸

На унутрашњем политичком плану распад бивше СФР Југославије отворен је несумњиво са неуспехом XIV конгреса Савеза комуниста Југославије. Убрзо након увођења политичког плурализма и изградње вишепартијских система, доношењем нових републичких устава и обављањем општих избора на тлу СФРЈ отпочели су сепаратистички политички процеси и дезинтегративне друштвене тенденције. Са аспекта савремене политичке историје, најпре је од стране комунистичког

¹¹⁶ Срђан Дармановић, *Изобличена демократија*, Борба, Београд, 1993, стр. 20-21.

¹¹⁷ Дармановић, *Изобличена демократија*, исто, стр. 21.

¹¹⁸ Зоран Ђинђић: *Југославија као недовршена држава*, Књижевна заједница Новог, Нови Сад, 1988, стр. 19. О кризи идентитета савременог југословенског друштва Загорка Голубовић је исправно приметила, између осталог и следеће: “Криза савременог југословенског друштва је, дакле, пре свега криза идентитета...”. Загорка Голубовић: *Криза идентитета савременог југословенског друштва – југословенски пут у социјализам виђен из различитих углова*, Београд, Филип Вишњић, 1988, стр. 392.

председништва Словеније затражено редефинисање односа у југословенској држави као лабавој федерацији. Како је тај захтев, ипак, на нивоу колективног председништва СФРЈ јавно одбачен, нешто касније исти захтев је трансформисан и модификован на иницијативу званичника председништва Социјалистичке Републике Хрватске и Социјалистичке Републике Словеније у отворено политичко и уставноправно питање унутрашњег преуређења СФР Југославије у конфедералну државу. Јавне дебате комунистичких лидера и њихови практично потврђени неуспеси који су се односили на све делегације република на највишем нивоу у њиховим преговорима, само су додатно подстицали сепаратистичке политичке процесе и убрзавали негативне друштвене тенденције. Конкретни израз тих сепаратистичких интереса и политичких захтева били су референдуми о државној независности, који су најављени, а касније и одржани у појединим републикама у СФРЈ. Тиме је започет политички процес распада и нестајања једне федералне државне творевине СФРЈ и назирање формирања нових етничких држава на тлу посткомунистичке Југославије. Доношење новог Устава федералне државе – СР Југославије (чиме је формално и фактички бивша СФРЈ нестала као таква) а, 27. априла 1992. године, значиће у савременој политичкој науци, политичкој историји и Југословенској (српско-црногорској) теорији уставног права и правној пракси, нову етапу посткомунистичког федерализма.

Политички процес са јасним елементима кризе, распадање у ратовима (Република Словенија, Република Хрватска и Република Босна и Херцеговина) и нестајања СФРЈ, на спољнополитичком плану отворен је 20. децембра 1991. године, тачније, када је председавајући Конференције о Југославији, лорд Карингтон, затражио од Арбитражне комисије конференције о Југославији (овдашњем и међународном јавном мњењу познате као Бадентерове комисије) да се изјасни у вези са правним размимоилажењем званичника Републике Србије и званичника република које су затражиле или су имале намеру да затраже међународно признање.

Најзад, са међународноправног аспекта, дотадашња држава – СФРЈ престала је званично да постоји Резолуцијом Савета безбедности УН бр. 777 од 19. септембра 1992. године. “Резолуцијом бр. 777 Савета безбедности констатује

се да је држава, раније позната као СФР Југославија, престала да постоји.”¹¹⁹ Тим политичким одлукама и међународноправним актима СФРЈ, тј. друга Титова Југославија отишла је у политичку историју. Све до петооктобарских промена СРЈ је имала проблем по питањима везаним са сукцесију бивше СФРЈ и регулисање свога целовитог међународноправног статуса. Ипак, повратак у УН, СРЈ је извршила поновним захтевом (не континуитетом) за учлањење као нова држава. На унутрашњем политичком плану потешкоће у функционисању двочлане федерације датирају још с почетка 1997. године; потешкоће су се јавиле, између осталог, и као консеквенца унутрашњег фракцијског сукоба Момира Булатовића и Мила Ђукановића у владајућој политичкој партији Црне Горе – ДПС-у. Њихов интерперсонални сукоб и разлаз касније се пренео и на федерацију у вези са избором Слободана Милошевића за председника СР Југославије у лето 1997. године. Тада је дошло до унутарпартијских сукоба и раздвајања владајуће политичке партије ДПС из чије ће једне фракције настати Социјалистичка народна партија.

После изборне смене Слободана Милошевића и петооктобарских промена 2000. године, на федералном политичком плану отворено је питање редефинисања односа у СРЈ. Епилог свега тога биће Споразум о принципима, који ће резултирати каснијом Уставном повељом Државне заједнице Србија и Црна Гора. Они ће *post festum* историјски означити дефинитивни крај треће СР Југославије, укључујући ту неизоставно и идеје и искуства федерализма као таквог. “Уставна повеља државне заједнице Србија и Црна Гора је политички и правни дериват *Споразума о принципима* (тзв. Београдски споразум о полазним основама за преуређење односа Србије и Црне горе) који је 14. марта 2002. године потписан у Београду од стране председника Савезне Републике Југославије (Војислав Коштуница), потпредседника Савезне Владе (Мирољуб Лабус), председника Републике Црне Горе (Мило Ђукановић), председника Владе Републике Србије (Зоран Ђинђић), председника Владе Републике Црне Горе (Филип Вујановић) у присуству Високог представника Европске Уније за заједничку спољну и безбедносну поли-

¹¹⁹ Дијана Вукомановић, *Југославија – хронолошки преглед концепата*, у: Надја Скендеровић-Ћук, Душан Торбица, *Региони и грађани*, Суботица, НИП Суботичке новине, 1994, стр. 15.

тику (Javier Solana).”¹²⁰ Уставна повеља Државне заједнице Србија и Црна Гора постала је пуноважна 4. фебруара 2003. године. Доскорашња Државна заједница Србија и Црна Гора, с обзиром на политички и уставноправни статус, била је комбиновани модел између конфедерације и уније две државе. При томе, што је најгоре, била је нефункционална са политичког, нерационална са економског, али и скупа са макрофинансијског аспекта, што је све довело у питање њену одрживост као такву. Како ни њоме (Државном заједницом Србија и Црна Гора), нису били на крају задовољни нити унионисти (федералисти), а ни индепендисти (за независну Републику Црну Гору), излаз и демократско решење пронађено је у расписивању и одржавању референдума о државно-правном статусу Републике Црне Горе 21. маја 2006. године. На њему је тријумфовала индепендистичка опција тесном референдумском већином. Тиме је (после званичне верификације референдумских резултата и осталих процедура) Република Црна Гора постала суверена и независна држава одлуком Скупштине од 3. јуна 2006. године, али и Република Србија, оставши међународноправни следбеник бивше заједничке државе српског и црногорског народа – Државне заједнице Србија и Црна Гора од 5. јуна 2006. године. Од тог датума завршена је модерна повест српске државе, а започета је савремена историја српске државе, политике и културе.

Имајући у виду упоредну политичку историју српско-алабанских односа суштина свих неспоразума, повремених сукоба али и ретких периода сарадње односе се у већини случајева на етничко и територијално спорење око Косова, односно, Косова и Метохије (алб. *Kosova, Kosova dhe Dukadjini*, а у скорије време *Kosova dhe Metohisë*).

Име области *Косово* настало је по називу птице кос (*turdus merula*).¹²¹

Реч *Косово* је присвојни придев у средњем роду и означава нешто што је косово. Историјски, Турци и етнички Албанци су ову реч – име преузели од Срба, употребљавајући је у њиховој језичкој традицији као – Косова, на којима ништа не значи. Врло често се кроз историју и у политичкој географији јавља српско име

¹²⁰ Стеван Лилић, *Уставна повеља државне заједнице Србија и Црна Гора – теорија, пракса, законодавство*, Савремена администрација, Београд, 2003, стр. 3.

¹²¹ Трифун Павловић, *Косово у српским именима*, Народна и Универзитетска библиотека Иво Андрић, Приштина, 2001, стр. 7.

Метохија (грч. *metoh* – црквени и манастирски посед), или албански (Dukadjini), а у скорије време под српским политичким утицајем на албански језик – (Metohisë).

Укупна, међународно призната површина територије Косова кроз вишевековну историју није била иста као што је то случај.

“Назив Метохија се јавља у географској номенклатури у српском средњем веку и то као појам за црквене и манастирске поседе и економије различите величине и ранга у хијерархији црквеноманастирских властелинстава.”¹²²

Историјски узевши – српска и албанска политичка повест сеже далеко у прошлост око које у већини случајева нема истоветних виђења и заједничких херменеутичких приступа када је Косово у питању. У конкретној студији случаја то се односи на етногенезу, лингвистику – етимологију и семантику, документе, материјална факта, знакове, митове, легенде, предања, територију, владавину, државу, људе и догађаје. Заправо у ширем историјском и политичком контексту, то се односи на савремену филозофију и културу мира, баш као и на *conflict management i conflict resolution*.

У савременој политичкој филозофији и политичкој теорији постоји неколико модела заједничког живота људи: 1) интеграције, 2) коегзистенције, 3) асимилације и 4) доминације. Полазећи од тога, повесни проблеми српско-албанских односа на Косову, иманенти су у томе што од свих поменутих модела, међу њима су до најдуђе традиционално владали односи доминације као историјска и политичка константа. Та историјска и политичка константа зачета је давно, још у време султанства када је Косово било под владавином Отоманског царства, а уз свестрану помоћ ондашњих ага и бегова. Јасне контуре формирају се тек у XIX веку у време закаснелог формирања националних држава на Балканском полуострву. Од тада па до , политички и друштвени модел доминације појављивао се учестало као историјска и политичка константа. “Све власти које су се формирале током историје на тлу Косову ‘наизменично су, у већој или мањој мери, стављале у повлашћен или дискриминаторски положај једне или друге.”¹²³ Као еклатантан историјски пример за то јесу “турске или

¹²² Милован Радовановић, *Етнички и демографски процеси на Косову и Метохији*, Либер λ прес, Београд, 2004, стр. 30.

¹²³ Зоран Лутовац, *Политичко ангажовање косовских Албанаца*, у: Приредио Владимир Гоати, *Партијски мозаик Србије 1990.-1996*, Београдски круг/АКАПИТ, Београд, 1997, стр. 146.

аустријске власти, када су ‘из различитих политичких разлога, Албанци били повлашћени, а Срби дискриминисани’¹²⁴ После повратка Косова под суверенитет краљевине Србије 1912. године, тамошње српске власти су успоставиле доминацију уз повремен, проблематичан однос над Албанцима.

Међутим, у чему су историјски узроци и разлози вишевековног нераумевања Срба и Албанаца, тј. које су *de iure* и *de facto* идејне, идеолошке, програмске и политичке упоришне тачке свега тога. И не само то! Поставља се питање: зашто и око чега се, заправо, сукобљавају вековима политичке и интелектуалне елите? То нас пре свега овде занима! Другим речима, да будем још прецизнији и директнији, у чему је проблем и какве замерке истичу и изричу етнички Албанци, односно, етнички Срби у њиховим односима, и, зашто су они такви (незадовољавајући) какви до јесу?

Албанци, они образованији и виђенији, али и национално освешћенији, за себе кажу да су они староседеоци на Балканском полуострву (потомци Илира али и Дарданаца), а да су стари Словени (између осталих и Срби) досељеници. На томе почива њихово целокупно историјско и етничко право на одређене територије као (најчешће) само њиховог животног простора. “Међутим, порекло Албанаца је одавно спорно. Они су некада сматрани Словенима који су дошли са Кавказа, где је у средњем веку постојала покрајина која се звала Албанија. Касније су Албанци сматрани потомцима Пелазга, Етрураца, Трачана, Дачана и најзад Илира. Порекло Албанаца је још увек нејасно и спорно, а услед недостатка доказа, не постоје коначни закључци. Ово питање је постало веома значајно у политичким сукобима на Косову осамдесетих и деведесетих година двадесетог века. Прво помињање Албанаца у историјским изворима налазимо код византијског хроничара Михајла Аталијата; та хроника се бави збивањима у раздобљу од 1034. до 1079. године. Аталијат говори о Арванима. У латинским изворима њих називају Албанцима или Арбанасима – и то почев од четрнаестог века.”¹²⁵ С друге стране, највећи део знаменитих илиролога и најеминентнији

¹²⁴ Лутовац, *Политичко ангажовање косовских Албанаца*, исто, стр. 146.

¹²⁵ Хелена Здравковић, *Политика жртве на Косову – Идентитет жртве као примарни дискурзивни циљ Срба и Албанаца у упорном сукобу на Косову*, Српски генеалогски центар, Београд, 2005, стр. 29-30. При испитивањима порекла становништва Горње Мораве, Атанасија Урошевића је занимало досељавање Арбанаса у ову област као и њихова традиција о давнашњем пореклу. “У њој се говори да је стара постојбина Арбанаса била у Арабији.” Атанасије Урошевић,

српски историчари то им – одричу. “Срби и Албанци живе заједно на Балканском полуострву преко хиљаду година.”¹²⁶ Албанци¹²⁷ нису имали своју државу пре 1912. године,¹²⁸ а Срби су је у имали, већ од друге половине XII века и почетка владавине династије Немањића. Албанска историографија и интелектуална елита склона је да владавину појединих албанских феудалаца у средњем веку, убрајајући ту и Скендербега (владао 1444-1468) сматра почетком албанске државности, што је са српског научног становишта спорно. Али, вратимо се свему овоме из једне друге историјске позиције и перспективе!

2. Појава и развој идеја о Великој Србији

Иако се синтагма – *Велика Србија* помињала и раније, њу ће 1803. године експлицитно употребити у меморандуму упућеном руском цару, архимандрит манастира Пива Арсеније Гаговић. И Карловачки митрополит Стеван Стратимировић у меморандуму руском цару поменуо је синтагму – *Велика Србија* 1804. године. Као кључне антиалбанске пројекте *Велике Србије* до , политичка и интелектуална елита Албанаца видела је кроз писану или усмену политичку историју и литературу у следећем:

1. Вук Стефановић Караџић – Срби сви и свуда.¹²⁹
2. Начертаније – Илије Гарашанина.¹³⁰ У зависности од историјске позиције посматрања и херменеутике, Начертаније је, пре свега, европски

О Косову – Антропологеографске студије и други списи, Приредили Јордан Ристић, Милорад Филић, Народна и универзитетска библиотека Иво Андрић – Приштина, Институт за српску културу – Приштина, Књижара „Свети Сава“ – Гњилане, 2001, стр. 1.

¹²⁶ Petrit Imami, *Срби и Албанци кроз векове*, Самиздат/Free Б92, Београд, 2000, стр. 7.

¹²⁷ Peter Bartl, *Албанци – Од средњег века до данас*, Клио, Београд, 2001, стр. 5-295. О идентитету албанаца, митовима и историји види и: Stephanie Schwandner-Sievers, Bernd J. Fischer, *Albanian Identities – Myth and History*, Hurst & Company, London, 2002.

¹²⁸ О месту и улози Британске политике у формирању Албаније види: Иван Обрадовић, *Британска политика и стање Албаније 1912-1914*, у: Токови историје, Институт за новију историју Србије, Београд, бр. 4/2006, стр. 125-138.

¹²⁹ Вук Стефановић Караџић, *Срби сви и свуда*, Ковчежић, Беч, 1849.

¹³⁰ За Начертаније Илије Гарашанина се поуздано зна да није сачувано у оригиналу. Такође, сасвим поуздано се зна да је оригинал Начертанија написан руком Илије Гарашанина на плавкастој концепт хартији и то на пола стране у ступцима. На српском језику постоје три преписа од којих се два налазе у народној библиотеци Србије у Београду. О томе види: Р 343/III-2 и Р 163. Трећи препис Начертанија сачињен је од стране Миленка Вукићевића у Петрограду 22. априла

пројекат визије модерне државе Србије једног човека са државничом и административном мисијом на Балкану од доба његове појаве. То се недвосмислено може закључити већ из прве Гарашанинове реченице, да се Србија постави “у ред осталих европејских држава...”.¹³¹ Гарашаниново Начертаније био је и национални програм српске политике. “Из овог познања проистиче черта и темељ српске политике, [да се она не ограничава на шње њене границе, но да тежи себи приљубити све народе српске који ју окружују.]”¹³² Такође, Гарашаниново Начертаније је и националистичко утолико пре што су се и националисти позивали на њега, указујући на потребу формирања српске државе, односно, на обнову старе, некада постојеће државности. Према Гарашанину, српска држава има своје порекло “у царству српском 13-га и 14-га стољегија и у богатој и славној српској историји.”¹³³ Најзад, Начертаније је и пројугословенско,

1916. године. Први препис Начертанија завшен је 6. новембра 1896. године. Препис је обавио Милић Милићевић, познат као син Милана Ђ. Милићевића. Други препис, је продат од стране књижевника Милосава Јелића, Народној библиотеци Србије 28. јуна 1943. године. “Колико нам је познато, први културни прегалац који је дошао до њега био је Милан Ђ. Милићевић. Он је у свом *Дневнику* под 1. фебруаром 1877. године забележио: ‘После подне свратих Чумићу који ме је тражио два пута. Он ми прочита програм за политику Србије који је саставио Илија Гарашанин на крају 1844. године. То је документ и за ванредни циљ и за дивотно патријотство тога истински великог човека. Преписаћу га, јер га је Милутин послао мени.’ Милићевић је овом забелешком открио име једног од првих српских политичара, после уставобранитељске епохе, који је знао за *Начертаније* и читао га. Аћим Чумић, очигледно, није био упознат са државним програмом из 1844. године као председник владе (1874-1875.), већ као грађанско лице, посредством Милутина Гарашанина. Син великог државника послао је *Начертаније* Милићевићу с допуштењем да га препише.” Радош Љушић, *Књига о Начертанију: национални и државни програм Кнежевине Србије* (1844.), Јефимија, Крагујевац, 2003, стр. 19.

¹³¹ Илија Гарашанин, *Начертаније*, Гамбит, Јагодина, 2003, стр. 31. О Начертанију из албанских писаних извора види: Rexhep Qosja, *Çështja shqiptare: historia dhe politika*, Instituti albanologjik, Prishtinë, 1994. fq. 34-36, 46, 58, 63, 69, 170, 172. Fehmi Pushkolli, Limon Rushiti, Fehmi Rexhepi, Jusuf Bajraktari, Izber Hoti, *Expulsions of Albanians and Colonisation of Kosova*, Kosova Information Centre & The Institute of History, Prishtina, 1997. Hakif Bajrami, *Garashanini dhe politika e tij shtetërore 1844/1874*, në: Vjetar i Arkivit të Kosovës, Prishtina, 1988.

¹³² Гарашанин, *Начертаније*, исто, стр. 32. У овом контексту вредна је и важна следећа напомена Симеуновића: “Бројне примедбе на термин приљубити, који се често тумачио као доказ српског хегемонизма, отпада већ и зато што Гарашанин много чешће помиње ‘сојузивање’ савез или повезивање.” Драган Симеуновић, *Нововековне политичке идеје у Срба*, Институт за политичке студије/Историјски архив Београда, Београд, књ. I, 2000, стр. 58.

¹³³ Гарашанин, *Начертаније*, оп. цит., стр. 34.

јер с обновом српског царства како је тврдио Гарашанин “онда ћеду и остали Јужни Словени идеју ову врло лако разумети, а и с радостију примити...”¹³⁴

Гарашанин је знао да ће Начертаније наићи на велику подозривост моћних Европских владара и њихових дипломата. Преко Начертанија, Гарашанин је њима поручио следеће: “Нова србска држава на Југу подавала би Европи све гаранције да ће она бити врсна и крјепка држава и која ће се моћи међу Аустријом и Русијом одржати.”¹³⁵

Једно је сигурно, Начертаније Илије Гарашанина, није био српски национални пројекат хегемоније и доминације. “Идеја ‘општег соједињења Срба’ која потпуно прожима Гарашаниново ‘Начертаније’, није ни у једном тренутку обликована као идеја доминације Србије над било киме.”¹³⁶ Ова констатација политиколога Драгана Симеуновића може се поуздано сматрати општим местом у вези Гарашаниновог Начертанија. Најзад, *Начертаније* никада, ни у једном акту, није био званични документ на основу кога су деловали представници и српске и југословенске власти у прошлости.

3. Јован Цвијић – Географски и економски положај Србије.¹³⁷

4. Пројекат Владана Ђорђевића – Арнаути и велике силе.¹³⁸

5. Први реферат Васе Чубриловића – Исељавање Арнаута.¹³⁹

¹³⁴ Гарашанин, *Начертаније*, оп. цит., стр. 35. Идеји југословенства Гарашанин се вратио 1867. године. “*Југословенству* се Гарашанин враћа у Програму југословенске политике који је упутио Штросмајеру марта 1867. године, само 6 месеци након што је склопио први уговор између Србије и Црне Горе. То омогућује закључак да би у анализи Гарашанинових планова будуће државе требало избећи искључивости које су се сводиле на тврдње да је он само за Велику Србију или само за Југославију.” Гарашанин, *Начертаније*, оп. цит., стр. 77.

¹³⁵ Гарашанин, оп. цит., стр. 35-36.

¹³⁶ Симеуновић, *Начертаније*, оп. цит., стр. 61.

¹³⁷ Јован Цвијић, *Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије: с проматрањима у јужној Бугарској, Тракији, суседним деловима Мале Азије, Тесалији, Епиру и северној Арбанији*, Државна штампарија Краљевине Србије, Београд, књ. 3/1906-1911. О томе види и: Qosja, *Çështja shqiptare: historia dhe politika*, Ver. cit., fq. 68.

¹³⁸ Владан Ђорђевић, *Арнаути и велике силе*, Издање Јевте М. Павловића и компаније, Београд, 1913. Ткође о томе: Qosja, *Çështja shqiptare: historia dhe politika*, Ver. cit., fq. 73.

¹³⁹ О томе види: Qosja, *Çështja shqiptare: historia dhe politika*, Ver. cit., fq. 151-160. Први поменути реферат Васе Чубриловић поднео је 7. марта 1937. године у склопу предавања у Српском културном клубу. У Београду, 4. Фебруара 1937. године, на Теразијама број 5 у згради Извозне банке, одржана је прва редовна скупштина чланова Српског културног клуба. “Скуп је у 18 часова отворио академик Павле Поповић, који је за председника скупштине предложио академика Васу Чубриловића, а за овериваче записника банкарe Михаила Швабића и Теодосија Ристића.” Перо Симић, *Искушења српске елите – документи о раду Српског културног клуба*, Службени гласник-

6. Конвенција за регулисање турске емиграционе популације у региону јужне Србије у Југославији¹⁴⁰ од 11. јула 1938. године,
7. Реферат Иве Андрића,¹⁴¹
8. Пројекат Ивана Вукотића¹⁴² – О Албанији и интересне сфере,
9. Пројекат Стевана Мољевића¹⁴³ – Хомогена Србија,
10. Други реферат Васе Чубриловића¹⁴⁴ – Мањински проблем у новој Југославији, од 2. новембра 1944. године.
11. “Меморандум САНУ”¹⁴⁵ од 26. септембра 1986. године. Баш као и *Начертаније* Илије Гарашанина, никада довршени од писаца Меморандум САНУ,

Филип Вишњић, Београд, 2006, стр. 13-14. У суштини, СКК је био принципјелно српски али је по опредељењу чланова пројугословенски. Један од најпознатијих његових чланова СКК – Слободан Јовановић, дао је стратешке смернице али је и творац пароле под којом су чланови овог елитног друштва јавно деловали. “Јако Српство у Јакој Југославији – то је наша парола.” Слободан Јовановић, у: *Сабрана дела*, БИГЗ, Београд, књ. XII, Београд, 1991, стр. 762. Чланови СКК су имали и своје новине – Српски глас, у којима су упознавали јавност са својим активностима. Први број је изашао 16. новембра 1939. Године, а забрањен је 13. јуна 1940. године. “Поново је покренут 27. марта 1941. године. Изашао је само тај један број.” Милун Стијовић, *Српски глас*, Издавачка књижевница Зорана Стојановића, Сремски Карловци • Нови Сад, 2004, стр. 56.

¹⁴⁰ *Конвенција за регулисање турске емиграционе популације у региону јужне Србије у Југославији*, Архив дипломатије федеративног секретаријата за спољне послове, Конзулат у Турској, Ф. 31. Д.П/9: Стенографске белешке XXX, Београд. Такође о томе види: Qosja, *Çështja shqiptare: historia dhe politika*, Ver. cit., fq. 160-162. Nakif Bajrami, *Konventa jugoslave/turke e vitit 1938 për shpërnguljen e shqiptarëve*, në: *Gurmime albanologjike – Seria e shkencave historike*, Prishtinë, nr. 12/1982.

¹⁴¹ *Реферат Иве Андрића*, Архив Србије и Црне Горе, Фонд бр. 37, фас. бр. 28, јединица описа бр. 206. Такође о томе: Qosja, *Çështja shqiptare: historia dhe politika*, Ver.cit., f. 162-166.

¹⁴² Иван Вукотић, *О Албанији и интересне сфере*, А.Ј. МС. 37/39. Такође о томе: Qosja, *Çështja shqiptare: historia dhe politika*, Ver.cit., fq. 166-169.

¹⁴³ Стеван Мољевић, *Хомогена Србија*, у: Зборник докумената и података о народноослободилачком рату народа Југославије, Војноисторијски институт, Београд, Том XIV књ. 1/1981, стр. 1-8. Оригинални текст пројекта Стевана Мољевића написан је на машини, ћиричним писмом а умножен на шапирографу. У Архиву Војноисторијског института смештен је у фонду Четничка архива – (Архив VII, Ча), к. 144, рег. Бр. 4/1 (ЦГ-П-56). О лику и делу др Стевана Мољевића види и: Драгоје Тодоровић, *Др Стеван Мољевић: речју, пером, делом и животом за Уједињено Српство*, Калекон, Београд, 2000. Такође: Qosja, *Çështja shqiptare: historia dhe politika*, Ver. cit., fq. 169-173.

¹⁴⁴ Васе Чубриловић, *Мањински проблем у новој Југославији*, Президијум Народне скупштине Народне Републике Србије (АС-Г 16-Ф1), Београд. Такође о томе види: Qosja, *Çështja shqiptare: historia dhe politika*, Ver. cit., f. 174-179. Свој став према решавању мањинског питања, Чубриловић је касније у потпуности променио. Од друге половине XIX века, сматра Чубриловић “јасно је да код овакве етничке мешовитости међу јужнословенским народима – нема уједињења српског народа без јужнословенске државе.” Теодор Анђелић, *Живети заједно*, у: НИИ, Београд, бр. 1936/1988, стр. 16.

није био званични документ српских и југословенских власти у време Слободана Милошевића. Проблем са Меморандумом и концептом третирање српске нације од стране његових писаца није у томе што су се они бавили суштинским питањима и проблемима савремене српске нације у СФР Југославији. Проблем је садржан у нечем другом! Писци Меморандума су требали српско питање као државно питање да поставе тако што ће захтевати реорганизацију српске државе која би тако изнова створена требало да негира превазиђени концепт предмодерне нације. На тај начин је требало успоставити континуитет са оним политичким и парламентарним достигнућима Срба и тадашње Србије који су они остварили у периоду 1903-1914. године XX века. Међутим, писци недовршеног Меморандума САНУ уместо тога, подржали су “пред-модерни и органски концепт нације који је настао након Косовске битке 1389. године.”¹⁴⁶

12. Пројекат Слободана Милошевића – “Сви Срби у једној држави”.¹⁴⁷ По питању Слободана Милошевића, најпре је подигнута заједничка оптужница од

¹⁴⁵ Коста Михајловић, Василије Крестић, “Меморандум САНУ” – Одговори на критике, Српска академија наука и уметности, Београд, 1995. Qosja, Çëshija shqiptare: historia dhe politika, Ver. cit., fq. 236-237.

¹⁴⁶ Душан Павловић, *Српска национална политика од 1986. до 1991. године*, у: Социологија, Београд, бр. 3/1998, стр. 365. У говору на ванредној Скупштини Српске академије наука и уметности одржане 18. децембра 1986. године у Београду, академик Добрица Ћосић рекао је између осталог и следеће: “Али, у тој намери, на том патриотском задатку, Академија је спречена, рад је прекинут у његовој средишњој фази, Комисија са својим сарадницима је ономогућена да изврши започети посао... Од нас, људи науке и уметности, који знамо раздаљину од замисли до дела, од скице до пројекта, од пројекта до остварења, од нас који знамо да нико нема право да суди незавршеном делу, не може се очекивати да на овој Скупштини оцењујемо садржај и вредност незавршеног Меморандума, све док га именована Комисија не заврши и огласи својим предлогом.” Добрица Ћосић, *Српско питање – демократско питање*, у: Алекса Ђилас, *Српско питање*, Политика/Стручна књига, Београд, 1992, стр. 28.

¹⁴⁷ О томе види извештај који је саставио Ренауд де Ла Бросе на захтев Тужилаштва Међународног кривичног суда за бившу Југославију. Ренауд де Ла Бросе, *Политичка пропаганда и пројекат “Сви Срби у једној држави”*: последице инструментализације медија за ултранационалистичке сврхе, у: Милошевић vs Југославија, Хелсиншки одбор за људска права у Србији, Београд, књига I/2004, стр. 125-209. Иако је чињеница да је у Милошевићево време било злоупотребе медија пројекат – Сви Срби у једној држави, односио се на Југославију, а не Србију или Велику Србију тј. проширену Србију. За тачно констатовање тога треба прочитати његово Излагање у Скупштини Србије о Косову и дезинтеграцији Југославије, које је одржао 30. маја 1991. године. “Свима је познато да смо се ми у Србији и у свим својим документима и у укупном политичком животу определили за став да Срби треба да живе у једној држави и, наравно, желимо да та држава буде Југославија у којој Срби треба да живе заједно са другим југословенским народима који то исто желе, а јавности је познато да је став Црне Горе и црногорског народа у том погледу идентичан и да на тој основи ми заједно водимо, започете преговоре о будућности југословенске федерације.”

стране Тужилаштва Међународног кривичног суда за бившу Југославију и против Милана Милутиновића, Николе Шаиновића, Драгољуба Ојданића и Влајка Стојиљковића (предмет бр. ИТ-99-37), која се непосредно односила на злочине почињене на Косову, била је потврђена 24. маја 1999. године, а обелодањена 27. маја 1999. године. Та оптужница била је измењена 29. јуна 2001. године. Касније, 29. октобра 2001 године, Тужилаштво је против Милошевића поднело другу, измењену оптужницу. Дана 5. септембра 2002 године, Претресно веће је потпуно одвојило судски поступак против Слободана Милошевића од поступка који се водио против других оптужених. Слободан Милошевић је ухапшен 1. априла 2001. године у Београду од представника српске власти. Пребачен је у притворску јединицу Схевенинген у Ден Хагу, 29. јуна 2001. године. На саслушању, пред судским већем МКСЈ, 11. децембра 2001. године изјаснио се да није крив ни по једној тачки оптужнице. Током судског процеса сам себе је заступао. Преминуо је у притворској једници 11. априла 2006. године. Судски поступак против Слободана Милошевића завршен је на статусној конференцији 14. априла 2006. године.

13. Политички програм Српске радикалне странке¹⁴⁸ и лидерство Војислава Шешеља. Српска радикална странка је формирана 23. фебруара 1992.

Слободан Милошевић, *Говори*, Архив, Београд, 2006, стр. 47-48. Најзад, то потврђује као сведок одбране оптуженог Слободана Милошевића и Војислав Шешељ, дајући јасан одговор на једно од изричитих питања тужиоца Џефрија Најса. “**ТУЖИЛАЦ НАЈС – ПИТАЊЕ:** И коначно, желео бих да саслушате две реченице у којој се речи “Велика Србија” не користе на начин на који ви користите тај израз, него чисто на начин на који се тада то схватало. Ево цитираћу: “Да ли је то тачно да будући да оптужени никада није користио речи о томе да спроводи политику Велике Србије, да је оно шта је он радио између 1987. и 1999. године de facto представљало Велику Србију или увећану Србију? Није од самог почетка постојао дефинисан план, него се план мењао како су се мењале околности, најчешће као одговор на спољашње факторе”. Дакле, резимирано, да ли се то поклапа са вашим схватањем догађаја у реалности? Дакле, он никада није користио те речи. Оно шта је он чинио представљало је планирање једне велике или увећане Србије, а његов се план мењао у зависности од спољашњих фактора. **СВЕДОК ШЕШЕЉ – ОДГОВОР:** Никада господин Милошевић никакав план није имао, ни Велике Србије, ни увећане Србије. Апсолутно никада.” *Сведок Војислав Шешељ*, (Интернет, 09. 02.2010.), http://www.hlcrdc.org/uploads/editor/file/Transkripti/Milosevic/transkripti%20po%20anima/HT%20VII%20Milosevic%2022/_08%20Petak,%2016.%20septembar%202005.%20%20Svedok%20Vojislav%20Seselj.pdf.

¹⁴⁸ У политичком програму српске радикалне странке од 23. октобра 2009. године стоји написано: “Циљ Српске радикалне странке је уједињење целокупног српског народа и образовање државне заједнице на комплетној српској националној територији, која ће обухватити Србију, Црну Гору, Републику Српску и Републику Српску Крајину. Жеља српских радикала је да се та јединствена српска држава назове Велика Србија, да буде демократски уређена, с либералном тржишном

године уједињењем чланова управе Српског четничког покрета и подршком већине припадника локалних одбора Народне радикалне странке на заједничкој седници у Крагујевцу. Ова заједничка седница се званично сматра и води као Други отаџбински конгрес¹⁴⁹ Српске радикалне странке. Према Војиславу Шешељу подигнута је оптужница од стране Тужилаштва Међународног суда за бившу Југославију 15. јануара 2001. године, (предмет бр. ИТ-03-67). У тачки 9. између осталог се наводи и следеће: “Такозвану линију Карлобаг-Огулин-Карловац-Вировитица означио је као западну границу те нове српске државе (о којој је говорио као о ‘Великој Србији’) која укључује Србију, Црну Гору, Македонију и знатне делове Хрватске и Босне и Херцеговине.”¹⁵⁰ Дана 12. јула 2005. године обелодањена је измењена оптужница против Војислава Шешеља. Друга измењена оптужница обелодањена је 28. септембра 2007. године, а трећа измењена оптужница 7. децембра 2007. године. Дана 10. новембра 2008. године, обелодањен је *Corrigendum* треће измењене оптужнице против Шешеља. Судски процес пред МКСЈ у Ден Хагу још није завршен. Четири су најзначајнија концепта српске државотворне идеологије и српског национализма у вези *Велике Србије* Војислава Шешеља: 1. књига Ернста Денија о *Великој Србији*,¹⁵¹ 2. књига Владимира Ћоровића о *Великој Србији*,¹⁵² 3. великосрпски концепт Српског културног клуба¹⁵³ и 4. Равногорски великосрпски концепт.¹⁵⁴ Упутно научно објашњење пројекта *Велике Србије* дао је историчар Бранко Надовеза. “Битна разлика између пројекта *Велике Србије* и осталих сличних термина који се

привредом, модерним правним поретком и развијеном социјалном заштитом.” *Програм Српске радикалне странке*, (Интернет, 31. јануар 2010.), <http://www.srpskaradikalnastranka.org.rs/pdf/misc/20091023-program.pdf>.

¹⁴⁹ *Статут Српске радикалне странке*, (Интернет, 31. 01. 2010.), <http://www.srpska-radikalnastranka.org.rs/pdf/misc/20091023-statut.pdf>.

¹⁵⁰ *Међународни суд за бившу Југославију*, (Интернет, 11. 02. 2010.), <http://www.icty.org/x/cases/seselj/ind/bcs/ses-ii030115b.htm>.

¹⁵¹ Војислав Шешељ, *Идеологија српског национализма – Научно и публицистичко дело проф. др Лазара М. Костића*, Велика Србија а.д, Београд/Земун, 2002, стр. 979. Против Војислава Шешеља је подигнута оптужница од стране Тужилаштва Међународног кривичног суда за бившу Југославију.

¹⁵² Шешељ, *Идеологија српског национализма – Научно и публицистичко дело проф. др Лазара М. Костића*, исто, стр. 981.

¹⁵³ Шешељ, *Идеологија српског национализма – Научно и публицистичко дело проф. др Лазара М. Костића*, исто, стр. 986.

¹⁵⁴ Шешељ, *Идеологија српског национализма – Научно и публицистичко дело проф. др Лазара М. Костића*, исто, стр. 988.

неофицијелно јављају на овим просторима (*Велика Албанија, Велика Грчка – Мегали идеја, Велика Бугарска, Велика Румунија*) је у томе што се пројекат Војислава Шешеља односи на разграничење југословенских народа, а не претендује на територије суседних народа и држава признатих у тим границама од међународних фактора.”¹⁵⁵ Три су историјске и политичке чињенице у вези Војислава Шешеља и Српске радикалне странке: 1) СРС је легално регистрована политичка странка, 2) СРС није укинута ни за време владавине Слободана Милошевића, а ни за време владавине лидера ДОС-а, 3) СРС је имала велики раскол 10. септембра 2008. године када се издвојила реформска и проевропска фракција са Томиславом Николићем и Александром Вучићем. Разлаз Николића са Шешељем се десио 4. септембра 2008. године када је Николић одбио Шешељев налог да гласа у Народној скупштини Републике Србије против Споразума о стабилизацији и придруживању са ЕУ. Два дана касније Николић је поднео и оставку на функцију заменика председника СРС и шефа посланичке групе СРС у Народној скупштини Републике Србије. Николић је инсистирао да Влада Републике Србије усвоји амандман СРС у вези ССП.¹⁵⁶ Ипак, суштину односа према *Великој Србији* објаснио је Александар Вучић у једном од интервјуа по формирању Српске напредне странке (најпре је основан 9. септембра 2010. године, нови посланички клуб – Напред Србија да би 10. октобра 2008. године ова странка била и формално регистрована предајом у министарству за државну управу и локалну самоуправу 10.054 потписа грађана, скупљених за само два дана) у Београду.

“Одрекли сте се Шешељеве линије Карлобаг-Огулин-Карловац-Вировитица, речима да је велика Србија нереална и неозбиљна. А ту причу сте годинама подржавали. То се није одједном десило, јер ми никада нећете наћи да сам рекао да је Карлобаг-Огулин наша граница, већ сам увек говорио да су Книн, Бањалука и Требиње српски градови, а увек сам тражио начин да не морам да објашњавам људима да су Макарска, Сплит, Шибеник, Задар... српски градови.”¹⁵⁷

¹⁵⁵ Бранко Надовеза, *Пројекти Велике Србије др Војислава Шешеља – Историјска, идеолошка и правна компонента*, у: Српска слободарска мисао, Београд, бр. 12/2006, стр. 90.

¹⁵⁶ Мирјана Чекеревац, *Николић одбио Шешељев налог из Хага*, у: Политика, Београд, бр. 34064/2008, стр. 1.

¹⁵⁷ Дејан Баић, *Велика Србија била детаљ, не суштина*, у: Глас јавности, Београд, бр. 3.711/2008, стр. 2.

3. Појава и развој идеја о Великој Албанији

Насупрот идејама и пројектима *Велике Србије*, с друге стране имамо и антисрпске пројекте које су својевремено зачели Абдул-бег Фрашери и поготову Васо Паша ефендија, иначе идејни творци, протагонисти и промотери књижевних и политичких покрета међу етничким Албанцима. Посебну важност на обликовање албанске националне свести и политичке идеологије имао је Васо Паша. “Утицајни цариградски интелектуалци Абдул бег Фрашери и Васа Ефенди (Пашко Васа) покретачи су политичке акције за стицање албанске аутономности и независности.”¹⁵⁸ Њих двојица су представили захтеве Албанаца званичницима на турском двору и дипломатама у Цариграду. Захтеви Фрашерија и Васа били су “да: од свих простора на којима живе Албанци у балканском делу Турске буде формиран јединствени албански вилајет; администрација у таквом вилајету буде поверена Албанцима; настава у школама и поступак у судовима буде на албанском језику; регрути обављају војне дужности и служе на територији са које потичу; локални буџетски извори буду већином намењени потребама таквог вилајета.”¹⁵⁹ Пројекат албанског вилајета од стране Фрашерија и Васа, није био прецизнио обележен географском границом територије. Међутим, присталице аутономије и независности имали су у виду “територије скадарског, јањинског, битољског, косовског вилајета.”¹⁶⁰ Од Фрашерија и Васа, па до , појавиле су се многе идеје о албанском националном питању од којих су многе у суштини биле паналбанске, великоалбанске, етноалбанске.

Међу антисрпске пројекте Велике Албаније како их је видела и доживела српска политичка и интелектуална елита до 2010. године, спадају:

1. Лига за одбрану права албанског народа – Албанска лига¹⁶¹ или такође позната као Призренска лига¹⁶² одржана 10. јуна 1878. године у Призрену, а која је трајала до 1881. године.

¹⁵⁸ Љубодраг Димић, Ђорђе Борозан, *Уводна студија, у: Југословенска држава и Албанци*, Јавно предузеће службени лист СРЈ/Архив Југославије/Војно-историјски институт, Београд, Том I/1998, стр. 11.

¹⁵⁹ Димић, Борозан, *Уводна студија, у: Југословенска држава и Албанци*, исто, стр. 11.

¹⁶⁰ Димић, Борозан, *Уводна студија, у: Југословенска држава и Албанци*, исто, стр. 11.

¹⁶¹ Ђорђе Борозан, *Велика Албанија – Порјекло-идеје-пракса*, Војноисторијски институт Војске Југославије, Београд, 1995, стр. 28. Види и: Paulin Kola, *The Search for Greater Albania*, Hurst & Company, London, 2003.

2. Пројекат “Велике Албаније.”¹⁶³
3. Скадарски меморандум¹⁶⁴ од 13. јуна 1878. године.
4. Хаџи Зека и Пећка лига¹⁶⁵ одржана у Пећи од 23. до 19. јануара, после првог неуспелог покушаја оснивања новембра 1897. године.
5. Албански комитет у Скопљу¹⁶⁶ из 1910. године.
6. Комитет за одбрану Косова¹⁶⁷ основан 1912. године.
7. Косовски комитет¹⁶⁸ проистекао из Комитета за одбрану Косова, а који је започео јавно политичко деловање 28. новембра 1918. године.
8. Друга призренска лига¹⁶⁹ одржана у Призрену од 16. до 19. септембра 1943. године.
9. Бујанска конференција¹⁷⁰ НОО Косова и Метохије одржана 31. децембра 1943. године и 1. и 2. јануара 1944. године у Бујану.
10. Идеја Енвера Хоџе о једној и целовитој Албанији, наведеној и објашњеној у књизи Титоисти.¹⁷¹
11. Меморандум форума албанских интелектуалаца са Косова¹⁷² – академик Реџеп Ћосја.

¹⁶² Kristo Frashëri, *Lidhja Shqiptare e Prizrenit* (1878-1881.), Akademia e Shkencave të Shqipërisë – Instituti i historisë, Tiranë, I/1989.

¹⁶³ Борозан, *Велика Албанија – Порјекло-идеје-пракса*, оп. цит., стр. 29.

¹⁶⁴ Борозан, *Велика Албанија – Порјекло-идеје-пракса*, оп. цит., стр. 32.

¹⁶⁵ Борозан, *Велика Албанија – Порјекло-идеје-пракса*, оп. цит., стр. 43.

¹⁶⁶ Борозан, *Велика Албанија – Порјекло-идеје-пракса*, оп. цит., стр. 49.

¹⁶⁷ Борозан, *Велика Албанија – Порјекло-идеје-пракса*, оп. цит., стр. 67.

¹⁶⁸ Борозан, *Велика Албанија – Порјекло-идеје-пракса*, оп. цит., стр. 75. О косовском комитету и заједничком раду са другим политичким организацијама види: Fatmira Rama, *Komiteti i Kosovës në bashkëpunim me organizatat e tjera politike (1925 – 1939)*, në: “*Komiteti Mbrojtja Kombëtare e Kosovës*” (85-vjetori i themelimit), Akademia e Shkencave të Shqipërisë, Tiranë, 2004, fq. 129-149.

¹⁶⁹ Борозан, *Велика Албанија – Порјекло-идеје-пракса*, оп. цит., стр. 360.

¹⁷⁰ Борозан, *Велика Албанија – Порјекло-идеје-пракса*, оп. цит., стр. 448.

¹⁷¹ Enver Hoxha, *The Titoites – Historical Notes*, The Institute of Marxist-Leninist Studies at the Central Committee of the Party of Labour of Albania, Tirana, 1982.

¹⁷² Меморандум форума албанских интелектуалаца, потписао је академик Реџеп Ћосја 26. октобра 1995. године, а којег је подржало јавно још десет албанских интелектуалаца и јавних политичких личности. Академик Реџеп Ћосја је свакако први интелектуалац косовских албанаца који је био и остао доследни присталица пројекта националног уједињења у једну националну државу. Ипак то није случај и са албанском политичком елитом у целини, а поготову на Косову и Метохији. За Ћосју, косовско питање је “питање једног неоправдано подељеног народа.” Момчило Петровић, *Питао сам Албанце шта желе а они су рекли: републику ако може*, Радио Б92, Београд, 1996, стр. 113. Из тог разлога, према Ћосји та неправда са границама државе Албаније се може исправити уједињењем свих албанаца у једну државу. “Ако нам је стало до равноправности међу народима, до правде, хуманости и мира, сарадње, добросуседских односа између албанског и српског народа,

12. Интервју Шпигл-у званичног портпарола политичког крила “Ослободилачке војске Косова” Јакупа Краснићија¹⁷³ (председник политичког

који су суседи били вековима и који ће суседи увек бити.” Ћосја, *Питао сам Албанце шта желе а они су рекли: републику ако може*, исто, стр. 116. У суштини, Ћосја не користи синтагму Велика Албанија. “Прво као географско име, Велика Албанија је политички појам. Створили су га српски идеолози пре балканских ратова, како би спречили формирање албанске државе, а посебно формирање албанске државе у етничким границама.” Rexher Qosja, *Fjalor demokratik*, Enti i teksteve dhe i mjeteve mësimore i Kosovës, Prishtinë, 1997, fq. 495-496. Такође, Ћосја сматра да за албанске праве патриоте не постоји политички појам Велика Албанија. “За албанске патриоте постоји географско име етничка Албанија.” Qosja, *Fjalor demokratik*, aty, fq. 497. Најзад, Ћосја је остао доследан својим ставовима и у полемици са академиком Исмаиљом Кадареом 2006. године. Повод за полемику била је Кадареова књига о европском идентитету Албанаца. Види о томе: Ismail Kadare, *Identiteti Evropian Shqiptarëve: Sprovë*, Onufri, Tiranë, 2006. Најзад, у полемици Кадаре је заступао доследно европско решавање албанског питања док је Ћосја остао доследан идеји интеграције Косова са националном државом Албанијом. Већина албанских интелектуалаца и политичара сматра да је академик Ћосја поражена страна у полемици са Кадареом.

¹⁷³ У интервјуу који је дао немачком недељнику Дер Шпиглу, 6. јула 1998. године, Јакуп Краснићи на новинарско питање је изјавио следеће: “Краснићи: Желимо више од независности. Наш циљ је уједињење свих Албанаца на Балкану.” “*Die Realität ist der Krieg*”, in: Der Spiegel, Hamburg, no. 28/1998, S. 123. Ова изјава Краснићија изазвала је жестоке реакције како међу већином политичара и грађана косовских Албанаца, међу Србима али и у иностранству. У предмету Љимај и други (IT-03-66), пред Међународним кривичним судом за бившу Југославију (МКСЈ), у својству сведока појавио се на отвореној сеници одржаној 10. фебруара 2005. године, Краснићи. Том приликом, пред судијом из аустралије Кевином Паркером, а на конкретно питање тужиоца Алекса Вајтинга, дао је објашњење својих ставова из интервјуа Дер Шпиглу. **ТУЖИЛАЦ ВАЈТИНГ – ПИТАЊЕ:** Да ли је у Дер Спеигелу тачно наведено оно што сте ви рекли? **СВЕДОК КРАСНИЋИ – ОДГОВОР:** Цео интервју, са малим изузетком је тачан. **ТУЖИЛАЦ ВАЈТИНГ – ПИТАЊЕ:** А те мање разлике, да ли се оне односе на нешто конкретно? **СВЕДОК КРАСНИЋИ – ОДГОВОР:** Односе се на политичка питања. У то време нисам мислио, али начин на који је ова позната новинарка из Дер Спеигела писала о рату и политичком развоју ствари на Косову/Косовѐ након догађаја из јуна 1998. године, ја сам био уверен да је она поступала по диктату српског режима и да је циљ био да се рату и политици који је водио ОВК да један други правац и смисао. У том интервјуу ја сам рекао да се ОВК бори за уједињење окупираних територија, а не за, како је она написала ‘Велику Албанију’ или нешто слично.” *Понедељак 10. фебруар 2005. године: Сведок Јакуп Краснићи*, у: Фонд за хуманитарно право, Београд, 2005, стр. 38. Истим поводом, тужилац Вајт је поводом интервјуа Дер Шпиглу, поставио још два питања на ту тему. **ТУЖИЛАЦ ВАЈТИНГ – ПИТАЊЕ:** А осим тога, је ли циљ ОВК био да се обједине окупирани територије или да се створи Велика Албанија, да ли је тај чланак у Дер Спеигелу тачан? **СВЕДОК КРАСНИЋИ – ОДГОВОР:** Тачан је. **ТУЖИЛАЦ ВАЈТИНГ – ПИТАЊЕ:** А циљ ОВК који сте управо поменули, да ли је након што је чланак објављен у Дер Спеигелу дошло до извесних контроверзи? **СВЕДОК КРАСНИЋИ – ОДГОВОР:** Као што сам рекао јесте на политичком плану, јер циљ ОВК је наводно био да се дестабилизује читаво балканско подручје. Наш рад је био веома транспарентан. Наши захтеви су можда били мањи или већи, али након што смо се консултовали унутар албанског покрета уопштено говорећи, као и са аналитичарима и политичарима са Запада, ми смо све оперативне активности ОВК концентрисали на Косову/Косовѐ.” *Понедељак 10. фебруар 2005. године: Сведок Јакуп Краснићи*, исто, стр. 38. После Краснићијевог интервјуа Дер Шпиглу, о односу припадника ОВК, према националном уједињењу у једну националну (албанску) државу на Балкану, важно је поменути и њихово Политичко саопштење бр. 22 од 31.

крила ОВК био је Хашим Тачи) о националном уједињењу Албанаца на Балкану. Председништво Народног покрета Косова на састанку у Арау у Швајцарској на састанку одржаном 17. новембра 1994. године формирало је војну организацију коју су назвали “Ushtria Qlirimtare e Kosovës”.¹⁷⁴ По питању ОВК, није било консензуса да ли је или није то терористичка организација или герилска војна организација. Водећи српски стручњак за питање тероризма, Драган Симеунувић представио је тезу да је ОВК имао у политичком аспекту сепаратистички тероризам,¹⁷⁵ али је међународна чињеница да никада није стављена на листу терористичких организација у Европској унији и САД јер је сматрана од стране њихових званичника герилском војном, а не паравојном формацијом.

13. Платформа за решавање албанског националног питања.¹⁷⁶

децембра 1998. године Генералштаба Ослободилачке војске Косова у Приштини. “Та година 1999, биће година уједињења Албанаца, слободе и независности Косова.” *Politische Erklärung Nr. 22, Generalstab der Befreiungsarmee Kosovos, Prishtina, den 31. Dezember 1998, S. 1.* Иначе, Краснићи је после магистрирања 2004. године, објавио и стручну књигу о ОВК. Види: Jakup Krasniqi, *Kthesa e Madhe: Ushtria Qlirimtare e Kosovës*, Gjon Buzuku, Prishtinë, 2006. О историји ОВК, види и студију: Jusuf Buxhovi, *Kthesa historike 2: shteti paralel dhe rezistenca e armatosur*, Faik Konica, Prishtine, 2008.

¹⁷⁴ Emrush Xhemali, *Lëvizia Popullore e Kosovës 1982 – 2002: 20 vjet veprimtari*, Interneti, 07.04.2011, <http://www.lpk-kosova.com/historiku.html>. Чланови ЛПК, издавали су свој лист – Zëri i Kosovës. О илегалној штампи Албанаца на Косову, види историјску студију: Sabile Keçmezi-Basha, *Shtypi ilegal Shqiptar në Kosovë (1945-1999)*, Shoqata e të Burgosurve Politike të Kosovës, Prishtinë, 2009, fq. 29-506. Значајно је напоменути овом приликом да су на 8 конгресу одржаном 30. маја 2009. године у Приштини, председништво и делегати из ЛПК, донели су одлуку да се трансформишу у “Социјалистичку партију Косова...”. *Programi i Partisë socialiste e Kosovës*, (Interneti, 07. 04. 2011.), http://www.ps-ks.org/index.php?option=com_content&view=article&id=138&Itemid=94.

За председника је изабран Иљаз Кадоли, који је до 30. маја 2009. године, био члан председништва ЛПК.

¹⁷⁵ Dragan Simeunović, *Political aspects of separatist terrorism in Kosovo and Metohija*, in: *Through Terrorism to Independence*, Bina, Beograd/SKC, Niš, 1998, pp. 7.

¹⁷⁶ У документу Албанске академије наука из Тиране од 20. октобра 1998. године, се сугерише решавање албанског националног питања на следећи начин: “У садашњим околностима Академија наука тражи заједничко посредовање албанских демократских снага и међународних фактора: ради признавања Републике Косово као конститутивног елемента Савезне Републике Југославије, да Албанци у Македонији као грађани буду изједначени са Македонцима да учествују у формирању државе, ради помоћи Албанцима у Црној Гори да имају своју аутономну покрајину и ради обезбеђивања права Албанцима у Грчкој да у државним школама уче и на матерњем језику. Ово су свеопште призната легитимна права, која не одређују данашње политичке границе држава Балканског полуострва.” *Akademia e shkencave e Shqipërisë, Platformë për zgjidhjen çështjes kombëtare Shqiptare*, Tiranë, 1998, f. 51. У вези са Платформом албанске академије наука из Тиране, један од најрепрезентативнијих полемика вођена је на Радију слободна европа 19. јуна 2005. године уз посредништво Омера Карабега, између историчара из Београда Славенка Терзића и правника из Приштине Енвера Хасанија. Према Терзићу, први проблем око Косова и Метохије је

14. Покрет Самоопредељење – Альбин Курти.¹⁷⁷

15. Листа за природну Албанију – Кочо Данај.¹⁷⁸

Пројекат Велике Албаније. “Први пројект је пројект Велике Албаније.” Омер Карабег, *Независност Косова – фактор стабилности или извор нове кризе*, (Интернет, 13. 02. 2010.), http://www.trepca.net/2005/06/050619_slobodna_evropa_nezavisnost_kosova_e.hasani_s_terzic.htm.

При том, Терзић је пројекат Велике Албаније довео у директну везу са Платформом албанске академије. “У преамбули те Платформе се каже да је та Платформа настала учешћем целе албанске интелигенције, не само Академије наука Албаније. Ту се лепо каже оно што сам на почетку рекао – уједињење свих албанских области као решење албанског питања. Ту се први пут у историји појављује термин ‘историјско Косово.’” Карабег, *Независност Косова – фактор стабилности или извор нове кризе*, исто. Према писцима Платформе Косово и Метохија, како је рекао Терзић, је “наводно творевина српске политике, а да такозвано ‘историјско Косово’ обухвата, поред данашњег Косова и Метохије, ‘источно Косово’ (мисли се на врањску котлину), ‘јужно Косово’ (мисли се на област Куманова, Тетова и Скопља) и ‘западно Косово’ (област северне Црне Горе, дакле Плав, Гусиње и Рожаје).” Карабег, *Независност Косова – фактор стабилности или извор нове кризе*, исто. Међутим, свакако један од најзанимљивијих делова Платформе тиче се средишта – историјског Косова, а то “треба да буде Скоље које је наводно било, још у време Дарданије, седиште те провинције и тиме се још једном открива једна врло позната чињеница у свету, да пројекат Велике Албаније почива на једној неоромантичној идеологији панилиризма која, наравно, научно не може бити доказана ни на који начин.” Карабег, *Независност Косова – фактор стабилности или извор нове кризе*, исто. Реплицирајући Терзићу на тезу о пројекту Велике Албаније и Платформу албанске академије наука, Хасани је рекао следеће: “То је урадила Социјалистичка партија (Албаније по наруџбини – курзив Н.А.В.) и тај пројекат изгледа као да су га писали у сарадњи са Српском академијом наука и уметности. Нигде се не спомиње независност ниједног дела, осим садашње Албаније.” Карабег, *Независност Косова – фактор стабилности или извор нове кризе*, исто.

¹⁷⁷ Покрет Самоопредељење (Lëvizja VETËVENDOSJE!) формиран је у Приштини на челу са Альбином Куртијем. Настали су трансформацијом из НВО – Косовске акционе мреже која је формирана 1997. године. Почевши од 12. јуна 2005. године, Косовска акциона мрежа је претворена у “Покрет Самоопредељење!” *Historik i ‘Lëvizjes VETËVENDOSJE!’*, (Interneti, 20. 03. 2011.), http://www.vetevendosje.org/repository/docs/Historik_i_Levizjes_VETEVEN DOSJE!.pdf.

На ванредним парламентарним изборима, одржаним 12. децембра 2010. године на којима су учествовали по први пут, њихов политички програм је експлицитан по питању статуса Косова и решавања албанског националног питања. У суштини Курти је за самоопредељење Албанаца по питању интеграција са Албанијом као националном државом са Албанцима у региону. “Уместо да изрази вољу Албанског народа за националним јединством, Устав негира Косову ту вољу. Покрет Ветевендосје, сматра да Члан 1,1 и 1,3 Устава Републике Косово су противречни једно другом. Посвећени смо уклањању Члана 1,3 којим се забрањује право да се Косово придружи са неком другом државом, односно Албанији.” *Lëvizja VETËVENDOSJE! Zhvillimi dhe shtetndërtimi: Bashkë ëshite e Mundshme*, Prishtinë, 2010, f. 8. Интересантно је напоменути да је у Приштини 18. маја 2008. године, у сали биоскопа Дома омладине формиран – Покрет за уједињење (уједињење свих Албанаца у једну националну државу), за чијег председника је изабран Авни Кљинаку. Иначе, Кљинаку је својевремено формирао Национални покрет за ослобођење Косова који је заједно са ЛПК формирао ОВК. Ипак, Покрет за уједињење, остао је маргиналан политички фактор на Косову, за разлику од Покрета Самоопредељење.

¹⁷⁸ У Тирани је 30. октобра 2010. године формиран партија за Природну Албанију чији је председник постао контроверзни политиколог Кочо Данај. “Албанци нису признали Лондонску конференцију 1913, док признају само Природну Албанију.” Кочо Данај, *Платформа за природну*

Карта 1. Коço Данај, *Platforma e Shqipërisë Natyrale*, (Interneti, 07. 04. 2011.), <http://shqiprianatyrale.yolasite.com/>.

Паралелно са свим овим иде и врло утицајна политика српских социјалдемократа са Светозаром Марковићем, а поготову Димитријем Туцовићем,¹⁷⁹ који су били присталице ставова аустријских марксиста и социјалиста. Та њихова идеолошка политичка схватања су у високој мери у програму преузели Комунистичка партија Југославије од оснивања, 1919. године, па до капитулације краљевине Југославије, априла 1941. године. “Та се политика, када се прати њен историјски развој, не може свести на једну и јединствену формулу, али се ипак може издвојити једна њена константна претпоставка, а то је став о ‘великосрпском хегемонизму,’ односно, ‘хегемонизму великосрпске

Албанију, (Интернет, 15. 02. 2010.), <http://www.nspm.rs/kosovo-i-metohija/platforma-prirodne-albanije.html>. Иначе, Данај сматра да Природна Албанија није остварена. “Зато је у Платформи предност дата расправама, дијалогу, поштовању демократских критеријума, као што су самоопредељење народа и нарочито, потреба за народним референдумом (као највишим степеном демократског одлучивања већине).” Данај, *Платформа за природну Албанију*, исто. Види такође релевантну студију Данаја из домена политичких наука: Коço Данај, *Shqipëria Naturale*, Eriq, Tiranë, 2006. Приликом формирања, на скупу у Тирани из Србије су учествовали председник општине из Прешева Рагми Мустафа, његов потпредседник Орхан Редечи и председник Партије демократског прогреса Јонуз Мусљуи. Поменутом скупу нису присуствовали председник Партије за демократско деловање и једини народни посланик са југа централне Србије у Народној скупштини републике Србије Риза Хаљими али и председник општине Бујановац Шаип Камбери. И у Албанији, баш као и на Косову, постоје минорне политичке партије, међу које спада и Народно братство (*Balli Kombëtar*). У њиховој Платформи из 1996. године, записано је да је Народно братство са “карактером националиста, који имају аспирације народног братства Албанаца у њиховим етничким границама.” *Platforma politike – ekonomike – shoqërore e Partisë “Balli Kombëtar”*, Shtypur në shtypshkronjën Maluka, Tiranë, Prill 1996, fq. 5.

¹⁷⁹ Види: Димитрије Туцовић, *Србија и Арбанија – Један прилог критици завојевачке политике српске буржоазије*, Нова штампарија Саве Раденковића и брата, Београд, 1914.

буржоазije’ као главној хипотеци старе Југославије. Из те претпоставке произишао је низ других политичких одредница које су имале претпоставку да у било којој варијанти решења југословенског питања скрше великосрпски хегемонизам, као кључни антикомунистички чинилац у југоисточној Европи. Тај генерални и полазни став КПЈ дошао је до изражаја посебно у ‘албанском питању.’¹⁸⁰ Иначе, зарад подсећања, крилатица о великосрпству направљена је на Загребачком процесу 1908. године, а баштинили су је лењинисти, Коминтерна, бољшевици и стаљинисти.

Вођство КПЈ је традиционално бранило право сваке несрпске нације уз право “на самоопредељење до отцепљења праћено је, с друге стране, потпуном индиферентношћу према Југославији и југословенству и још потпунијим нехајем према српском националном питању које прати аподиктичка тврдња да су Срби владајућа нација – не српска буржоазиа или бирократија, него баш српска нација.”¹⁸¹ При свему овоме не треба игнорисати чињеницу из наше новије политичке историје да су Срби као нација, припадници бројчано малих народа. Без обзира на то направљена је и теорија о српској окупацији. Питамо се с разлогом, о чему се заправо ради? “Теорија о ‘српској окупацији’ несрпских земаља 1918. године представљала је окосницу стратегије Коминтерне, односно, КПЈ у разбијању Југославије.”¹⁸²

Најзад, поменимо и ово! “У политици Комунистичке партије Југославије националном питању свих других нација осим српске, поклањана је највећа могућа пажња. Једино српско национално питање за њу није постојало или се помињало само у негативној конотацији. Комунистичка партија Југославије, основана 1919. као секција Коминтерне, и Савез комуниста Југославије (назив КПЈ од 1953. до њеног распада 1989) као њен наследник, од самог свога настанка су осуђивали и подвргавали необузданој критици искључиво “великосрпски хегемонизам.”¹⁸³ Дакле, извесно је да имамо две историје и два виђења историјских догађаја. “Албанска историја је веома различита од српске и – осим

¹⁸⁰ Димитрије Богдановић, *Књига о Косову – Разговори о Косову*, НИРО “Књижевне новине”, Београд, 1990, стр. 259-260.

¹⁸¹ Љубомир Тадић, *О “великосрпском хегемонизму”*, Стручна књига/Политика, Београд, 1992, стр. 53.

¹⁸² Тадић, *О “великосрпском хегемонизму”*, исто, стр. 53.

¹⁸³ Тадић, *О “великосрпском хегемонизму”*, исто, стр. 59.

за време отоманског царства, што није упоредиво, и у кратком периоду током Другог светског рата – Албанци никад нису живели заједно у једној држави.”¹⁸⁴

Извесно је да се само једном пројекат Велике Албаније остварио за време II св. рата (под окупацијом фашистичке Италије Бенита Мусолинија и нацистичке Немаче Адолфа Хитлера). То бисмо могли најбоље показати на једној од географских политичких карти са стањем 1941. године.

Карта 2. Италијански протекторат и албански естаблишмент формиран од стране Италијана у августу 1941. године.

Source: *Balli Kombëtar*, (Interneti, 07. 04. 2011.), http://en.wikipedia.org/wiki/Balli_Komb%C3%ABtar.

С друге стране, сматрамо да се ни један пројекат Велике Србије није остварио у државотворним, територијалним, националним и географским пројекцијама њихових креатора и спроводника. “Велике Србије, дакле није било, а извесно је неће ни бити. Каква ће бити, показаће будућност.”¹⁸⁵

¹⁸⁴ Тим Цуда, *Срби – Историја, мит и разарање Југославије*, Дан Граф, Београд, 2003, стр. 283.

¹⁸⁵ Чедомир Попов, *Велика Србија: стварност и мит*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића Сремски Карловци, Ниви Сад, 2007, стр. 334.

Тиме се историјски формирао искључиви, опасан и велики конфликтни потенцијал за политичко насиље у југословенском етничком друштву, а поготово у косовском етнонационалистичком (сиромашном и заосталом) друштву, до средине XX века.

Узгред, објаснимо конкретно друштвено и политичко насиље. “Друштвено насиље је старо колико и људско друштво, а политичко колико и политика.”¹⁸⁶ С друге стране, политичко насиље је укупност појавних облика друштвеног насиља. Да би смо исправно разумели новију политичку историју односа етничких заједница и етничких конфликта у Србији у односу на Косово *in concreto*, треба у појмовној равни перцепције прецизирати и дати одређење политичког и друштвеног насиља. “Полазећи од тога да је свако насиље примена силе и политичко насиље се као један од појавних облика укупног друштвеног насиља може најопштије одредити као директна или индиректна – латентна примена силе у сфери политике и политичког, односно као директна или индиректна примена силе над свешћу, телом, животом, вољом или материјалним добрима стварног или потенцијалног, односно, претпостављеног политичког противника. Као динамичка друштвена категорија политичко насиље није ништа друго до врста политичког чина, односно активности.”¹⁸⁷ Наравно, друштвено и политичко насиље требало је кроз историју српско-албанских односа превазилазити и превазићи, баш као и по свету, а не користити. То нам дошња, кратко описана историја српско-албанских односа до 1945. године, на датој студији случаја – не потврђује као таква.

4. Српско-албански односи на Косову и Метохији и конфликти око Велике Србије и Велике Албаније – фазе и циклуси

У вези стим, новија комунистичка историја Југославије, тј. Србије са покрајином Косовом и Метохијом у свом државном, уставноправном и политичком саставу после II св. рата 1945. године, битна је за објективно научно разумевање краја епохе XX века. Но, о том потом!

¹⁸⁶ Драган Симеуновић, *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989, стр. 27.

¹⁸⁷ Симеуновић, *Политичко насиље*, исто, стр. 27-28.

“Есенцијално питање статуса Косова у новијој комунистичкој Југославији је одлучено – као сва есенцијална питања према одозго.”¹⁸⁸

Након завршетка II св. рата нове комунистичке власти Југославије на челу са Јосипом Брозом Титом, отпочели су остваривање политичког и идеолошког пројекта историјског и националног помирења Срба и етничких Албанаца кроз комунизам совјетског типа, тј. кроз интернационализам и космополитизам. Нова политичка идеологија била је оличена и промовисана кроз комунистичку формулу “братство и јединство,” на основу које је вођена политика у другој Југославији. Како је једном приликом ондашњи високи комунистички функционер – Лазар Колишевски рекао, она се у суштини сводила на једно: **Слаба Србија, јака Југославија!** Од тада па све до данас, српско-албански односи и конфликти прошли су кроз следеће фазе и циклусе.

Прва фаза, од 1945. до 1966. године. У овој фази бирократског централизма председник Тито и комунистички Политбиро промовисали су нову теорију децентрализованог социјализма.¹⁸⁹ Све то пратило је узимање и учвршћивање комунистичких власти (1944-1945) када се појавио конфликт већег интензитета (албанска оружана побуна у региону Дренице, на челу са Шабаном Полужом, и њено војно и полицијско спречавање), до регулисања конфликта политичким средствима.

“Већина косовских Албанаца сматрала је да је 1945. године извршена анексија Косова од Србије.”¹⁹⁰ Исте године комунистичке власти забрањују повратак српских и црногорских колониста, а, истовремено, неометено је текао процес досељавања Албанаца из суседне државе Албаније. Један од најутицајнијих српских комуниста – Моша Пијаде истакао је, 1947. године, следеће: “Српски народ начинио је велико историјско дело раскидајући у тој области са злочиначком политиком некадашњих управљача... завада замењена је братством које се допуњује и налази своју круну у присном другарству, чврстом

¹⁸⁸ Noel Malcolm, *Kosovo – A Short history*, Pan Books, London, 2002, p. 315. Види и реакцију на књигу: *Одговор на књигу Ноела Малколма Косово - кратка историја*, Историјски институт САНУ, Београд, 2000.

¹⁸⁹ John R. Lempy, *Yugoslavia as History – Twice There was a Country*, Cambridge University Press, 2000, p. 233.

¹⁹⁰ Hakif Bajrami, *Kosova prej Bujanit në Kaçanik*, Enti i teksteve dhe i mjeteve mësimore i Kosovës, Prishtinë, 1997, fq. 267.

савезу и тесној економској сарадњи Југославије са братском Народном Републиком Албанијом.”¹⁹¹ Од 1945. до сукоба са Стаљином 1948. (Резолуција Информбира) било је неколико важних догађаја. “До сукоба са Информбиroom КПЈ је словила као предводница западног комунизма, Београд је припреман да буде седиште нове Интернационале, а аспирације југословенских комуниста превазилазиле су државу од Вардара до Триглава: стари сан о уједињењу Југославије и Бугарске, допуњен је идејом о Балканској федерацији која би двома јужнословенским државама присајединила Албанију или Грчку.”¹⁹² Визура историјске интерпретације догађаја у 1944. и 1945. години са позиције косовских Албанаца је попутно другачија! “Српски режим од времена окупације (новембар 1944.) и анексије Косова (јули 1945.) континуирано имплементира политику и пропагандно припремање ... класа на бази великосрпског пројекта...”¹⁹³

Српско-албански односи у другој, комунистичкој Југославији отпочели су конфликтима и великим политичким и грађанским отпором екстремних косовских Албанаца према новој власти, а касније све више и учесталије према Србима, Црногорцима и већини неалбанца, као и ниподаштавањем Српске православне цркве. Српско-албански конфликти у комунистичкој федералној Југославији само су део сложене концепције решавања националног питања које је у фазама у име “братства и јединства” спроводио Јосип Броз Тито.¹⁹⁴ При том, Броз и југословенски комунисти у овој историјској фази постављају и сарађују са српским и малобројним албанским политичарима из партизанског ратног миљеа. За ову фазу карактеристична је и репресија коју је над делом Албанаца, али и неподобним Србима примењивала Управа државне безбедности – УДБА Александра Ранковића.

Друга фаза, од 1966. до 1981. године. У овој фази, до краја 1968. године приметан је почетак притиска од стране албанског комунистичког руководства на Косову које је избило у први план, за ширење колективних права Албанаца.

¹⁹¹ Моша Пијаде, *Изабрани списи*, Институт за проучавање радничког покрета, Београд, Том I/књ. 1, 1964, стр. 291.

¹⁹² Чедомир Антић, *Кратка историја Србије 1804-2004*, Стубови културе, Београд, 2004, стр. 182-183.

¹⁹³ Pushkolli, Rushiti, Rexhepi, Bajraktari, Hoti, *Expulsions of Albanians and Colonisation of Kosova*, Ver. cit., fq. 70.

¹⁹⁴ Душан Т. Батаковић, *Прошлост територија: Косово од велике сеобе до распада Југославије*, у: Свети кнез Лазар, Епархија Рашко-Призренска, Призрен, бр. 2/1997, стр. 129.

Међутим, крајем новембра 1968. године долази до демонстрација Албанаца и конфликта мањег интензитета са властима, пропраћеног наглом појавом великоалбанског национализма и шовинизма, када је први пут масовно и јавно истакнута политичка парола – “Косово Република.” У периоду уставне реформе (1968-1974), избацује се назив Метохија из назива покрајине, албанске заставе почињу да се вијоре широм Косова, укида се назив Шиптари и уводи се јединствено име Албанци. Покрајина се поставља као “конститутивни елемент федерације” без посредника, при чему се припадност СР Србији јавља, на неки начин, као “двосмислена државноправна веза.”¹⁹⁵ Гледано из шње историјске политичке перспективе и временске дистанце, пројекат Устава из 1974. године остварен је као федерални државни Устав са, у суштини, бирократизованим децентралистичким решењима, а, заправо, представља функционални привид институционалне “демократизације,” чије је формално и политичко исходиште било на штету и раздирање српског републиканства. Подстицана је и интензивирана како се тада говорило, класна еманципација и социјалистичка самоуправна афирмација албанске заједнице, а, у стварности, у ситуацији политичких тензија са илегалним настанком албанског националистичког, тј. сепаратистичког политичког покрета у држави и иностранству (тзв. марксистички лењинисти и енверисти). На политичкој сцени Косова у новијој историји, активно партиципирање ових актера забележено је у насилним екстремистичким демонстрацијама етничких Албанаца 1968. и 1981. године. Међутим, положај српског народа на Косову се постепено погоршавао. “Принципима мајоризације, националног кључа и двојезичности, толерисањем албанског насиља над Србима, пре свега у сеоским срединама, косовска власт, такође, добија антисрпски карактер. Иде се, чак, дотле да се из буџета Скупштине Косова даје новац за куповину српских имања, као што је био случај са имањима две српске породице у општини Дечане у чему су учествовали, односно за то знали, тадашњи (1973) председник покрајинске Скупштине Илијаз Куртеши, председник косовске владе Илија Вакић, затим Дрита Доброши, Џевдет Хамза, Сали Нуши и Предраг

¹⁹⁵ Богдановић, *Књига о Косову – Разговори о Косову*, оп. цит., стр. 333.

Цуцкић.”¹⁹⁶ Другим речима, интереси и политичка настојања косовских Албанаца били су и остали различити у модерној и савременој политичкој историји, и то: 1) колективни (уједињење свих Албанаца), 2) нациократски (комплекс власти и владавине у односу на косовске Србе, неалбанце и Србију), 3) еманципаторски (освешћивање и хомогенизовање радничке класе уз увођење националних кључева у политици рада и запошљавања) и 4) антиаутономистички, тј. републикански.

Косовски Албанци се нису задовољавали чак ни, за ондашње комунистичке политичке прилике, изузетно високом уставном аутономијом из 1974. године, јер су хтели још једну државу и то на сувереној и интегралној територији друге суседне државе.

Главни политички и друштвени актери који су то тражили били су: интелектуална елита и већина студената на Универзитету у Приштини, делови радничког и сеоског становништва, поготову у ширем подручју Дренице, док је албанска политичка елита деловала иза кулиса.

Трећа фаза, од 1981. до 1999. године. У овој фази, у ситуацији политичких тензија, дошло је до разбијања и дезинтеграције друге Југославије почетком 90-их година XX века, јачања српског етнонационализма, али и даљег омасовљивањ аалбанског етнонационализма, које најчешће пратио национал-комунизам са крајње спорадичним антикомунистичким дисиденством. Такође је настављена даља експанзија сепаратистичког политичког покрета етничких Албанаца уз оружани конфликт већег интензитета екстремних припадника “ФАРК” – “Оружаних снага Републике Косово” и “ОВК” – „Ослободилачке војске Косова“ (у почетку користили тероризам, претворивши се временом у герилу и оружаног савезника НАТО) са југословенским снагама безбедности – МУП-ом Србије и Војском Југославије (у почетку су повремено користили физичку репресију, а касније селективно, у мањем броју случајева и масовну употребу силе) у периоду фебруар 1998 – јун 1999. Ову историјску политичку фазу можемо поделити на четири циклуса.

¹⁹⁶ Марио Брудар, *Нада, обмана, слом – Политички живот Срба на Косову и Метохији (1987-1999)*, Нова српска политичка мисао, Београд, 2003, стр, 19.

- **Први циклус** обухвата временски интервал од 1981. до 1985. године. У овом циклусу, после смрти Јосипа Броза Тита, 1980. године, етнички Албанци са Косова спроводили су комбиновану стратегију масовних политичких демонстрација од 1981. године које су ескалирале у конфликт мањег интензитета уз употребу илегалних политичких организација и кроз поновно промовисање захтева – “Косово Република.” Односно, према Уставу из 1974. године захтевана је како пише академик Ћосја – Република.¹⁹⁷
- **Други циклус** започео је 1986. године и трајао је до 1989. године. Њега су у већини обележили институционални политички сукоби где се артикулисала ситуација политичких тензија, ширећи се у насилан политички сукоб око релативизовања и редефинисања уставноправног и редукције аутономног политичког статуса Косова, и у том историјском контексту положаја албанске заједнице. Усвајање и проглашење Устава СФРЈ из 1974. године проузроковало је постепену конфедерализацију државе, па самим тиме развлашћивање федералне владе и слабљење институција у Београду у корист републичких и два покрајинска центара политичке моћи. Овај уставноправни и политички процес интензивирао је после 1981. године, а нарочито од 1985. до 1989. године. Тада су донети амандмани на Устав СР Србије из 1974. године којима је промењен политички карактер и уставноправни положај аутономних покрајина (Косова и Војводине) и одузета им права и компетенције (државни атрибути и стечене надлежности власти) уз њихово преношење на владу и парламент у Београду, закључно са новим Уставом Републике Србије од септембра 1990. године.

Ти политички процеси, позиција и однос косовских Албанаца према заједничкој држави Југославији, проузроковали су политичку и националну реакцију национал-комуниста и романтичара у Србији, којима се придружује и већи део интелектуалне елите САНУ у Београду са Меморандумом. Поред Меморандума САНУ од 26. септембра 1986. године, српску национал-политику, романтичарски и популистички однос према Косову и косовским Албанцима, а поготову према

¹⁹⁷ Rexhep Qosja, *Populli i ndaluar*, Mega-medium, Prishtinë, 1990, fq. 239.

Србији и грађанима Србије одредила је VIII седница ЦК СК Србије 23. и 24. септембра 1987. године и након ње проистекла “антибирокупатска револуција.” “После победе над Стамболићевом фракцијом, Милошевић је био признат од осталог дела олигархије као легитимни саучесник у власти, али његова жеља за моћи је далеко надилазила оно што је као председник ЦК СК Србије добио. Међутим, он је увиђао да по постојећим правилима легитимације има мало могућности да своју власт даље шири на покрајине и остале југословенске републике, и зато је одлучио да искористи снагу нарастајућег националног покрета.”¹⁹⁸ Био је то Милошевићев неспоран унутарпартијски тријумф, кроз институције, али касније и мимо институција, односно, у поводу решавања отвореног косовског питања, само као, “олако обећана брзина”,¹⁹⁹ како је то изванредно и визионарски рекао Драгиша Павловић – без стварног упоришта. То се посебно показало у време свечане прославе 600 година боја на Косову, у политичком говору национал-комунисте Милошевића на Газиместану у Приштини.

- **Трећи циклус** у новијој политичкој историји Косова обухвата временски интервал од 1989. до 1997. године. У овом циклусу дошло је до ситуације политичких тензија и насилног политичког сукоба када је суспендована уставна аутономија Косова из 1974. године, доношењем Милошевићевог рестриктивног Устава републике Србије из 1990. године, дочим је дошло до отвореног политичког и међуетничког конфликта са косовским Албанцима. Владајућа посткомунистичка елита у Србији позивала се на “етнички и историјски принцип” представљајући га као грађански и демократски у властитој визури легитимацијског титулуса и перспективи на челу са С. Милошевићем, укључујући ту и његов кабинетски тим партијских сарадника из СПС. У суштини, за разлику од власти, тадашња опозициона елита настојала је да Србију успостави као модерну демократску и грађанску националну државу уз прокламовану заштиту индивидуалних и колективних права српског народа на ехЈУ територији. Када се ради о Косову, политички приоритет је дат “принципу

¹⁹⁸ Слободан Антонић, *Влада Слободана Милошевића: Покушај типолошког одређења*, у: Српска политичка мисао, Институт за политичке студије, Београд, 1995, стр. 94.

¹⁹⁹ Душан Павловић, *Олако обећана брзина*, Глобус, Загреб, 1988, стр. 365.

државности” уз декларисану једнакоправност и етничку равноправност. “И крајем 1997. године, опозиција је истицала да власт треба да преузме политичку иницијативу на Косову и Метохији.”²⁰⁰ Али вратимо се на осамдесете и деведесете године XX века.

Крајем осамдесетих година XX века, дошло је до кризе и слома социјалистичког самоуправног система у Југославији. До слома социјалистичких система дошло је и у државама “источне и централне Европе, након чега је отпочело транзиционо, постсоцијалистичко доба.”²⁰¹

Овоме треба додати да је кроз новију политичку историју Југоисточна Европа и Република Србија са јужном покрајином Косовом и Метохијом, која је *de facto* под међународним протекторатом УН-а, нарочито била оптерећена проблемима у дијапазону од националних конфликта, ратова и империјалних притисака до ултиматума.

Свему овоме допринели су и друштвени и политички процеси на exYU простору. Другим речима, све то јесте унутрашња и спољна консеквенца политичке динамике која је донела “грађански рат на просторима бивше Југославије, санкције међународне заједнице према Србији и Црној Гори и аутократски режим који је из тога израстрао.”²⁰² У то време, након имплозије комунизма у источној Европи и СССР-у и пада Берлинског зида 1989. године укључујући и распад Варшавског пакта, дошло је до посткомунистичког заокрета и транзиције ка изградњи модерног капиталистичког друштва и плуралистичке демократије. “У Србији је, након имплозије социјалистичког система, а услед рата, санкција и карактера политичког режима, готово по Веберовом моделу изграђен ирационални привредни поредак заснован на државно-командним, групно-монополским, ратно-профитерским и шпекулативно-мешетарским економским односима.”²⁰³ Све то имало је тешке и штетне економске, социјалне и политичке консеквенце на нашу државу и њене грађане. “Мере макроекономске

²⁰⁰ Владимир Рибич, *Подељена нација – Српски национализам и политички сукоби у Србији 1990-2000*, Српски генеалогички центар, Београд, 2005, стр. 316.

²⁰¹ Михајло Пешић, *Постсоцијалистичка транзиција и социјална структура Србије*, у: Политичке свеске, Београд, бр. 1/1996, стр. 41.

²⁰² Пешић, *Постсоцијалистичка транзиција и социјална структура Србије*, исто, стр. 41.

²⁰³ Пешић, *Постсоцијалистичка транзиција и социјална структура Србије*, исто, стр. 42-43.

државне политике нису усмераване на подстицање привредног развоја, него су преваходно биле окренуте очувању власти. Једном су подешаване интересима подруштвљених сегмената привреде, други пут гласачким циљним групама, а трећи пут интересима приватних фирми власника из номенклатуре или блиски њој.”²⁰⁴ Поред економске и социјалне стратификације, несагледиве и крупне биле су приметне и на српско друштво у целини. Према емпиријским налазима и ставу социолога Михаила Пешића, под утицајем политичара на власти, српско друштво се поделило на три сегмента: “на владајућу елиту моћних и богатих, састављену од носилаца политичке власти и горњег слоја нових предузетника; осиромашену и статусно деградирану радничку и средњу класу, и на све бројнију скупину маргинализованих људи без посла, сталних прихода и без икаквог друштвеног угледа.”²⁰⁵

С друге стране, на почетку 90-их година XX века, већина политичких лидера и салонска интелектуална елита Албанаца у Приштини определила се за гандијевски отпор и решавање косовског питања само демократијом,²⁰⁶ политички плурализам као концепцију,²⁰⁷ “Устав Републике Косово,”²⁰⁸ изградњу паралелних институција косовског друштва да би остварили националне интересе Републике – “паралелне државе.”²⁰⁹ Укратко, Косово би по националном политичком програму требало да буде, према својевременом премијеру косовске паралелне владе у егзилу Бујару Букошију, модерна демократска држава.²¹⁰

Да би смо адекватно разумели порекло, социјалну структуру и позадину међуетничких конфликта на Косову и Метохији, покушаћемо да то покажемо преко једног од најрелевантнијих истраживања које је обављено у јуну 1997. године. Ради се о релевантном истраживању етничких аутостереотипа и хетеростереотипа на Косову. Резултати тог теренског истраживања у много чему

²⁰⁴ Пешић, *Постсоцијалистичка транзиција и социјална структура Србије*, исто, стр. 42-43.

²⁰⁵ Пешић, *Постсоцијалистичка транзиција и социјална структура Србије*, исто, исто, стр. 43.

²⁰⁶ Ibrahim Rugova, *Pavarësia dhe demokracia: intervista dhe artikuj*, Fjala, Prishtinë, 1991, fq. 99.

²⁰⁷ Besim Rexhaj, *Kosova në mes: monizmi, pluralizmi, pushtimi, Zëri*, Prishtinë, 1992, fq. 13.

²⁰⁸ Arsim Bajrami, *Aktet burimore Kushtetuese dhe politika të shtetësis së Kosovës*, Shoqata e jvistëve të Kosovës, Prishtinë, 1996, fq. 81.

²⁰⁹ Miranda Vickers, *Between Serb and Albanian – A History of Kosovo*, Columbia University Press, New York, 1998, p. 259.

²¹⁰ Robert Elsie, *Kosovo in the Heart of the Powder Keg*, Columbia University Press, New York, 1998, p. 468. Види такође његов приватни веб сајт: *Robert Elsie*, Internet, 07.04.2011, <http://www.elsie.de/>.

били су објективни индикатор свега онога лошег, деградирајућег и деструктивног што ће се десити крајем 90-их година XX века на Косову и Метохији и СР Југославији.

Пођимо најпре од етничких аутостереотипа који представљају у крајњој инстанци поједностављене представе о себи. “Албанци виде себе, у првом реду, као гостољубиве, потом као мирољубиве, храбре, чисте, искрене и интелигентне... Од укупно 10 негативних и исто толико позитивних особина, које су Албанци могли да припишу својим сународницима, они су у 88% случајева користили позитивне и само у 12% случајева негативне особине. Срби себе првенствено виде као гостољубиве, храбре, мирољубиве, чисте, интелигентне, веселе... Готово исто као и Албанци, Срби су својим сународницима приписивали у 87% случајева позитивне и само 13% случајева негативне особине.”²¹¹ Још интересантнији показатељи су нам етнички хетеростереотипи или поједностављене представе о другима. “Албанци о Србима мисле да они у првом реду: мрзе друге народе, да су подмукли, да су лакташи, да су себични, да су груби... За опис Срба Албанци користе само 7% позитивних особина и чак 93% негативних. Срби о Албанцима мисле да су сложни, да мрзе друге народе, да су заостали, да су груби, да су вредни... Срби Албанцима приписују 32% позитивних и 68% негативних особина.”²¹²

Према релевантним проценама, данас су ови етнички аутостереотипи и етнички хетеростереотипи још гори, а етничка дистанца је још већа.

Да резимирамо: ове етничке аутостереотипе и етничке хетеростереотипе су обилно користили, а најчешће злоупотребљавали политичари и већи део интелектуалне елите и са албанске и са српске стране. Ово фрагментарно и укратко представљено истраживање белодано нам је показало доминацију матичне културе народа над другим културама – што сасвим неспорно – треба мењати.

- **Четврти циклус** трајао је од 1998. до 1999. године. У овом циклус дошло је до оружаног конфликта већег интензитета српских снага безбедности са припадницима ОВК и ФАРК-а. Дошло је и до политичког насиља,

²¹¹ Срећко Михајловић, *Етнички аутостереотипи и хетеростереотипи на Косову*, у: Социологија, Београд, бр. 3/1998, стр. 417.

²¹² Михајловић, *Етнички аутостереотипи и хетеростереотипи на Косову*, исто, стр. 421.

етничког чишћења, киднаповања и убистава једног броја косовских Албанаца од стране мањег дела југословенских снага безбедности на Косову (МУП Србије, ВЈ) и паравојних формација. Оружани обрачуни са екстремним припадницима ОВК И ФАРК-а, после неуспешних мировних преговора у Рамбујеу и Паризу²¹³ 1999. године, резултирали су НАТО интервенцијом.²¹⁴ При том, оружани савезник у рату и војној ваздушној кампањи НАТО бомбардовања СР Југославије (једни говоре о рату и агресији, а други о хуманитарној интервенцији и кампањи, супротно флагрантно прекршеном Међународном праву и Повељи УН, па чак и тада важећем статусу НАТО) био је ОВК, под командом Хашима Тачија, који је касније крајем јуна демобилисан, не и у потпуности демилитаризован,²¹⁵ трансформишући се једним делом од 20. септембра 1999. године у Косовски заштитни корпус, чији је командант својевремено био генерал Агим Чеку (један од премијера Владе Косова), кога је заменио генерал Сулејман Селими.

Четврта фаза, од 1999. године до 17. фебруара 2007. године. Њен почетак обележила је међународна иницијатива управљања конфликтом,²¹⁶ после потписивања Војно-техничког споразума из Куманова 9. јуна 1999. године којим је заустављена НАТО кампања бомбардовања и завршен рат доношењем Резолуције СБ УН 1244 (1999) дан касније. Тиме је отпочела имплементација *de facto* међународног протектората КФОР-а, као војног дела мировне мисије, и успостављање цивилне администрације УНМИК-а²¹⁷ и Привремених институција

²¹³ О преговорима у Рамбујеу и Паризу, види: Предраг Симић, *Пут у Рамбује – Косовска криза 1995-2000*, Неа, Београд, 2000.

²¹⁴ Wolfgang Petritsch, Karl Kaser, Robert Pichler, *Kosovo/Kosova – Mythen, Daten, Fakten*, Wieser Verlag, Klagenfurt-Wien-Ljubljana-Tuzla-Sarajevo, 1999, S. 351.

²¹⁵ Hashim Taqi, Mike Jackson, *Demilitarisation of UÇK*, in: Eurobalkans, Athenes, no. 34-35, Spring-Summer '99, pp. 51-53. Интегрални текст на Албанском види у: Enver Sopjani, *Përmbledhje aktesh ndërkombëtare për Kosovën 1999-2004*, Leoprint, Prishtinë, 2005, fq. 123-131.

²¹⁶ Franklin De Vrieze, *Kosovo: Civil Society Awaits a Chance for Reconciliation*, in: edited by Paul val Turgeren, Hans Van De Veen, Juliette Verhoeven, *Searching for Peace in Europe and Eurasia – An Overview of Conflict Prevention and Peacebuilding Activities*, Lynne Rienner Publishers, London, 2002, p. 294.

²¹⁷ Emanuela C. Del Re, *When our men arrive: UNMIK's post-conflict administration of Kosovo*, in: edited by Peter Siani-Davies, *International Intervention in the Balkans since 1995*, Routledge, London and New York, 2003, p. 89. О цивилној администрацији УНМИК-а, види: Blerim Reka, *UNMIK: as*

самоуправе. У овој последњој фази можемо идентификовати три циклуса у новијој историји Косова.

- **Први циклус** обухвата временски интервал од 1999. до 2001. године. У овом потпериоду догодио се латентни конфликт високог интензитета са мултиетничким чишћењем, политичким насиљем, киднаповањима и убиствима једног броја Срба и неалбанаца на Косову. Поготову у периоду јун-октобар 1999. године. “ српски народ поново преживљава дане патње, прогона и убиства, али зло долази од неморалне и деструктивне политике албанских националиста.”²¹⁸ Паралелно с тим текао је прогресивни процес (разрешавања) хуманитарних проблема албанске заједнице и мањег дела неалбанаца, економска, привредна и инфраструктурна обнова албанских делова Косова, уз постепену институционалну изградњу. У тој ситуацији 5. октобра 2000. године дошло је, након изборног тријумфа ДОС-а и изборне смене Слободана Милошевића, до позитивних политичких промена у Београду, које су имале позитиван одјек и пријем код већине косовских Срба и неалбанаца, али не и код екстремних косовских Албанаца. “Видели смо да је Тито ову покрајину учинио независном од Србије.”²¹⁹ У суштини Слободан Милошевић је постао национални политички лидер косовских Срба, али је био и велики политички противник свима онима који су се супротставили његовој политици. Петоктобарске промене донеле су још нешто! “Релегитимизација политичког нормативног идеала отвореног (либералног) друштва главни је учинак октобарских догађаја у Србији.”²²⁰ Уз те политичке и друге процесе у косовском друштву, 28. октобра 2000. године одржани су

an international governance in post-war Kosova - NATO's intervention, UN administration and Kosovo Aspirations, Logos-A, Shkup/Prishtina/Tirana, 2003.

²¹⁸ Сава Јањић, *Предговор*, у: *Распето Косово – Уништене и оскрнављене Српске православне цркве на Косову и Метохији (јун-октобар)*, Глас Косова и Метохије, II издање, 1999, стр. 2.

²¹⁹ Слободан Антонић, *Заробљена земља – Србија за владе Слободана Милошевића*, Откровење, Београд, 2002, стр. 243.

²²⁰ Милан Подунавац, *Једнаке шансе и затворено друштво*, у: *Време*, Београд, бр. 554/2001, стр. 24.

локални избори,²²¹ а први парламентарни избори 17. новембра 2001. године. Ипак, цивилна администрација УНМИК-а има међународну протективну и директивну функцију и карактер владавине. При том, овај политички и институционални процес владавине прати вишестепени динамични трансфер компетенција и ингеренција на покрајинске власти Привремених институција самоуправе (владу, председника, парламент и локалну управу) без директног прејудуцирања будућег коначног статуса Косова.

- **Други циклус** трајао је од 2001. до 2003. године. Обележиле су га ситуације политичких тензија и насилни политички сукоби уз једнострану трансфер овлашћења СПГС УН на ПИС у Приштини (без консултација са званичницима из Београда). Такође, отпочео је на иницијативу ММФ-а и Светске банке уз подршку СБ УН и Европске комисије за реконструкцију, чију официјелну економску политику спроводи IV ЕУ пилар УНМИК-а и борд директора Косовске повереничке агенције, споран процес приватизације који је створио приватизациони проблем²²² што је противно Резолуцији СБ УН 1244. “Један од ефикаснијих инструмената за заштиту власничких права који остаје српским власницима и повериоцима јесте међународна арбитража.”²²³ Европска комисија је на иницијативу свог високог дужносника Криса Патена 6. новембра 2002. године увела *Tracking mechanism* за Косово, омогућујући европско партнерство и перспективу на бази Резолуције 1244 УН, у процесу стабилизације и асоцијације са ЕУ. У децембру 2002. године српски премијер Зоран Ђинђић покренуо је опсежну националну и међународну иницијативу засновану на сопственој

²²¹ Alexandros Yannis, *Kosovo Under International Administration – An Unfinished Conflict*, Eliamep/PSIS, Athens, 2001, p. 20.

²²² Dana Eyre, Andreas Wittkovski, *Privatization in Kosovo: The Political Economy of Property Rights and Stability in a Peace – Building Mission*, in: *Südosteuropa Mitteilungen*, München, No. 04/2002, S. 23.

²²³ Ненад Васић, *Глобализација – мала и средња предузећа на Косову и Метохији*, у: *Радикалне промене предузећима и привреди у условима глобализације*, Мегатренд универзитет примењених наука, Београд, 2003, стр. 503.

Стратегији за Косово и Метохију²²⁴ у интересу решавања будућег статуса јужне покрајине. Његовом трагичном смрћу у политичком атентату 12. марта 2003. године, та иницијатива је обеснажена, а потом и прекинута. Касније, 12. децембра 2003. СБ УН утврдио је заједничку међународну политику у документу Стандарди за Косово, узимајући и политику бенчмаркова Михаела Штајнера (шефа УНМИК-а од фебруара 2001. до јула 2003. године), а све то на иницијативу ондашњег америчког државног подсекретара за политичка питања Марка Гросмана и његове стратегије – Стандарди пре статуса.

- **Трећи циклус** почео је 2004. године и трајао је до неуспелих преговора о утврђивању будућег статуса за Косово 10. децембра 2007. године. Дакле, радило се о статусном политичком процесу за Косово и Метохију. На почетку овог потпериода била је артикулисана ситуација политичких тензија и насилног политичког конфликта, када је донет план за имплементацију косовских стандарда, али је пре тога, 17. 18. и 19. марта, извршено мултиетничко чишћење, етничко насиље и погром над делом српске заједнице и неалбанаца. Екстремни Албанци су се поред косовских Срба и мањег дела неалбанаца окренули и против званичника УНМИК-а и војника КФОР-а. “Међутим они су се овог пута отворено окренули против УНМИК-а и КФОР-а. Првог дана, 17 марта, натерали су УНМИК полицију да бежи у базе КФОР-а.”²²⁵ Ипак, било је и солидарности са угроженима из српске заједнице и неалбанцима. “Да све није црно показују примери солидарности појединаца из албанске заједнице према српским комшијама и

²²⁴ Зоран Ђинђић, *Стратегија за Косово и Метохију*, Приредили: Слободан Ерић, Иван Маровић, Удружење грађана “Цер”, Београд, 2003, стр. 12-17. О једном виђењу Србије после петог октобра 2000. године, све до политичког атентата на Зорана Ђинђића, из албанске перспективе Шабана Муратија дата је квалификација: “Србија је против Србије.” Shaban Murati, *Serbia kundër Serbisë – Analizë e një gjysmërevolucionit të lënë përgjysëm*, Albin, Tiranë, 2005, fq. 240. О Зорану Ђинђићу види и: Зоран Ђинђић: *етика одговорности*, уредила и увод написала Латинка Перовић, Хелсиншки одбор за људска права у Србији, Београд, 2006.

²²⁵ *Март 2004. – Етничко насиље на Косову*, Фонд за хуманитарно право, Београд, јули 2004, стр. 2.

колегама на послу.”²²⁶ У таквој постконфликтној атмосфери обављен је други парламентарни циклус избора на Косову 23. октобра 2004. године, које је српска и црногорска заједница већим делом погрешно политички бојкотовала, уз велику подршку неалбанаца. На другим парламентарним изборима тријумфовао је ДСК Ибрахима Ругове, али није могао да сам формира владу, већ је направљена постизборна коалиција. Иначе, крајем прве половине 2005. године отворен је глобални политички процес којим је највљена могућност статусних политичких преговора за Косово, крајем 2005. године. У овом периоду, у пролеће 2006. године, 11. марта у току судског процеса пред Хашким трибуналом за ратне злочине умро је бивши председник Србије и СР Југославије Слободан Милошевић. Његовом смрћу и смрћу Ибрахима Ругове (непуна два месеца раније), завршен је важан период српско-албанских односа у другој половини XX и на почетку XXI века.

Другим речима, на основу свега до поменутог наведеног, у суштини косовске кризе, тј. вишевековних српско-албанских односа и у позадини конфликта налази се проблем српског и албанског националног идентитета у контексту српске доминације и хегемоније, али и великоалбанске доминације и хегемоније (јавно за независно и европско Косово, а по неки јавно, а чешће приватно, за велику Албанију и након 2001. године за велико Косово), једних над другима, нарочито у модерној и савременој политичкој историји Косова, где су и етнички Срби и етнички Албанци користили етнонационалистичку мобилизацију. Срби за очување државности, а косовски Албанци за изградњу етнонационалне друге државе у региону Југоисточне Европе. Идентитет Срба и Албанаца на Косову, у суштини подразумева различитост у односу на другог. “Та бинарна супротстављеност идентификације веома је изражена као проблем у упорним, тешко решивим етничким сукобима, што доводи до тога да стране виде себе и оне друге као потпуне супротности, као историјске, сталне, неизбежне и непомирљиве

²²⁶ Март 2004. – Етничко насиље на Косову, исто, стр. 2.

непријатеље.”²²⁷ Са становишта политичке историје то је дуготрајан и упоран српско-албански конфликт. “Српско-албански конфликтни однос није дуготрајан услед ‘вековне мржње или’ услед ‘генетских предиспозиција’, већ зато што вековима та два народа живе заједно на спорној територији, што су им политички циљеви дивергентни, а то важи и за националне представе. Другим речима, те две групе су вековима у међузависности мимо своје воље.”²²⁸ Српско-албански конфликти своје извориште имају у жељи за контролом територије и људи на етничким принципима, где се европске вредности мултиетничности, мултикултуралности и мултиконфесионалности само политички декларишу, а фактички су само практично присутни у политици међународне заједнице преко УНМИК-а и КФОР-а, и у спорадичним случајевима код неколицине политичара и мањег дела интелектуалне елите али и грађана. У најкраћем, за идеологију албанског политичког покрета на Косову, можемо рећи да је комбинација територијалног и етничког национализма.²²⁹ У форми аналитичког и студиозног закључка треба навести и ово: Косово је средишњи српски национални мит, али управо на Косову се појавио и савремени албански национализам. “Проблем није једноставан, јер ако анализирамо историјску реалност, видећемо да она није била мање парадоксална од касније насталих слика и историографских представа о њој. Упркос томе што су српска и балканска политичка историја биле под доминантним утицајем западноевропских концепата и политичких модела, постоје, у односу на западни модел, битна одступања и специфичности које су одредиле политичку историју на Балкану у 19. и 20. веку.”²³⁰

Када су у фокусу српско-албански односи по питању историјске смене власти, тај однос је био однос јачега према слабијем. “Права су припадала ономе ко је на власти, док их је онај други могао остварити само сопственим доласком

²²⁷ Здравковић, *Политика жртве на Косову – Идентитет жртве као примарни дискурзивни циљ Срба и Албанаца у упорном сукобу на Косову*, оп. цит., стр. 18.

²²⁸ Здравковић, *Политика жртве на Косову – Идентитет жртве као примарни дискурзивни циљ Срба и Албанаца у упорном сукобу на Косову*, оп. цит., стр. 19.

²²⁹ Ненад Васић, *Етничке заједнице и етнички конфликти на Косову и Метохији*, у: Баштина, Институт за српску културу, Приштина-Лепосавић, 17/2004, стр. 191.

²³⁰ Дубравка Стојановић, *Уље на воду: Политика и друштво у модерној историји Србије*, у: Љубодраг Димић, Дубравка Стојановић, Мирослав Јовановић, *Србија 1804-2004. – три виђења или позив на дијалог*, Удружење за друштвену историју, Београд, 2005, стр. 118.

на власт.”²³¹ Међуетнички сукоб Срба и Албанаца на Косову карактеристичан је не само по динамици промене моћи и дискриминацији већ и по “високим степеном насиља.”²³² Према експерту за мешународне односе Хелени Здравковић, важно је по питању Косова имати у виду ово: “Дакле, кад говоримо о Косову, током векова, важно је сећати се да је оно заиста било хетерогено и да су на њему коегзистирали људи разних етницитета, вера и језика.”²³³ Такође, можемо констатовати чињеницу да је XX век “затворио круг балканских национализама.”²³⁴

- **Четврти циклус** започео је после завршетка преговора у Бечу, који су завршени неуспешно саопштењем тројице чланова међународног тима за преговоре – Волфганга Ишингера (представник ЕУ), Френка Визнера (представник САД) и Александра Боцан Харченка (представник Руске Федерације), који је трајао све до једнострано проглашене независности 17. фебруара 2008. године.
- **Пети циклус** започео је после једнострано проглашене независности Косова у Приштини и трајао је до 8. марта 2011. године када су у Бриселу започети технички преговори званичника власти у Београду и Приштини о животним питањима за грађане на Косову и Метохији.
- **Шести циклус** започео је 8. марта 2011. године и трајаће све све до мирног, компромисног и споразумног регулисања статуса Косова и Метохије у односима званичника на власти у Београду и Приштини, али, такође, и у међународним организацијама и институцијама.

²³¹ Стојановић, *Уље на воду: Политика и друштво у модерној историји Србије*, исто, стр. 133.

²³² Здравковић, *Политика жртве на Косову – Идентитет жртве као примарни дискурзивни циљ Срба и Албанаца у упорном сукобу на Косову*, оп. цит., 2005, стр. 14.

²³³ Здравковић, *Политика жртве на Косову – Идентитет жртве као примарни дискурзивни циљ Срба и Албанаца у упорном сукобу на Косову*, оп. цит., 2005, стр. 234.

²³⁴ Оливера Милосављевић, *У традицији национализама – или стереотипи српских интелектуалаца XX века о “нама” и “другима”*, Хелсиншки одбор за људска права у Србији/Библиотека Огледи, Београд, бр. 1/2002, стр. 9.

IV. ИДЕЈНИ И ПОЛИТИЧКИ КОНТЕКСТ КОНФЛИКТА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ

– политичка поља спорења око *Велике Србије* и *Велике Албаније*

Да бисмо што боље и рационалније сагледали обрађену политичку прошлост Косова и Метохије, потребно је анализирати и актуелни историјски контекст политичког конфликта актера.

1. Међуетнички конфликт и политичко спорење око територијалности и државности

На Косову и Метохији, историјски узевши имамо етнички, а не верски конфликт око статуса албанске заједнице и контроле територије која је етнички хетерогена и делом дисфункционална (Север Косова), гледано са позиције централне власти у Приштини. Српска заједница са Косова и Метохије се уочи најаве доношења будућег статуса определила већински за политичку опструкцију и свесни институционални бојкот званичника косовских Албанаца. Та опструкција и бојкот етничких Срба спроводи се у нади очувања Косова у уставноправном и политичком саставу Републике Србије, док су се етнички Албанци определили за политички и институционални сепаратизам од званичног Београда, насупрот институту владавине права, европским и атланским интеграцијама које их недвосмислено – већински спајају. Другим речима, за косовске Србе, председника Србије, Владу Републике Србије, Народну скупштину Републике Србије и мањег дела неалбанаца спорна је државна стратегија косовских Албанаца, а за Албанце са Косова, компетенције и ингеренције званичника из Београда.

2. Популационе карактеристике Косова и Метохије

У суштини, доминантан утицај на Косову имају две етничке заједнице – албанска, која по процени (бојкотовала званични попис становништва 1991. године) чини 1.596.072 становника или 81,6%, и српска, према званичном попису

из исте године, са 194.190 становника или 9,9%, затим, Црногорска 20.356 или 1,0%. Поред њих на Косову имамо ромску, бошњачку, турску, горанску и друге етничке заједнице.

Данашњи број становника на Косову процењује се од стране Завода за статистику Косова на око 1.900.000 становника.²³⁵ Густина насељености на km² износи 200 становника. Албанци чине 88%, док Срби партиципирају са 7%, а остале етничке заједнице чине 5%. Од тога становништво од 0-19 година, када је у питању старосна структура, учествује са 42,5%, од 20-64 године чини 52,0%, а становништво од 65 година и старији учествује са 5,5%. Својеврсна специфика и актуелни демографски феномен на Косову данас јесте сувисла чињеница да је половина становништва млађа од 20 година. “Током 2000. године идентификовано је 10% неписмених међу младима, што се објашњавало висином школских трошкова, док око 50% становништва није користило здравствене услуге.”²³⁶ Треба истаћи да је становништво Косова данас најмлађе у Европи.

Миграције из руралних средина у урбане агломерације и повећана дијаспоричност, изразите су и типичне демографске карактеристике албанске заједнице, а стационарност и (око 125.000 косовских Срба и Црногораца) изгнанство (у статусу интерно расељених лица око 250.000 косовских Срба, Црногораца и осталих). Природни прираштај становништва на Косову је врло висок у поређењу са ЕУ и износи 26 новорођенчади на 1000 становника. Годишње се на Косову роди око 56.000 деце, а стопа природног прираштаја износи 20 %.

3. Економија и природни ресурси Косова

У новијој економској историји, Србија (са јужном покрајином Косово), прошла је кроз пет фаза интензивног и динамичног привредног развоја: 1) административни (1947-1952), 2) самоуправни (1953-1984), 3) самоуправно-

²³⁵ Завод за статистику Косова, (Интернет, 28. 06. 2006.), http://www.sok-kosovo.org/index_srpski.htm.

²³⁶ Ненад Васић, *Геокономска позиција Косова и Метохије на почетку XXI века – изазови и перспектива*, у: *Економске перспективе Косова и Метохије*, Економски факултет у Приштини – Зубиномотоку, књига I бр. 1/2004, стр. 41.

реформски (1985-1990), 4) тржишно-реформски са курсом трансформације²³⁷, потом, санкциони (1991-2000), и 5) транзициони и интеграциони од 5. октобра 2000. године до даљег. “Све се сводило на просто давање новца.”²³⁸ То је од косовске привреде и радника створило пасивност, тромост, рентијерство и паразитизам.

Три су најзначајније стратешке области геоекономије Косова, када су у питању рудна богатства, природни ресурси и инфраструктурни потенцијали и то: 1) енергетика, 2) рударство и 3) аграр. У оквиру њих постоји пет највреднијих сегмената природних резерви Косова и то: а) енергетика угља, б) руде црних метала, в) резерве руде обојених метала, г) резерве неметала и д) расположивост плодног земљишта – аграр.²³⁹

“У привреди је кључни критеријум рентабилност пословања. За то су потребни сировине, енергија или релативно јефтина радна снага. Сва су три фактора обилато присутна на Косову.”²⁴⁰

Без обзира на све то, јужна покрајина Косово и Метохија била је најзаосталији, најсиромашнији и привредно најнеразвијенији регион и економски систем у бившој Југославији. Ови негативни макроекономски индикатори и карактеристике Косова, остали су кроз анализирани историјски период. Најмање половина становништва Косова, по процени, живи на ивици сиромаштва, односно, преко 12% живи у екстремној беди и немаштини. “По процени са приходом од 1 ЕУР дневно – по глави становника, грађани Косова из српске етничке заједнице, по прописаним стандардима Светске банке квалификују се сиромашнима.”²⁴¹ У сектору економије, када су у фокусу српско-албански односи, имамо прогресиван процес и респектабилан степен позитивне трговачке интегрисаности бизнисмена, којег са друге стране прати негативан процес етнички мотивисане сегрегације и велика економска тржишна дистанца. То је

²³⁷ John B. Allcoc, *Explaining Yugoslavia*, Hurst & Company, London, 2000. p. 170.

²³⁸ Часлав Оцић, *Економика регионалног развоја Југославије*, Економика, Београд, 1998, стр. 660.

²³⁹ Ненад Васић, *Геоекономија Косова – Quo vadis?* Институт за српску културу/ИИШ Стручна књига д. п, Београд, 2001, стр. 86.

²⁴⁰ Branko Horvat, *Kosovsko pitanje*, Globus, Zagreb, 1989, str. 185.

²⁴¹ Васић, *Геоекономска позиција Косова и Метохије на почетку XXI века – изазови и перспектива*, оп. цит., стр. 41.

поготову видљиво у бојкоту индивидуалних (пољопривредних) произвођача – (продаваца) и понуђених услуга, изазвано од стране потенцијалних купаца, косовских Албанаца. Косово је у економском, привредном, инфраструктурном и развојном домену било и остало неуравнотежени регион. Наиме, са аспекта макроекономских и микроекономских индикатора, најнеразвијенији је западни део покрајине, а нешто развијенији су јужни, централни, источни и северни сектори. Стопа незапослености радно активног становништва у просеку се кретала између 50 и 60% док је латентна између 70 и 80%, а међу српском заједницом високих 90%, што је врло алармантно. С тим у вези, шеф Економског тима за Косово и Метохију и југ Србије Ненад Поповић каже: “Људима је неопходна кућа, али им треба и посао.”²⁴² Пошто је често био у јужној покрајини и у контактима са грађанима и предузетницима, приметио је и следеће: “Кад год обилазимо Косово, где год да дођемо, људи вапе: дајте нешто да радимо.”²⁴³ Али, вратимо се накратко у ближу економску прошлост! Према објављеним подацима ММФ-а, бруто друштвени производ је на Косову 2000. године износио измеђ 700 и 800 УСД по глави становника,²⁴⁴ а 2001. године између 850 и 950 УСД по глави становника.²⁴⁵ Официјелна статистика дала је следеће БДП перформансе: 11% 2001, 7% 2002, док је, према Консолидованом буџету Косова, својевремено дата пројекција од 18 до 19% за период²⁴⁶ 2003-2005. БДП по глави становника за 2005. годину износио је 1000 ЕУР.

За економију јужне покрајине Косово и Метохију типично је и карактеристично то да “је масовно потрошачко друштво са трговинским дефицитом од преко 950 мил. ЕУР, што износи око 80% нето друштвеног производа (1,200 мил. ЕУР), при чему извоз достиже око 3% увоза.”²⁴⁷ Вредност

²⁴² Ненад Поповић, *Инвестирање је наша стратегија*, у: Магазин Бизнис, Београд, бр. 4/2006, стр. 25.

²⁴³ Поповић, *Инвестирање је наша стратегија*, исто, стр. 25.

²⁴⁴ Dimitri G. Demekas, Han Herderschee, Davina F. Jacobs, *Kosovo – Institutions and Policies for Reconstruction and Growth*, International Monetary Fund, Washington, 2002, p. 5

²⁴⁵ Demekas, Herderschee, Jacobs, *Kosovo – Institutions and Policies for Reconstruction and Growth* ibidem, p. 6.

²⁴⁶ John Bradley, Gerald Knaus, *Towards a Kosovo Development Plan – The State of the Kosovo economy and possible ways forward*, ESPIG Policy Paper, Prishtina, no. 1/August 2004, p. 6.

²⁴⁷ Васић, *Геоекономска позиција Косова и Метохије на почетку XXI века – изазови и перспектива*, оп. цит., стр. 46

непокретности – привредних капацитета и природних рудних богатстава економски се процењује на 500 млрд. УСД. У периоду од 1999. до 2003. године међународна донаторска заједница је испунила безмало сва обећања, “када је стигло 1,96 милијарди евра...”.²⁴⁸ За 2005. годину Косово је остварило укупан обим спољнотрговинске робне размене у висини од 1,2 млрд. ЕУР, где је увоз износио 1,1 млрд. ЕУР, а извоз скромних 43. мил. ЕУР, док је покривеност увозом извозом веома мала. “Српска официјелна статистика, имајући у виду да је формално посматрано у питању трговина између делова једне државе, размену са Косовом не књижи као извоз и увоз, већ као отпрему и допрему. Према Управи царина Србије пласман роба из Србије на Косово 2005. године (тачније, од краја фебруара до последњег дана децембра 2005.г.) износио је 191,3 милиона евра и чинио би 4,5 одсто укупног извоза 2005. године (ако и извоз од 339,2 милиона евра у Црну Гору урачунамо у укупну суму). Ако узмемо у обзир и извоз у прва два месеца 2006. године врло је вероватно да би ‘извоз’ на Косово чинио око двадесетине укупног извоза Србије. Официјелно је регистрован пласман од само 5,5 милиона евра косовске робе на српском тржишту, што даје учешће у укупном увозу далеко мање од једног промила.”²⁴⁹ Значајно је навести и трговинску структуру робне размене коју је дала Управа царина Србије. “Према подацима Управе царина Србије отпрему на Косово 2005. године чиниле су највећим делом робе неопходне за грађевинарство као и прехрамбени производи (храна), дакле, углавном производи нижих фаза прераде. Највећа тарифна ставка у отпреми на Косово била су електронска интегрисана кола и микросклопови (16,9 милиона евра), потом, брашно од пшенице или наполице (11 милиона евра), керамичке зидарске опеке, блокови за подове, блокови (8,1 мил. евра), цреп, делови димњака, украси и остали производи за грађевинарство од керамике (7. мил. евра), цемент (5,8 мил. евра), лекови (5,8 мил. евра), производи од цемента, бетона или вештачког камена (4,8 мил. евра), пшеница или наполица (3,9 мил. евра), уља од семена сунцокрета, шафранике и памуковог семена (3,1 мил. евра). Највећи

²⁴⁸ Сениша Љепојевић, *Косово и Метохија – Реалност, економија и заблуде*, Тањуг, Београд, мај 2006, стр. 58.

²⁴⁹ Горан Николић, *Највише се тргује кроз сиве канале*, (Интернет, 29. 06. 2006.), <http://www.danas.co.yu/20060605/biznis2.html>.

извозници на Косово су Пионир, Витал, Бамби, Штарк, Роса, Медела, Црвенка, ПКБ, Банини, Аква Хеба, Хисар, Банат.

Допрему (увоз) 2005. године чинили су: радијатори за централно грејање (1 милион евра), пљоснати ваљани производи од гвожђа или нелегираног челика (0,7 милиона евра), руде олова и концентрате (0,4 милиона евра), итд.²⁵⁰

Успешно закључивање шесте ревизије трогодишњег аранжмана са ММФ-ом, допринело је да косовски бруто ино дуг са 1,7 спадне на 1,2 милијарде УСД, што значи да је део тог дуга отписан. Пошто је буџет Србије био својевремено суверени гарант за косовски ино дуг, који је такође био интегрални део сувереног дуга државне заједнице СЦГ, а касније Србије, дневно по том основу издвајало се од 100 до 120 хиљада УСД, што је око 3,6 мил. УСД на месечном нивоу.

Са јединственим европским (економским) простором на принципима права Европске уније, омогућио би се слободан проток људи, роба,²⁵¹ услуга и капитала, што у крајњој инстанци представља позитивну афирмацију европских начела – “*четири слободе*” које сваком поједином грађанину или предузећу омогућавају да слободно и равноправно раде, тргују, послују и инвестирају. Уосталом, могућност становања у урбаним агломерацијама на Косову је релативно повољна, образовање је етнички и финансијски децентрализовано, подељено, отворено и доступно за све етничке заједнице, укључујући и примарну здравствену негу и заштиту.

4. Политичке установе и доступност јавне управе

Јавна управа под међународним протекторатом УНМИК-а углавном је доступна свим грађанима Косова и пренета је у надлежност ПИС, с једним битним ограничењем: није још увек извршена децентрализација са територијалном реорганизацијом када је у питању локална и регионална

²⁵⁰ Николић, *Највише се тргује кроз сиве канале*, исто.

²⁵¹ О једној заједничкој европској визији види пројекат: Јелица Минић, Предраг Бјелић, Маја Бобић, Светлана Логар, Бисера Шећерагић, Драган Луковић, Genc Krasniqi, Agim Demukaj, Ilir Dugolli, Luan Malazogu, Lulzim Peci, *Заједничка европска визија: слободно кретање роба и људи на Косову и у Србији*, Freedom House, Европски покрет у Србији, Instituti Kosovar për Hulumtime dhe Zvillime të Politikave, Скопље, 2005, стр. 4-37.

самоуправа, по европским стандардима. Присутна дискриминација на Косову објашњава и легитимише се од стране пеких актера етничком супериорношћу у односу на друге етничке заједнице, атавизмима и рецидивима прошлости, митовима, легендама, пуштањем разних дезинформација које се препричавају међу грађанима, и делимично с времена на време – пропагандом кроз мас-медије (најчешће кроз жуту, тј. булеварску штампу).

5. Статус и позиција културе – језик и образовање

На Косову су, званично, у равноправној употреби албански, српски и енглески језик. Исто тако, свим грађанима је зајамчено право на образовање на матерњем језику. И поред свега, у лингвистичком и едукативном сегменту косовског друштва присутна је језичка дискриминација и дисквалификација због већинске раздвојености српске и албанске заједнице.

6. Организовани криминал и правосуђе

Када се разматра организовани криминал и утицај мафије, он има везе са мањим делом бивших припадника ОВК и појединцима из Косовског заштитног корпуса. Њима се придружује све већи број грађана који у великом низу случајева врше корумпирање службеника јавне администрације, али и подмићивање политичара, укључујући све оне који се за нешто питају или одлучују, а то задире у њихове интересне сфере.

Косово оптерећује неколико комплексних проблема:

1. политичка нестабилност, која се јавља као консеквенца и реперкусија нерешеног будућег статуса и трансфера овлашћења на неефикасне, бирократизоване и дисфункционалне косовске институције у изградњи,
2. широко распрострањен шверц и сива економија која је мањим делом повезана са црном економијом,
3. постојање и деловање албанске мафије у сарадњи са мафијама из региона и шире по Европи и свету,

4. неодржив спољнотрговински дефицит и
5. велики удео мита и корупције који по проценама иде и до 95% у укупним пословима и иницијативама.

Етнички Албанци су, према процени, били спремни “да се током 2004/2005 године активно укључе преко својих бизнисмена, али и тајкуна и мафије у процес приватизације са 700 мил. ЕУР.”²⁵² При томе, албанска мафија²⁵³ и српска мафија имају развијене и традиционалне контакте и личне везе са мафијом у региону, а и шире. Правосудни систем је доступан свим грађанима, али је компликован (није децентрализован и уз то је бирократизован) и неефикасан (мали је број процесуираних судских случајева који чекају на правоснажно решење). Проблем је и неспособљени судски кадар, али, и ризичан приступ судовима српској заједници и делимично неалбанцима.

7. Религија

На Косову је важан утицај вере и верских лидера на етничке заједнице. Отуда је опаска Гера Дујзингса тачна: “Косово има и историју коегзистенције која бележи значајно кретање преко етничких и верских граница захваљујући трговини, ширењу културе, религијској размени и верском преобраћању. Многе културне особине биле су и остале заједничке обема групама, а историја показује да етничке и религијске препреке извесно нису биле непропустиве. Уместо о два ‘етничка’ друштва, радије говорим о једном ‘граничном’ друштву, у којем се периоди сукобљавања смењују с периодима додира и сарадње преко етничких и религијских граница.”²⁵⁴ И православни верници и исламски верници сагласни су да на Косову нема верског конфликта. Тако мисли и монах Сава (Јањић) из манастира Високи Дечани на Косову и Метохији. “Ја мислим да на Косову постоји етнички сукоб између Албанаца и Срба, то није сукоб између

²⁵² Васић, *Геокономска позиција Косова и Метохије на почетку XXI века – изазови и перспектива*, оп. цит., стр. 46-47.

²⁵³ О албанској мафији види: Xavier Raufert & Stephane Quere, *Albanian mafia – The Genesis of Balkan's Superpower of Crime*, Forum For Security And Democracy, Belgrade, 2006.

²⁵⁴ Ger Duijzings, *Религија и идентитет на Косову*, Библиотека XX век, Београд, 2005, стр. 13-14.

православља и ислама.”²⁵⁵ Исто мисли и Ђемаљ Морина. Он се сложио са “Јањићем да је сукоб на Косову етнички и социолошки, али не и верски.”²⁵⁶ Католичка црква и Папа Јован Павле II, када је регион Косова у питању, упућивали су поруке у циљу и функцији мира.²⁵⁷ И Неџмедин Спахију сматра да је конфликт у бившој Југославији првенствено друштвеног карактера, тј. да је проузрокован доминацијом на одређеним просторима који су сматрани политичким циљевима. Он тврди да је њима додат етнички карактер како би се покрила одговорност за ратне злочине. Према њему не постоји вековна мржња између Срба и Албанаца, већ је то пројекција прошлости као продукт модерног доба.

8. Медији

Начелно, сви медији на Косову су више или мање стереотипни али отворени према њиховим етничким заједницама када се ради о власницима и финансирању. Историју медија на Косову можемо поделити, на две фазе. Прва, од краја II св. рата па до 1999. године. Друга, од 1999. године. “Српски медији од 1999. године, налазе се у изузетно лошим условима.”²⁵⁸ Ове две фазе можемо детаљније поделити на три циклуса: 1. од 1945. до 1990. године – када је одлучујући утицај на медије имала КПЈ/СКЈ, 2. од 1990. до 1999. године – када су српски мас-медији били под контролом СПС, а албански под окриљем ДСК, и, 3. од 1999. до данас, када су српски медији делом под утицајем Владе у Београду, а делом су независни, док су албански, с друге стране, већински под утицајем лидера и званичника косовских странака, али има и независних власника.

²⁵⁵ Omer Karabeg, *Косово – етнички а не верски сукоб*, у: Гласник Косова и Метохије, Манастир Грачаница, бр. 189-190/2004, стр. 6.

²⁵⁶ Karabeg, *Косово – етнички а не верски сукоб*, исто, стр. 6.

²⁵⁷ Mark Sopi, *Libër i paqes dhe kujdesit Atëror*, në: *Selia e shenjtë dhe kriza në Kosovë*, Dukadjini, Pejë, 2003.

²⁵⁸ Стојан Јовановић, *Редакције у блокади*, у: Досије, Независно удружење новинара Србије, Београд, бр. 11/2001, стр. 60.

9. Национал-романтизам и патриотизам – митови и геополитички контекст

Билатерални односи званичника влада у Београду и Тирани имали су утицаја на српско-албански конфликт на Косову. Тај међуоднос званичника видљив је у игнорацији проблема, нетолеранцији према ставовима и дипломатским нотама друге стране, укључујући јавну подршку, или, давању директне помоћи у оружју. И Срби и Албанци Косово доживљавају као своју отаџбину! На томе су једним делом и настали митови, односно, политички митови. “У слојевитој структури политичке културе и културе уопште, митови су основна подлога, а прототип политичких митова су тзв. оснивачки митови, тј. митови о пореклу и постанку одређене државе и политичке заједнице. Без оснивачких митова ниједна политичка култура није довршена...”.²⁵⁹ Према политикологу Милану Подунавцу појава и позивање на митове поуздани је знак унутрашњих проблема и поремећаја унутар једне политичке заједнице. “Појава митова је драматична и праћена је, по правилу, дубоким поремећајима у животу једне политичке заједнице.”²⁶⁰

У овом контексту, Косово је и за Србе и за Албанце општи топос етномита. Тако је извор српског национализма мит о Косову и култ мучеништва о цару Лазару. Уместо да уведе Србију у пуноправно чланство у ЕУ, неспособна српска елита “Косово је претворила у мит...”.²⁶¹

За Албанце извор национализма су митови о илирском пореклу, Дарданији и Скендербегу. Када су етнички Албанци у питању, можемо рећи да су читав ХХ век и почетак ХХИ века обележиле три митолошке теме и идеологије: 1) идеја *Велике Албаније*, 2) величање Дренице, и 3) пројекат Косова републике, уз три пропратна култа а) идеализација албанске жене б) истицање оружја и в) хваљење коња, кога је у савремено доба замењен добарим и квалитетним аутом. Према

²⁵⁹ Милан Матић, *Мит и политика – Расправа о основама политичке културе*, Радничка штампа, Београд, 1984, стр 103-104.

²⁶⁰ Верица Рупар, *Сукоби политичких елита*, у: Културни додатак “Политике”, бр.167/1991, стр. 18.

²⁶¹ Живојин Ракочевић, *Гротеска о небеском царству*, у: Данас, Београд, бр. 3022/2006, стр. 8

Стефани Сфандер Сиверс, нарација и моћ у контексту капацитета мита међу Албанцима је петоврсна:

1. Историја албанске митске продукције,²⁶²
2. Мит у комунистичкој политици, друштву и култури,²⁶³
3. Национална историографија о пријатељима, противницима и херојима,²⁶⁴
4. Мит о такмичењу за границе²⁶⁵ и
5. Мит о демократији, развоју и будућности.²⁶⁶

Ипак, нама није потребна србујућа или албанствујућа обнова историје и митологизација Косова, идеологизација националних традиција и конзервативни шовинизам, санописи национал-романтизма са пројектима великодржавља и етнонационализам. Нису нам потребне ирационалне интерпретације косовског мита кроз ма какве клетве и инат чије ће исходиште бити уздицање некрофилног култа гроба и идеализација смрти. Митови о Косову су у функцији успостављања имагинарне заједнице, а која је заснована “на заједничкој историји и колективном памћењу.”²⁶⁷ Не! Свима нама потребно је европско Косово као добро, атрактивно и перспективно место за живот сваког човека.

Косовски мит и легенда били су и остали велика инспирација за многа уметничка остварења. То је тако вековима, а требало би да буде и убудуће. Косовски мит се аутентично односио на уметност (сликарство, вајарство и сл.), али, и на културу, поезију, литературу, музикологију итд.

²⁶² Schwandner S.-Sievers, *Narratives of Power – Capacities of Myth in Albania*, in: editors Schwandner S.-Sievers, Bernd J. Fischer, *Albanian Identities – Myth and History*, Hurst & Company, London, 2002, p. 21.

²⁶³ S.-Sievers, *Narratives of Power – Capacities of Myth in Albania*, ibidem, p. 22.

²⁶⁴ S.-Sievers, *Narratives of Power – Capacities of Myth in Albania*, ibidem, p. 23.

²⁶⁵ S.-Sievers, *Narratives of Power – Capacities of Myth in Albania*, ibidem, p. 24.

²⁶⁶ S.-Sievers, *Narratives of Power – Capacities of Myth in Albania*, ibidem, p. 25.

²⁶⁷ Здравковић, *Политика жртве на Косову – Идентитет жртве као примарни дискурзивни циљ Срба и Албанаца у упорном сукобу на Косову*, оп. цит., 2005, стр. 25.

При свему томе, званична политика владе и кључних институција Републике Албаније поводом Косова је проалбанска, уз подржавање воље и респектовања интереса косовских Албанаца, али не и великоалбанска, зарад њихове јавно прокламоване европске и атланске интеграционе оријентације и провенијенције. У српско-албанском међуетничком конфликту на Косову, у геополитичком контексту, етнички Албанци имају, поред државе Албаније, регионалне присталице у Словенији и Хрватској, а у западној Европи од СР Немачке, Велике Британије, до САД итд, са оружаном подршком НАТО 1999. године.

10. Позиција и улога дијаспоре

Поред велике друштвене покретљивости, као што смо констатовали, албанска заједница на Косову је мигративна са узлазним трендом дијаспоричности у посматраном историјском периоду. Пре 1999. године, албанску дијаспору чинили су политички азиланти и већински економски емигранти, а после успостављања међународног протектората УН, остали су само економски емигранти. Почетком 90-их година XX века око 1 милион Албанаца налазио се у државама Запада. Према релевантним проценама из 2000. године, албанска дијаспора у важним државама изгледа овако: САД и Канада 500.000, Грчка 500.000, Немачка 400.000, Швајцарска 200.000, Турска 65.000, Шведска 40.000, Велика Британија 30.000, Белгија 25.000, Француска 20.000 итд.

Насупрот албанској дијаспори, српска дијаспора са Косова и Метохије је мања са узлазним трендом мигративности у смислу одсељавања и мале дијаспоричности.

11. Историјско политичко питање конфликта на Косову и Метохији

Историјско политичко питање конфликта на Косову директно се односи на позиционирање етничких заједница и контролу територије. С друге стране, индиректно, конфликт се води око: 1) политичке моћи и лидерског позиционирања појединаца, 2) ауторитета и примата међу појединцима и

фамилијама у косовском друштву, 3) прерасподеле интересних сфера између албанских мафијаша и 4) политичке власти и позиционирања политичких партија међу грађанима у друштву и парламентарном политичком систему. У историјски анализираном и посматраном политичком периоду, ова питања су се трансформисала и истицала као главна, или, споредна тема и централна преокупација актера.

Пре 1945. године српско-албански конфликт водио се око доминације и контроле територије и хегемоније једних над другима. После 1945. године, у првој фази 1945. до 1966. године питање конфликта се води међу актерима (Србима, Црногорцима и Албанцима) око поседовања и контроле територије и политичке моћи, и, лидерског позиционирања појединаца. У другој фази од 1966. године до 1981. године питање конфликта креће се поред поседовања и контроле територије ка 1) стицању веће политичке моћи и лидерском позиционирању појединаца и фамилија у комунистичком систему монистичке политичке власти, 2) ауторитету и примату међу утицајним појединцима и фамилијама у косовском друштву. У трећој фази од 1981. године до 1999. године, конфликта је око: 1) поседовања и контроле територије, 2) политичке моћи и лидерског позиционирања појединаца унутар политичких институција и политичке власти, 3) ауторитета и примата међу фамилијама у косовском друштву, 4) прерасподеле интересних сфера албанских мафијаша и 5) политичког лидерства у паралелном косовском друштву од 1990. до 1999. године укључујући ту и: а) лични и партијски примат у формирању паралелних институција, и б) доминације и контроле над ОВК и ФАРК-а, затим КЗК, од стране косовских Албанаца, у контрапункту на МУП-Србије и ВЈ. У четвртој фази од 1999. године, имамо такмичење за политичку власт, ауторитет и примат фамилија из албанске заједнице у косовском друштву, и, с друге стране, упорно настојање Срба и мањег дела неалбанаца за остатак и опстанак уз настојања за добровољни повратак интерно расељених лица.

Ова констелација се кроз савремену политичку повест не мења и формирана је малтене као универзална историјска константа у српско-албанским односима и конфликтнима са елементима драме и трагедије.

Главни актери су то објашњавали личним и колективним интересима (Срба, Црногораца и Албанаца) од стране посткомунистичког режима, а после 1990. године од стране политичара и екстремиста постизањем вековних планова и тренутним приоритетима.

12. Политике сукобљених страна и друштвени актери на Косову и Метохији

Важни друштвени актери када су у питању политике сукобљених страна (српска заједница и албанска заједница) на Косову су следећи: 1) Цивилно друштво од 90-их година XX века, са великим бројем домаћих и иностраних НВО, чије су подгрупе – лоби и групе за притисак; 2) Јавно мњење, које је етнички подељено од 1945. године око људи и важних политичких догађаја у савременој историји српско-албанских односа и конфликта; 3) Медији и медијска сфера, са тиражним дневним београдским листовима *Политика*, *Вечерње новости*, *Блиц*, и на Косову листовима *Јединство*, *Риљиндија* (Препород) и Бујку (Пољопривредник), Коха диторе (Дање време) уз Радио телевизију Србије и Радио телевизију Приштина; 4) социјални покрети и синдикати, који су подељени на моноетничком принципу као што је Унија независних синдиката Косова и државни и независни синдикати косовских Срба и из Србије, у односу на радничку класу и менаџмент; 5) Женски покрети – (нпр. Жене у црном из Приштине); 6) Интелектуалци, с обзиром на интелектуалну елиту на државном приштинском универзитету и паралелном приштинском универзитету косовских Албанаца, етнички су подељени и супротстављени. Крајем 80-их и 90-их година XX века, студенти и већина професора Београдског универзитета, давали су широку и масовну подршку студентима и професорима државног универзитета у Приштини. Ту убрајамо и разна удружења Срба, Албанаца и неалбанаца са Косовачији су чланови били интелектуалци, писаци, спортисти, уметници итд.

Кад су реади о институцијама, руководиоцима и националним политичким актерима, њихова структура и организација је различита: а) Влада Републике Србије, паралелна косовска влада у егзилу, цивилна администрација УНМИК-а и Привремене институције самоуправе; б) Полиција, са редовним и резервним саставом и специјалним јединицама; в) Војска, са редовним и резервним саставом

и специјалним јединицама и припадници ОВК са подгрупама (командни штаб и политичко крило); г) Јавна администрација на локалном, градском и покрајинском нивоу политичке власти и паралелних власти етничких Албанаца; д) Политичке партије у Србији и партије косовских Срба – Социјалистичка партија Србије, Српска радикална странка, Српски покрет обнове, Српски покрет отпора – демократски покрет, Демократска странка Србије, Демократска странка, Либерали Србије, Српска демократска странка Косова и Метохије, Самостална либерална странка) и партије косовских Албанаца (Демократски савез Косова, Парламентарна партија Косова – интегрисала се 2001. године у Алијансу за будућност Косова, Социјалдемократска партија Косова, Албанска демохришћанска партија, Демократска партија Косова итд.).

Што се тиче лидера страна, од периода међународног протектората, међу Србима су утицајни као политичари или верске вође: Оливер Ивановић, Марко Јакшић, Милан Ивановић, Момчило Трајковић, Ненад Радосављевић, Драгиша Крстовић, Горан Богдановић, Драгиша Ђоковић, Стојанка Петковић, Радмила Трајковић, Ранђел Нојкић, владика Артемије, владика Теодосије, Славиша Петковић, Слободан Петровић итд. Јача страна им је општа политичка подршка опцији Косова и Метохије у државном и уставноправном саставу Републике Србије, а мана партијска раздјељеност и међусобна трвења. Са албанске стране, као политичари, бивши борци ОВК или верске вође, истичу се: Хашим Тачи, Рамуш Харадинај, Марк Краснићи, Каћуша Јашари, Бујар Букоши, Ветон Сурој, Фатмир Сејдиу, Неџат Даци, Кољ Бериша, Бајрам Косуми, Бајрам Реџеџи, бискуп Наим Трнава итд. Њихов једини политички циљ је опција – независно Косово уз лидерску политичку сујету и партијска трвења, док им је јача страна политичка и партијска уједињеност према заједнички прокламованом циљу.

Поред њих у економској сфери доминантни актери су: а) приватни бизнисмени, б) привредници и в) разне интересне групе. Од међународних актера на Косову важан утицај имају виђени људи из: а) дијаспоре, б) пограничних заједница, в) суседних држава, г) УН-а, д) ЕУ, њ) Савета Европе, е) НАТО, ж) ОЕБС, з) ММФ, и) Светске банке, ј) Светске трговинске организације, к) Контакт групе плус (НАТО и ОЕБС) за подршку Косову.

На самом почетку, имајући у фокусу посматрани и анализирани историјски политички период, нису сви актери били присутни и инволвирани све време у косовски политички процес.

При том од почетка конфликта 1997-1999. исти актери преовлађују. Према проценама, око 70% цивила из албанске заједнице био је против оружаног решавања конфликта, а око 30% било је спремно да се укључи у оружани конфликт. Узгред, око 95% цивила је подржавало политичке циљеве ОВК. Према проценама, већи део цивила и јавног мњења Косова је за мирно, демократско и политичко решавање косовског питања. После 1999. године, српско-албански конфликт је у фази опадања по интензитету и броју актера, а међуетнички односи налазе се у фази смиривања и постепеног регулација. У квантитативном делу, број међуетнички мотивисаних инцидената, ексцеса, провокација, киднаповања и убистава је смањен у поређењу са 1998/1999. годином. Квалитативно и квантитативно у политичком и идеолошком контексту расла је моћ и подршка актера опцији независног Косова и међународног признања. У анализираном политичком периоду, између наведених актера склапају се политички савези (нпр. коалициона Влада Косова), са представницима синдиката, удружења и бизнисменима у циљу постизања пројектованог политичког и прокламованог националног интереса.

Такође, у анализираном политичком периоду нису идентификоване разлике између актера из елита и одређених покрета и њихових следбеника, осим подељености на етничкој, политичкој и верској основи.

V. ДОМИНАНТНЕ ПОЛИТИЧКЕ ОПЦИЈЕ И УСТАВНОПРАВНИ МОДЕЛИ ЗА РЕШАВАЊЕ СТАТУСА КОСОВА И МЕТОХИЈЕ

- пролегомена *могућег conflict resolution-a*

Нема једноставног, једностраног и пристрасног решења косовског питања! Свака исхитреност, брзоплетост и импровизација у решавању косовског питања је *a priori* политичка грешка. Данас, косовско питање није само српско државно и национално прворазредно питање, или, национално и вољно питање за државом косовских Албанаца, већ, пре свега, грађанско, демократско, регионално и европско цивилизовано питање.

1. Динамика и фазе у решавању будућег статуса Косова и Метохије

Већ неколико година воде се и још увек трају интензивне дебате уз жестоке полемике интелектуалних, политичких, бизнис и безбедносних елита у овдашњем и међународном јавном мњењу по питању *conflict resolution* – новог (унутрашњег) и будућег спољњег статуса Косова. При свему томе, веома учестале и интензивне научне дебате, политички дијалози и полемике су практична консеквенца и реперкусија, новонастала услед тога што нови – будући статус Косова по Резолуцији СБ УН бр. 1244 од 10. јуна 1999. године није *de iure* и *de facto* одређен, мада је у преамбули јасно записан у смислу директног опредељења “за широку аутономију и суштинску самоуправу за Косово...”.²⁶⁸

С тим у вези, СБ донео је политичку одлуку у складу са Главом VII Повеље Уједињених нација, узимајући у обзир Споразум из Рамбујеа.²⁶⁹ Такође, у Споразуму из Рамбујеа у Глави VIII – Допуне, свеобухватна оцена и завршне

²⁶⁸ Резолуција Савета безбедности 1244 (1999.), у: *Документи о Косову и Метохији*, Либер λ Прес, Београд, 2002. стр. 8.

²⁶⁹ *Споразум из Рамбујеа – Привремени уговор о миру и самоуправи на Косову* (23. фебруар 1999. године), у: Васић, *Геоэкономија Косова – Quo vadis?* оп. цит., стр. 239-283.

одредбе у чл. 1. наведен је механизам за одређивање статуса Косова који у суштини, између осталог, подразумева:

- 1) сазивање међународне конференције,
- 2) тестирање воље народа тј. (референдум) и
- 3) спровођење Хелсиншког завршног акта.

Званично, политика званичника из међународне заједнице, конкретно (САД-НАТО-ЕУ-УН), одвијала се по динамичној временској формули у четири геополитичке фазе.

У првој геополитичкој фази имплементације међународног протекторатра УН – *conflict management* (од 1999. до 2002. године) приступ званичника цивилне администрације УНМИК-а и војника из мировне мисије КФОР-а, на основу Војнотехничког споразума из Куманова²⁷⁰ од 9. јуна 1999. године, био је, мир, демократска изградња институција, обнова и реконструкција, дочим је важио мораторијум од три године на међународно и унутрашње решавање политичког и уставноправног питања статуса Косова. Геостратешки, направљена је нова архитектура одбрамбене политике и безбедносна геометрија од стране КФОР-а. Без обзира на све то, 15. маја 2001. године тадашњи СПГС УН на Косову, Ханс Хакеруп потписао је Уставни оквир за привремену самоуправу²⁷¹ за Косово.

Друга геополитичка фаза имплементације међународног протектората УН (од 2002. до 2006. године), представљала је фазу стабилизације и консолидације Косова, која је детерминисана и условљена степеном имплементације Стандарда за Косово²⁷² и Планом за примену стандарда за Косово²⁷³ на основу прокламованих Бенчмаркова Михаела Штајнера²⁷⁴ и

²⁷⁰ Војнотехнички споразум из Куманова, исто, стр. 338-342.

²⁷¹ Уставни оквир за привремену самоуправу, у: *Документи о Косову и Метохији*, оп. цит., стр. 25-53.

²⁷² *Стандарди за Косово*, у: Међународна политика, ИМПП, Београд, бр. 1112/2003, стр. IX-XII.

²⁷³ *План за примену стандарда за Косово*, (Интернет, 28. 02. 2005.), http://www.Unmikonline.org/pub/misc/ksip_ser.pdf.

²⁷⁴ Бенчмаркови Михаела Штајнера били су: 1) Рад демократских институција, 2) Владавина права (полиција и судство), 3) Слобода кретања, 4) Повратак и реинтеграција, 5) Привреда, 6) Имовинска права, 7) Дијалог са Београдом и 8) Косовски заштитни корпус.

стратешког спољнополитичког концепта америчког стејт департамента и Марка Гросмана – Стандарди пре статуса.

Трећа геополитичка фаза представљала је период после одређивања будућег статуса Косова и транзиционе европске и евроатланске интеграције по плану Мартија Ахтисарија.

Четврта геополитичка фаза требало би да значи завршетак транзиције и интеграцију Косова у пуноправно чланство у ЕУ.

Оваква динамика временске формуле и поменуте геополитичке фазе, детерминисали су у крајњој истанци, понашање најважнијих овдашњих и међународних политичких, односно, безбедносних актера у решавању будућег статуса Косова.

2. Српске политичке опције и уставноправни модели за будући статус Косова и Метохије

Српске политичке опције и уставноправни модели за решавање будућег статуса Косова и Метохије, можемо поделити на старе²⁷⁵ и нове. У овом научном раду нећемо се бавити старим српским политичким опцијама и уставноправним моделима за решавање будућег статуса Косова које су фигурирале до 24. марта 1999. године, када је дошло, после краха међународних преговора у Рамбујеу и Паризу до рата и интервенције НАТО,²⁷⁶ већ ћемо се бавити новим опцијама и моделима.

Када имамо у виду овдашње научне актере, прву велику иницијацију, актуелизацију и ретематизацију у суштини старих српских политичких опција уз

²⁷⁵ Најзначајнији домаћи аутори и политички писци који су најбоље систематизовали и ажурирали старе парадигме за решавање коначног статуса Косова, пре 24. марта 1999. године су: Зоран Лутовац, Милош Кнежевић и Соња Бисерко. Види о томе: Зоран Лутовац, *Дилеме о статусу Косова*, у: Момир Стојковић, Ана Дамиан, *Савремени процеси и односи на Балкану*, Институт за међународну политику и привреду/ Центар за међународне студије/ Факултет политичких наука, Београд, 1997, стр. 433-444. Милош Кнежевић, *Косово и Метохија – сценарији будућности*, у: Милош Кнежевић, *Косово и Метохија – изазови и одговори*, Институт за геополитичке студије, Београд, 1997, стр. 99-155. Соња Бисерко, *Сукоби националних пројеката*, у: *Косово '97*, Време, Београд, Август 1997, стр. 12.

²⁷⁶ Волфганг Петрич, Роберт Пихлер, *Дуги пут у рат - Косово и међународна заједница, 1989. – 1999*, Самиздат Б 92, Београд, 2002, стр. 250.

обраду модела за регулисање статуса мањина, дао је политиколог Драган Луковић 2003. године у већ поменутој ауторској књизи.

Се аспекта савремене српске политичке историје Косова и позиције модерне политичке науке, можемо идентификовати три доминантне политичке опције и уставноправна модела за решење будућег коначног (унутрашњег – српског) статуса јужне покрајине у анализираном политичком периоду, и то:

Прво, политички план Владе Републике Србије *ex officio* познат као – План за политичко решавање садашње ситуације на Косову и Метохији, на основу којег је Народна скупштина Републике Србије на Десетој седници Првог радног заседања у 2004. години, одржаној 29. априла 2004. године, донела – Одлуку о утврђивању Плана за политичко решавање садашње ситуације на Косову и Метохији.²⁷⁷

Владин политички план уводи и афирмише “принципе, оквире и институције територијалне аутономије за српску и остале неалбанске заједнице.”²⁷⁸ Кључни политички принцип којег је прокламовала наша Влада и Народна скупштина, јесте принцип – *аутономија унутар аутономије*. “Документ пружа план институционалних гаранција за положај српске заједнице у Покрајини. Документ не улази у питање статуса Косова и Метохије, који је утврђен у Резолуцији 1244 Савета Безбедности УН.”²⁷⁹ Дакле, ондаши званичници Владе и Народне скупштине у своме политичком плану пошли су од институционалних гаранција с једне стране, а, с друге, што је контрадикторно нису улазили у питање статуса Косова и Метохије, јер су, *a priori* сматрали да је коначни статус већ решен поменутом Резолуцијом 1244. У овом контексту посебно је била важна визија аутономије и формулисани концепт територијалне организације који су *via facta* политичка и уставноправна категорија. “Територијалну аутономију Срба на Косову и Метохији чинило би пет територијалних целина – Области, и то: Централно-косовска, Северно-косовска, Косовско-поморавска, Шарпланинска и Метохијска Област. Најзначајнији верски

²⁷⁷ Види: Одлуку о утврђивању плана за политичко решење садашње ситуације на Косову и Метохији, Народна скупштина Републике Србије, РС број 33/2004, Београд, стр. 1-2. Види и једну од реакција из Приштине на Платформу Београда за децентрализацију из 2006. године: Agron Dragaj, *Jo me shqiptarët! në: Koha ditore, Prishtinë*, nr. 3099/2005, f. 10.

²⁷⁸ План за политичко решење садашње ситуације на Косову и Метохији, исто, стр. 2.

²⁷⁹ План за политичко решење садашње ситуације на Косову и Метохији, исто, стр. 2.

објекти и споменици српског народа који би просторно могли да се нађу или повежу са предложеним областима, представљали би њихов део.”²⁸⁰ Све поменуте области требале су да представљају Регион на Косову и Метохији.

Овај политички план Владе и Народне скупштине који је дошао од стране српских власти из Београда *a priori* су одбацили званични политички представници косовских Албанаца, а, *aposteriori* и Контакт група плус за подршку Косову.

Иначе, ову *ex officio* српску политичку опцију и уставноправни модел направио је и заступао владин експертски тим на челу са Слободаном Самарџићем, као комбиновани варијетет идеја, елемената и решења уподобљених косовским специфичностима по узору на Белгијски и Швајцарски модел унутрашњег уређења, а који је у старом и измењеном облику одбачен још у Луцерну 15. и 16. новембра 2002. године. У суштини, ова српска политичка опција и уставноправни модел водио је ка нечему што је бивши председник Координационог центра државне заједнице Србија и Црна Гора и Републике Србије за Косово и Метохију, Небојша Човић називао “линија разграничења Срба и Албанаца...”²⁸¹ Према њему, статус Косова и Метохије је решен Резолуцијом 1244, а унутрашње уређење требало је направити по регионалном моделу на Дејтонски споразум, Охридски споразум, Јужни Тирол, не искључујући при том и модел 3 – 4, који је био предвиђен за крајишке Србе у републици Хрватској. Ван ових поменутих решења, крајња консеквенца њиховог предлога била је то што је академик Добрица Ћосић назвао територијалном поделом Косова и Метохије. “Територијална подела Косова и Метохије и разграничење Срба и Албанаца без тежње за етнички чистим територијама, а са реципроцитетом у садржајима и облицима гарантованих националних и грађанских права за мањине. Средњовековни српски манастири Пећка патријаршија, Дечани, Грачаница и Девич са повраћајем земљишта и шума национализованих 1945. године, треба да имају самоуправни положај и право по атоском моделу за православне манастире у грчкој држави.”²⁸²

²⁸⁰ План за политичко решење садашње ситуације на Косову и Метохији, исто, стр. 7.

²⁸¹ Небојша Човић, *На тешком путу*, Чигоја штампа, Београд, 2004, стр. 313.

²⁸² Добрица Ћосић, *Косово*, Новости, Београд, 2004, стр. 254. Види и критичке приказе и анализе књиге: Миленко Марковић, *Подела или европско решење – Неколико питања Добрици Ћосићу*, у:

Историјски узевши, прокламовани политички принцип из експозеа мандатара за састав Владе Републике Србије – Војислава Коштунице који је био и премијер, био је и остао суштинска аутономија,²⁸³ тј. проширена аутономија, по политичкој и уставноправној формули: *више од аутономије, мање од независности*.

Та апстрактна београдска формула постала је званичана државна политика и став политичара на власти али и дела парламентарне опозиције по питању уређења Косова и Метохије. Тек 22. септембра 2005. године у интервјуу новинарки београдског листа Данас – Јелени Тасић,²⁸⁴ новопостављена председница (прихватила понуду премијера Коштунице да буде кандидат за председника Координационог Центра 26. августа 2005. године, после смене Небојше Човића) Координационог центра Србије и Црне Горе и Републике Србије за Косово и Метохију – Санда Рашковић-Ивић, дала је допунско појашњење у вези са политичком и уставноправном формулом из српске стратегије – *више од аутономије мање од независности*. Два дана касније у интегрално објављеној верзији интервјуа председница Координационог центра се одредила по основу нове политике према Косову, али, и косовским Албанцима. “То значи да албанска страна добија извршну, законодавну и судску власт. Српској држави, у оквиру Резолуције 1244 СБ УН, гарантује се државни и територијални суверенитет, што значи да Косово остаје у границама Србије. Српски полицајци чувају границу, фискална и царинска политика је државна, везана за централу.”²⁸⁵ Дат је предлог да постоји један министар одбране, један министар спољних послова, једно месту у Уједињеним нацијама и да Косово и Метохија буду демилитаризована зона. И не само то! “Српска и неалбанске заједнице добијају децентрализацију, којом се враћају одређени аспекти функционисања друштва, државе и покрајине на локални ниво. То су просвета, здравство са социјална питања, религија и очување

Република, Београд, бр. 346-347/2004, стр. 22-24. Живојин Ракочевић, *Комунизам и јеванђеље*, у: Глас југа, Грачаница, бр. 40/2004, стр. 26-27. Исто: Живојин Ракочевић, *Комунизам и јеванђеље*, у: Данас, Београд, бр. 2632-2633/2004, стр. X.

²⁸³ Војислав Коштуница, *Ова влада спроводи појачану проевропску политику*, у: Данас, Београд, бр. 2348/2004, стр. 12.

²⁸⁴ Јелена Тасић, *Србији суверенитет, Косову извршина, законодавна и судска власт*, у: Данас, Београд, бр. 2917/2005, стр. 1.

²⁸⁵ Јелена Тасић, *Маурицио Масари и Каи Еиде нису рекли да је ова формула бесмислена*, у: Данас, Београд, бр. 2919-2920/2005, стр. III.

културне баштине, судство на општинском нивоу и локална полиција. Подједнако је добра и за Србе и за Албанце, јер је јачање локалне самоуправе европска, па, ако хоћете, и светска ствар. И Американци имају свог локалног шерифа.”²⁸⁶

Овај и овако интерпретиран политички став председнице Координационог центра изазвао је реакције и критике председника Републике Србије – Бориса Тадића, који ју је политички прозвао и оптужио да је у јавности изнела измењене форме плана за Косово који није био договорен са премијером Коштуницом. Одмах је уследио и њен деманти у којем је истакла да говори у име државе и да нема разлога да крије државни став.

Друго, једини нов политички и уставноправни модел српске стране из НВО сектора био је – Предлог платформе за коначни статус Косова - Слободна земља Косово, коју је направила независна експертска група – *think tank* Група за Косово. То је била једна и једина инвентивна иницијатива која је дошла из НВО III сектора цивилног друштва Србије. И не само то! То је био први, детаљан и свеобухватан експертски политички предлог у Србији, Европској унији и свету направљен и јавно промовисан 31. новембра 2005. године.

“Данс нам не требају нови митови о српском или албанском Косову, већ европеизација српског и албанског мита о Косову! Данас нам треба европско Косово. Данас нам треба европска Србија и европско Косово – Република Србија у оквиру државне заједнице СЦГ са пуноправним чланством у ЕУ, са аутономним европским макрорегионом – (НУТС 2) – Слободна земља Косово (по угледу на модел Слободне земље Баварске) – који би имао високи степен међународне репрезентативности.”²⁸⁷

Новембра 2000. године, Ветон Сурој – познати интелектуалац, косовски медијски моћник, члан Билдербершке групе и бивши лидер политичке партије ОРА из Приштине, међу првима је наговештавао овакву будућност Косова. “То је као у Немачкој...”.²⁸⁸ И дефинитивну потврду исправности ове идеје и визије

²⁸⁶ Тасић, *Маурицио Масари и Каи Еиде нису рекли да је ова формула бесмислена*, исто, стр. III.

²⁸⁷ Ненад Васић, *Увод*, у: Ненад Васић, Ненад Илић, Милена Васић, Александар Миловановић, Верољуб Петронић, *Слободна земља Косово*, Група за Косово, Београд, 2005, стр. 3.

²⁸⁸ Петар Јекнић, *Ветон Сурој: НАТО – дошао да остане*, у: Економист магазин, Београд, бр. 15/2000, стр. 27.

будућности Косова, потврдио је у јулу 2003. године тадашњи шеф америчке канцеларије у Приштини Рено Харниш. “Као што је у Немачкој урађено...”²⁸⁹

Али, вратимо се поново Предлогу платформе за коначни статус Косова – Слободна земља Косово. При томе, реч слободна није значила и независна, а земља није била исто третирана као и држава, а Косово је изворно српско историјско име које је коришћено овај простор.

Иначе, ова српска политичка опција и уставноправни модел за будући статус Косова представљао је експертску политичку понуду Влади Републике Србије, косовским Албанцима и званичницима из међународне заједнице конкретно САД–НАТО–ЕУ–УН. У Платформи Слободна земља Косово јасно је и недвосмислено записано да је Косово као аутономни европски макрорегион у политичком и уставноправном саставу Републике Србије и државне заједнице Србија и Црна Гора, са будућим пуноправним чланством у ЕУ уз евроатлански компромис.

“Такође, Слободна земља Косово би по овом предлогу имало споразумни степен независности који би био одређен директним преговорима (Приштине и Београда) уз присуство треће стране на основу широко прихваћене политичке платформе, а традиционалне косовске заједнице би добиле аутономију и заштиту својих права кроз еврорегионализацију Косова. Такође, Влада Републике Србије би имала посебне компетенције и ингеренције које су предвиђене Резолуцијом 1244 и Споразумом из Рамбујеа у односима са етнички мањинским (традиционалним) заједницама на Косову.”²⁹⁰

И чланови Групе за Косово имали су политичку и уставноправну формулу за решење будућег, коначног статуса Косова:

Коначни статус Косова + уставна аутономија из '74, - република, или другим речима:

“Више од уставне аутономије из 1974, а мање од републике.”²⁹¹

²⁸⁹ Живојин Ракочевић, *Децентрализација на Косову по Немачком моделу*, у: Глас југа, Грачаница, бр. 25/2003, стр. 17.

²⁹⁰ Васић, *Увод*, оп. цит., стр. 5.

²⁹¹ Васић, *Увод*, оп. цит., стр. 6.

Прву и једину промоцију на Косову, Група за Косово имала је 4. марта 2005. године у селу Ранилугу код Косовске Каменице у Америчкој зони одговорности.

Треће, последња српска политичка опција била је политички и уставноправни модел Јужног Тирола за коначни статус Косова, којег је предложио 7. маја 2005. године, шеф дипломатије државне заједнице СЦГ Вук Драшковић, а који је према њему био спојив са предлогом формуле српске стране – више од аутономије мање од независности и прокламованим спољнополитичким концептом 3-Е, што је значило: 1) Европски ниво заштите Срба и других неалбанаца на Косову, 2) Европски модел децентрализације власти са највећим могућим нивоом локалне аутономије уз поштовање принципа позитивне дискриминације и 3) Европски квалитет граница. Али, вратимо се непосредно Драшковићевој перцепцији и интерпретацији модела Јужног Тирола. “Лично бих се са тим решењем сложио. Тамо је установљен принцип практичне суверености аустријске већине на територији коју настањује, али уз обавезу поштовања италијанске мањине по принципу позитивне дискриминације. То значи највиши степен заштите за ту мањину у оквиру постојећих граница.”²⁹² Међутим, Вука Драшковића је убрзано демантовала Влада Републике Србије и председник Одбора за Косово и Метохију Народне скупштине Републике Србије Душан Пророковић, када се ради о моделу Јужног Тирола, али не и његовог спољнополитичког концепта 3-Е. И поред тога, не одустајући од модела Јужног Тирола, крајем јуна 2005. приликом посете Бриселу, Драшковић је дао предлог европским званичницима да се Косовско питање реши по узору на некадашњи план 3-4 за крајишке Србе у републици Хрватској.

На крају, важно је поменути и Меморандум о Косову и Метохији Српске Православне Цркве од маја 2003. године, у коме је такође разматран и поменут конкретан предлог решења за Косово. “Реално једини могући начин да се омогући опстанак Срба у дугорочнијем периоду јесте децентрализација покрајине, по пројекту модификоване кантонизације, тј. стања два ентитета.”²⁹³ Њиме се такође

²⁹² Дубравка Вујановић, *Косово као Јужни Тирол*, у: Вечерње Новости, Београд, 7. мај 2005, стр. 2.

²⁹³ *Меморандум о Косову и Метохији*, у: Његово Преосвештенство Епископ Атанасије (Јевтић), *Меморандум о Косову и Метохији Светог архијерејског синода Српске православне цркве*, Штампариија Српске патријаршије, Београд, 2003, стр. 87.

предвиђа својеврсна локална самоуправа, економске, политичке и културне везе са Србијом као и јача економска подршка званичника западних држава овом пројекту. “Посебан статус имали би српски велики Манастири, који би били изузети из општинске јурисдикције и били би у вези са кантонима и државом матицом.”²⁹⁴

После Меморандума, почетком марта 2004. године, владика Артемије је дао систематизацију четири опција Српске православне цркве у погледу решавања коначног статуса Косова и Метохије .

- “1. Независност Косова и Метохије (било потпуна или тзв. условна независност).
2. Поновно успостављање директне српске управе на Косову по угледу на период пре 1999.
3. Територијална подела Косова и Метохије.
4. Суштинска аутономија Косова и Метохије у оквиру Србије и СЦГ.”²⁹⁵

Од свих понуђених опција за будући коначни статус Косова и Метохије које је навео и аргументовано анализирао владика Артемије, како се тада изјаснио, најоптималнија је била четврта опција. “Најодрживије и најприхватљивије решење статуса Косова и Метохије јесте суштинска аутономија покрајине у оквиру Србије и државне заједнице СЦГ са посебним нагласком на унапређењу људских права, економије и других стандарда, који су од огромног значаја за интеграцију целог региона у ЕУ структуре.”²⁹⁶

На Косову и Метохији по монаху Сави (Јањићу) има много проблема. “Није на време створена нова политичка елита која би Косову дала европски имидж.”²⁹⁷ Мада је ова констатација монаха Саве дефинитивно неспорна, то не значи да на Косову и Метохији тада није било неколицина политичара и елитних интелектуалаца европске орјентације и провенијенције.

²⁹⁴ Меморандум о Косову и Метохији, у: Његово Преосвештенство Епископ Атанасије (Јевтић), Меморандум о Косову и Метохији Светог архијерејског синода Српске православне цркве, исто, стр. 87.

²⁹⁵ Владика Артемије, Суштинска аутономија Косова и Метохије као најоптималније решење, у: Гласник Косова и Метохије, Манастир Грачаница, бр. 178/2004, стр. 4.

²⁹⁶ Владика Артемије, Суштинска аутономија Косова и Метохије као најоптималније решење, исто, стр. 5.

²⁹⁷ Протосинђел Сава (Јањић), Само за истину, у: Дијалог за Косово, “Група за интердисциплинарне пројекте”, Београд, “Këshilli për ruajtjen e të drejtave dhe lirive të njeriut”, Prishtinë, Фондација “PRESS NOW”, Амстердам, 2004, стр. 23.

После завршетка јесењег заседања Светог Архијерејског Сабора СПЦ 4. новембра 2005. године обзнањена је Порука Светог Архијерејског Сабора Српске Православне Цркве поводом разговора о статусу Косова и Метохије у коме је између осталог било написано: “Поред институционалне правне и имовинске заштите народа на Косову и Метохији, Црква је витално заинтересована за трајну заштиту својих светиња: манастира, храмова и културне баштине.”²⁹⁸

То би у најкраћем, био одабир и систематизација најрелевантних српских политичких опција, односно, уставноправних модела за решење коначног статуса Косова, када имамо у фокусу косовске Србе и власти у Београду до почетка преговора у Бечу.

3. Косовски Албанци и статус

Већина косовских Албанаца (грађана, политичара, бизнисмена) јесу за независно Косово – државу. За њих је, опште место да је независно Косово фактор стабилности. Такође, за све релевантне албанске политичке лидере и њихове политичке партије типично је и карактеристично *a priori* опредељење за независну и суверену државу Косово. Лидер утицајне (грађанске и партије десног центра) албанске политичке партије – Демократског савеза Косова (ДСК), Ибрахим Ругова, од самог почетка политичког плурализма и вишепартизма, по питању статуса Косова, определио се за независност и демократију. Иако програмски²⁹⁹ био је отворен и за друге модалитете политичког и уставноправног унутрашњег урерђења, док су остали утицајни политичари из ДСК искључиво били за опцију независно Косово.

Друга, важна политичка партија – Демократска партија Косова са лидером Хашимом Тачијем (политичка партија левог центра) изричито и безкомпромисно

²⁹⁸ Порука Светог Архијерејског Сабора Српске Православне Цркве поводом разговора о статусу Косова и Метохије, (Интернет, 29. Об. 2006.), http://www.kosovo.net/news/archive/2005/November_04/1.html.

²⁹⁹ Интегрални изводи из програма доминантних политичких партија косовских Албанаца цитирани су према књизи – Fehmi Ajvazi – “*Programet e partive politike shqiptare në Kosovë*,” а у целости преузети из експертске анализе коју је написао професор Мухеј Ругова, *Eu, po ku jemi?! në: Koha ditore*, Prishtinë, nr. 1190/2000, f. 20.

је за “независност Косова.”³⁰⁰ И Хашим Тачи се својевремено, између осталих изјаснио по питању политичке и уставноправне формуле – више од аутономије, мање од независности. “Приштина има само један избор ‘ништа мање од независности и никад више аутономија’, и једино решење је суверена и независна држава.”³⁰¹

И трећа по утицају албанска политичка партија – Алијанса за будућност Косова (либерална партија десног центра) на челу са лидером и бившим премијером Косова (поднео оставку 8. марта 2005. године након што је примио оптужницу Хашког трибунала) – Рамушом Харадинајем, програмски је за независно Косово у коме се фаворизује косовска администрација формирана од грађана Косова. “Ова околност омогућава и сецесију Косова од Југославије и остатка (Србије).”³⁰² У суштини Харадинај, чланови и симпатизери хоће да живе и раде на “Косову као независној држави.”³⁰³

И салонски елитни интелектуалци косовских Албанаца из Приштине јесу за независно Косово, уз мала одступања. Њих је најбоље артикулисао и дуго их политички персонификује, поред Ветона Суроја, Иљбера Хисе, Батона Хаџиу, Бљерима Шаље и Шкељзен Маљићи који је за “независност од Србије.”³⁰⁴ Истом приликом Маљићи је поставио питање, дајући одмах и одговор. “Ако би Косово остало аутономни део Србије, како би она уопште могла да администрира огромно незадовољство Албанаца? Ако би Косово било део тројне уније, оно би сигурно постало још неугоднији и непослушнији партнер него што је данас Црна Гора.”³⁰⁵

Међутим, по бившем премијеру Владе Косова – Бајраму Косумију, косовски Албанци нису имали дуго платформу за статус и разговоре.³⁰⁶

³⁰⁰ Rugova, *Eu, po ku jemi?! Aty*, f. 20.

³⁰¹ Сафет Муховић, *Независност је за нас компромис*, (Интернет 21. 09. 2005.), http://www.b92.net/info/emisije/kaziprst.php?nav_id=176881&уууу=2005&mm=09.

³⁰² Rugova, *Eu, po ku jemi?!* Вер. cit., fq. 20.

³⁰³ Ramush Haradinaj, *Askush nuk mund të vendos në kundërshtim me vullnetin e popullit të Kosovës*, në: Fahri Musliu, Dragan Banjac, *Sthurja e nyjës së Kosovës: shikimi nga dy anë*, Këshilli i Helsinkit për të Drejtat e Njeriut në Serbi, IGP Zagorac, Beograd, 2005, fq. 31.

³⁰⁴ Шкељзен Маљићи, *Прескупо чекање*, у: Европски форум, Београд, бр. 12/2004, стр. 6.

³⁰⁵ Маљићи, *Прескупо чекање*, исто, стр. 6.

³⁰⁶ Piri Krasniqi, *S'ka platformë për status*, në: Kosova sot, Prishtinë, nr. 2049/2005, fq. 5.

И поред тадашње болести (рака плућа који је условио и убрзану смрт 21. јануара 2006. године) – Ибрахим Ругова је у својству председника Косова, одредио 13. септембра 2005. године делегацију Албанаца који ће учествовати у преговорима у којима је требао да се одреди будући статус Косова. На челу албанске делегације био је Ругова, а у делегацији су били и председник скупштине Косова – Неџат Даци, премијер Владе Косова – Бајрам Косуми, председник опозиционе Демократске партије Косова – Хашим Тачи и председник опозиционе партије ОРА – Ветон Сувој. За координатора радних група за припрему преговора, председник Ругова именовано је издавача приштинског дневног листа *Zëri* – Бљерима Шаљу.³⁰⁷ Један од задатака координатора радних група за припрему преговора био је организовање и убрзање посла, те ангажовање стручњака из политичких партија, цивилног друштва и пријатеља из иностранства. Овај политички потез тадашњег председника Косова подржали су многи међународни званичници, али и представници косовских институција. И специјални изасланик Генералног секретара УН за процену стандарда на Косову Каи Еиде оценио је и прокоментарисао овај политички потез косовских Албанаца као добар. У косовској делегацији није било Срба, а од осталих етничких заједница био је само представник Бошњака.

Према политичком ставу ондашњег председника Скупштине Косова Неџата Дација који је саопштио у разговору са шефом америчке канцеларије у Приштини Филипом Голдбергом³⁰⁸ једино о чему су се могли водити преговори са званичницима међународне заједнице и званичницима из Београда био је положај мањина, слобода кретања, пензијски фонд и банкарски систем.

На крају овог дела анализе и студије, можемо констатовати да косовски Албанци осим циља формулисаног у политичким програмима и ставовима лидера које подржава већи део грађана (Албанаца и део мањинских етничких заједница у Скупштини Косова), нису имали конкретан стратешки модел за постизање независности Косова, не само на преговорима у Бечу већ и касније после

³⁰⁷ Бљерим Шаља је познат и као писац. Види једну од његових значајнијих књига: Blerim Shala, *Vitet e Kosovës* 1998/1999, Gama, Prishtinë, 2001. О Косову 1999. године из албанске перспективе види: Nikë Gjeloši, *Kosova 1999 – as republikë e proklamuar as autonomi e imponuar*, EBP Gjergj Fishta, Tiranë, 2002.

³⁰⁸ Мирослав Филиповић, *Велике и мале игре*, у: Хелсиншка повеља – гласило Хелсиншког одбора за људска права у Србији, Београд, бр. 85-86/2005, стр. 15.

једностраног проглашења независности Косова, о чему ће касније више бити речи.

4. Међународне политичке опције и доминантни модели за будући статус Косова

Већ 2000. године, Независна комисија за Косово³⁰⁹ целовито и систематски покренула је, по експерту за међународну политику Флоријану Биберу, расправу за решавање проблема Косова. По Биберовој аналитичарској идентификацији, селекцији и систематизацији, били су седам планова и политичких предлога за решавање проблема Косова: 1. *Status quo*, 2. условна независност (заступа Независна комисија за Косово – 2000.), 3. старатељство (заступа Фондација Бертелсман/ЦАП Немачка – 2004.), 4. пуна независност (заступа Центар за стратешке и међународне студије, САД – 2003; политичка елита косовских Албанаца од 1990. године), 5. подела, 6. аутономија у оквиру Србије (заступа владајућа српска политичка елита и већи део парламентарне и ванпарламентарне опозиције) и 7. *De facto* државност. Поврх свега, Бибер се није одредио у прилог или против било којег поменутог плана и политичког предлога у смислу међународних политичких опција и доминантних модела за статус Косова.

Прву велику јавну, међународну, политичку и научну дебату покренули су веома утицајни чланови **Међународне кризне групе** марта 2002. године са своја два извештаја. “Пошто је размотрио релативне предности разних опција за Косово, ICG је закључио да је условна независност у неком облику међународног старатељства најреалније решење.”³¹⁰ У међувремену, политички став званичника

³⁰⁹ Florian Bieber, *Планови и њихове критике*, у: Европски форум, Београд, бр. 4/2004, стр. 4. Иначе, Флоријан Бибер је један од најбољих иностраних аналитичара и познавалац Западног Балкана. Види његову научну студију: Florian Bieber, *Институционализирање етничности – Постигнућа и неуспеси након ратова у Босни и Херцеговини на Косову и у Македонији*, Форум Босне, Сарајево, бр. 25/2004, посебно стр. 95-103. О бившој Југославији, демократизацији и новим државама, види: Драган Ђукановић, *Институционални модели и демократизација постјугословенских држава*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2007.

³¹⁰ *Путокази за будућност Косова (II): Унутрашњи показатељи*, ICG Balkans Report, Приштина/Брисел, бр. 125/2002, стр. 24-25.

Међународне кризне групе је јануара 2005. године је постао пристрасан, у корист косовских Албанаца и једностраног ангажовања за “независност Косова у оквиру његових шњих граница – без обзира што је то донекле условљена независност...”.³¹¹ У овом контексту, када се ради о Међународној кризној групи, веома је био индикативан по питању Срба и њиховог односа према Албанцима, политички став директора за Србију Џејмса Лајона. “Срби им нису дали ни један предлог. Прво треба предложити неки озбиљан план и тек тада да их питамо да ли су за то. Уколико тај план буде разуман, он ће наићи на разумевање међународне заједнице и онда ће то одмах имати међународну подршку.”³¹²

Убрзо после објављивања два поменута извештаја која је марта 2002. године обзнанила Међународна кризна група, у јулу исте године огласио се и *Институт за мир Сједињених Држава*, у коме је био директор Балканске иницијативе Данијел Сервер. У специјалном извештају, Сервер је у име Америчког института за мир, навео је и конкретно предложио опције за финални статус Косова уз могуће импликације. Према овом Институту који има велики утицај на Председника САД и Конгрес, поменуто је осам опција за решење финалног статуса Косова.

- Опција 1: Косово протекторат на неодређено време,³¹³
- Опција 2: Кантонизација/децентрализација,³¹⁴
- Опција 3: Лабава федерација,³¹⁵
- Опција 4: Комонвелт,³¹⁶

³¹¹ *Косово: ка коначном статусу*, Извештај Кризне групе за Европу, Приштина/Београд/Брисел, бр. 161/2005, стр 26.

³¹² Рада Комазец, *На Косову је жртва истина*, у: Јединство, Приштина-Косовска Митровица, бр. 9/2005, стр. 5.

³¹³ Daniel Serwer, *Part II: Final Status Options and Implications*, in: *Kosovo Final Status – Options and Cross-Border Requirements*, United States Institute of Peace, Washington, DC 20036, Specijal Report 91/2002, p. 7.

³¹⁴ Serwer, *Part II: Final Status Options and Implications*, Ibidem, p. 7.

³¹⁵ Serwer, *Part II: Final Status Options and Implications*, Ibidem, p. 8.

³¹⁶ Serwer, *Part II: Final Status Options and Implications*, Ibidem, p. 9.

- Опција 5: Одлука од стране међународног панела до одређеног датума,³¹⁷

- Опција 6: Условна независност,³¹⁸

- Опција 7: Независност у оквиру постојећих граница до одређеног датума³¹⁹ и

- Опција 8: Независност уз поделу.³²⁰

На самом почетку две политичке опције су унапред искључене: а) тренутна независност Косова и б) повратак покрајине под власт Београда. Уопштено узевши, ондашњи званичници Владе Републике Србије били су најближи другој и осмој опцији Института за мир Сједињених Држава. При том, званичници косовских Албанаца су били за седму опцију.

Када имамо у виду трансатланске иницијативе, значајно је и неопходно поменути и нову независну **Међународну комисију за Балкан**. Њу су сачињавали: Robert Bosch Stiftung, King Baudouin Foundation, German Marshall Fund of the United States и Charles Stewart Mott Foundation. У свом експертском извештају из априла 2005. године, а који су подржали свих деветнаест чланова на челу са тадашњим председником Ђулианом Аматом, по одређеним кључним питањима у вези с Косовом, био је близак извештајима Међународне кризне групе (МКГ). За разлику од МКГ, Међународна комисија за Балкан је била конфузна и противречна сама себи. Они су сматрали да званичницима у Београду није требало наметати независност Косова. “Наметање’ независности Косова не само да није пожељно већ није ни вероватно да ће до њега доћи, имајући у виду да му се противе неки чланови Савета безбедности (Русија, Кина).”³²¹ Србији није

³¹⁷ Serwer, *Part II: Final Status Options and Implications*, Ibidem, p. 9.

³¹⁸ Serwer, *Part II: Final Status Options and Implications*, Ibidem, p. 10.

³¹⁹ Serwer, *Part II: Final Status Options and Implications*, Ibidem, p. 11.

³²⁰ Serwer, *Part II: Final Status Options and Implications*, Ibidem, p. 12.

³²¹ *The Balkans in Europe's Future*, International Commission on the Balkans, Secretariat CENTRE FOR LIBERAL STRATEGIES, Sofija, 2005, p. 20.

требало наметати независност, али је најинтересантније то што је био њихов званични предлог. Према њима, “преговори о статусу Косова требало би да се концентришу на понуду стварних подстицаја Београду, тако да Србија може да могућност независног Косова као будућег члана ЕУ-а оцени као прихватљиву.”³²² У чему је заправо била суштина њиховог политичког предлога? То је ипак била Независност Косова која би требала “да се постигне у четири фазе.”³²³ Осврнућемо се укратко на те њихове четири фазе за постизање независности Косова. “**Прва фаза** била би de facto одвајање Косова од Србије.”³²⁴ Они ову фазу умећу и виде садржану у Резолуцији 1244, што је било грубо извртање чињеница и потирање истине. Мада, ову фазу смештају у Резолуцију 1244, суштински и садржајно то је било неодрживо и прави је *contradictio in adiecto*. “**У другој фази (независност без пуног суверенитета)** Косово треба да се 2005/2006. призна као независни ентитет, али такав где међународна заједница задржава своја овлашћења у области људских права и заштите мањина.”³²⁵ Са њихове стране такође је дат предлог како би се направио помак од дотадашње политике – стандарди пре статуса и прелазак на политику – стандарди и статус, што је у политичкој реторици званичника међународне заједнице већ било присутно. Такође, према Амату и његовим сарадницима у другој фази требала је да буде искључена и могућност територијалне политичке поделе Косова. “**Трећа фаза (вођени суверенитет)** требала је да коинцидира са признавањем Косова као кандидата за чланство у Европској унији и са отпочињањем преговора са званичницима у Бриселу. Ту је права сврха ове фазе, јер ЕУ не може да води преговоре сама са собом (тј. са протекторатом који контролише).”³²⁶ Наравно, званичници из Београда нису имали тада никав утицај на интеграцију Косова у ЕУ. “**Четврта фаза (пун и подељени суверенитет)** биће укључивање Косова у ЕУ и његово усвајање подељеног суверенитета коме подлежу све државе чланице ЕУ-а.”³²⁷ На крају дела извештаја који се односио на Косово, сви чланови Међународне комисије за Балкан сматрали су да су те четири фазе интегрални део

³²² *The Balkans in Europe's Future*, Ibidem, p. 20.

³²³ *The Balkans in Europe's Future*, Ibidem, p. 20.

³²⁴ *The Balkans in Europe's Future*, Ibidem, p. 20.

³²⁵ *The Balkans in Europe's Future*, Ibidem, p. 21.

³²⁶ *The Balkans in Europe's Future*, Ibidem, p. 22.

³²⁷ *The Balkans in Europe's Future*, Ibidem, p. 23.

европских интеграционих процеса за Балкан. Заједно са осталим члановима, решавање статуса Косова четворофазно подржавао је и јавно политички промовисао и бивши министар спољних послова СР Југославије Горан Свилановић – једини њихов члан из Србије. Иначе, Горан Свилановић је већ тада прогнозирао да ће Косово бити посебна држава,³²⁸ што се касније и десило са једностраним проглашењем независности.

Осим Института за мир Сједињених држава, најбољи стручни спој и нашири преглед националних и међународних солуција за Косово (има их седамнаест), дали су политиколог Александар Митић и директор шведске Транснационалне фондације за истраживање мира и будућности – ТФФ Јан Оберг.³²⁹

На крају овог дела анализе међународних политичких опција и доминантних модела, најважнији су били закључци и политичке поруке званичника Контакт групе плус за подршку Косову. Приликом посете политичких директора Контакт групе Београду и Приштини, 11-13. априла 2005. године, поменуто је много тога. Било који договор о будућем статусу требао је да осигура да Косово не буде враћено на стање пре марта 1999. године,³³⁰ али су такође подржане и евро-атланске интеграције. Према Контакт групи, приликом решавања будућег статуса Косова требало је јачати регионалну безбедност и стабилност. С тим у вези било је саопштено и то да за њих “неће бити прихватљиво ни једно унилатерално решење, нити решење произашло из употребе силе, и неће се мењати садашња територија Косова (тј. нема поделе Косова, нити уједињења Косова са другом земљом или делом друге земље након решења статуса Косова).”³³¹

Узевши у обзир изјаве Контакт групе, бивши амерички амбасадор у Београду, Вилијам Монтгомери иначе веома добро обавештен и у вези са

³²⁸ Мирјана Јевтовић, *Влада не може да спречи независност Косова*, у: Данас, Београд, бр. 2781/2005, стр. 17.

³²⁹ Aleksandar Mitić, Jan Oberg, *The Kosovo Solution Series – Broad framework, many roads*, The Transnational Foundation Lund, Sweden, 2005, p. 45-46.

³³⁰ *Основне поруке политичких директора Контакт групе током посете Београду и Приштини 11-13. априла 2005*, у: Фахри Мусљиу, Драган Бањац, *Расплитање Косовског чвора: поглед са обе стране*, Хелсиншки одбор за људска права у Србији, Београд, 2005, стр. 304.

³³¹ *Основне поруке политичких директора Контакт групе током посете Београду и Приштини 11-13. априла 2005*, оп. цит., стр. 306.

регионом Југоисточне Европе, дао је свој аналитички коментар. “Имајући у виду изјаве Контакт групе, делује јасно да су стварне могуће солуције веома ограничене. У ствари, има их само четири.

а) Безусловна независност Косова унутар постојећих граница.

б) Условна независност, при чему би међународна заједница задржала извесна овлашћења за себе извесно време, или оставила групе на Косову извесно време, или неке друге варијанте. Идеја би била да се заштите мањине и очува општа безбедност.

в) Независност Косова као једног од три равноправна члана, заједно са Србијом и Црном Гором у конфедерацији три државе.

г) Додати Косово садашњој државној заједници као трећу републику.”³³²

Недуго потом, Монтгомери је изразио и свој став по питању будућег статуса Косова. “Готово је извесно да ће резултат бити независност у оквиру садашњих граница, упркос упозорењима и изјавама практично свих српских личности које тврде супротно. Једина права питања су када ће се то догодити и под каквим условима.”³³³

5. Статусни и технички и политички преговори у Бечу 2006/2007. године

Почетак билатералних и мултилатералних политичких преговора за одређивање будућег статуса Косова најављен је крајем септембра 2005. године, од стране међународних званичника. Већ 7. октобра 2005. године на основу претходно достављеног Извештаја Каиа Ејдеа, ондашњи генерални секретар УН-а Кофи Анан предложио је СБ УН-а да на седници СБ сазваној за 24. октобар прихвате препоруке за почетак утврђивања будућег статуса за Косово. У завршном делу свога извештаја Каи Еиде је истакао између осталог и следеће: “Улазак у процес о будућем статусу не значи улазак у последњу фазу, већ у

³³² Вилијам Монтгомери, *Приближавање краја игре на Косову*, у: Данас, Београд, бр. 2828-2829/2005, стр. V.

³³³ Вилијам Монтгомери, *Готово је извесно да ће Косово бити независно у оквиру садашњих граница*, у: Данас, Београд, бр. 2891-2892/2005, стр. V.

наредну фазу међународног присуства.”³³⁴ На заказаној седници СБ УН-а, 24 октобра, Државну заједницу Србија и Црну Гору представљао је тадашњи премијер Владе Републике Србије Војислав Коштуница који је том приликом истакао да је за њега, а сматрао је и за све присутне “незамисливо да се распарчава једна осведочено демократска земља и да се, противно њеној вољи, мењају њене међународно признате границе.”³³⁵ С друге стране, и ондашњи премијер Косова Бајрам Косуми који је изразио свој став преко политичког писма које је на седници прочитао СПГС за Косово Серен Јесен Петерсен, истакнуо је између осталог и следеће: “Влада Косова поздравља препоруку Амбасадора Аидеа да је дошло време за решавање коначног статуса Косова.”³³⁶

Недуго потом, Генерални секретар УН Анан “је 31. октобра 2005. године обавестио Савет безбедности о својој намери да наименује г-дина Мартија Ахтисарија, бившег председника Финске, за свог Специјалног изасланика (СИ) за процес преговора о будућем статусу Косова и г-дина Алберта Рохана (Аустрија) за заменика Специјалног изасланика (ЗСИ).”³³⁷ У узвратном писму од 10. новембра 2005. године којег су подржали сви амбасадори при Савету безбедности УН, подржано је њихово наименовање.

Тиме су политички преговори формално почели крајем 2005. године, именовањем и избором СПГС УН-а за статус Косова Мартија Ахтисарија и његовог заменика, тј. њиховим посетама званичницима у Београду и Приштини, али и Тирани, Подгорици и Скопљу, а фактички сазивањем првог састанка – учесника у преговорима из Београда и Приштине у Бечу почетком 2006. године.

³³⁴ Извештај специјалног изасланика Генералног секретара УН Каиа Ејдеа, *Обухватни преглед ситуације на Косову*, (Интернет 17. 10. 2005.), http://www.kosovo.com/news/archive/2005/October_17/1.html.

³³⁵ *Говор председника Владе Републике Србије Војислава Коштунице на седници СБ УН*, (Интернет, 01. 11. 2005.), <http://www.srbija.sr.gov.yu/pages/article.php?id=38365>.

³³⁶ *Letra e krueministrit Bajram Kosumi, derguar ambasadorit rumun në OKB, Mihnea Motoc*, (Interneti, 01. 11. 2005.), <http://www.kosovakosovo.com/forum/?id=4355>.

³³⁷ *Историјат о пореклу УНОСЕК-а*, (Интернет, 31. 10. 2008.), <http://www.unosek.org/pressrelease/Origins%20of%20unosek%20-%20Serbian.doc>.

“Преглед директних разговора између делегација Београда и Приштине

- Састанак српског и косовског руководства у Бечу (24. јул)
- Осам састанака на тему децентрализације: (20-21. фебруар, 17. март, 3. април, 5. мај, 19. јул, 7. август, 7. септембар и 15. септембар)
- Три састанка у вези са заштитом културног и верског наслеђа на Косову: (23. мај, 18. јул и 8. септембар)
- Два састанка у вези са правима заједница: (8. август и 8. септембар)
- Један састанак који се односио на економска питања: (31. мај)³³⁸

Током 2006. године одржано је 15 директних радних састанака званичника из Београда и Приштине. Од тога, одржан је 24. јула 2006. године само један радни састанак бившег председника Републике Србије Бориса Тадића и бившег премијера Владе Републике Србије Војислава Коштунице са тадашњим председником Косова Фатмиром Сејдиуом и његовим тимом јединства за преговоре. Коинциденција и заједнички именуатељ свих ових радних састанака јесте да није дошло до икаквог договора током процеса преговора на тему децентрализације, заштиту културног и верског наслеђа, економска питања укључујући ту и права етничких заједница. “Специјални изасланик се 25. јануара 2007. године у Паризу састао са генералним секретаром Уједињених нација Бан Ки-Муном, и обавестио га о најновијем развоју догађаја у процесу решавања статуса и предочио му свој предлог. Наредног дана, Специјални изасланик се у Бечу састао са представницима Контакт групе (КГ), и њих такође упознао са садржајем свог предлога, као део редовних консултација и тесне сарадње између УНОСЕК-а и КГ.

Специјални изасланик је 2. фебруара отпутовао у Београд и Приштину да обема странама представи свој нацрт свеобухватног предлога за решење статуса Косова. У Београду је предлог уручен председнику Србије Борису Тадићу. У Приштини је Специјални изасланик свој предлог представио председнику Фатмиру Сејдиуу и Тиму јединства.³³⁹ Већ истог дана званичници у Београду су

³³⁸ *Процес решавања статуса*, (Интернет, 31. 10. 2008.), <http://www.unosek.org/docref/The%20Status%20Process-0108-serbian.doc>.

³³⁹ *Процес решавања статуса*, исто.

одбацили Ахтисаријев план, а званичници косовских Албанаца су изразили извесне резерве према њему.

“Специјални изасланик је затим позвао обе стране у Беч на серију састанака о нацрту предлога. У току прве рунде разговора, одржане од 21. фебруара до 2. марта, делегације су размотриле целокупан документ. УНОСЕК је затим ревидирао свој првобитни нацрт, и Специјални изасланик је позвао највише представнике обеју страна да присуствују састанку на високом нивоу у Бечу 10. марта. Делегацију Београда предводили су председник Борис Тадић и премијер Војислав Коштуница, а на челу приштинског Тима јединства био је председник Фатмир Сејдиу. Састанку су присуствовали и представници Контакт Групе, ЕУ и НАТО-а.

На крају састанка на високом нивоу, Специјални изасланик је приметио да ни код једне стране не постоји воља да одступи од својих претходно изнетих ставова. Без имало сумње у то да ставови обеју страна у вези са статусом Косова не садрже заједничку основу за постизање договора и да никакви додатни преговори не би променили ту чињеницу, Специјални изасланик је закључио да је могућност преговора исцрпљена. Он је најавио да има намеру да доврши свој предлог како би га поднео Савету безбедности УН у току месеца марта.”³⁴⁰ После обављања техничких припрема Специјални изасланик УН-а је направио коначну верзију предлога за будући статус Косова.

“Заменик специјалног изасланика, Албер Роан, је 14. марта отпутовао у Њујорк да Генералном секретару уручи коначан Свеобухватни предлог за решење статуса Косова, као и Извештај Специјалног изасланика Генералног секретара о будућем статусу Косова. Оба документа су преведена на све званичне језике УН, а званичан документ УН-а који садржи оба извештаја и Свеобухватни предлог је 26. марта званично достављен чланицама Савета безбедности УН.

Специјални изасланик је трећег априла известио Савет безбедности УН о процесу решавања статуса и објаснио свој предлог. Чланице Савета безбедности УН су затим започеле разматрање предлога.”³⁴¹

³⁴⁰ *Процес решавања статуса*, исто.

³⁴¹ *Процес решавања статуса*, исто. У Извештају Мартија Ахтисарија дата је и препорука за статус Косова. “Препорука: Статус Косова треба бити независност, под надзором међународне заједнице.” *Report of the Special Envoy of the Secretary-General on Kosovo's Future Status*, United

Уследило је пет текстова предлога резолуције у УН који су се тицали потенцијалног прихватања Ахтисаријевог плана, али, с друге стране нису добили политичку и дипломатску подршку у Савету безбедности, па самим тиме нису ни стављани на јавно гласање. Представници држава који су предложили последњу верзију резолуције 17. јула 2007. године 20. јула су изашли са иницијативом да се обнове допунски политички преговори са званичницима у Београду, али, и у оквиру Контакт групе за Косово. Ту иницијативу прихватио је и ГС УН Бан Ки Мун. “Генерални секретар Бан Ки-Мун је 1. августа издао ‘саопштење о новом периоду ангажовања на Косову’. У том саопштењу Генерални секретар наводи да га је Контакт група известила о свом договору о модалитетима даљих преговора између Приштине и Београда, и да ће ова настојања предводити Тројка коју сачињавају представници Европске уније, Руске федерације и Сједињених Америчких Држава. Генерални секретар је поздравио иницијативу Контакт групе и изразио наду да ће нови период ангажовања довести до споразума о будућем статусу Косова, што остаје приоритет за Уједињене нације.”³⁴² Преговори су били орочени на 120 дана од момента званичног отпочињања, а ГС УН-а је истом приликом најавио да ће најкасније до 10. децембра 2007. године поднети званичан извештај у поводу допунских политичких преговора актера.

А) Амерички званичници и будући статус Косова

Приступ и однос председника САД-а Џорџа Буша и републиканске администрације у Вашингтону дуго није јавно истицан, мада се од стране њихових дипломата поручивало и приликом више посета наших званичника са државним делегацијама од 2005. године, дискретно указивало на њихову опредељеност да се подржи тзв. независност државе Косово. За узврат, нама се као награда, у већини састанака нудила убрзана интеграција у ЕУ. При томе, наше убрзано и пуноправно чланства у ЕУ, било је условљено (по потреби некада више или мање) потпуном сарадњом са Међународним трибуналом у Хагу.

Nations/Security Council, New York, S/2007/168, p. 1. Види и: *Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement*, United Nations/Security Council, New York, S/2007/168/Add.1.

³⁴² *Процес решавања статуса*, оп. цит.

Припреме за преговоре су почеле директном подршком званичника Бушове администрације³⁴³ у Вашингтону – Ахтисаријевом плану. Започете припреме за преговоре Срба и Албанаца реактуелизоване су у Хајлигендаму на самиту Г 8 индустријски најразвијенијих држава света, којом приликом је на иницијативу бившег председника Француске Николе Саркозија дат предлог да се после неуспеха у дотадашњих пет нацртних верзија резолуција³⁴⁴ о Косову у СБ УН, да званичници Контакт групе да одлуче и омогуће учесницима у преговорима још 120 дана како би евентуално постигли компромис и договор о будућем статусу Косова. Међутим, ретроактивном анализом могли бисмо посве неупитно констатовати, да је одлука званичника Контакт групе о 120 дана допунских преговора била *de facto* компромитована, а будући статус прејудициран са јавно изреченим државничким ставом председника САД Буша, приликом посете региону Југоисточне Европе, најпре у Тирани 10. јуна 2007. године, а поновљеној убрзо и у Софији. Тада, у Тирани председник САД Буш је рекао следеће: “Ја снажно подржавам Ахтисаријев план. Дошло је време. Питали су ме када ће ово

³⁴³ За објективно разумевање политичког става и односа бившег председника Буша и ондашње државне секретарке Кондолизе Рајс према будућем статусу Косова, најзначајнији је говор који је одржао амерички државни подсекретар пред Комитетом Претставничког дома за спољне односе Николас Бернс – иначе, човек из Клинтонове демократске администрације. “Наша визија Косова је визија демократске, мирољубиве, мултиетничке државе која ће се налазити на неповратном путу ка чланству у НАТО и ЕУ.” Николас Бернс, *Америчка визија надокхват руке*, у: НИН, Београд, бр. 2938/2007, стр. 18.

³⁴⁴ У текстовима свих верзија нацрта резолуција које су даване на увид амбасадорима сталних и несталних чланица СБ УН, налазио се Ахтисаријев план са елементима помињања или експлицитног не помињања два кључна термина у овим текстовима – аутономије (став српске државне делегације) или надзиране независности (опредељење косовског тима јединство за преговоре). О томе види: Марти Ахтисари, *Свеобухватни предлог за решење статуса Косова – 2 фебруар 2007.* (Интернет, 06. 04. 2011.), http://www.emins.org/dokumenti/2007/070202_ahtisari.pdf. По питању територијалног уједињења Албанаца у једну националну државу, у члану 1 тачка 1.8, Плана Мартија Ахтисарија то је недозвољиво. “Косово не сме да испоставља територијалне захтеве против, и не сме да тражи уједињење ни са којом државом или делом неке државе.” Ахтисари, *Свеобухватни предлог за решење статуса Косова – 2 фебруар 2007.* исто. Тај Ахтисаријев принцип ушао је невољно од стране званичника косовских Албанаца, после једностраног проглашења независности Косова и у њихов Устав. Пре тога, амандмане на Ахтисаријев план направила је српска државна делегација и заступала их је доследно у Бечким преговорима. Види: *Амандмани на Свеобухватни предлог за решење статуса Косова*, (Интернет, 06. 04. 2011.), www.predsednik.rs/mwc/pic/doc/amandmani_cir.pdf. Најзад, види и Извештај Специјалног известиоца ГС УН за статус Косова – Мартија Ахтисарија поднет ГС УН – Бан Ки Муну од 26. марта 2007. године, а у коме је наведена његова препорука за будући статус Косова – “независност уз супервизију међународне заједнице”. *Report of the Special Envoy of the Secretary-General on Kosovo's future status*, United Nations Security Council, New York, S/2007/168, p. 2.

да се заврши, када ће процес за Косово да буде окончан. Мој одговор је гласио да је куцнуо тај час. Јасно сам ставио до знања да као прво, треба да напредујемо и друго, да је крајњи резултат независност.”³⁴⁵ Са оваквим ставом и спољнополитичком поруком председника Буша албанском народу, албански званичници у Тирани су били видно задовољни, а индипендистички настројени политички лидери косовских Албанца су је једва дочекали, и то са нескривеним усхићењем и задовољством. Истом приликом председник Буш је дао и следеће, у његовом стилу и маниру, прагматично објашњење: “Питање је да ли ће или неће бити бесконачног дијалога на тему поводом које смо већ донели одлуку. Верујемо да Косово треба да буде независно. Разговори на самиту Групе 8 вођени су са циљем да видимо да ли постоји начин да то постане прихватљиво за Русију. Идеално би било да Руси кажу – ‘ОК, разумемо и прихватамо ваше закључке’. Очигледно је пак, да се то неће десити. Зато и кажем да се процес покрене са ове тачке, јер се бојим да очекивања на Косову не буду изневерена.”³⁴⁶ Другим речима, једнострано заузет став председника Буша и недвосмислена подршка званичника из State departmenta (наслеђена још из Клинтонове администрације *in continuo*) је био и остао од тада без имало дипломатске флексибилности, итерперсоналне толеранције и до тада, традиционалне међународне отворености за алтернативне предлоге и другачије политичке приступе. На овакав амерички, једностранни међународни изазов председник Буш је добио хладан Руски одговор у сред лета на приватном породичном имању у Кенебанкпорту од председника Руске федерације Владимира Путина и неколико година пре, још у време ДОС-а од свих званичнока у Београду. Али, о том потом!

Б) Контакт група за Косово и међународна 3-ка за преговоре

Персоналну искључивост и компликације после званичног саопштавања спољнополитичког става политичара у Вашингтону, најпре, директно су осетили

³⁴⁵ *President Bush Participates in Joint Press Availability With Prime Minister Berisha of Albania Courtyard Council of Ministers Tirana, Albania, June 10, 2007. (Internet, 06. 04. 2011.), http://tirana.usembassy.gov/07pr_0610.html.*

³⁴⁶ *President Bush Participates in Joint Press Availability With Prime Minister Berisha of Albania Courtyard Council of Ministers Tirana, Albania, June 10, 2007, ibidem.*

учесници у преговорима из српске државне делегације, а индиректно их претрпела и међународна 3-ка. С обзиром на унутрашњу персоналну структуру и *ex officio* координативну функцију немачког врсног дипломате Вофганга Ишингера (који је професионално представљао и координирао дипломатским радом 3-ке у вези будућег статуса Косова) испред ЕУ, поред америчког изасланика за статус Френка Виснера и конструктивног, али, и принципјелног руског дипломате Александра Боцан-Харченка, у суштини имали су немогућу мисију. Ипак, немогућу мисију и поред професионалног, одговорног и моралног мандата који им је од стране Контакт групе за Косово поверен у обављању деликатног међународног задатка – приближавање ставова страна у процесу преговора и могући проналазак решења кроз српско-албански компромис и њихов договор.

У суштини, целокупан статусни политички процес којим је координирао испред ЕУ у међународној тројци за преговоре – Волфганг Ишингер, почивао је на на три стратешка документа и то:

- 1) Операционализација реформе безбедносног сектора на западном Балкану,³⁴⁷
- 2) Студија Владимира Глигорова испред Института за међународна и економска истраживања у Бечу, презентована под насловом – Преговори и сувереност³⁴⁸ и

³⁴⁷ Овај студиозан, експертски документ направили су Матијас Јоп и Сами Сандави испред Института за европску политику у Берлину а по захтеву надлежних званичника из Бундесвера. То је била важна анализа неприлика на западном Балкану с посебним освртом на проблем Косова. О томе види: *Operationalisierung von Security sector Reform (SSR) auf dem Westlichen Balkan – intelligente/creative Ansätze für langfristige positive Gestaltung dieser Region*, Institut für Europäische Politike e.V, Berlin, 2007, S. 1-124. С тим у вези, најбољи аналитички коментар дао је својевремени дописник Њујорк Тајмса из Београда Дејвид Бајднер који је уједно и сагласан са заључком до којег су дошли и сами аутори: “Краткорочно прогнозе за Косово су непоправљиво суморне: економија у јадном стању; све више младих људи ‘који су за једино занимање изабрали криминал’; неподношљиво висок природни прираштај; друштво огрезло у корупцију и држава коју контролишу припадници организованог криминала.” Дејвид Бајднер, *Косово аупф дојч*, у: Политика, Београд, бр. 33682/2007, стр. 1.

³⁴⁸ Владимир Глигоров, *Преговори и сувереност*, (Интернет, 06. 04. 2011.), <http://www.pescanik.net/content/view/328/77/>. Анализирајући стартне позиције актера у косовском статусном процесу преговора, Глигоров је дао веома детаљан компаративни преглед. У сегменту пројекта који се тематски односи на алтернативна решења за Косово, Глигоров помиње три политичка инструмента, од којих ће Ишингер искристити други и трећи инструмент приликом изношења свога последњег предлога – неутралност за Косово. У овом контексту највећу грешку

3) 14 тачака за дискусију³⁴⁹ Контакт групе за Косово.

Целокупан статусни политички процес преговора од 120 дана којег је водио координативно Волфганг Ишингер, завршен је 7. децембра 2007. године подношењем Извештаја 3-ке преко Контакт групе електронским путем ГС УН Бан Ки Муну, тј. и фактички када је управо Ишингер 10. децембра послао службено – процедурално, њихов Извештај уз редовно пропратно писмо свим амбасадорима

коју је направио Ишингер јесте његов контрадикторан предлог неутралног статуса Косова, па чак и саме изјаве која је том приликом дао за медије. “Споразум о неутралном статусу ће бити понуда двома странама за стање односа независно од тога каква би данас или сутра могла да буде одлука о статусу Косова, јер је Косово под управом УН, док га Србија сматра делом своје територије. Међу њима не постоји ни покушај за било какву сарадњу.” Ишингер: *Предлог “тројке” неутрални статус*, у: Данас, Београд, 15. новембар 2007, стр. 2. Ипак, Ишингер је требао да предложи неутрални приступ будућем статусу Косова, а не споразум о неутралном статусу па да касније помиње конфузно одлуку о статусу Косова. Таквим исхитреним и контрадикторним предлогом модела неутралности, Ишингер није оставио могућност за актере у процесу преговора да преко својевремене добре праксе са техничким комисијама (без прејудуцирања коначног решења) које је УНМИК увео и професионално примењивао без већег успеха јер су их званичници косовских албанаца опструисали, а касније и бојкотовали, дође и до компромисног, прихватљивог решења. Најзад, поменимо и то да је Ишингер пре предлога неутралног статуса за Косово, предложио и моделе: 1 Конфедерације Србије и Косова, 2. Територијалне поделе и 3. Функционално уређење односа попут Берлинског уговора између две Немачке из 1972. године, за који се везује и став о неутралности.

³⁴⁹ Као што је познато, једина заједничка одлука која је консензусом донешена на нивоу Контакт групе за Косово, а на чијој имплементацији је радила међународна 3-ка за преговоре односи се на 14 тачака за дискусију. Суштинска новост коју је донео овај документ Контакт групе и 3-ке, јесу прве три тачке. “1. Београд и Приштина ће се фокусирати на развој специјалних међусобних односа који су засновани на њиховим историјским, културним и људским размерама. 2. Београд и Приштина ће будуће проблеме решавати у мирољубивом маниру и неће се укључивати у акције или склоности које би се окарактерисале као претња другој страни. 3. Косово ће у потпуности бити укључено у регионалне структуре, посебно оне које се односе на регионалну сарадњу.” “Тројка”: *14 тачака за дискусију*, (Интернет, 11. 03. 2011.), <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=518070>. Реакција представника из српске државне делегације била је, иако потпуно сувисла, неприхватљива за албански тим јединства за преговоре из Приштине (и поред низа примедби, ипак су их прихватили), али што је такође важно поменути, 3-ка је ипак имала јединствен политички став око сопственог документа. У српском документу са амандманима на 14. тачака за дискусију 3-ке назначено је следеће: “Предмет ових разговора је одређивање будућег статуса Косова и Метохије на основу принципа који су дефинисани Резолуцијом 1244 СБ УН-а. Најважнији од ових принципа садржани су у одредбама у којима СБ сагласно Повељи УН-а ‘поново потврђује приврженост свих држава чланица суверенитету и територијалном интегритету СР Југославије (данас Републике Србије) и других држава региона, како је наведено у Хелсиншком завршном акту и анексу 2’ и ‘поновно потврђује захтев из претходних резолуција за широком аутономијом и суштинском самоуправом за Косово’. Свака измена предмета преговора претходно захтева промену важеће и обавезујуће Резолуције 1244 СБ УН-а.” *Београдских 14 тачака за преговоре*, (Интернет, 05. 03. 2011.), <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=518070>.

при СБ УН. У Извештају којег је међународна дипломатска 3-ка проследила Бан Ки Муну у сегменту закључака, конкретно у тачки 11. стоји записано између осталог и ово: “Обе стране су биле изузетно активне током читавог тока преговора. Међутим, после 120 дана интензивних преговора оне нису успеле да дођу до договора о статусу Косова. Ниједна страна није била спремна на попуштање у вези са фундаменталним питањем суверенитета.”³⁵⁰ Дакле, у том документу дипломата из међународне 3-ке само се констатује да је мултилатерални процес преговора у фокусу и капацитету двеју делегација са њима заједно, завршен с неуспехом и без навођења, или, препоручивања било каквог алтернативног политичког и уставноправног модела за будући статус за Косово.

В) Српска државна платформа и спојиви модели

Српска државна политика према Косову је деценијама уназад од 29. маја 1968. године па наовамо, везана за идеје и визије академика Добрице Ћосића у разним варијететима, заснована на опцији или територијалне политичке поделе³⁵¹ или ентитета,³⁵² осим једног модела Think tank Група за Косово.³⁵³ Независно од

³⁵⁰ Извештај “тројке” ЕУ, САД и Русије о Косову, (Интернет, 11. 03. 2011.), http://www.b92.net/info/komentari.php?nav_id=275629.

³⁵¹ У вези стим, Добрица Ћосић децидирано пише: “Територијална подела Косова и Метохије и разграничење Срба и Албанаца без тежње за етнички чистим територијама, а са реципроцитетом у садржајима и облицима гарантованих националних и грађанских права за мањине. Средњовековни српски манастири Пећка патријаршија, Дечани, Грачаница и Девич са повраћајем земљишта и шума национализованих 1945. године, треба да имају самоуправни положај и права по атоском моделу за православне манастире у грчкој држави.” Ћосић, *Косово*, оп. цит., 254.

³⁵² Најрепрезентативнији заступник ове идеје је архитекта Бранислав Крстић који је ову опцију два ентитета промислио и разрадио пре свега у своје две књиге: Бранислав Крстић, *Косово између историјског и етничког права*, Кућа “Вид”, Београд, 1994. Бранислав Крстић, *Косово пред судом историје*, Самиздат, Београд, 2000. Иначе, Крстић је сматрао да је било најбоље да је ондашња Влада Републике Србије уз подршку Народне скупштине Републике Србије остала на моделу из маја 2001. године, мислећи на “стратегију два ентитета...”. Бранислав Крстић, *Ампутирано Косово – одбрана Милошевића која траје*, Дан Граф, Београд, 2007, стр. 393. Дакле, у време владавине ДОС-а, овај модел два ентитета је преузео у модификованој верзији и од децембра 2002. године и тадашњи премијер Владе Републике Србије – Зоран Ђинђић. Види: *Зоран Ђинђић о Косову*, Удружење грађана “Цер”, Београд, 2003, стр. 12-17. Најзад, треба напоменути и историјски факат да је Небојша Човић своје бављење Косовом и Метохијом завршио поред стратегије два ентитета, инсистирањем за интерно разграничење Срба и Албанаца без мењања међународно утврђених граница државе. “Уколико би се интерно разграничење Срба и Албанаца решило променом граница и стњем независног мањег или већег Косова, отворио би се нови циклус насиља који би

овога последњег, представници власти у Србији усвајали су више државних платформи за Косово и Метохију понудивши најпре аутономију унутар аутономије³⁵⁴ потом је понуђена политичка и уставноправна формула – више од аутономије а мање од независности, суштинску аутономију и најзад – надзирану аутономију (фактички вид реалне уније), коју је први изнео премијер Владе Републике Србије Војислав Коштуница уочи посете 15-члане делегације СБ УН Београду 26. априла 2007. године. Пре њихове посете, усвојена је и државна платформа³⁵⁵ са којом је српска државна делегација директно ушла у политички процес преговора за будући статус Косова и Метохије.

Током 120 дана политичких преговора, српски тим за преговоре је изашао са два алтернативна, али, у суштини спојива предлога, којим је појашњавао већ постојећу државну платформу. Та два алтернативна и спојива модела била су: а) Хонг Конг и б) Оландска Острва.³⁵⁶ Ипак, суштинска државна политика коју су водили званичници у Београду према Косову и Метохији с обзиром на ситуацију на терену јесте изградња – паралелне власти, како је јавно признао ресорни министар за Косово и Метохију у Влади Републике Србије Слободан Самарџић, после косовских парламентарних и локалних избора, а државни секретар у његовом министарству се ангажовао и за интеграцију српских општина у правни систем Србије.

Дакле, српска владајућа елита у Београду се још пре задњег састанка у Бечу који је одржан уз дипломатско посредовање међународне 3-ке од 26-ог до 28. новембра 2007. године *a priori* определила за политички и уставноправни

нас још више удаљио од Европе, а нашу земљу изложио новим територијалним дезинтеграцијама.” Небојша Човић, *На тешком путу*, оп. цит., 314.

³⁵³ Види пројекат независне стручне Групе за Косово: Ненад Васић, Ненад Илић, Милена Васић, Александар Миловановић, Верољуб Петронић, *Слободна земља Косово/Free Land of Kosovo*, Група за Косово, Београд, 2005. Та група аутора је једина до тада понудила пројекат по моделу европских интеграција за Косово уз атлански компромис.

³⁵⁴ *План за политичко решење садашње ситуације на Косову и Метохији*, (Интернет, 06. 04. 2011.), <http://www.srbija.sr.gov.yu/kosovo-metohija/index.php?id=19840>.

³⁵⁵ О томе види: *Део платформе Републике Србије и државне заједнице Србије и Црне Горе за разговоре о будућем статусу Косова и Метохије – питање децентрализације*, (Интернет, 06. 04. 2011.), <http://www.srbija.sr.gov.yu/kosovo-metohija/index.php?id=43059>. Целокупну Платформу за преговоре, ондашњи представници српске власти усвојили су 5. јануара 2006. године.

³⁵⁶ Види: *Упоредни приказ случајева Хонг Конга, Оландских острва и предлога Србије за решење статуса КиМ*, (Интернет, 06. 04. 2011.), www.srbija.gov.rs/extfile/sr/.../draft_uporedni_prikaz_2007_201107_cyr.doc.

модел асиметричног кондоминијума³⁵⁷ у јавности познатог као модел дистрикта Брчко у суседној држави Босни и Херцеговини.

Дијаметрално супротно томе, општи топос је чињеница да је тадашња коалициона Влада Републике Србије на челу са премијером Војиславом

³⁵⁷ Први пут идеју о некој врсти кондоминијума у јавности је изнео политичар Демократске странке Србије – Душан Пророковић, два месеца раније тј. пре него што је постао државни секретар ресорног министарства за КиМ у Влади. Учествујући на округлом столу чија је тема била – Како решити проблем Косова и Метохије, а којег је организовао Светозар Стојановић у својству председника Форума за националну стратегију у Крагујевцу 16. марта 2007. године, Пророковић је рекао следеће: “Када говоримо о томе што би могло бити предложено од Београда Приштини, мислим да добро треба проучити правни и политички оквир у којем функционише дистрикт Брчко, тј. какво је питање суверенитета, како је решено питање некаквих Срба, Муслимана или Хрвата у том дистрикту, а да је тај дистрикт опет део Босне и Херцеговине у једном смислу, а за оне Србе који у њему живе он је део Републике Српске у политичком смислу. Нешто слично мислим да може бити решење и за Косово и Метохију – Албанци би могли да организују некакав и политички и систем свог живота на Косову независно од Београда, а ми бисмо опет могли да кажемо да је Косово саставни део Србије.” Душан Пророковић, *Како решити проблем Косова и Метохије*, у: *Анализе*, Нова српска политичка мисао, Београд, бр. 2-3/2007, стр. 9-10. Конкретну разраду овог политичког и уставноправног модела конкретно је разрадио политиколог Слободан Антонић. Он је у својој опсежној анализи, трагао за државом са којом би власти у Београду могле да успоставе кондоминијум. Разматрајући прву опцију – државу Албанију, дошао је до закључка да то није могуће успоставити кондоминијумски билатерални аранжман са званичницима у Тирани. Зато је размотрио и предложио другу опцију – Европску унију. “ЕУ није права држава – зато се ово решење и назива асиметричним кондоминијумом. Али ЕУ је субјект међународног права и потпуно је укључена у решавање косовског питања. Она би у формалном смислу могла да преузме део суверенитета над Косовом. Све садашње надлежности УНМИК-а прешле би на њу. Специјални представник генералног секретара УН постао би високи представник ЕУ, са истоветним овлашћењима (ионако је ЕУ досада давала све шефове УНМИК-а). Разлика би била само у томе што би се тражила сагласност и Београда за личност која се бира за ту функцију. НАТО трупе остале би да одржавају мир, а Косовски заштитни корпус задржао би се на садашњем нивоу. Такође, присуство српске државе на Косову, какво постоји, могло би да се легализује, односно формализује. Децентрализација Косова, која не би нужно подразумевала стање одвојених ентитета, формално би заштитила постојеће српске општине. Косово би се, у функционалном смислу, уредило као консочијативна демократија, са снажним заштитним правима етничких заједница. Посебним споразумом било би решено питање имовине и дугова. Напомињем да би сва ова питања била предмет посебних преговора Србије и ЕУ.” Слободан Антонић, *Косово као асиметрични кондоминијум*, (Интернет, 05. 04. 2011.), http://starisajt.nspm.rs/debate_2007/2007_ant_2.htm. Антонић је у објашњењу модела асиметричног кондоминијума навео и ово: “Какав би био однос косовских установа и ЕУ, зависио би од саме Уније. Косово би као европски полудоминион, односно европска провинција, можда могло да шаље своје представнике у Европски парламент. У том случају могла би се применити формула Брчког. Срби, односно становници Косова који изаберу српско држављанство, гласали би на општим изборима за скупштину у Београду. Албанци, односно становници Косова који изаберу држављанство европског доминиона, гласали би на изборима за парламент у Стразбуру. То не значи да косовски Срби не би били заступљени у Европском парламенту. Они би, у складу са начелима консензуалне демократије, имали своју квоту на листи са Косова. Али та квота би у постотак била истоветна са оном коју имају Срби на листи за Стрзбур – баш у складу са начелима консензуалне демократије.” Антонић, *Косово као асиметрични кондоминијум*, исто.

Коштуницом и ресорни министри из партијских редова ДС, Г-17+ и ДСС-НС, а, и уз кохабитацију и подршку у то време председника Републике Србије Бориса Тадића, водили су јасну и одлучну интеграциону и потпуно конструктивну спољну политику, исказујући то практично и у мултилатералним преговорима о будућем статусу Косова и Метохије. На основу одлука Народне скупштине Републике Србије, Влада преко тадашњег министра спољних послова Србије Вука Јеремића и администрације Министарства спољних послова давала је јасне инструкције нашим амбасадорима, дипломатама и лобистима у циљу постизања даљих напредака ка пуноправном чланству у ЕУ. Међутим, поред њихове недвосмислене државне политике европских интеграција није био постигнут у то време између њих – премијера Владе и председника ДСС-а Коштунице и председника Србије, и, председника ДС – Тадића, атлантски (око даљих НАТО интеграција) консензус.³⁵⁸ Ондашњи премијер ВРС и председник ДСС-а Коштуница је недвосмислено и био за војну неутралност Србије. С тим у вези, Главни одбор ДСС-а на седници одржаној 28. октобра 2007. године усвојио је – Декларацију о војној неутралности где је у члану 7. записано следеће: “Нико не може, нити има право да донесе одлуку о приступању Србије било ком војном савезу без сагласности грађана, који о томе одлуку могу донети искључиво на

³⁵⁸ У српској владајућој политичкој и интелектуалној елити постоји условни – крхки консензус јавних актера о евроатланским интеграцијама. То је опште место, уз све програмске, идеолошке и лидерске разлике између два блока парламентарних странака: 1. демократског проевропског и патриотског блока кога чине ДС, Г17+, условно по питању будућег статуса Косова и Метохије – ДСС и опет условно контра свима њима по питању будућег статуса Косова и Метохије посланичка група ЛДП-СДУ-ЛСВ-ДХСС, који као парламентарне странке истичу да то не желе да се деси (независно Косово), али ће се то ипак мимо нас десити и 2. демократски патриотски блок условно са политичарима СРС (који су се јавно декларисали за идеје и иницијатива покрета несврстаности не искључујући *a priori* ни неутралност) и СПС. О једном виђењу односа релевантних политичких страна у Србији у контексту европских вредности из програмске позиције и праксе, читај: Јован Комшић, *Политичке странке у Србији и европске вредности – програми и пракса*, у: *Политичке странке у Србији и Европска унија*, Friedrich Ebert Stiftung/Факултет политичких наука, Београд, 2007, стр. 9-49. У овој елаборацији *pro et contra* и започетом реинтерпретативном контексту, поготову већински и позитвни став о евроатланским интеграцијама дели и мноштво НВО из трећег сектора цивилног друштва Србије. Насупрот свима њима, став око евроатланских интеграција имао је и ондашњи потпредседник СРС Александар Вучић. “Новинари, аналитичари, критичари и остали, који хлеб зарађују хвалећи Европску унију, НАТО и свакојаке атланске интеграције, кренули су у хистеричну кампању против свих којима је, срам их било, Косово важније од Атлантика, а Србија...”. Александар Вучић, *Лицемерије српских Европејаца*, у: *Политика*, Београд, бр. 33780/2007, стр. 10

референдуму.”³⁵⁹ Саобразно томе, експлицитно – уз помињање расписивања референдума, био је доведен у питање стране Коштунице, атлантски спољнополитички курс и орјентација државе, осим активне партиципације у програму Партнерство за мир.

С друге стране, наше активно партиципирање у европским интеграционим процесима било је одређено не само јавним политикама ЕУ и интеграционим стратегијама наше Владе, већ је то опредељење требало да буде детерминисано и демократском вољом грађана који би проверљиво, на референдуму,³⁶⁰ како то предвиђа и Устав Републике Србије,³⁶¹ одлучили да ли треба да будемо интегрални и пуноправни део ЕУ, или, као алтернатива, треба да се декларишемо у међународним односима и спољној политици као неутрална држава у окружењу држава чаница ЕУ и НАТО у региону Југоисточне Европе. Нема никакве дилеме

³⁵⁹ *Декларација о војној неутралности Србије*, Демократска странка Србије, Београд, 28. октобар 2007, стр. 2. Од стране политичке управе ДСС-а анти НАТО јавна кампања отворено је покренута од саветника премијера Коштунице, Александра Симића и то оптужбама о будућем Косову, виђеном из перспективе Ахтисаријевог плана (Анекс XI), као првој НАТО држави и Бондстилу као његовом главном граду. Проблем са америчком војном базом Бондстил је у томе што “је НАТО без одобрења Савета безбедности УН бомбардовао Србију, затим да је довео своје трупе у јужну српску покрајину и, коначно, да чак и по цену драстичног кршења међународног права инсистира на независности Косова.” Александар Симић, *Бондстил, главни град*, у: НИИ, Београд, бр. 2954/2007, стр. 13. Државни секретар у ресорном министарству за Косово и Метохију Пророковић наговестио је по први пут могућноаст неутралности Србије уз дистанцирање од НАТО али и изричитог наставка европских интеграција. “У овом тренутку, довољна мера сарадње је учешће у пројектима које нуди програм Партнерство за мир, као и присуство у парламентарној скупштини НАТО... које у тој области сарадње имају земље попут Финске, Шведске, Аустрије и Ирске.” Душан Пророковић: *Неутрална Србија*, (Интернет, 06. 04. 2011.), http://starisajt.nspm.rs/debate_2007/2007_progokovic2.htm.

³⁶⁰ Први пут у овдашњем политичком јавном мњењу, ову деликатну и осетљиву тему је отворио бивши саветник за Косово премијера Коштунице – Миша Ђурковић. По њему, грађани Србије би ускоро требали “да дају одговор на неки облик чувене Холбрукове дилеме: Косово или ЕУ. Већ готово извесни нелегални долазак мисије ЕУ је директни повод за то.” Миша Ђурковић, *Два избора и одлука*, у: Политика, Београд, бр. 33779/2007, стр. 10. Његов предлог је да наше власти требају народу да јасно предоче “оба избора са свим својим предностима и манама, са комплетном анализом трошкова и добити и да се затим распише референдум на коме би се грађани ове земље изјаснили о томе какав пут за себе желе.” Ђурковић, *Два избора и одлука*, исто.

³⁶¹ У Уставу Републике Србије у поглављу I, које се односи на носиоце суверености у члану 2. од уставописаца и доносиоца, предвиђено је следеће: “Сувереност потиче од грађана који је врше референдумом, народном иницијативом и преко својих слободно изабраних представника. Ниједан државни орган, политичка организација, група или појединац не може присвојити сувереност од грађана, нити успоставити власт мимо слободно изражене воље грађана.” *Устав Републике Србије*, (Интернет, 10. 04. 2011.), http://www.srbija.gov.rs/cinjenice_o_srbiji/ustav_odredbe.php?id=101.

да је на тај став утицало одређивање будућег статуса Косова и Метохије у анализираном политичком периоду.

Г) Албански тим јединства и статус Косова

Лидери и сви релевантни политичари косовских Албанаца водили су историјску, вишевековну политику континуитета која је била промовисана и спровођена у интересу националног и државног уједињењу. Прве, велике и значајне припреме за питање будућег статуса Косова иако закаснеле, као партнерска страна у тим преговорима никако није била виђена државна делегација Србије, већ искључиво власти САД и њене клијентелистичке владе по свету које би благонаклоно признале унилатерално одређени, “финални статус Косова – независност...”.³⁶² Неупитна чињеница је да је већи део Албанаца у глобалу видео будући статус Косова кроз државну независност.

Статусна политика косовских Албанаца, тј. њиховог тима – Јединства од само почетка формирања и током преговора, није се битно мењала. На једвите јаде и на стриктно инсистирање званичника САД, ипак су пристали на додатних 120 дана статусног политичког процеса и мултилатералних преговора око будућности Косова.

С друге стране, пре тога, од кључних националних докумената који су донели и чега су се стриктно придржавали представници косовских Албанаца, приликом додатних 120 дана преговора, поред скупштинских резолуција које су редом поништене од стране претходних Специјалних представника Генералног секретара УН, јесу:

- 1) Платформа локалних власти на Косову³⁶³ и
- 2) Меморандум Косово и Србија: Нови односи засновани на пријатељству, добросуседству и узајамном поштовању.³⁶⁴

³⁶² Fatmir Sejdiu, *Kosova sot dhe statusi i ardhshëm – aspekte e këndkundrime, në: Kosova sot dhe statusi i saj i ardhshëm – aspekte e këndkundrime (Diskutime në Kolokuiumin njëditor të mbajtur më 14 shkurt 2004, organizuar nga Seksioni i Shkencave Shoqërore i ASHAK)*, Akademia e shkencave dhe arteve e Kosovës – Seksioni i shkencave shoqërore, Peishtinë, 2004, fq. 93.

³⁶³ *Platforma për pushtimin lokal në Kosovë*, në: Perspektivat e Kosovës, Kumt Consalting, Prishtina, nr. O/2006, fq. 26-29. У овој Платформи косовског тима за преговоре од 15. јануара 2006. године записано је и предвиђено да је њихов политички циљ и национални интерес “Косово, на зависна и суверена држава...”. *Platforma për pushtimin lokal në Kosovë*, ibidem., fq. 26.

Представници из српске државне делегације су одбацили тај њихов предлог после сатанка у Лондону 19. септембра 2007. године, мада су се дан пре тога сатали представници међународне 3-ке за преговоре са делегацијом из Приштине.

Као што смо већ поменули, ни за тих 120 дана ништа се спектакуларно ново није десило. Први и уједно једини захтев званичника косовских Албанаца био је непромењен – независна и суверена држава Косово. Да би се до тога дошло, представници власти Привремених институција самоуправе из Приштине све време мултилатералних преговора у статусном политичком процесу за Косово претећи су помињали, а од прве половине новембра сасвим отворено су најављивали да ће у парламенту Косова усвојити акт декларације којом ће унилатерално прокламовати независну и суверену државу и затражити у координацији са стратешким партнерима у међународној заједници – САД, ЕУ и НАТО, признање и успостављање дипломатских односа, не само од њих, већ и од преосталих председника држава или влада у свету.

У току ове етапе статусног политичког процеса за Косово одржани су парламентарни и локални избори 17. новембра 2007. године. Резултати избора³⁶⁵ били су званично саопштени 3. децембра у извештају Централне изборне комисије у Приштини на којима је победу однео председник Демократске партије Косова Хашим Тачи добивши 37 посланичких мандата у косовском парламенту. Косовским Србима је по одредби Уставног оквира унапред већ било загарантовано 10 посланичких мандата. Иако су већински бојкотовали косовске парламентарне и локалне изборе, представници четири (Драгиша Мирић – Српска косовско-метохијска странка, Славиша Петковић – Српска демократска странка Косова и Метохије, Михајло Шћепановић – Српска народна странка и Небојша Живић – Савез независних социјалдемократа Косова и Метохије) од шест српских

³⁶⁴ *Kosova dhe Serbia: Një marrëdhënie e re barazuar në miqësi, bashkëpunimin dhe respektim të ndërsjellë*, (Interneti, 03. 12. 2007.), <http://www.presidenti-ks.gov.net/?id=5,0,0,67,s,392>. У Меморандуму је између осталог било наведено да ће се ти односи успоставити на равноправној основи две државе. “Наша визија будућих односа Косова и Србије засниваће се на: 1) Добрим суседским односима, 2) Заједничком раду на питањима од двостраног интереса, 3) Великој одбрани властитих мањина, 4) Напредак у питању несталих особа и повратку премештених, 5) Формирање заједничких органа на сарадњи посредством Споразума, 6) Партнерству на реализацији сопствених и заједничких визија у Евроатланским интеграцијама.” *Kosova dhe Serbia: Një marrëdhënie e re barazuar në miqësi, bashkëpunimin dhe respektim të ndërsjellë*, ibidem.

³⁶⁵ *Rezultatet e zdjedhjeve të QNR-së*, Komisioni Qendror i Zdjedhjeve, Prishtinë, 3.12.2007.

странака су потписали коалициони споразум и ушли су косовски парламент. Дан по објављивању – (3-ег децембра је Централна изборна комисија у Приштини саопштила званичне резултате) парламентарних избора, када је Тачи у својству кандидата за будућег мандатара за формирање Владе Косова изјавио да ће Косово бити “суверена и независна држава.”³⁶⁶ Најзад, 5. децембра 2007. године, њихову сертификацију³⁶⁷ извршио је и СПГС УН за Косово – Јоаким Рикер. Истом приликом, Рикер је посебном уредбом свим српским одборницима продужио мандат још за шест месеци. У српским општинама на северу Косова (за Лепосавић, Звечан и Зубин Поток) то је важило за све, док су у Штрпцу сви мандати били продужени и одборницима и председнику Општине, а Албанце су заменили они који су и легално и легитимно победили на локалним изборима. Најзад, у Новом Брду где је била половина одборника српске и албанске националности, био је примењен исти принцип око мандата, али је председник Општине био Албанац.

Дијаметрално супротно овоме, оно што даље предстојало косовским Албанцима, пре него што су приступили доношењу унилатералног акта о независности тзв. нове државе Косово било је формирање нове коалиционе Владе и конституисање парламента у наредних 30 дана од момента Рикерове изборне сертификације. Непорецива је чињеница да сви релевантни политичари косовских Албанаца нису донели ни једну исхитрену политичку одлуку или унилатералан акт у правцу независности док за то нису добили отворену сагласност званичника САД, ЕУ и НАТО.

Д) Спољна политика Руске федерације и Владимира Путина око Косова и Метохије

За међународноправно принципијелну и цивилизацијски одговорну и конструктвну политику Руске Федерације и по питању статуса Косова и Метохије

³⁶⁶ *Kryetari Thaçi: Jemi përcaktuar për të ndërtuar qeveri të stabilitetit, të konceptit të qëndrueshëm politik, të gjenerozitetit dhe shumë etnike*, (Interneti, 05. 04. 2011.), <http://www.forumishqiptar.com/printthread.php?t=87460&pp=20&page=3>.

³⁶⁷ Види: *SPGS certifies election results for Assembly of Kosovo*, UNMIK/PR/1714, Prishtina, p. 1.

најзаслужнији је Владимир Путин.³⁶⁸ Анализирајући временски интервал од доласка Путина на власт (био је и председник, а касније и премијер), уочавамо један фасцинантан континуитет у повећању његове моћи и поправљање имица државе – Руске Федерације. “Владимир Путин је дуго избегавао да се изјасни о својој политичкој позицији и политичким вредностима. Године 1999. Путин је једноставно наводио редослед потеза: говорио је о себи као о председнику који треба да спасе Русију од катастрофе и распада и **уведе исту у еру стабилности**.”

Недефинисаност политичке доктрине Путина, по ступању на функцију председника Руске Федерације, била је његов заштитни знак.³⁶⁹ Међутим, Путин је ипак има доктрину. У центру његове политичке доктрине налази се “путинизам”, сопствена политичка филозофија – комбинација Горбачовљеве перестројке (која је, успешно завршена у марту 2008. године са избором новог председника РФ) уз познати стратешки пројекат – Свет око Русије 2017. Путин поред “путинизма” има и идеологију (народњачку), а узгред, ни критичари и те како му не мањкају! И док су се спољнополитички и дипломатски односи са званичницима САД, ЕУ и НАТО све више компликовали, у средишту њиховог обновљеног ривалства, између осталог су биле ове теме: 1) амерички ракетни штит са радарским системима у Чешкој и ракетним лансирним рампама у Пољској, и 2) екстремно размимоилажење око будућег статуса Косова.

Важно је напоменути овом приликом, да у међусобном погађању и међународном надмудривању око будућег статуса Косова, и ако је једном приликом поменут и делимични уступак око незнатне корекције већ поменутог милитарног пројекта америчког ракетног штита, па чак и одређени уступци око руских интересних сфера око државе Грузије и повлађивања на Кавказу, принципијелни став Путина и његове администрације у Кремљу се није мењао. Потврду овог принципјелног става Путина налазимо у инструкцијама које је својевремено дао 31. јануара 2006. године, министру спољних послова Сергеју Лаврову да их заступа у Контакт групи за Косово. Путинова порука коју је Лавров требао да пренесе дипломатама је да методи и разрешење ситуације око

³⁶⁸ Види: Рои Александрович Медведев, *Путин – повратак Русије*, Компанија Новости АД, Београд, 2007.

³⁶⁹ Зоран Милошевић, *Путинова политика*, Институт за политичке студије, Београд, 2007, стр. 13-14.

статуса Косова требају бити универзални, а не унікални како су сматрали неки од њих. После тога Путин је помињано да ће се руске власти успротивити било каквом међународном решењу статуса Косова и Метохије уколико то решење не представља договор обе стране инволвиране у процес преговора. Континуитет у принципијелној спољнополитичкој позицији и јавној дипломатији Русије укључујући и њиховог председника Путина око статуса Косова, свакако је представљала у крајњој инстанци и годишња Минхенска конференција о безбедносној политици одржана 10. фебруара 2007. године. Председнику Путину је сам тип и формат конференције, али и не смо то, омогућио да каже следеће: “Једнополарни свет нема ничег заједничког са демократијом.”³⁷⁰ Узгред, нашао је за сходно да посебно потенцира и спочита његовим критичарима и ово: “Русију стално подучавају демократији, али они који нас уче сами из неких разлога нерадо се уче демократији.”³⁷¹ Професионално објашњење свега тога на експертском пољу, дао нам је ондашњи ванредни и опуномоћени министар, председавајући групе експерата Савета Европе за слободу изражавања у временима криза али и професор Московскг државног института за међународне односе – Александар Јурјевић Борисов. “Управо стога Русија настоји да се концентрише на то да све остане у правним оквирима. У питању су принципи, и ми не инсистирамо на њиховом одржавању зарад неке историјске или верске блискости са словенским народом на Балкану, него зато што не можемо да дозволимо распад међународноправног система.”³⁷² За њега главни проблем у савременим међународним односима и суштина српско-америчког спорења око међународнога јавног права, управо било питање, како то амерички политичари, дипломате и научници омиљено и често истичу тезу – **прагматизам изнад принципа**. Доводећи све то у везу са прагматизмом мимо принципа у контексту међународних преседана, а са аспекта правне теорије, али, и важећим међународним јавним правом, Борисов тврди следеће: “Истовремено, САД и неке

³⁷⁰ Владимир Путин, *Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности*, (Интернет 26. 09. 2010.), http://archive.kremlin.ru/appears/2007/02/10/1737_type63374_type63376type63377type63381type82634_118097.shtml.

³⁷¹ Путин, *Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности*, ибидем.

³⁷² Слободан Самарџија, *Русија пре свега води рачуна о својим проблемима*, у: Политика, Београд, бр. 33780/2007, стр. 4.

земље ЕУ сматрају да, када је реч о Косову, универзалности нема, да је то искључиво локални проблем, и да се, у принципу, не може говорити о томе да би Косово могло да постане међународни преседан.”³⁷³ Према Борисову, управо је Косово међународни преседан. Без обзира на решење косовске кризе, највећи добитници ће управо бити Руси! Ево и зашто. Руси су исти механизам преседана искористити најпре у случају Републике Грузије и двеју сецесионистичких области – Абхазије и јужне Осетије, а могуће да ће се то десити и са Придњестровљем у Републици Молдавији. Наравно, ми то не препоручујемо било коме, нити смо склони да то подржимо као међународно правило понашања за будуће. Да ли ће то бити тако, на нама остаје да се види у блиској будућности!

На глобалном пољу, неспорно је било и то да је Путин обнавио идеологију евроазијатизма (код нас су је заступали и ширили у већини Белогардејаци) али је његова амбицију такође да буде ујединитељ и лидер евроазије. Повезано с тим, преко Шангајске групе ангажовао се на формирању новог (проширеног) милитарног савеза као контрапункта за планетарну равнотежу НАТО експанзионизму на њихове државне границе, укључујући и подршку реформи АСЕАН-а виђеног у контрапројекцији на западни модел ЕУ.

Ипак, захваљујући проблему Косова и свом спољнополитичком и дипломатском приступу у решавању статуса, ефекти њихове политике и иначе, па и током додатних 120 дана мултилатералних преговора, били су позитивни и надасве успешни из више разлога. Поменућемо само неке које у целини идентификујемо и сматрамо најбитнијим:

- После неколико векова, што је велика реткост, национални и државни интереси Србије и Русије (ипак кроз историјски жељени), били су исти. Заправо, Путин је преко Косова тестирао и показао своју глобалну моћ, не да хегемон диктира глобалне међународне односе, али, што је чињеница, Руси су се преко права на вето у СБ УН позиционирали као важан спољнополитички фактор кога треба поштовати.

- Дошло је до учвршћивања односа и напретка у координирању регионалног позиционирања Србије као стратешког партнера на Западном Балкану и у блиској будућности у ЕУ, али, не и НАТО.

³⁷³ Самарција, *Русија пре свега води рачуна о својим проблемима*, исто.

- Дошло је до интензивирања свих облика сарадње, посебно економске и културне размене, ојачане источним православљем и панславизмом.

VI. БУДУЋНОСТ СРПСКО-АЛБАНСКИХ ОДНОСА И МОГУЋНОСТИ ОСТВАРИВАЊА *ВЕЛИКЕ СРБИЈЕ И ВЕЛИКЕ АЛБАНИЈЕ* У XXI ВЕКУ

Једно од учесталих и начешће постављаних практичних питања у политичким, стручним па и међу боље обавештеним људима код нас јесте: *где је држава Србија у савременим међународним односима и спољној политици?* Најједноставнији одговор који можемо дати јесте да се држава Србија коју репрезентују актуелне власти са аспекта савремене теорије међународних односа *спољнополитички* и *унутрашњеполитички* налази између реализма и неореализма, тј. – реалполитике како ју је схватио Николо Макијавели³⁷⁴ и *међународног јавног права*.

1. Српска власт и спољнополитички реализам

Почевши од науке о међународним односима и имајући у фокусу спољнополитичке процесе – пре свих на Западном Балкану и региону Југоисточне Европе, али и глобални миље дипломатских активности, њих репрезентује реализам и неореализам статуса Косова и Метохије, и Споразум о стабилизацији и придруживању.

Реализам као општи спољнополитички концепт и дипломатска стратегија у савременим међународним односима неспорно, доминира у пракси. Већина релевантних представника држава, политичара и актуелних дипломата се *реалистички* понаша у билатералним и мултилатералним односима. При том, узгредни појмовни пар који прати овај реалистички и неореалистички теоријски и спољнополитички концепт јесу моћ и интерес (у перцепцији Ханса Моргентауа³⁷⁵)

³⁷⁴ Николо Макијавели је био писац са којим је започело доба модерне политичке теорије.

³⁷⁵ Hans J. Morgentau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Knopf, New York, 1954.

са балансом моћи у интерпретацији Мортона Каплана³⁷⁶ у биполарном светском поретку и национални интерес³⁷⁷ (у интерпретацији Џорџа Кенана, односно, у савременом смислу како га је видео и реинтерпретирао Џејмс Росенау). Савремени свет је мултиполарни. Створена је нова *мултиполарност*.

Не бисмо овом приликом улазили у филозофске и научне полемике између присталица реализма и неореализма у међународним односима са модернистима (нпр. поменути Јирген Хабермас који пише и говори о постнационалној констелацији,³⁷⁸ или, пак, Славоја Жижека који у филозофском контексту помиње трансгресију) и постмодернистима (имамо у виду Александра Дугина са постмодерним политикама и евроазијством, Жана Бодријара са симулацијама и симулакрумима и Жака Дерида са деконструкцијом нпр. међународних поредака). Типични примери тога су нам Косово и Метохија (мисија EULEX),³⁷⁹ односно, ССП³⁸⁰ и ЕУ. Али о том, нешто више потом!

2. Србија између ЕУ и неутралности

Реалност је да је од 10. јуна 1999. године Косово независно од Србије, али под међународним протекторатом УН-а. од 17. фебруара 2008. Године. После једностраног самопроглашења независности Косова од стране косовских власти у Приштини 17. фебруар 2008. године.³⁸¹ један мањи број званичника из западних

³⁷⁶ Види: Morton A. Kaplan, *Balance of Power, Bipolarity and Other Models of International Systems*, in: Edited by James N. Rosenau, *International Politics and Foreign Policy – A Reader in Research and Theory*, The Free Press, New York, Collier-Macmillan Limited, London, 1968, p. 343.

³⁷⁷ James N. Rosenau, *The Study of World Politics: theoretical and methodological challenges*, Routledge Taylor & Francis, London and New York, 2006, p. 250.

³⁷⁸ Имајући у виду феномен националне државе који се мења под утицајем глобализације, Хабермас је стручно спознао и закључио да је та констелација само доведена у питање. Неспорна је чињеница да у савременом свету постоје и националне државе али и глобализација.

³⁷⁹ О EULEX мисији ЕУ коју су једногласно подржали представници свих 27 пуноправних држава чланица, види стратешки документ: *EULEX KOSOVO, COUNCIL JOINT ACTION 2008/124/CFSP of 4 February 2008 on the European Union Rule of Law Mission in Kosovo*, Brussels, p. 1-7.

³⁸⁰ Српски ССП чини 80% економски део док 20% представља правно-политички аспект његове имплементације. О економским аспектима српског ССП види: Михаило Црнобрња, *Економски аспекти Споразума о стабилизацији и придруживању*, у: Иззови европских интеграција, Службени гласник, Београд, бр. 1/2008, стр. 73-82.

³⁸¹ Види о томе: *Deklaratën e pavarësisë së Kosovës*, Kuvendi – Skupština – Assembly D-001, Prishtinë, më 17. shkurt 2008, f. 1-4. Пре тога, Влада Републике Србије на седници одржаној 14. фебруара

држава света и већине из ЕУ признали су једнострано проглашену независност Косова.

С друге стране није дошло до стварност за релевантне претставнике већег броја такође важних и великих држава света – чланица УН-а, укључујући ту и званичнике у Београду. У покушају успоравања и по могућности заустављања унилатералног признања независности Косова поготову, важан утицај је имао ондашњи министар спољних послова државе Србије Вук Јеремић: “Мислим да је у овом тренутку могуће добити такву већину у оквиру Генералне скупштине УН. Наравно, то захтева интензивно лобирање, што ми и чинимо. Потребно је пре свега утицати на регионалне организације и ми то радимо са Покретом несврстаних, Арапском лигом, Афричком унијом, Организацијом исламске конференције... Били смо изузетно активни према њима, бићемо још активнији до септембра и то је начин да се досегне већина у Генералној скупштини. То би представљало велику тактичку дипломатску победу Србије.”³⁸²

У потпуности је прихватљиво потписивање и будуће потврђивање Споразума о СП³⁸³ са чланом 135 (док год и уколико све државе чланице ЕУ не

2008. године донела је Одлуку о поништавању противправних аката привремених органа самоуправе на Косову и Метохији о проглашењу једностране независности. Види: *Одлуку о поништавању противправних аката привремених органа самоуправе на Косову и Метохији о проглашењу једностране независности*, Влада Републике Србије, Београд, 05 број: 0-661/2008. На основу поменуте Одлуке Владе Републике Србије и четири дана по усвајању, народни посланици у Народној скупштини Републике Србије на седници Првог ванредног заседања у 2008. години донели су после албанског унилатералног и сецесионистичког акта Одлуку Народне скупштине Републике Србије о потврђивању Одлуке Владе Републике Србије о поништавању противправних аката привремених органа самоуправе на Косову и Метохији о проглашењу једностране независности. Види: *Одлуку Народне скупштине Републике Србије о потврђивању Одлуке Владе Републике Србије о поништавању противправних аката привремених органа самоуправе на Косову и Метохији о проглашењу једностране независности*, Београд, РС број 1/2008. После свега овога, од стране народних посланика у Скупштини Косова, усвојен је и Устав Републике Косово. О томе види: *Kushtetuta e Republikës së Kosovës*, Kuvendi, Prishtinë, 2008, f. 1-66.

³⁸² Драган Бујошевић, *Зауставити талас признавања Косова*, у: НИИ, Београд, бр. 2986/2008, стр. 20.

³⁸³ У члану 135 српског ССП је наведено следеће: “Овај Споразум се примењује, с једне стране, на територије на које се примењују уговори којима се оснивају Европска заједница и Европска заједница за атомску енергију и у складу са условима утврђеним тим уговорима и на територију Србије, с друге стране.

Овај Споразум се не примењује на Косову које је тренутно под међународном управом у складу са Резолуцијом Савета безбедности Уједињених нација 1244 од 10. јуна 1999. године. Ово не доводи у питање садашњи статус Косова нити утврђивање његовог коначног положаја према истој Резолуцији.” *Споразум о стабилизацији и придруживању између европских заједница и*

признају ту шњу самопрокламовану државну творевину, а могућа замка за актуелне и будуће српске власти као кључни изазов за нас био је члан³⁸⁴ 17). Ту додајем и споран правни основ и легитимитет мисије ЕУ – ЕУЛЕКС. У том случају алтернативна унутрашњополитичка стратегија би могла бити демократски референдум што је у крајњој инстанци и обавеза по важећем Уставу Републике Србије на којем би се грађани изјаснили бирајући између чланства у ЕУ или опредељења за активну неутралност наше земље као могући спољнополитички и дипломатски приступ.

Чињеница је да је Косово и Метохија данас са аспекта меке моћи³⁸⁵ Џозефа Наја етнички, територијано и функционално подељено на Српско северно Косово и геополитику јужнобарских енклава насупрот албанској самопрокламованој држави која у то време није имала јасна елементарна државна обележја, јасне границе, ефективну власт на читавој територији ни потпуно лојално становништво.

3. Елементи и опције за будућу спољнополитичку стратегију и дипломатију Републике Србије

Имајући у виду све што чиме смо се бавили, долазимо до следећих елемената и опција за будућу могућу спољнополитичку и дипломатску стратегију Србије на основама јединствене државне политике ондашњих представника власти у Београду. Њих су артикулисали и репрезентовали неколицина лидера из интелектуалне елите два доминантна политичка блока.

њихових држава чланица и Републике Србије – Прелазни споразум о трговини и трговинским питањима између Европске заједнице и Републике Србије: Анекси и Протоколи, Влада Републике Србије, Београд, 2008, стр. 71.

³⁸⁴ У члану 17 српског ССП-а предвиђена је – Сарадња са другим државама кандидатима за приступање Европској унији које нису обухваћене Птроцесом стабилизације и придруживања, а у којем је између осталог наведено и следеће:

“1. Србија треба да подстиче сарадњу и закључи конвенцију о регионалној сарадњи са сваком државом кандидатом за приступање ЕУ у било којој од области сарадње обухваћених овим Споразумом.” *Споразум о стабилизацији и придруживању између европских заједница и њихових држава чланица и Републике Србије – Прелазни споразум о трговини и трговинским питањима између Европске заједнице и Републике Србије: Анекси и Протоколи*, исто, стр. 22.

³⁸⁵ Joseph S. Nye, Jr. *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, Public Affairs, New York, 2004.

I. Европски демократски блок

Опција 1.

А. Непризнавање Косова

Б. Признавање Косова

Опција 2.

А. Мека подела

- Модел Ливија из 1659. године

- Зона А и Б по моделу Трета

Б. Тврда подела

Опција 3. Условно чланство у ЕУ.

II. Неутрални демократски блок

Опција 1.

А. Непризнавање Косова

Б. Признавање Косова

Опција 2.

А. Мека подела

Б. Тврда подела Ћосић-Чомски³⁸⁶

Опција 3. Условно чланство у ЕУ или неутралност.³⁸⁷

³⁸⁶ У вези ове опције важна нам је приватна преписка Ноама Чомског и Добрице Ћосића који су се бавили могућношћу територијалне поделе Косова. У свом политичком писму Добрици Ћосићу, Ноам Чомски је између осталог изнео следећу констатацију: “И данас мислим да је Ваш предлог имао много смисла, али је немогућ.” Ноам Чомски, *Подела вредела*, у: Вечерње новости, Београд, 18. април 2008, стр. 2. У политичком писму Чомском, Добрица Ћосић је навео следеће запажање: “Сагласан сам са Вама да је доцкан да се разматра мој предлог о подели Косова...”. Добрица Ћосић, *Прекасно*, у: Вечерње новости, Београд, 18. април 2008, стр. 2. О српском националном питању у XX веку види: Добрица Ћосић, *Српско питање у XX веку: лична историја једног доба*, Службени гласник, Београд, 2009.

³⁸⁷ У ЕУ и њеном окружењу, постојале су различите концепције европске неутралности. О томе види: Радован Вукадиновић, *Различите концепције европске неутралности*, у: Политичка мисао, Загреб, бр. 4/1986, стр. 99-113. Види такође: Милутин Томановић, *Норвешка и Европска економска заједница*, у: Међународна политика, Београд, бр. 956/1990, стр. 23-26. У ЕУ нису 4 западноевропске државе: Република Исланд, Кнежевина Лихтенштајн, Краљевина Норвешка и Конфедерација Швајцарска. Од њих, државе чланице Шенгенске зоне су: Исланд и Норвешка. Поред тога, државе чланице Европске економске зоне су: Исланд, Лихтенштајн и Норвешка. На страначкој инстанци, први пут питање опције неутралности државе Србије, отворио је експлицитно председник Демократске странке Србије – Војислав Коштуница на седници Главног одбора 15. септембра 2007. године. Том приликом Коштуница је рекао између осталог и следеће: “Председништво ДСС се начелно определило да у новом програму Странке треба да стоји одредба да наша странка остаје опредељена за Партнерство за мир, али да се истовремено противи уласку Србије у НАТО. Ово је принципијелно становиште које превазилази оквир односа Србије и НАТО-а око решавања косовског питања.” Војислав Коштуница, *За неутралност Србије*, у: Данас, Београд, бр. 3645/2007, стр. 7. Према Коштуници, “Србија треба да задржи пуну војну неутралност и да њен државни и национални интерес захтевају неприступање било којем војном савезу.” Коштуница, *За неутралност Србије*, исто, стр. 7. Убрзо ће на основу овог Коштуничиног реферата на седници Главног одбора ДС-а бити усвојена и Декларација о војној неутралности Србије где се у члану 7. каже следеће: “Нико не може, нити има право да донесе одлуку о приступању Србије било ком војном савезу без сагласности грађана, који о томе одлуку могу донети искључиво на референдуму.” *Декларација о војној неутралности*, Демократска странка Србије, Београд, 28. октобар 2007, стр. 2. Најзад, 26. децембра 2007. године, била је донешена и већинска политичка одлука коју су Резолуцијом потврдили са надполовичном већином и народни посланици у

У свим овим идентификованим елементима, овако систематизованим и понуђеним опцијама, фактичко стање је била опција 2. – мека подела по моделу Ливије из 1659. године и опција 3. по моделу убрзане интеграције у ЕУ. За званичнике у Београду и Приштини и за све грађане у држави Србији, било је веома важно даље напредовање у интеграцијама у ЕУ и међународне организације.

4. Србија и мисија ЕУЛЕКС Косово

Савремене међународне односе и спољнополитичке процесе уз дипломатију у свету – пре свих у државама западног Балкана³⁸⁸ и региону Југоисточне Европе, карактерише и репрезентује између осталог, реализам и неореализам. Они су делимично приметни и кроз нови амерички унилатерализам³⁸⁹ и актуелно ресетовање међународних односа. Са доласком новог америчког председника Барака Обаме, они су се трансформисали и модификовали у нову америчку кооперативност која је више билатерална него мултилатерална. То је било видљиво поготово после посете подпредседника САД-а Џозефа Бајдена³⁹⁰ 20. маја 2009. године званичницима у Београду, између осталог не односи се и на статус јужне српске аутономне покрајине Косово и Метохију.

Народној Скупштини републике Србије. У тачки б. Резолуције стоји записана одредба о војној неутралности. Види: *Резолуцију Народне скупштине Републике Србије о заштити суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка Републике Србије*, Народна скупштина Републике Србије, Београд, РС број 47/2007.

³⁸⁸ Види о томе: Драган Ђукановић, *Политички контекст европских интеграција у Србији*, у: Приређивач Драган Ђукановић, *Савремени међународни изазови*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2008, стр. 231- 248.

³⁸⁹ Миша Ђурковић, *Нови амерички унилатерализам*, у: *Међународни проблеми*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, бр. 2-3/2008, стр. 226-254.

³⁹⁰ У вези дипломатске посете подпредседника САД Џозефа Бајдена званичницима српске власти у Београду, колумниста дневног листа Политика – Бошко Јакшић је дао следећи коментар: “То што Бајден није претио или диктирао, то што САД не иду на преоравање терена већ се ослањају на дипломатију, све то пребацује део одговорности на локалне балканске актере. Посебно на Србију. То је та њена ‘централна улога’ – око Босне и Косова. Америка је јасно дала до знања да од Србије очекује да буде конструктивна.” Бошко Јакшић, *Бај, бај Бајден*, (Интернет, 16. 11. 2009.), <http://www.politika.rs/pogledi/Boshko-Jakshic/BAJ-BAJ-BAJDEN.sr.html>.

Реализам чији су најзначајнији теоријски представници у политичкој науци и теорији међународних односа, већ поменути Ханс Моргентау и Рејмонд Арон³⁹¹ као и неореализам Кенета Волца,³⁹² без икакве сумње, су општи спољнополитички концепти и дипломатске стратегије у савременим међународним односима и спољној политици већине националних влада држава у свету. Имајући у виду трендове у светској политици у контексту постбиполарних трансформација, могли бисмо практично констатовати да се већина релевантних представника држава и актуелних дипломата *реалистички* понаша у билатералним и мултилатералним односима. При том, треба имати на уму следећу чињеницу: да се тадашња српска власт, председник Републике Србије Борис Тадић, премијер Владе Републике Србије Мирко Цветковић са својим тимом сарадника у кабинету и његови ресорни министри (посебно министри за спољне послове Вук Јеремић и за Косово и Метохију Горан Богдановић), налазили су се између већ поменутог спољнополитичког реализма, али, и државних, партијских и личних интереса.

После једнострано проглашене независности Косова, од стране представника покрајинских сецесионистичких власти у Приштини, и одлуке ондашњих представника републичких власти у Београду, ушли смо у нову етапу српско-албанских односа у Републици Србији, на Западном Балкану и региону Југоисточне Европе с обзиром на ЕУ и наравно, свет. До 7. октобра 2009. године једнострано проглашену независност Косова су признали представници власти 62 државе света међу којима су били и званичници из 22 државе ЕУ (види списак свих тих држава у Додатку I, на крају овог научног рада).

Размотрићемо овом приликом, са становишта политичке науке и у оквиру ње међународних односа али и међународног јавног права³⁹³ релевантне документе у смислу три Споразума и један Протокол које су потписивали и

³⁹¹ О Рејмону Арону и његовој политичкој филозофији међународних односа види: Срђан Словић, *Аронова теорија међународних односа и актуелно косовско питање*, Институт за српску културу, Приштина – Лепосавић, 2009.

³⁹² Жаклина Новичић, *Неореализам Конета Волца – Анализа структуралне теорије међународне политике*, ИМПП, Београд, 2009.

³⁹³ Види о томе: Смиља Аврамов, Миленко Крећа, *Међународно јавно право*, Правни факултет Универзитета у Београду/Јавно предузеће Службени гласник, Београд, 2008.

обавезујуће прихватили званичници српских власти. У овом случају биће речи о међународним документима које су прихватили и потписали представници власти (Влада Републике Србије за време премијера Војислава Коштунице и Влада Мирка Цветковића) са представницима међународне заједнице у вези Косова, с обзиром на Резолуцију³⁹⁴ 1244 СБ УН која је донета 10. јуна 1999. године. Све релевантне документе можемо поделити у две групе: А) Прву групу докумената представљају ону коју су званичници српске власти потписивали са шефовима УНМИК-а. Другу групу међународних докумената представљају сви они документи који су потписивани са представницима ЕУ, односно, са представницима њихове, у дошњој историји највеће међународне мисије ЕУЛЕКС Косово у Приштини. Све ово се пре свега односи на четири најбитнија међународна документа: 1) Споразум ЦЕФТА, 2) Споразуми о реадмисији и либерализацији визног режима са ЕУ, 3) Споразум о стабилизацији и придруживању – ССП и, најзад, 4) Протокол о полицијској сарадњи између Министарства унутрашњих послова Републике Србије и ЕУЛЕКС Косово.

Прва и заједничка карактеристика свих њих је да се они не спроводе од стране представника власти из Београда, на територији Косова и Метохије која је под међународним протекторатом УН-а од 10. јуна 1999. године и мисијом ЕУЛЕКС-а од 16. фебруара 2008. године.

5. Резолуција 1244 и Споразум ЦЕФТА 2006.

ЦЕФТА 2006. – (Central European Free Trade Association – CEFTA)³⁹⁵ је мултилатерални Споразум којег су у Букурешту 19. децембра 2006. године прихватили представници власти из Републике Албаније, Босне и Херцеговине, Републике Молдавије, Републике Црне Горе и Република Србија уључујући УНМИК/Косово (потпис је ставио тадашњи шеф УНМИК-а Јоаким Рикер, а затим тадашњи премијер Владе Косова Агим Чеку) као засебна царинска територија. Од

³⁹⁴ Види о Резолуцији 1244 СБ УН: *RESOLUTION 1244 (1999)*, United Nations Security Council, New York, S/RES/1244 1999, p. 1-8.

³⁹⁵ Види шире о ЦЕФТА 2006. научни рад: Ненад А. Васић, *ЦЕФТА 2006. и економске стратегије регионалног развоја Републике Србије: седам теза*, у: приредила Едита Стојић Карановић, *Централноевропска зона слободне трговине и интереси Србије*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2008, стр. 103-109.

раније су у ЦЕФТА, државе чланице: Република Хрватска, Република Македонија, Република Румунија и Република Бугарска. Од 1. јануара 2007. године имали смо ново проширење ЕУ са две новопримљене државе из региона Југоисточне Европе које су биле у економском и спољнотрговинском режиму ЦЕФТА 2006 – Републику Румунију и Републику Бугарску.

У стручној, научној јавности па и у овдашњем јавном мњењу, годинама уназад даван је практични преглед идеја, структуре и развоја међународне регионалне политике ЕУ³⁹⁶ и регионалних дипломатских иницијатива како у региону Југоисточне Европе и на Западном Балкану, с посебним освртом и на ЦЕФТ-у 2006. Поменимо само неколико најрепрезентативнијих научних и експертских радова чији су аутори били Бранислава Алendar,³⁹⁷ Јелица Минић и Јасминка Кроња,³⁹⁸ као и рад Сање Јелисавац³⁹⁹ на тему односа Србије и Светске трговинске организације. Најзад поменимо и научне радове из политичких наука

³⁹⁶ Представници власти ЕУ – Европска комисија, воде регионалне политике које спроводе уз помоћ финансијских средстава која су концентрисана у два кључна фонда: а) кохезионом и б) структурном. У вези стим, Мирослав Прокопијевић мисли следеће: “Основна сврха регионалне политике је помагање мање развијеним регионима. Помоћ је по теорији у функцији њиховог развоја, чиме би требало да се усклади укупни развој Уније... Мали број становника, фискалне слабости, неквалификована радна снага, периферан географски положај, лоше локалне политике и многи други фактори учинили су да нема аутоматског прилагођавања неразвијених региона развијеним.” Мирослав Прокопијевић, *Европска унија – Увод*, Службени гласник, Београд, 2005, стр. 253. С друге стране, да би учинила ЕУ још интересантнијом и атрактивнијом за будуће кандидате за пуноправно чланство али и оне који тек настоје да добију тај привилеговани статус, Европска комисија је поједноставила систем спољне финансијске помоћи за крајње кориснике који на то имају право. Званичници из Европске комисије су предложили за буџетски циклус 2007-2013. године, јединствен оквир за пружање спољне финансијске помоћи. “У том циљу је, у септембру 2004. године, Европска комисија предложила успостављање новог инструмента за претприступну помоћ (*Instrument for Pre-Accession Assistance – IPA 2007-2013.*), који је намењен пружању подршке земљама кандидатима за чланство у ЕУ.” Мирјана Лазовић, Иван Кнежевић, Огњен Мирић, Андрија Пејовић, *ИПА – Водич кроз Инструмент за претприступну помоћ ЕУ 2007-2013*, Фонд за отворено друштво/Европски покрет у Србији, Београд, 2007, стр. 11.

³⁹⁷ Бранислава Алendar, *Централноевропско удружење слободне трговине и Европска унија*, у: Међународни проблеми, Институт за међународну политику и привреду, Београд, бр. 1-2/1999, стр. 141-173.

³⁹⁸ Јелица Минић, Јасминка Кроња, *Регионална сарадња за развој и Европску интеграцију*, Европски покрет у Србији – ЕПУС, Београд, Подгорица, Приштина, Сарајево, Скопље, Тирана, Загреб, 2007, стр. 5-57.

³⁹⁹ Сања Јелисавац, *Односи Србије и Светске трговинске организације*, у: Међународна политика, Институт за међународну политику и привреду, Београд, бр. 1122/2006, стр. 48-54.

Драгана Ђукановића⁴⁰⁰ око трансформације Пакта за стабилност Југоисточне Европе (ЈиЕ) кроз три регионална стола и процес сарадње у Југоисточној Европи и Верана Станчетића.⁴⁰¹

А) ЦЕФТА 2006. и Стратегија регионалног развоја Републике Србије за период 2007. до 2012. године

У Стратегији коју је Влада Републике Србије усвојила је 11. јануара 2007. године, Споразум о средњоевропској зони слободне трговине (ЦЕФТА 2006) помиње се у поглављу II тачки 9 – SWOT анализа у сегменту предности под ставом 10. где стоји записано да су Споразумом “обухваћени индустријски и пољопривредни производи водећи рачуна о специфичностима појединих тржишта и региона”.⁴⁰² Овде се између осталог има у фокусу економска сарадња и спољнотрговинска робна размена између привреде централне Србије (као целине) и (једног дела) – Косова и Метохије.

У поменутој Стратегији у поглављу III у тачки 4. Циљеви и стратешки правци равномерног регионалног развоја Републике Србије, записано је и предвиђено да се то односи само на економску интеграцију једне заједнице, тј. српске заједнице на Косову. То је уједно главна грешка и потпун промашај писаца и доносиоца ове Стратегије. Било је потребно да се изврши измена и допуна поменуте Стратегије у смислу навођења свих етничких заједница (треба инсистирати на фактицитету плурализма етничких заједница) које постоје на Косову, али до тога није дошло. Дакле, то указивање имало за једини циљ и јавни

⁴⁰⁰ Драган Ђукановић, *Трансформација Пакта за стабилност у Југоисточној Европи: нови подстицаји регионалној сарадњи*, у: *Међудржавни форуми у Европи: упоредни модели*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2007, стр. 173-190. Важно запажање и коментар у вези европских и ваневропских токова у региону Југоисточне Европе и Западног Балкана дао је Хидајет Бишчевић. “То је избор повесних размера, који ће утицати на будућност народа и грађана овог дела Европе. То је избор између будућности и прошлости, између одговорног државништва и политике инерције. У политичком смислу, то је избор између политике која ће водити напред и заједнички тражити одговор на кризу, или препуштања југоисточне Европе, а напосе тзв. западног Балкана, останку изван европских токова.” Види и: Хидајет Бишчевић, *Нови пројекти за југоисток Европе*, (Интернет, 15. 09. 2009.), <http://www.politika.rs/rubrike/ostali-komentari/Projekti-za-jugoistok-Evrope.sr.html>.

⁴⁰¹ Види: Веран Станчетић, *Регион као развојна перспектива у ЕУ*, Службени гласник, Београд, 2009.

⁴⁰² *Стратегија регионалног развоја Републике Србије за период од 2007. до 2012. године*, у: Службени гласник Републике Србије, Београд, бр. 21/2007, стр. 26-27.

интерес увођење корективних елемената у Стратегију у смислу избегавања било којих контрадикторности и парадоксалних ставова. “Имајући у виду да је српска заједница у АП Косово и Метохија суочена са најтежим облицима живота и рада (што је потпуно тачно – курзив Н.В.), један од приоритетних стратешких циљева је економска интеграција овог региона са осталим делом српске привреде.”⁴⁰³ Ипак, проблем је иманентан у нечем другом! Проблем се налази у томе што званичници власти с Косова у Приштини нису признавали, а не признају поменуту Стратегију ВРС, НИП,⁴⁰⁴ као и директну макрофинансијску политику подршке за регистроване инвестиционе и развојне пројекте. ЦЕФТА 2006. се не спроводи од стране представника власти из Београда, на територији Косова и Метохије.

6. ЦЕФТА 2006. и Привремене институције самоуправе на Косову – Влада Косова

После одлуке Европске комисије (у време када је комесар ЕУ за спољнополитичке односе био Крис Патен) у Бриселу од 6. новембра 2002. године, за Косово је уведен *Tracking mechanism* за Стабилизациони и асоцијациони процес, а који је потпуно био одвојен од механизма *двоструког колосека* за Србију и Црну Гору док је постојала Државна заједница. Такво стање јесте и од када је Србија независна и суверена држава! Међутим, званичници из Европске комисије имају директни механизам и инструменте за преговоре са представницима власти у Београду.

На Самиту лидера ЕУ и званичника западног Балкана одржаног у Солуну 21. јуна 2003. године, уведено је европско партнерство и омогућена европска

⁴⁰³ *Стратегија регионалног развоја Републике Србије за период од 2007. до 2012. године*, исто, стр. 35.

⁴⁰⁴ О НИП-у у делу који се односио на јужну српску покрајину, бивши министар финансија у ВРС Млађан Динкић, сматрао је да су по среди “пројекти којима би се побољшао живот становништва на подручју Косова и Метохије”. Млађан Динкић, *Србија – Национални инвестициони план 2006/2007*, Министарство финансија, Београд, 2006. стр. 6. О општим економским проблемима и политичким разлозима за и против НИП-а види: Ненад Васић, *НИП и КиМ – Велики и неизвесни планови*, у: Глас југа, Грачаница, бр. 58/2007, стр. 29-31.

перспектива. “Јасно је да за Косово овај самит представља успех.”⁴⁰⁵ Други значајан датум је 9. август 2006. године од када постоји и – Косово⁴⁰⁶ акциони план за спровођење европског партнерства 2006. Али, вратимо се поново ЦЕФТИ 2006. После доношења Декларације о намерама у мају 2003. године која је уследила по Меморандуму од 27. јуна 2001. године Пакта за стабилност о либерализацији и трговинским олакшицама у региону ЈиЕ и потписивању ЦЕФТА 2006. Косово је иначе и пре једностраног проглашења независности, засебна царинска територија која користи код ТАРИК.⁴⁰⁷ Важан допринос имплементацији ЦЕФТА 2006. дао је бивши министар за трговину и индустрију у Влади Косова Бујар Дуголи за кога је овај споразум шанса за “развој праве будућности.”⁴⁰⁸ И ондашњи министар за трговину и индустрију у Привременим институцијама самоуправе – Влади Косова Љутви Жарку,⁴⁰⁹ дао је врло важан допринос имплементацији ЦЕФТА 2006.

А) ЦЕФТА 2006. – посао и пословни људи на Косову и Метохији

ЦЕФТА 2006. је сасвим неспорно важан елемент у стратешкој припреми Влада држава чланица, будућих потенцијалних кандидата за пуноправно чланство у ЕУ. Осим тога, њиме се проширују тржишни оквири и увећавају инвестициони

⁴⁰⁵ Сунил Нарула, Спутник Киламби, *Самит се сматра успехом за Косово*, у: Фокус Косово, УНМИК/Привремена администрација Мисије Уједињених нација на Косову, Приштина, јуни 2003, стр. 7.

⁴⁰⁶ Види о томе: *КОСОВО АКЦИОНИ ПЛАН ЗА СПРОВОЂЕЊЕ ЕВРОПСКОГ ПАРТНЕРСТВА 2006*, УНМИК Канцеларија за европске интеграције/УРЕД ПРЕМИЈЕРА Агенција за европске интеграције, Приштина, 2006, стр. 7-138.

⁴⁰⁷ Косовска царина од 1. септембра 2005. године добила је међународни царински код ТАРИК, а пројекат је финансијски подржала Европска комисија. Заправо косовска интегрисана тарифа ТАРИК је царински систем који је у сагласности са Међународним системом тарифа. Усаглашен је и са системом Међународне организације царина и почива, што је такође његова компатибилна карактеристика и на комбинованој номенклатури ЕУ. ТАРИК-ом се такође одређује поступање цариника у регистрацији и увозном и извозном режиму за све врсте роба. Реч је о коду којим се класификује и групише роба. У вези стим, донето је и Административно упутство које је почело да важи од 1. јула 2006. године, по парафирању од стране ондашњег Генералног директора УНМИК царинске службе Пола Акде, а којим се одређују одредбе за примену ТАРИК-а.

⁴⁰⁸ Вујар Дуголи, *Те nderuar pjesemarrjes*, (Interneti, 5. 10. 2009.), <http://www.mti-ks.org/?cid=1,239>.

⁴⁰⁹ Премда је УНМИК/Косово и страна у Споразуму ЦЕФТА 2006, “одговорно одређује постојање многих позитивних аспеката у овом процесу.” *Ekspoze e ministrit të MTI-së, Lutfi Zharku në mbledhjen e Qeverisë së Kosovës për dokumentin mbi “Politikën Tregtare të Kosovës”*, (Interneti, 17. 10. 2009.), http://www.mti-ks.org/repository/docs/Ekspoze_Zharku_politika_tregtare_Kosoves.pdf.

потенцијали привреда, али, и административни капацитети Влада суседних држава у промоцији либералне филозофије тржишта за набавку и сектор услуга.

Сасвим је неспорно да пуноправно партиципирање у ЦЕФТА 2006. даје нове могућности и олакшице свим нашим извозно оријентисаним пословним људима, којом приликом највеће користи имају од принципа дијагоналне акумулације порекла роба. Тиме се омогућује преференцијални режим извоза роба, динамизација капитала, привредни раст и унапређење квалитета услуга уз подизање конкурентности са неким стратешким партнером из ЕУ на тржишту пре евентуалног пуноправног чланства у ЕУ.

Сва она роба која води порекло производње из Србије, а отпрема се уз пропратну документацију на КиМ има несметан третман који регулише посебно одељење Пореске управе. С друге стране, роба која је страног порекла, а допрема се са Косова и Метохије, подвргнута је у складу са нашим важећим прописима плаћању царине, других увозних дажбина, акцизе и ПДВ. Иначе, према подацима Републичког завода за статистику Републике Србије од 30. септембра 2009. године, за првих осам месеци 2009. године, Србија је имала суфицит⁴¹⁰ у спољнотрговинској робној размени од 913,2 мил. УСД са државама чланицама ЦЕФТА 2006. Тржиште држава чланица ЦЕФТА 2006. је друго по значају у односу на тржиште ЕУ које је на првом месту по значају за наше пословне људе.

Споразум ЦЕФТА 2006. народни посланици у Народно скупштини Републике Србије су потврдили 25. септембра 2007. године, у време Владе Војислава Коштунице.

7. Споразуми о реадмисији и либерализацији визног режима

Рeadмисија је веома битан принцип, тј. услов у процесу интеграција у ЕУ. “Прве преговоре о споразумима о реадмисији водило је Министарство иностраних послова СРЈ, након формирања Државне заједнице СЦГ и Савета министара 2002. године, Министарство за људска и мањинска права постало је надлежно за

⁴¹⁰ *Статистика спољне трговине*, (Интернет, 16. 10. 2009.), <http://webrzs.stat.gov.rs/axd/index1.php?SifraVesti=368&Link=>.

склапање споразума о реадмисији.”⁴¹¹ И у Студији о изводљивости од 12. априла 2005. године у одељку 3.6.2. наводи се поред азила, миграција, контроле спољних граница, издавање виза и део који се односи на реадмисију. “Док с једне стране споразуми о реадмисији генерално добро функционишу, на њихову имплементацију јако утиче недостатак извора. Ово се посебно односи на особе које долазе с Косова за које Србија и Црна Гора нема приступ бази података којом би се омогућила верификација њиховог држављанства.”⁴¹² Ту се налази и централни разлог зашто наши грађани са држављанством Републике Србије с Косова нису на белој шенген листи. Званични представници Србије и Европске заједнице су потписали Јединствени споразум о реадмисији и визним олакшицама 18. септембра 2007. године, да би их Народна скупштина Републике Србије потврдила 7. новембра⁴¹³ исте године, у време када је премијер Владе Републике Србије био Војислав Коштуница. Споразум о визним олакшицама почео је да важи од 1. јануара 2008. године за привилеговане категорије грађана наших држављана. И овај Споразум се не спроводи од стране српских власти у Београду на територији Косова и Метохије под међународним протекторатом УН-а и мисије ЕУЛЕКС Косово. По основу овог Споразума, косовски Албанци и остали наши држављани, уколико илегално бораве у ЕУ, бивају враћени на Косово и Метохију у место пребивалишта. По трансферу овлашћења са УНМИК-а на Владу Косова, та надлежност око реадмисије је конкретно додељена ресорном министарству за заједнице и повратак чији су ондшњи министри био косовски Србин – Славиша Петковић (председник Српске демократске странке Косова и Метохије) и бивши министар Саша Рашић (члан главног одбора Самосталне либералне странке).

⁴¹¹ Данило Ракић, *Европске интеграције и реадмисија*, у: Приређивач Владимир Гречић, *Политика виза и Западни Балкан*, Институт за међународну политику и привреду/Европски покрет у Србији/Група 484, Београд, 2006, стр. 73.

⁴¹² *Студија изводљивости*, (Интернет, 5. 10. 2009.), <http://www.ssinf.sv.gov.yu/default.php?id=134&je=>.

⁴¹³ Види: *Закон о потврђивању Споразума између Републике Србије и Европске заједнице о реадмисији лица која незаконито бораве*, Народна скупштина Републике Србије, Београд, 7. новембар 2008, стр. 1-67. Поменути Закон је објављен и у Службеном гласнику бр. 103/07. Види такође: *Закон о потврђивању Споразума између Републике Србије и Европске заједнице о олакшаној процедури за издавање виза*, Народна скупштина Републике Србије, Београд, 7. новембар 2008, стр. 1-39. Поменути Закон је објављен и у Службеном гласнику бр. 103/07.

Колегијум ЕУ донео је једногласну одлуку у Стразбуру 15. јула 2009. године, да се три балканске државе (Србија, Црна Гора и Македонија), ставе на белу шенген листу, односно, на безвизни режим путовања у државе пуноправне чланице Уније. “Путовање без виза значи да више нема чекања у редовима пред амбасадама, нема прибављања додатних докумената као што су позивна писма, карте, нема више трошкова за њихово превођење и трошкова за издавање виза.”⁴¹⁴

Олакшавајући и убрзавајући пословне контакте, путовања без виза такође доносе грађанима Србије и конкретне економске користи. Либерализација визног режима се односи на бели шенген типа ЦЕ који карактерише следеће:

- 1) Боравак наших грађана у 25 држава ЕУ до 90 дана у шест месеци.
- 2) Нашим грађанима се не дозвољава могућност запошљавања.
- 3) Наши грађани који буду илегално радили, подвргавају се реадмисији.
- 4) Уколико наши грађани желе дужи боравак, дужни су да затраже визу типа Де.
- 5) Нашим грађанима омогућује се белим шенгеном, безвизно путовање у Швајцарску, Норвешку, Исланд и Лихтенштајн.
- 6) Уколико наши грађани желе улазак на територију држава чланица ЕУ, Велику Британију и Ирску, потребне су им уредно издате визе за њихово путовање.

Да бисмо се нашли на белој шенген листи која је део мапе пута и либерализације визног режима, било је потребно и издавање беиометриских докумената нашим држављанима који се не односе на наше грађане (држављане) са Косова и Метохије.

⁴¹⁴ Жак Баро, Оли Рен, *Визна либерализација са Европом*, (Интернет, 05. 10. 2009.), <http://www.politika.rs/rubrike/tema-dana/Vizna-liberalizacija-sa-Evropom.sr.html>.

8. Резолуција 1244 и Споразум о стабилизацији и придруживању – ССП

Сасвим је неспорно да је Споразум о стабилизацији и придруживању – ССП уз прелазни трговински споразум којег српска влада примењује једнострано од 31. јануара 2009. године (у 2008. години српски привредници су највише извезли робе на тржиште ЕУ 54%, затим на тржишту држава ЦЕФТА 33%, а на тржишту РФ 5% итд.), незаобилазни део нашег процеса интеграција у ЕУ, стварни интерес ондашњих званичника власти и већине наших грађана (држављана) према свим релевантним истраживањима јавног мњења у Србији. Српски ССП чини 80% економски део док 20% представља политички аспект. “Важно је поменути и то да се овим споразумом између ЕУ и Србије ни на који начин не угрожава нити искључује очување и успостављање царинских унија, зона слободне трговине и договора о прекограничном промету.”⁴¹⁵

Историјска је чињеница да су представници српске власти започели преговоре о Споразуму о стабилизацији и придруживању још у време Државне заједнице Србија и Црна Гора, 10. октобра 2005. године. Истом приликом је од стране званичника истакнуто да се они не односе на Косово у смислу његове имплементације од стране српских власти у Београду, јер је оно под међународним протекторатом УН-а. Иначе, ССП је потписан 29. априла 2008. године у Луксембургу, а потврђен у Народној скупштини Републике Србије 9. септембра 2008. године.

Чињеница је да је већина наших грађана и политичара са интелектуалном елитом пријемчива за ЕУ, али не и атланске (НАТО осим већинске подршке Партнерству за мир), интернационалне интеграције у међународну заједницу. Алтернатива томе је опредељења за активну независност и неутралност⁴¹⁶ државе као могући спољнополитички и дипломатски приступ. Иначе, ССП се не спроводи од стране представника српских власти у Београду на територији

⁴¹⁵ Михаило Црнобрња, *Економски аспекти Споразума о стабилизацији и придруживању*, у: Изазови европских интеграција, Службени гласник, Београд, бр. 1/2008, стр. 78.

⁴¹⁶ Шире о Србији између ЕУ и неутралности види: Ненад А. Васић, *Србија између ЕУ и неутралности*, у: (Приредили Едита Стојић Карановић, Слободан Јанковић, *Елементи стратегије спољне политике Србије*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2008.

Косова и Метохије под међународним протекторатом УН-а и мисије ЕУЛЕКС Косово.

9. ЕУПТ и ЕУЛЕКС Косово

Припреме за долазак мисије ЕУЛЕКС – Мисија владавине права ЕУ (*European Union Rule of Law Mission in Kosovo*) започеле су 10. априла 2006. године. Заправо, Европски савет је донео одлуку о формирању Тима ЕУ за планирање.⁴¹⁷ Ради се “о операцијама из домена управљања кризама која би, између осталог, била усмерена на даље јачање владавине права.”⁴¹⁸ ЕУПТ је део Европске одбрамбене и безбедносне политике и тиче се другог стуба ЕУ. У суштини, процес ЕБОП је био условљен улогом НАТО али, “остао је на нивоу мировних мисија земаља ЕУ у разним међународним акцијама.”⁴¹⁹ И у Ахтисаријевом плану од 26. марта 2007. године, којег су званичници власти у Београду одбацили, СБ УН га није усвојио, а у Приштини су га прихватили, у делу који се односи на Опште принципе, у члану 13. била је предвиђена и међународна подршка која се односи на владавину права. “13.1 Европска унија ће установити Мисију европске безбедносне и одбрамбене политике (ЕБОП) у области владавине права. 13.2 Мисија ЕБОП ће пружити помоћ властима Косова у њиховом напретку ка одрживости и одговорности и у даљем развоју и јачању независног правосуђа, полицијске и царинске службе, обезбеђујући да ове институције буду слободне од политичког мешања и да буду у складу са међународно признатим стандардима и европском најбољом праксом.

13.3 Мисија ЕБОП ће подржавати спровођење овог Решења и обезбеђиваће стручну помоћ, надзор и савете генерално у области владавине права, уз задржавање одређених овлашћења, нарочито у области правосуђа, полиције,

⁴¹⁷ Види о томе: *COUNCIL JOINT ACTION 2006/304/CFSP of 10 April 2006 on the establishment of an EU Planning Team (EUPТ Kosovo) regarding a possible EU crisis management operation in the field of rule of law and possible other areas in Kosovo*, in: Official Journal of the European Union, Brussels, 26. 04. 2006/L 112/19-L 112/23.

⁴¹⁸ Ивона Лађевац, *Мисија Европске уније на Косову и Метохији – ЕУЛЕКС*, у: Европско законодавство, Институт за међународну политику и привреду, Београд, бр. 23-24/2008, стр. 81.

⁴¹⁹ Душко Лопандић, *Европска унија у новом међународном окружењу*, у: Међународни проблеми, Институт за међународну политику и привреду, Београд, бр. 2-3/2008, стр. 211.

царине и казнено-поправних служби, према модалитетима и за временски период који ће утврдити Савет ЕУ, у складу са Анексом IX и X овог Решења”⁴²⁰

Обзиром на чињеницу да су међународни преговори који су вођени у Бечу завршени, неуспехом, Савет Европске уније је 4. фебруара 2008. године донео документ о формирању мисије ЕУЛЕКС Косово на основу Заједничке акције Савета.⁴²¹ С друге стране на седници Владе Републике Србије одржане 14. фебруара 2008. године донета је Одлука о поништавању противправних аката привремених органа самоуправе на Косову и Метохији о проглашењу једностране независности.⁴²² Међутим, Савет министара ЕУ на састанку одржаном 16. фебруара 2009. године у Бриселу, донео је одлуку о слању мисије ЕУЛЕКС-с на Косово која је требала да буде оперативна после 120 дана. За првог шефа мисије био је постављен Ив де Кермабон коме је претпостављени био Питер Фејт – специјални изасланик ЕУ за Косово. “По истеку тог рока, ЕУЛЕКС није постао оперативан првенствено због недостатка међународног правног оквира за то и техничких проблема на терену који су из тога произашли.”⁴²³ Већ сутрадан, на ванредној седници Скупштине Косова донешена је одлука о усвајању Декларације о независности Косова.

10. Реконфигурација УНМИК-а и предлог шест тачака власти у Београду

Ондашњи министар за Косово и Метохију, Слободан Самарцић на основу Акционог плана од 14. јануара 2008. године и Резолуције Народне скупштине о заштити суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка Републике

⁴²⁰ Свеобухватни предлог за решење статуса Косова, оп. цит., 26. март 2007, стр. 10

⁴²¹ Заједничка акција Савета 2008/124/ЦФСР од 4. фебруара 2008. о Мисији владавине права Европске уније на Косову, ЕУЛЕКС Косово, (Интернет, 05. 10. 2009.), [http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/Council_JA_on_EULEX_Kosovo-Serbian-\(Final\).pdf](http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/Council_JA_on_EULEX_Kosovo-Serbian-(Final).pdf). За правно заснивање ЕУЛЕКС-а Косово са седиштем у Приштини, у документу Заједничка акција, искоришћени су следећи параграфи Резолуције 1244 СБ УН: 10, 11, 17 и 19.

⁴²² Одлука о поништавању противправних аката привремених органа самоуправе на Косову и Метохији о проглашењу једностране независности, (Интернет, 05. 10. 2009.), <http://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/index.php?id=83040>.

⁴²³ Жаклина Новичић, *Косово: годину дана од једностраног проглашења независности*, у: Међународна политика, Институт за међународну политику и привреду, Београд, бр. 1133/2009, стр. 24.

Србије⁴²⁴ од 26. децембра 2007. године, предао је радни предлог документа помоћнику шефа УНМИК-а Ларију Росину 16. марта 2008. године у Грачаници под насловом Споразум УНМИК-а и Републике Србије за заједничко спровођење Резолуције 1244 СБ после илегалног проглашења независности од стране привремених институција Косова.⁴²⁵ Како није забележен помак око предложеног документа Споразума УНМИК-а и Републике Србије, Генерални секретар УН-а Бан Ки Мун, поднео је извештај Савету безбедности од 12. јуна 2008. године у коме је предложио “реконфигурацију међународног цивилног присуства на Косову.”⁴²⁶ У анексу 1 овог Извештаја, уврштено је и писмо Борису Тадићу. У њему је Бан Ки Мун навео 6 тачака (полиција,⁴²⁷ правосуђе,⁴²⁸ царина,⁴²⁹

⁴²⁴ У тачки 5. поменуте Резолуције наводи се следеће: “Народна скупштина утврђује да би успостављање предложене мисије ЕУ за спровођење одбаченог Ахтисаријевог плана представљало акт угрожавања суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка Републике Србије. На Савету безбедности током јула 2007. године није прихваћено шест нацрта резолуције који су се заснивали на Ахтисаријевом плану, а пре свега на анексима 10 и 11 Ахтисаријевог плана. То су били анекси о постављању мисије ЕУ и НАТО војних снага на Косову и Метохији. Имајући ово у виду, Народна скупштина захтева да се пре доласка било које мисије која би заменила постојећу администрацију УН мора преговорима пронаћи компромисно решење за будући статус покрајине Косово и Метохија, које ће одобрити СБ УН. Народна скупштина тражи од Владе Србије да са ЕУ утврди да мисија ЕУ не може доћи на територију Србије, на Косово и Метохију, без адекватне одлуке Савета безбедности.” *Резолуција Народне скупштине о заштити суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка Републике Србије*, (Интернет, 05. 10. 2009.), <http://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/index.php?id=80729>. Такође је релевантна и тачка 6. ове Резолуције у којој је предвиђено следеће: “Због укупне улоге НАТО-а, од противправног бомбардовања Србије без одлуке СБ до Анекса 11 одбаченог Ахтисаријевог плана, у коме се одређује да је НАТО ‘коначан орган’ власти у ‘независном Косову,’ Народна скупштина доноси одлуку о проглашавању војне неутралности Републике Србије у односу на постојеће војне савезе до евентуалног расписивања референдума на којем би се донела коначна одлука по том питању.” *Резолуција Народне скупштине о заштити суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка Републике Србије*, исто.

⁴²⁵ Најбитније одредбе овог радног документа су ексклузивно објављени у Вечерњим новостима. Тако се у једној од одредби наводи следеће: “УНМИК и Република Србија су сагласни да интензивирају сарадњу у областима полиције, судства, царине, транспорта, контроле граничне административне линије између Косова и Србије, као и верског, историјског и културног наслеђа.” *Заједничка одбрана Срба, у: Вечерње новости*, Београд, 24. март 2008, стр. 3. Иначе, документ од шест тачака Бан Ки Муна, различито се третира и интерпретира од стране српских, косовских и међународних званичника, у зависности од интереса којег имају.

⁴²⁶ *Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo*, United Nations Security Council, New York, S/2008/354, p. 5.

⁴²⁷ *Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo*, Ibidem, p. 6.

⁴²⁸ *Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo*, Ibidem, p. 6.

транспорт и инфраструктура,⁴³⁰ границе⁴³¹ и српско наслеђе⁴³²) у смислу континуитета са Резолуцијом 1244 (1999). На седници СБ УН одржаној 20. јуна 2008. године, председник Србије Борис Тадић је у свом обраћању учесницима (амбасадорима држава чланица и позваним гостима), истакао следеће: “Једино Савет безбедности може донети одлуку о реконфигурацији на коју се позива извештај и писмо Генералног секретара које ми је упућено. СБ је једина институција која има овлашћење да легитимно мења састав међународног присуства на Косову, као што то јасно дефинишу тачке 5. и 19. Резолуције 1244.”⁴³³ Истом приликом председник Тадић је умешно нагласио да предложених шест тема од стране Генералног секретара Бан Ки Муна “полиција, судство, царина, саобраћај, инфраструктура, границе и културно наслеђе - изискују нашу пажњу.”⁴³⁴ Ипак, предлог Бан Ки Муна није наишао на опште одобравање свих учесника седнице СБ УН. “У односу према предлогу Бан Ки Муна о реконфигурацији УНМИК-а испољене су крупне разлике између чланица Савета Безбедности УН, али је већина ипак била склона повећању улоге ЕУ на Косову (против предлога су биле Русија, Кина, Вијетнам и Индонезија). Мада није добио сагласност свих сталних чланица Савета безбедности УН, јунски извештај Бан Ки Муна у којем се износи предлог о реконфигурацији међународног присуства на Косову, представљао је практично одобрење новом шефу УНМИК-а Ламберту Занијеру да отпочне процес преобликовања своје мисије – њеног смањења и преноса надлежности на ЕУЛЕКС.”⁴³⁵ У таквој констелацији актера, али, и политичких и дипломатских догађаја, представници српске власти у Београду, нису могли да прихвате реконфигурисање УНМИК-а и њихово смањење

⁴²⁹ *Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo*, Ibidem, p. 6.

⁴³⁰ *Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo*, Ibidem, p. 6.

⁴³¹ *Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo*, Ibidem, p. 6.

⁴³² *Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo*, Ibidem, p. 6.

⁴³³ *Говор председника Републике Србије Бориса Тадића на седници Савета безбедности Уједињених нација*, (Интернет, 06. 10. 2009.), <http://www.predsednik.yu/mwc/default.asp?c=303500&g=20080620161725&lng=cir&hs1=0>.

⁴³⁴ *Говор председника Републике Србије Бориса Тадића на седници Савета безбедности Уједињених нација*, исто.

⁴³⁵ Новичић, *Косово: годину дана од једностраног проглашења независности*, исто, стр. 25.

присуства за 70%, без одлуке СБ УН и, наравно, уколико није на основу Резолуције 1244 СБ УН.

11. Три услова српских власти – шест тачака Бан Ки Муна и Председничко саопштење СБ УН

Својевремени Директор за Западни балкан у Генералном директорату за проширење ЕУ у Бриселу, Пјер Мирел је саопштио 7. новембра 2008. године да је ЕУ прихватила три услова представника српских власти у вези мисије ЕУЛЕКС Косово. Та три принципијелна захтева званичника српске власти била су:

- 1) Размештање ЕУЛЕКС-а треба да буде у складу са одлуком СБ УН,
- 2) Мисија ЕУЛЕКС треба да буде статусно неутрална и
- 3) Мисија ЕУЛЕКС неће имати никакве везе са одбаченим Планом Мартија Ахтисарија.

Исто тако, ова три услова кореспондирала су са наша три јавно прокламована и витална спољнополитичка приоритета:

- А) Очување суверенитета и територијалног интегритета мирним, политичким и дипломатским средствима уз непризнавање једнострано проглашене независности Косова.
- Б) Што брже интегрисање у ЕУ.
- В) Добра регионална сарадња са властима држава на Западном Балкану и региону Југоисточне Европе.

При свему овоме треба напоменути да се спољна политика Србије заснивала на стратешком партнерству са: 1) ЕУ, 2) Руском федерацијом, 3) НР

Кином и 4) САД. Свему томе додају се и специфични и присни односи са представницима власти несврстаних држава и ОИК.⁴³⁶

Важан је био и однос према мисији ЕУЛЕКС Косово. И међу дипломатама у Београду отворена је јавна дебата по питању да ли је сарадња са мисијом ЕУЛЕКС Косово нови услов за Европске интеграције или не? Одговоре на ова питања су јавно дали преко утицајног београдског медија Данас својевремени амбасадорори Велике Британије и Француске у Београду – Стивен Вордсворт и Жан Франсоа Терал. Најпре је свој дипломатски став исказао Британски амбасадор Стивен Вордсворт: “Мисија Еелекс није повезана са питањем статуса Косова. Њу су подржале све чланице ЕУ, укључујући и земље које нису признале независност Косова.”⁴³⁷ С друге стране и амбасадор Француске Жан Франсоа Терал је био експлицитан у дипломатском ставу: “Не може се говорити о условима.”⁴³⁸ Како су од краја октобра 2008. године интензивирани преговори о 6 тачака Бан Ки Муна из јунског Извештаја у којем су били директно укључени ондашњи шеф УНМИК-а у Приштини Ламберто Занијер и изасланик за дијалог Београда и Приштине Ендрју Ледли. Директни резултат свега тога био је спајање три услова српске стране са 6 тачака Бан Ки Муна 10. новембра 2008. године. Међутим, из тих мултилатералних преговора, били су неоправдано искључени званичници косовске власти у Приштини. Ипак, они су одбацили 6 тачака Бан Ки Муна и три услова српске стране 18. новембра 2008. године, да би истакли четири тачке за прихватање ЕУЛЕКС-а. “1. Јесмо за што брже размештање ЕУЛЕКС-а на Косову на основу предвиђеног мандата: а) Декларације о независности, б) Документа председника Ахтисарија, в) Устава Републике Косово, г) Косовских закона, Заједничке акције (Joint Action Plan) од

⁴³⁶ О Организацији исламске конференције види: Оливер Потезица, *Организација исламске конференције*, Службени гласник, Београд, 2008. “Од 57 чланица Организације исламске конференције (ОИЦ) само десет је признало независност Косова: Авганистан, Албанија, Буркина Фасо, Малдиви, Малезија, Уједињени Арапски Емирати, Саудијска Арабија, Сенегал, Сијера Леоне и Турска. Тек две од ових држава су и чланице Арапске лиге.” Бошко Јакшић, *Муслимани и Косово*, (Интернет, 16. 11. 2009.), <http://www.politika.rs/pogledi/Boshko-Jakshic/MUSLIMANI-I-KOSOVO.sg.html>.

⁴³⁷ Стивен Вордсворт, *Не може се бити за Унију, а против њене мисије*, у: Данас, Београд, бр. 4027/2008, стр. 3.

⁴³⁸ Жан Франсоа Терал, *Не може се бити за Унију, а против њене мисије*, у: Данас, Београд, бр. 4027/2008, стр. 3.

четвртог фебруара 2008, д) Позива ЕУЛЕКС-у из институција Косова потписаног од Председника Републике Косова од 17. фебруара и 8. августа 2008. 2. Институције Републике Косово одбацују сав документ од шест тачака. 3. Институције Косова заједнички ће радити са ЕУЛЕКС-ом на размештању на целој територији на бази мандата на основу горе наведених докумената у тачки 1, респектујући суверенитет и територијални интегритет Републике Косово. 4. Институције Републике Косово ће стално, наставити заједнички и присан рад са САД, ЕУ и НАТО.”⁴³⁹ У Извештају⁴⁴⁰ Генералног секретара УН-а Бан Ки Муна од 24. новембра 2008. године који иначе има 53 тачке, од тачке 30 до тачке 47 увршћени су и разрађени у поменутих шест тачака. Међутим, у истом Извештају, али не у основном тексту у Анексу I,⁴⁴¹ увршћене су и четири тачке званичника у Приштини. На седници СБ УН одржаној 26. новембра 2008. године, српска делегација на челу са ондашњим министром Јеремићем добила је подршку око шест тачака једногласном одлуком у форми председничког саопштења којим се поздравља сарадња УН-а са другим међународним актерима на основу Резолуције 1244. па и “Европске уније да унапреди европску перспективу читавог западног Балкана и тиме да одлучујући допринос регионалној стабилности и просперитету.”⁴⁴² С друге стране, испред званичника сецесионистичких косовских власти у Приштини, ондашњи министар спољних послова Косова – Скендер Хисени је одбацио једногласну одлуку СБ УН јер је супротна Уставу Косова.

Размештање припадника мисије ЕУЛЕКС Косово започето је и на северу Косова 9. децембра 2008. године да би свој пуни оперативни капацитет достигла у првој половини 2009. године. Иако је мисија ЕУЛЕКС Косово део плана од шест тачака, ипак план од шест тачака није у надлежности ЕУЛЕКС Косово, како је сматрао њихов први шеф Ив де Кермабон. “План од шест тачака није у нашој надлежности, јер је у питању договор између Србије и УН. Ми радимо у областима на реконфигурацији мисије и на рапортирању код Генералног

⁴³⁹ *Katër pikat e Prishtinës zyrtare për shtrirjen e EULEX-it*, (Interneti, 23. 09. 2009.), <http://www.president-ksgov.net/?id=5,0,0,67,e,1116,..>

⁴⁴⁰ Види: *Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo*, United Nations Security Council, New York, S/2008/692.

⁴⁴¹ *Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo*, ibidem, p. 13.

⁴⁴² О томе види: *Statement by the President of the Security Council*, United Nations Security Council, New York, S/PRST/2008/44, p. 1.

секретара УН, односно, ми смо под Резолуцијом 1244. Ми пратимо реконфигурацију мисије у областима владавине права.”⁴⁴³ Мисија ЕУЛЕКС⁴⁴⁴ Косово је свој први званични извештај објавила 23. јула 2009. године, а који се односио на полицију, правосуђе и царину. Али, вратимо се још једном на позицију и функције УНМИК-а са аспекта њиховог актуелног места и улоге у Приштини како их је сагледавао тадашњи шеф УНМИК-а, Ламберто Занијер. “Наша улога се заснива на Резолуцији 1244. Као резултат развоја догађаја у претходној години, добили смо више политичку улогу. Своје активности смо фокусирали пре свега на проблеме националних заједница. Такође, омогућујемо дијалог између Косова и оних држава које нису признале независност, као и с Београдом. Подржавамо све активности које доприносе решавању практичних проблема расељених људи на северу Косова. Настављамо активности у северном делу Митровице, где постоји засебна општина под администрацијом Унмика. Моја основна дужност је да редовно извештавам СБ УН и Генералног секретара УН о ситуацији на Косову.”⁴⁴⁵

12. ЕУЛЕКС Косово и Протокол о оперативној полицијској сарадњи са МУП-ом Републике Србије

Осврнимо се и на Протокол о оперативној полицијској сарадњи између МУП-а РС и мисије ЕУЛЕКС Косово. После преговора који су вођени између овлашћених чланова двају кабинета у Београду и Приштини, 11. септембра 2009. године потписан је Протокол о полицијској сарадњи између Министарства унутрашњих послова Републике Србије и Еулекса (Учесници) у вези са полицијском сарадњом на питањима која се односе на истрагу организованог, прекограничног/пограничног и других облика криминала и незаконитих владања. Овај протокол су потписали, Рајнер Кун тадашњи шеф полицијског одељења ЕУЛЕКС Косово, а испред МУП-а Републике Србије заменик директора полиције

⁴⁴³ Драгана Зечевић, *Увешћемо владавину права*, у: Вечерње новости, Београд, 20. април 2009, стр. 2.

⁴⁴⁴ *ЕУЛЕКС извештај о програму*, Програмска канцеларија ЕУЛЕКС-а/Кабинет шефа мисије ЕУЛЕКС-а на Косову/Мисија владавине права на Косову, Приштина, јул 2009, стр. 1-181.

⁴⁴⁵ Никола Томић, *Унмик се више неће смањивати*, у: Данас, Београд, бр. 4359-4360/2009, стр. 2.

Бранислав Митровић. Министар унутрашњих послова Ивица Дачић који је уједно и заменик председника Владе подржао је, између осталог овај споразум и из следећих разлога: “Учесници стога пристају на сарадњу у складу са Резолуцијом Савета безбедности Уједињених нација 1244(1999) на основу заједничке иницијативе Савета 2008/124/ЦФСП, у погледу извештавања Генералног секретара о администрацији УН мисије на Косову од 24. новембра 2008. (С/2008/692).”⁴⁴⁶

Против потписивања овог Протокола били су сви званичници косовске власти у Приштини. Међутим, овај Протокол о оперативној полицијској сарадњи поделио је и централне парламентарне актере најутицајнијих политичких партија у Београду. Границе Косова утврђене су са аспекта власти у Приштини и међународног цивилног представника (Међународне управљачке групе) Питера Фејта на основу Ахтисаријевог Плана и одреби Анекса VIII који се односи на безбедносни сектор на Косову, чланом 3 са тачкама 3.1, 3.2 и 3.3 од којих су веома важне тачке 3.2 и 3.3. “3.2 Територија Косова биће дефинисана пограничном облашћу Социјалистичке Аутономне Покрајине Косова у оквиру Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, на основу њених граница од 31. децембра 1988. године, изузев измена насталих Споразумом о демаркацији граница између Савезне Републике Југославије и Бивше Југословенске Републике Македоније од 23. фебруара 2001. године.⁹ 3.3 Косово ће са Бившом Југословенском Републиком Македонијом успоставити заједничку техничку комисију у року од 120 дана од ступања на снагу овог Решења како би физички разграничили границу и договорили се о питањима која произилазе из самог спровођења Споразума из 2001. године између Савезне Републике Југославије и Бивше Југословенске Републике Македоније. Рад техничке комисије биће завршен у року од годину дана од дана оснивања комисије. МЦП и МВП биће укључени у рад комисије како би омогућили разговоре између две стране и могу, на захтев, било које од страна,

⁴⁴⁶ *Шта пише у протоколу*, у: Данас, Београд, бр. 4370/2009, стр. 3.

⁹ У својој изјави од 7. марта 2001. године, Председник Савета Безбедности поменуо је, између осталог да је “Савет безбедности поновио потребу поштовања суверенитета и територијалног интегритета Бивше Југословенске Републике Македоније. У том контексту он наглашава да Споразум о демаркацији граница потписан у Скопљу 23. фебруара 2001. године... морају да поштују све стране.”

бити укључени у процес разграничења.”⁴⁴⁷ Приговор који је стављен да је потписивањем овог Протокола *de facto* призната државност Косова не стоји. Ево зашто! Послужићемо се међународноправном аргументацијом Душка Димитријевића. “Међународне границе на спољном плану представљају границе између држава.”⁴⁴⁸ Како српске власти не признају једнострано проглашену државност Косова, самим тиме не може се говорити, писати или третирати да је ту државна граница између две државе. Напротив! Косово је интернационализована територија у режиму протектората УН-а и ЕУ, којима војну логистику пружа и НАТО преко КФОР-а. Тачна квалификација стања ствари на Косову, је да се ради о постојању две државе, на једној територији.⁴⁴⁹ Треба истакнути и то да се ни поменути Протокол не спроводи од стране српских власти у Београду на територији Косова и Метохије под међународним протекторатом УН-а и мисије ЕУЛЕКС Косово.

Најзад, “Србија је важна’ зато што је, више но икад, ЕУ потребна консолидована демократија, сигурност и стабилност у свим деловима Балкана.”⁴⁵⁰

13. Српски поднесак Генералној скупштини УН-а и Међународни суд правде у Хагу

На међународном пољу, по питању правне заштите уставом утврђеног поретка, суверенитета и територијалног интегритета српске државе, представљао је важан догађај 15. август 2008. године, када је ондашњи министар спољних послова Вук Јеремић предао у згради УН-а на Ист риверу у Њујорку, предлог резолуције у којој се од Генералне скупштине УН-а тражи да од Међународног суда правде добије саветодавну пресуду на следеће питање: “Да ли је једнострано проглашење независности од стране привремених институција самоуправе Косова

⁴⁴⁷ *Свеобухватни предлог за решење статуса Косова*, оп. цит., стр. 52.

⁴⁴⁸ Душко Димитријевић, *Међународноправно регулисање државних територија*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2008, стр. 125.

⁴⁴⁹ Душан Јањић, *Две државе, једна територија*, у: Економист магазин, Београд, бр. 451/2009, стр. 24-35.

⁴⁵⁰ Волфганг Петрич, Горан Свилановић, Кристоф Солиоз, *Зашто је Србија важна*, у: приредили Волфганг Петрич, Горан Свилановић, Кристоф Солиоз, *Србија је важна – Унутрашње реформе и европске интеграције*, Самиздат Б92, Београд, 2009, стр. 11.

у сагласности са међународним правом?”⁴⁵¹ С друге стране, како је спорно одмицала постепена реконфигурација УНМИК-а, Ламберто Занијер, у својству шефа УНМИК-а, Ив де Кермабон у својству шефа ЕУЛЕКС Косово и Рој Рив шеф припремног тима ЕУ (ЕУПТ), 18. августа 2008. године, без присуства јавности су у Приштини потписали Меморандум, који је технички, а не политички споразум на основу којег је извршена предаја имовине УНМИК-а коју они више неће користити на Привремене институције самоуправе. С обзиром на чињеницу да Влада у Београду није признавала мисију ЕУЛЕКС, од Генералног секретара је затражено да мисија ЕУЛЕКС-а може бити прихватљива за власт у Београду само под условом да одлуку о њеном слању одобри Савет безбедности УН.

Све до одржавања 63 седнице Генералне скупштине УН у Њујорку, 8. октобра 2008. године, ондашњи министар спољних послова Републике Србије Вук Јеремић је имао интензивну дипломатску активност по питању Косова и Метохије. Ова интензивна дипломатска активност односила се на придобијање званичника држава који би подржали нашу иницијативу да се постављено питање о легалности једнострано проглашене независности пошаље Међународном суду правде (МСП) са седиштем у Хагу. Само заседање Генералне скупштине било је у потпуности позитивно и афирмативно по пруженој подршци, поменутој иницијативи. За српски предлог у Генералној скупштини се изјаснило 77 представника држава⁴⁵² од чега је њих 6 било против,⁴⁵³ 74 је било уздржано,⁴⁵⁴ а

⁴⁵¹ Јеремић предао предлог резолуције Србије у званичну процедуру Генералне скупштине УН, (Интернет, 04. 10. 2009.), <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=92374>. Види и оригинални текст српског предлога, члановима Генералне скупштине УН-а: *Resolution adopted by the General Assembly*, United Nations, New York, 8 October 2008/A/RES/63/3, p. 1.

⁴⁵² Представници држава који су децидирано подржали српски предлог у Генералној скупштини УН-а су: “Алжир, Ангола, Антигва и Барбуда, Аргентина, Азербејџан, Белорусија, Боливија, Боцвана, Бразил, Брунеј, Камбоџа, Чиле, Кина, Конго, Костарика, Куба, Кипар, Демократска Народна Република Кореја, Демократска Република Конго, Цибути, Доминикана, Доминиканска Република, Египат, Ел Салвадор, Екваторијална Гвинеја, Еритреја, Фиџи, Грчка, Гватемала, Гвинеја, Гвајана, Хондурас, Исланд, Индија, Индонезија, Иран, Јамајка, Казахстан, Кенија, Киргистан, Лесото, Лихтенштајн, Мадагаскар, Маурицијус, Мексико, Црна Гора, Мјанмар, Намибија, Никарагва, Нигер, Нигерија, Норвешка, Панама, Папуа Нова Гвинеја, Парагвај, Филипини, Румунија, Руска Федерација, Свети Винсент и Гренадини, Србија, Сингапур, Словачка, Соломонска Острва, Јужна Африка, Шпанија, Шри Ланка, Судан, Суринам, Свазиленд, Сирија, Источни Тимор, Танзанија, Уругвај, Узбекистан, Вијетнам, Замбија, Зимбабве.” *General Assembly – Sixty third session*, United Nations, New York, 8 October 2008/A/63/PV.22, p. 10.

них 36 није се уопште изјашњавало. У складу са одлуком Генералне скупштине УН-а, званичници Међународног суда правде су затражили од свих званичника држава чланица да уколико хоће, доставе своје писмене поднеске о постављеном питању до 17. априла 2009. године, а 17. јули 2009. године био је крајњи рок за достављање њихових коментара. Иначе, своје ставове правни тим републике Србије је изнео у поднеску⁴⁵⁵ Међународном суду правде, 15. априла 2009. године. Званичници Међународног суда правде 29. јула 2009. године су објавили почетак јавне расправе за 1. децембар 2009. године. Истом приликом, заинтересованим странама је дат рок да се до 15. септембра изјасне да ли ће учествовати у јавној расправи. После завршетка јавне расправе донета је најважнија међународна саветодавна пресуда која је необавезујућа, али са далекосежним међународним политичким последицама и правним импликацијама. И поред своје необавезности, МСП се по први пут изјашњавао, када је у питању “један акт сецесије.”⁴⁵⁶ Међутим, веома је био индикативан став бившег амбасадора САД у Београду Камерона Мантера. “Одлука МСП није обавезујућа. Ако пресуди да је независност Косова противна међународном праву, ми нећемо мењати свој став.”⁴⁵⁷

⁴⁵³ Представници држава који су приликом изјашњавања били против српски предлог у Генералној скупштини УН-а су: “Албанија, Маршалска Острва, Микронезија, Науру, Палау, Сједињене Америчке Државе.” *General Assembly – Sixty third session*, ibidem, p. 10.

⁴⁵⁴ Представници држава који су приликом изјашњавања били уздржани поводом српског предлога у Генералној скупштини УН-а су: “Авганистан, Андора, Јерменија, Аустралија, Аустрија, Бахами, Бахреин, Бангладеш, Барбадос, Белгија, Белизе, Бенин, Бутан, Бугарска, Буркина Фасо, Камерун, Канада, Колумбија, Хрватска, Чешка Република, Данска, Естонија, Финска, Француска, Грузија, Немачка, Гана, Гренада, Хаити, Мађарска, Ирска, Израел, Италија, Јапан, Јордан, Летонија, Либан, Литванија, Луксембург, Малезија, Малта, Монако, Монголија, Мароко, Непал, Холандија, Нови Зеланд, Оман, Пакистан, Перу, Пољска, Португалија, Катар, Република Кореја, Молдавија, Света Луција, Самоа, Сан Марино, Саудијска Арабија, Сенегал, Сијера Леоне, Словенија, Шведска, Швајцарска, Тајланд, Македонија, Того, Тринидад и Тобаго, Уганда, Украјина, Уједињени Арапски Емирати, Велика Британија и Северна Ирска, Вануату, Јемен.” *General Assembly – Sixty third session*, ibidem, p. 10.

⁴⁵⁵ Види о томе: *Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence by the Provisional Institutions of Self-Government of Kosovo*, The Government of the Republic of Serbia, Belgrade, 15. April 2009, p. 13-371.

⁴⁵⁶ Милан Мишић, *Најважнија необавезујућа одлука*, у: Политика, Београд, бр. 34288/2009, стр. 15. Важну аналитичку процену у вези са МСП дао је политиколог Славиша Орловић: “Одлука суда може одвраћати или охрабривати даље сецесионистичке тенденције.” Славиша Орловић, *Чекајући правду*, (Интернет, 26. 04. 2009.), <http://www.blic.rs/temadana.php?id=89753>. Каква год да буде саветодавна пресуда МСП у Хагу, она ће имати далекосежне последице на све државе света.

⁴⁵⁷ Драган Јањић, *Нећемо мењати став о Косову*, у: Политика.Зип, Београд, бр. 129/2009, стр. 3.

Званично, Међународни суд правде је, по пријему захтева Генералне скупштине да се изјасни поводом једнострано проглашене независности Косова и Метохије, позвао све заинтересоване представнике држава чланица УН-а да се изјасне до 17. марта 2009. године.

14. Србија и Међународни суд правде

У предвиђеном временском року, своје званичне ставове је доставило 35 представника држава. У другој фази међународног судског поступка, Суд је позвао све заинтересоване стране да до 17. јула 2009. године доставе додатне писане аргументе и коментаре о поднесцима других учесника што се непосредно односило на реплицирање на писане изјаве других представника држава. Судије Међународног суда правде су потом размотрили све поднеске заинтересованих страна у међународном судском спору и сазвали усмену расправу на којој су стране размениле аргументе, после чега је Судско веће донело одлуку да ли је једнострано проглашење независности Косова и Метохије у складу са међународним правом или не.

Судије Међународног суда правде су, по добијању захтева одлучили да се о истом разматра у редовној процедури, а не у хитном поступку. При том, није био утврђен рок за изрицање саветодавне одлуке која није обавезујућа.

Јавна расправа пред Судским већем Међународног суда правде отворена је 1. децембра 2009. године. Званични представници Србије и Косова су добили по три сата да представе своје аргументе 1. децембра 2009. године. Осталим званичницима из 27 других држава дата су по 45 минута, а редослед је утврђен по француском абecedном реду. Целокупни поступак пред Међународним судом правде трајао је све до 11. децембра 2009. године.

15. Аргументи Србије пред Међународним судом правде

Аргументе Србије пред Међународним судом правде саопштио је 1. децембра 2009. године Душан Батаковић амбасадор у Француској.

А) Власт на Косову једностраним проглашењем независности крши међународно право. Све то, за последицу има компромитовање ауторитета Уједињених нација, али је и велики изазов за међународни правни поредак фундиран на принципима суверенитета и територијалног интегритета, док Декларација скупштине Косова представља покушај да се укине администрација УН (УНМИК) на Косову, да се поништи Србији суверенитет над јужном покрајином, и, најзад, да се наметне независност као једнострано решење за Косово.

Б) Косово, историјски за Србију представља суштину идентитета.

В) Проглашење независности направљено од стране привремене косовске владе било је у супротности са Резолуцијом УН 1244, која гарантује Савезној Републици Југославији (Србија), територијални интегритет.

Г) Сви српски предлози који су нудили широку аутономију косовским Албанцима били су одбијени.

Д) Срби и други неалбанци на Косову немају основна људска права која су им угрожена, и они су под притиском да се иселе. Сви велики градови на Косову, са изузетком Косовске Митровице, су етнички очишћени. Српске цркве и манастири на Косову јесу и споменици културе у Европи, а који се чувају од стране међународних оружаних снага, јер су суочени са опасности од рушења.

Е) Био би то опасан преседан, ако би државе чланице УН са администрацијом закључиле да је долазак мировних снага представљао први потез у отцепљењу Косова.

Истог дана, аргументе у прилог независности Косова, изнео је Скендер Хисени.

16. Аргументи Косова (представљени као – Аутори једностраног проглашења независности) пред Међународним судом правде

Према званичном представнику Косова Скендеру Хисенију, они су имали право да прогласе независност.

А) Независност републике Косова је неповратна. То би тако требало да буде у циљу не само за Косово, већ и због регионалног мира и безбедности.

Б) Пошто је кршила људска права косовских Албанаца, Србија је изгубила своје право на земљу.

В) Воља народа Косова је да слободно одређује свој политички статус и то је признато на конференцији у Рамбујеу 1999. То право је потврђено после сукоба 1999, када је у Резолуцији 1244 Уједињених нација изричито наведен и споразум из Рамбујеа. Читавог периода у УН (УНМИК администрацији), вођени су разговори на тему преговора о коначном статусу.

Г) На преговорима о коначном статусу Косова, требало је да Србија званично призна независност, што се није десило.

Д) Званичници Србије никада нису били озбиљни у својој понуди аутономије за Косово. У сред преговора о статусу, Србија је усвојила Устав, где је потврђено да је Косово део Србије, и на тај начин показала Албанцима да није заинтересована за проналазак решења, и, показала шта то значи њихова понуда за аутономију. Дакле, Србија је показала да је Косово за Србе само комад земље.

После изношења аргумената званичника правних тимова из Београда и Приштине, уследило је изношење аргумената и осталих чланова правних тимова у наредних десет дана. Током 2. децембра 2009. године, правне аргументе су изнели представници Републике Албаније (Газменд Барбулуши, Амбасадор Албаније у

Краљевини Холандији), представник Савезне Републике Немачке (Сузан Васум-Рајнер, правни саветник у Министарству иностраних послова), представник Краљевине Саудијске Арабије (Абдулах Алшагхрод, абасадор Саудијске Арабије у Холандији), представник Републике Аргентине (Сузана Руиз Церути, шеф канцеларије правног саветника у Министарству иностраних послова). Следећег дана аргументе правних тимова су изнели представници Републике Аустрије (Хелмут Тихи, заменик правног саветника у Савезном министарству за европске и међународне послове), представник Републике Азербејџана (Агшин Мехдијев, амбасадор и стални представник Азербејџана у Уједињеним нацијама), представник Републике Белорусије (Јелена Гритсенко, амбасадор Белорусије у Холандији). Четвртог дана аргументе правних тимова су изнели представници Републике Боливије (Роберта Цалзадила Сармиенто, амбасадор Боливије у Холандији), представник Федеративне Републике Бразил (Жозе Артура Денот Медеирос, амбасадор Бразила у Холандији), представник Републике Бугарске (Златка Димитрова, шеф дирекције за међународно право), представник Републике Бурунди (Маитре Томас Баранкитсе, правни аташе). Током 7. децембра 2009. године, правне аргументе изнели су представници Народне Републике Кине (Сјуе Ханкин, амбасадор у АСЕАН-а, правни саветник Министарства спољних послова), представник Републике Кипра, (Џејмс Дроусхиотис, амбасадор Кипра у Холандију), представник Републике Хрватске (Андреја Метелко Згомбић, главни правни саветник у Министарству спољних послова и европских интеграција), представник Краљевине Данске (Томас Винклер, Под-секретар за правне послове, Министарство спољних послова). Следећег дана правне аргументе изнели су представници Краљевине Шпаније (Џонцепсион Ескобар Хернандез, шеф међународног права, Министарство иностраних послова и сарадњу), представник САД (Харолд Хонгју Кох, правни саветник, амерички Стејт департамент), представник Руске федерације (Кирил Геворгијан, амбасадор Русије у Холандији), представник Републике Финске (Паиви Каукоранта, генерални директор, Правна служба, Министарство спољних послова). Током 9. децембра 2009. године, правне аргументе изнели су представници Републике Француске (Едвиге Белиард, директор за правне послове, Министарство спољних и европских послова), представник Хашемитске Краљевине Јордана (Зеид Рад Зеид ал Хусеин,

амбасадор Јордана у САД), представник Краљевине Норвешке (Ролф Ејнар Фајф, генерални директор за правне послове, Министарство спољних послова). Током 10. децембра 2009. године, правне аргументе изнели су представници Холандије (Лиесбетх Лијнзаад, правни саветник, Министарство спољних послова), представник Републике Румуније (Богдана Ауресцу, државни секретар, Министарство спољних послова), представник Велике Британије (Данијел Бетлехем, правни саветник у канцеларији за спољне и комонвелт послове). Последњег дана јавне расправе пред Међународним судом правде своје аргументе су изнели представници правних тимова Боливарске Републике Венецуеле (Александро Флеминг, заменик министра за Европу у Министарству спољних послова), представник Социјалистичке Републике Вијетнам (Ха Хуј Тонг, амбасадор Вијетнама у Холандији).

Пред крај јавне расправе, судија Абдул Корома, Мухамед Беноуна и Антонио Аугусто Цанцадо Триндаде, дозволили су свим странама⁴⁵⁸ да до 22. децембра 2009. године, одговоре на питања везана за тврдње да међународно право не забрањује сецесију у погледу обећања од стране учесника парламентарних избора на Косову у 2007. години да прогласи независност у складу са одредбама споразума из Рамбујеа од 1999. године.

Дана 22. јула 2010. године, суд је одлучио да у случају косовског проглашења независности није било кршења међународног права. Међународно право не садржи забране декларације о независности. Судско веће је сматрало да декларација не може бити нелегална, а да је питање признавања било политичка одлука. При том суд је одбио да се бави оправданошћу питања сецесије Косова.

Општи закључак Међународног суда правде, изрекао је председник Судског већа Хисаши Овада. “Суд је закључио да усвајањем Декларације о независности 17. фебруара 2008. није прекршено опште међународно право, Резолуција 1244 (1999.) Савета безбедности или Уставни оквир. Због тога усвајање те Декларације није кршење важећих правила међународног права.”⁴⁵⁹

⁴⁵⁸ Шеф правног тима Србије Саша Обрадовић предао је одговор 21. децембра 2009. године. Види: *Answer of the Republic of Serbia to the Questions put to the Participants in the Oral Proceedings by Judges Rocoedings by Judges Koroma, Bennouna and Cançado Trindade*, The Government of the Republic of Serbia, Belgrade, 21 December 2009, p. 1-17.

⁴⁵⁹ *Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo*, International Court of Justice, The Hague, 22 July 2010, p. 43.

Убрзо потом, у Народној скупштини републике Србије донешена је Одлука у којој је у тачки четири поменута и нова Резолуција која је касније послата Генералној скупштини УН-а. “Народна скупштина изражава подршку Влади у процесу подношења резолуције у Генералној скупштини Уједињених нација, чије би усвајање отворило пут да се кроз преговоре дође до компромисног решења за Косово и Метохију.”⁴⁶⁰

Два дана касније, у писарницу Генералне скупштине УН-а, предат је поднесак нове Резолуције Србије. Веома је била битна тачка 2. “Позива стране да пронађу узајамно прихватљиво решење за сва отворена питања путем мирног дијалога, у интересу мира, безбедности и сарадње у региону...”.⁴⁶¹ Међутим, овако исхитрено слање Резолуције у Генералну скупштину, изазвало је велике негативне реакције и у Србији, а поготову у ЕУ. На притиске званичника из ЕУ, одлучено је да се ипак, Генералној скупштини достави заједничка Резолуција са ЕУ, што је и било учињено 8. септембра 2010. године. На 120 пленарном заседању ГС УН-а у Њујорку, акламацијом је донешена Резолуција. Њоме, поздравља се “спремност Европске уније да олакша процес дијалог између страна.”⁴⁶² Нови, технички дијалог званичника Београда и Приштине започео је у Бриселу 8. марта 2011. године.

Међу Албанцима, стручну расправу о *Великој Албанији*, први је покренуо бивши министар спољних послова Албаније Паскал Миљо.⁴⁶³

Питање паналбанизма, отворено је 25. фебруара 2004. године у извештају Међународне кризне групе из Вашингтона.

“Иако су свим Албанцима познати термини ‘паналбанизам’, ‘велико Косово’ и ‘Велика Албанија’, ретко се чује да они сами употребљавају такве термине.”⁴⁶⁴ Ипак, вредан пажње, јесте следећи закључак стручњака МКГ. “Ако и

⁴⁶⁰ Види: *Одлуку о наставку активности републике Србије у одбрани суверенитета и територијалног интегритета републике Србије*, Народна скупштина републике Србије, Београд, РС број 18/2010, стр. 1-2.

⁴⁶¹ *Резолуција Републике Србије*, (Интернет, 10. 04. 2011.), http://www.b92.net/info/dokumenti/index.php?nav_id=448414&start=20.

⁴⁶² *Resolution adopted by the General Assembly*, General Assembly United Nations, New York, A/RES/64/298, p. 2.

⁴⁶³ Paskal Milo, *Greater Albania: Between Myth and Reality*, Tirane, 2003.

⁴⁶⁴ *Паналбанизам: колика је претња стабилности на Балкану*, Међународна кризна група, ИЦГ за Европу, Тирана/Брисел, Извештај бр. 153/2004, стр. 2.

када државе региона уђу у Европску унију, Албанци ће, по први пут од 1912, бити део исте политичке јединице без економских баријера и с пуном слободом кретања.”⁴⁶⁵

Најзад, према релевантним истраживањима Галуп интернационала, којима управља Иван Крастев у Софији, већина Албанаца на Косову и Албанији подржава пројекат – *Велика Албанија*. “У 2010, 81% косовских Албанаца су подржали такву идеју, у односу на 54% у 2008.”⁴⁶⁶ Ипак, за разлику од косовских Албанаца, Албанци у Албанији у 2010. години, у мањем броју су подржавали пројекат – *Велика Албанија*. Подршка је “опала за пет процената између 2009. и 2010. (са 68% на 63%).”⁴⁶⁷

Ипак, пројекти *Велике Албаније* и *Велике Србије* су неоствариви етнички митови, баш као и сви великодржавни интереси на Западном Балкану у региону Југоисточне Европе.

⁴⁶⁵ Паналбанизам: колика је претња стабилности на Балкану, исто, стр. 6.

⁴⁶⁶ Gallup Balkan Monitor, *Insight and Perceptions: Voices of the Balkans*, Gallup, Inc. Brussels, 2010, p. 13.

⁴⁶⁷ Gallup Balkan Monitor, *Insight and Perceptions: Voices of the Balkans*, ibidem, p. 47.

Завршно разматрање

Овај, *a priori* текст докторске дисертације написан је с једном идејом водилом, амбицијом и интересом: објективно, научно и теоријски рационално и непристрасно се упознати са свим аспектима и димензијама у српско-албанским односима уз могуће модалитете њиховог разрешавања.

Познато је да је статусни политички процес инициран много раније. Да будем прецизнији, он је инициран пре него што су отворени међународни политички преговори 90-их година у Рамбујеу и Паризу, а касније 2006. године у Бечу и 2011. године у Бриселу. Да ли ће се ту донети коначна или прелазна, или, никаква политичка одлука до неке могуће политичке одлуке свих одлука, остаје да се види у блиској будућности. Ову докторску дисертацију нисам писао како бих створио нове проблеме у или око Косова.

Да нема проблема у животу људи и на овом свету, човек као космичко живо биће не би ни трагао за могућим решењима. Без обзира на све, ипак кренуо сам у интелектуалну у промислену потрагу за могућом стајном тачком са које бих могао да постојећи косовски проблем бар за делић померим напред, ка његовом могућем разрешењу. Време испред нас, људи и потоњи политички догађаји показаће шта је шта у свему овоме.

Косовски проблем је старији од косовског питања, а политичке идеје и пројекти *Велике Србије* и *Велике Албаније* су феномени модерне и савремене политичке историје двају народа друге половине XIX века, протежући се нарочито у првој половини XX и једним делом 90-их година али и почетком XXI века само у програмима минорних партија које су често и ванпарламентарне. У средишту свих политичких идеја и оба пројекта јесте интерес за државним обједињавањем и уједњавањем већине српског и албанског народа које се недвосмислено односи и на српско национално питање, али, и на албанско питање у различитим историјским границама државних територија. Косовско питање данас не треба да се решава ни просрпски ни проалбански, већ кроз српско-албански компромис и интернационалне интеграције *in concreto* као нпр. у

Европску унију, или, уколико је то демократска воља тих народа и њихових политичких и интелектуалних елита, алтернативно, ван ње. Ово је оригинална, и до сада једина компаративна студија о косовским етнонационализмима, са компаративном модерном и савременом политичком историјом идеја *Велике Србије* и *Велике Албаније*, аналитички и студиозно сагледани кроз доминантне политичке процесе, опције и политичке моделе за јужну АП Косово и Метохију. У фокусу је српско и албанско питање у дугом цивилизацијском постојању, али, и културном политичком трајању на овом јужно европском геопростору Западног Балкана у региону Југоисточне Европе.

На основу целокупно спроведеног истраживања, могли бисмо закључити следеће:

1. Постоје више аутора идеја и пројеката *Велике Србије* и *Велике Албаније* у различитим територијалним и картографским државним пројекцијама.

2. Сви народи на Балканском полуострву имали су великодржавне пројекте у циљу националних и територијалних уједињења њихових припадника који су кроз различите ратне или мировне уговоре остајали ван постојеће националне државе.

3. Пројекат Велике Србије никада није био део неког званичног документа српских власти, којег су они спроводили.

4. За разлику од пројекта *Велике Србије*, пројекат *Велике Албаније* је био остварен за време II св. рата у време фашистичке Италије Бенита Мусолинија и нацистичке Немачке Адофа Хитлера.

5. И у Републици Србији и јужној аутономној покрајини Косову и Метохији постоје интелектуалци и лидери политичких партија који су за етничко и територијално уједињење у *Велику Албанију*, али, и *Велику Србију* у чијем политичком, етничком и идеолошком центру се налази, према међусобним оптужбама, великодржавље.

6. У садашњем времену, свесрпско и свеалбанско етничко и територијално уједињење у ситуацији постојања европских и атланских интеграција, било које великодржавље није могуће, и политички, али, и уставноправно је недопустиво.

7. Решење српског питања и албанског питања као косовског питања треба решавати мирно, демократски и компромисно кроз интернационалне интеграције у Европску унију и договором са званичницима НАТО-а.

Да би се вишевековни српско-албански конфликт и статусна драма решили на задовољавајући и будући, одржив, најбољи начин су међународни преговори какви се воде у Бриселу (у Савету Европске комисије, тј. у канцеларији специјалног изасланика високе представнице ЕУ за спољну и безбедносну политику Кетрин Ештон, Британца Роберта Купера) и *vin-vin* одржив договор на европским и атланским принципима уз добар сервис представника држава и влада у свету. Косово припада свима онима који тамо живе и раде.

ЛИТЕРАТУРА

Абелес Марк, *Антропологија државе*, Библиотека XX век, Београд, 2001.

Аврамов Смиља, Миленко Крећа, *Међународно јавно право*, Правни факултет Универзитета у Београду/Јавно предузеће Службени гласник, Београд, 2008.

Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence by the Provisional Institutions of Self-Government of Kosovo, The Government of the Republic of Serbia, Belgrade, 15. April 2009.

Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Indipendence in Respect of Kosovo, International Court of Justice, The Hague, 22 July 2010.

Алендар Бранислава, *Централноевропско удружење слободне трговине и Европска унија*, у: Међународни проблеми, Институт за међународну политику и привреду, Београд, бр. 1-2/1999.

Allcoc John B., *Explaining Yugoslavia*, Hurst & Company, London, 2000.

Амандмани на Свеобухватни предлог за решење статуса Косова, (Интернет, 06.04.2011.), www.predsednik.rs/mwc/pic/doc/amandmani_cir.pdf.

Anderson Benedict, *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*, Courier Companies, 1991.

Анђелић Теодор, *Живети заједно*, у: НИИ, Београд, бр. 1936/1988.

Answer of the Republic of Serbia to the Questions put to the Participans in the Oral Proceedings by Judges Roceedings by Judges Koroma, Bennouna and Cançado Trindade, The Government of the Republic of Serbia, Belgrade, 21 December 2009.

Антић Чедомир, *Кратка историја Србије 1804-2004*, Стубови културе, Београд, 2004.

Антонић Слободан, *Влада Слободана Милошевића: Покушај типолошког одређења*, у: Српска политичка мисао, Институт за политичке студије, Београд, 1995.

Антонић Слободан, *Заробљена земља – Србија за владе Слободана Милошевића*, Откровење, Београд, 2002.

Антонић Слободан, *Косово као асиметрични кондоминијум*, (Интернет, 05. 04. 2011.), http://starisajt.nspm.rs/debate_2007/2007_ant_2.htm.

Ахтисари Марти, *Свеобухватни предлог за решење статуса Косова – 2 фебруар 2007*. http://www.emins.org/dokumenti/2007/070202_ahtisari.pdf.

Базић Јован, *Српско питање: политичке концепције решавања српског националног питања*, Јавно предузеће Службени лист Србије и Црне Горе, Београд, 2003.

Баић Дејан, *Велика Србија била детаљ, не суштина*, у: Глас јавности, Београд, бр. 3.711/2008.

Бајднер Дејвид, *Косово ауф дојч*, у: Политика, Београд, бр. 33682/2007.

Bajrami Arsim, *Aktet burimore Kushtetuese dhe politika të shtetësis së Kosovës*, Shoqata e jutistëve të Kosovës, Prishtinë, 1996.

Bajrami Hakif, *Garashanini dhe politika e tij shtetërore 1844/1874*, në: Vjetar i Arkivit të Kosovës, Prishtina, 1988.

Bajrami Hakif, *Konventa jugoslave/turke e vitit 1938 për shpërnguljen e shqiptarëve*, në: Gurmime albanologjike – Seria e shkencave historike, Prishtinë, nr. 12/1982.

Bajrami Hakif, *Kosova prej Vujanit në Kaçanik*, Enti i teksteve dhe i mjeteve mësimore i Kosovës, Prishtinë, 1997.

Balli Kombëtar, (Interneti, 07. 04. 2011.), <http://en.wikipedia.org/wiki/BalliKomb%C3%ABtar>.

Баро Жак, Рен Оли, *Визна либерализација са Европом*, (Интернет, 05. 10. 2009.), <http://www.politika.rs/rubrike/tema-dana/Vizna-liberalizacija-sa-Evropom.sr.html>.

Bartl Peter, *Албанци – Од средњег века до данас*, Клио, Београд, 2001.

Батаковић Душан Т., *Прошлост територија: Косово од велике сеобе до распада Југославије*, у: Свети кнез Лазар, Епархија Рашко-Призренска, Призрен, бр. 2/1997.

Београдских 14 тачака за преговоре, (Интернет, 05. 03. 2011.), <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=518070>.

Bieber Florian, *Институционализирање етничности – Постигнућа и неуспеси након ратова у Босни и Херцеговини на Косову и у Македонији*, Форум Босне, Сарајево, бр. 25/2004.

Бисерко Соња, *Сукоби националних пројеката*, у: *Косово '97*, Време, Београд, Август 1997.

Bieber Florian, *Планови и њихове критике*, у: Европски форум, Београд, бр. 4/2004.

Бишчевић Хидајет, *Нови пројекти за југоисток Европе*, (Интернет, 15. 09. 2009.), <http://www.politika.rs/rubrike/ostali-komentari/Projekti-za-jugoistok-Evrope.sr.html>.

Богдановић Димитрије, *Књига о Косову – Разговори о Косову*, НИРО “Књижевне новине”, Београд, 1990.

Бодрожич Ђура, *Национална држава*, Српска књижевна задруга/Партенон, Београд, 2007.

Божиловић Никола, *Култура и идентитети на Балкану*, Филозофски факултет/Центар за социолошка истраживања, Ниш, 2007.

Бојанић Петар, *Пријатељ-непријатељ – Карл Шмит и Жак Дерида*, Светови, Нови Сад, 1995.

Борозан Ђорђе, *Велика Албанија – Порјекло-идеје-пракса*, Војноисторијски институт Војске Југославије, Београд, 1995.

Bredley John, Knaus Gerald, *Towards a Kosovo Development Plan – The State of the Kosovo economy and possible ways forward*, ESPIG Policy Paper, Prishtina, no. 1/August 2004.

Брнс Николас, *Америчка визија надхват руке*, у: НИН, Београд, бр. 2938/2007.

Бросе Ренауд де Ла, *Политичка пропаганда и пројекат “Сви Срби у једној држави”*: последице инструментализације медија за ултранационалистичке сврхе, у: Милошевић vs Југославија, Хелсиншки одбор за људска права у Србији, Београд, књига I/2004.

Брудар Марио, *Нада, обмана, слом – Политички живот Срба на Косову и Метохији (1987-1999)*, Нова српска политичка мисао, Београд, 2003.

Бујошевић Драган, *Зауставити талас признавања Косова*, у: НИИ, Београд, бр. 2986/2008.

Vuxhovi Jusuf, *Kthesa historike 2: shteti paralel dhe rezistenca e armatosur*, Faik Konica, Prishtine, 2008.

Васић Ненад А., *ЦЕФТА 2006. и економске стратегије регионалног развоја Републике Србије: седам теза*, у: приредила Едита Стојић Карановић, *Централноевропска зона слободне трговине и интереси Србије*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2008.

Васић Ненад А., *Србија између ЕУ и неутралности*, у: (Приредили Едита Стојић Карановић, Слободан Јанковић, *Елементи стратегије спољне политике Србије*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2008.

Васић Ненад, *Геономија Косова – Quo vadis?* Институт за српску културу/ИШ Стручна књига д. п, Београд, 2001.

Васић Ненад, *Геокономска позиција Косова и Метохије на почетку XXI века – изазови и перспектива*, у: *Економске перспективе Косова и Метохије*, Економски факултет у Приштини – Зубином Потоку, књига I бр. 1/2004.

Васић Ненад, *Глобализација – мала и средња предузећа на Косову и Метохији*, у: *Радикалне промене предузећима и привреди у условима глобализације*, Мегатренд универзитет примењених наука, Београд, 2003.

Васић Ненад, *Етничке заједнице и етнички конфликти на Косову и Метохији*, у: Баштина, Институт за српску културу, Приштина-Лепосавић, 17/2004.

Васић Ненад, Илић Ненад, Васић Милена, Миловановић Александар, Петронић Верољуб, *Слободна земља Косово/Free Land of Kosovo*, Група за Косово, Београд, 2005.

Васић Ненад, *НИП и КиМ – Велики и неизвесни планови*, у: Глас југа, Грачаница, бр. 58/2007.

Васић Ненад, *Увод*, у: Ненад Васић, Ненад Илић, Милена Васић, Александар Миловановић, Верољуб Петронић, *Слободна земља Косово*, Група за Косово, Београд, 2005.

Васић Радмила, *Правна држава и транзиција: теоријски модел и контекстуално условљавање*, Досије, Београд, 2004.

Вебер Макс, *Привреда и друштво*, Просвета, Београд, 1976.

Велер Ханс-Улрих, *Национализам – Историја-форме-последнице*, Светови, Нови Сад, 2002.

Вукомановић Дијана, *Југославија – хронолошки преглед концепата*, у: Надја Скендеровић-Ћук, Душан Торбица, *Региони и грађани*, Суботица, НИП Суботичке новине, 1994.

Велс Џорџ Херберт, *Историја света – свакоме јасна историја живота и човечанства*, Евро, Београд, 2006.

Види: *Закон о потврђивању Споразума између Републике Србије и Европске заједнице о реадмисији лица која незаконито бораве*, Народна скупштина Републике Србије, Београд, 7. новембар 2008.

Види: *Одлуку Народне скупштине Републике Србије о потврђивању Одлуке Владе Републике Србије о поништавању противправних аката привремених органа самоуправе на Косову и Метохији о проглашењу једностране независности*, Београд, РС број 1/2008.

Види: *Одлуку о наставку активности републике Србије у одбрани суверенитета и територијалног интегритета републике Србије*, Народна скупштина републике Србије, Београд, РС број 18/2010.

Види: *Одлуку о поништавању противправних аката привремених органа самоуправе на Косову и Метохији о проглашењу једностране независности*, Влада Републике Србије, Београд, 05 број: 0-661/2008

Види: *Одлуку о утврђивању плана за политичко решење шње ситуације на Косову и Метохији*, Народна скупштина Републике Србије, Београд, РС број 33/2004.

Види: *Резолуцију Народне скупштине Републике Србије о заштити суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка Републике Србије*, Народна скупштина Републике Србије, Београд, РС број 47/2007.

Vickers Miranda, *Between Serb and Albanian – A History of Kosovo*, Columbia University Press, New York, 1998.

Владика Артемије, *Суштинска аутономија Косова и Метохије као најоптималније решење*, у: Гласник Косова и Метохије, Манастир Грачаница, бр. 178/2004.

Вордсворт Стивен, *Не може се бити за Унију, а против њене мисије*, у: Данас, Београд, бр. 4027/2008.

Вујановић Дубравка, *Косово као Јужни Тирол*, у: Вечерње Новости, Београд, 7. мај 2005.

Вукадиновић Гордана, *Правна држава: схватања српских писаца о правној држави у првој половини двадесетог века*, Visio Mundi Academic Press, Нови Сад, 1995.

Вукадиновић Радован, *Различите концепције европске неутралности*, у: Политичка мисао, Загреб, бр. 4/1986.

Вукотић Иван, *О Албанији и интересне сфере*, А.Ј. МС. 37/39.

Вучић Александар, *Лицемерије српских Европејаца*, у: Политика, Београд, бр. 33780/2007.

Гајић Александар, *Идеја светске државе – правни, политички и филозофско-правни аспект*, (Докторска теза) – Правни факултет, Нови Сад, 2008.

Gallup Balkan Monitor, *Insight and Perceptions: Voices of the Balkans*, Gallup, Inc. Brussels, 2010.

Gellner Ernest, Nationalism and High Cultures, in: Edited by John Hutchinson, Anthony D. Smith, *Nationalism*, Oxford University Press, Oxford·New York, 1994.

Гелнер Ернст, *Нације и национализам*, Матица српска, Нови Сад, 1997.

Гиденс Ентони, *Социологија*, ЦИД, Подгорица, 1998.

Глигоров Владимир, *Преговори и сувереност*, (Интернет, 06. 04. 2011.), <http://www.pescanik.net/content/view/328/77/>.

Говор председника Републике Србије Бориса Тадића на седници Савета безбедности Уједињених нација, (Интернет, 06. 10. 2009.), <http://www.predsednik.yu/mwc/default.asp?c=303500&g=20080620161725&lng=cir&hs1=0>.

Говор председника Владе Републике Србије Војислава Коштунице на седници СБ УН, (Интернет, 01. 11. 2005.), <http://www.srbija.sr.gov.yu/pages/article.php?id=38365>.

Голубовић Загорка, *Криза идентитета савременог југословенског друштва – југословенски пут у социјализам виђен из различитих углова*, Београд, Филип Вишњић, 1988.

Grillo Ralph, *Pluralism and the Politics of Difference – State, Culture, and Ethnicity in Comparative Perspective*, Clarendon Press, Oxford, 1998.

The Balkans in Europe's Future, International Commission on the Balkans, Secretariat CENTRE FOR LIBERAL STRATEGIES, Sofija, 2005.

Danaј Коџо, *Shqipëria Naturale*, Erik, Tiranë, 2006.

Данај Кочо, *Платформа за природну Албанију*, (Интернет, 15. 02. 2010.), <http://www.nspm.rs/kosovo-i-metohija/platforma-prirodne-albanije.html>.

Danaј Коџо, *Platforma e Shqipërisë Natyrale*, (Interneti, 07. 04. 2011.), <http://shqiprianatyrale.yolasite.com/>.

Дармановић Срђан, *Изобличена демократија*, Борба, Београд, 1993.

De Vrieze Franklin, *Kosovo: Civil Society Awaits a Chance for Reconciliation*, in: edited by Paul val Turgeren, Hans Van De Veen, Juliette Verhoeven, *Searching for Peace in Europe and Eurasia – An Overview of Conflict Prevention and Peacebuilding Activities*, Lynne Rienner Publishers, London, 2002.

Deklaratën e pavarësisë së Kosovës, Kuvendi – Skupština – Assembly D-001, Prishtinë, më 17. shkurt 2008.

Декларација о војној неутралности Србије, Демократска странка Србије, Београд, 28. октобар 2007.

Del Re Emanuela C., *When our men arrive: UNMIK s post-conflict administration of Kosovo*, in: edited by Peter Siani-Davies, *International Intervention in the Balkans since 1995*, Routledge, London and New York, 2003.

Demekas Dimitri G., Han Herderschee, Davina F. Jacobs, *Kosovo – Institutions and Policies for Reconstruction and Growth*, International Monetary Fund, Washington, 2002.

Део платформе Републике Србије и државне заједнице Србије и Црне Горе за разговоре о будућем статусу Косова и Метохије – питање децентрализације, (Интернет, 06. 04. 2011.), <http://www.srbija.sr.gov.yu/kosovo-metohija/index.php?id=43059>.

Дерида Жак, *Политике пријатељства*, Београдски круг, Београд, 2001.

“*Die Realität ist der Krieg*”, in: *Der Shpiegl*, Hamburg, no. 28/1998.

Димитријевић Душко, *Међународноправно регулисање државних територија*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2008.

Динкић Млађан, *Србија – Национални инвестициони план 2006/2007*, Министарство финансија, Београд, 2006.

Dragaj Agron, *Jo me shqiptarët! në: Koha ditore*, Prishtinë, nr. 3099/2005.

Dugolli Bujar, *Te nderuar pjesemarrjes*, (Interneti, 5. 10. 2009.), <http://www.mti-ks.org/?cid=1,239>.

Duijzings Ger, *Религија и идентитет на Косову*, Библиотека XX век, Београд, 2005.

Ђинђић Зоран, *Југославија као недовршена држава*, Књижевна заједница Новог , Нови Сад, 1988.

Ђинђић Зоран, *Стратегија за Косово и Метохију*, Приредили: Слободан Ерић, Иван Маровић, Удружење грађана “Цер”, Београд, 2003.

Gjeloshi Nikë, *Kosova 1999 – as republikë e proklamuar as autonomi e imponuar*, ЕВР Gjergj Fishta, Tiranë, 2002.

Ђорђевић Владан, *Арнаути и велике силе*, Издање Јевте М. Павловића и компаније, Београд, 1913.

Ђорђевић Мирослав Р., Слободанка С. Стојичић, *Државноправна историја српског народа – Феудално доба, грађанско доба*, Спектар, Ниш, 2007.

Ђукановић Драган, *Политички контекст европских интеграција у Србији*, у: Приређивач Драган Ђукановић, *Савремени међународни изазови*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2008.

Ђукановић Драган, *Трансформација Пакта за стабилност у Југоисточној Европи: нови подстицаји регионалној сарадњи*, у: *Међународни форуми у Европи: упоредни модели*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2007.

Ђукановић Драган, *Институционални модели и демократизација постјугословенских држава*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2007.

Ђурковић Миша, *Два избора и одлука*, у: *Политика*, Београд, бр. 33779/2007.

Ђурковић Миша, *Нови амерички унилатерализам*, у: *Међународни проблеми*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, бр. 2-3/2008.

Eyre Dana, Wittkovski Andreas, *Privatization in Kosovo: The Political Economy of Property Rights and Stability in a Peace – Building Mission*, in: *Südosteuropa Mitteilungen*, München, No. 04/2002.

Ekspoze e ministrit të MTI-së, Lutfi Zharku në mbledhjen e Qeverisë së Kosovës për dokumentin mbi “Politikën Tregtare të Kosovës” (Interneti, 17. 10. 2009.), http://www.mti-ks.org/repository/docs/Ekspoze_Zharku_politika_tregtare_Kosoves.pdf.

Elsie Robert, *Kosovo in the Heart of the Powder Keg*, Columbia University Press, New York, 1998.

Emrush Xhemajili, *Lëvizia Popullore e Kosovës 1982 – 2002: 20 vjet veprimtari*, (Interneti, 07.04.2011.), <http://www.lpk-kosova.com/historiku.html>.

Ендрју Винсент, *Теорије државе*, Службени гласник, 2009.

Ериксен Томас Хилан, *Етницитет и национализам*, Библиотека XX век, Београд, 2004.

ЕУЛЕКС извештај о програму, Програмска канцеларија ЕУЛЕКС-а/Кабинет шефа мисије ЕУЛЕКС-а на Косову/Мисија владавине права на Косову, Приштина, јул 2009.

EULEX KOSOVO, COUNCIL JOINT ACTION 2008/124/CFCP of 4 February 2008 on the European Union Rule of Law Mission in Kosovo, Brussels.

Завод за статистику Косова, (Интернет, 28. 06. 2006.), http://www.sok-kosovo.org/index_srpski.htm.

Заједничка акција Савета 2008/124/ЦФСР од 4. фебруара 2008. о Мисији владавине права Европске уније на Косову, ЕУЛЕКС Косово, (Интернет, 05. 10. 2009.), [http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/Council_JA_on_EULEX_Kosovo-Serbian-\(Final\).pdf](http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/Council_JA_on_EULEX_Kosovo-Serbian-(Final).pdf).

Заједничка одбрана Срба, у: Вечерње новости, Београд, 24. март 2008.

Закон о потврђивању Споразума између Републике Србије и Европске заједнице о олакшаној процедури за издавање виза, Народна скупштина Републике Србије, Београд, 7. новембар 2008.

Здравковић Хелена, Политика жртве на Косову – Идентитет жртве као примарни дискурзивни циљ Срба и Албанаца у упорном сукобу на Косову, Српски генеалошки центар, Београд, 2005.

Зечевић Драгана, Увешћемо владавину права, у: Вечерње новости, Београд, 20. април 2009.

Зиројевић Олга, Србија под турском влашћу 1459-1804, Српски генеалошки центар, Београд, 2009.

Зоран Ђинђић: етика одговорности, уредила и увод написала Латинка Перовић, Хелсиншки одбор за људска права у Србији, Београд, 2006.

Зоран Ђинђић о Косову, Удружење грађана “Цер”, Београд, 2003.

Извештај специјалног изасланика Генералног секретара УН Каиа Ејдеа, Обухватни преглед ситуације на Косову, (Интернет 17. 10. 2005.), http://www.kosovo.com/news/archive/2005/October_17/1.html

Извештај “тројке” ЕУ, САД и Русије о Косову, (Интернет, 11. 03. 2011.), http://www.b92.net/info/komentari.php?nav_id=275629.

Imami Petrit, Срби и Албанци кроз векове, Самиздат/Free Б92, Београд, 2000.

Историјат о пореклу УНОСЕК-а, (Интернет, 31. 10. 2008.), [http://www.unosek.org/pressrelease/Origins %20of%20unosek%20-%20Serbian.doc](http://www.unosek.org/pressrelease/Origins%20of%20unosek%20-%20Serbian.doc).

Ишингер: Предлог “тројке” неутрални статус, у: Данас, Београд, 15. новембар 2007, стр. 2.

Јакшић Бошко, *Баж, бај Бајден*, (Интернет, 16. 11. 2009.), <http://www.politika.rs/pogledi/Boshko-Jakshic/BAJ-BAJ-BAJDEN.sr.html>.

Јакшић Бошко, *Муслимани и Косово*, (Интернет, 16. 11. 2009.), <http://www.politika.rs/pogledi/Boshko-Jakshic/MUSLIMANI-I-KOSOVO.sr.html>.

Yannis Alexandros, *Kosovo Under International Administration – An Unfinished Conflict*, Eliamep/PSIS, Athens, 2001.

Јањић Драган, *Нећемо мењати став о Косову*, у: Политика.Зип, Београд, бр. 129/2009.

Јањић Душан, *Две државе, једна територија*, у: Економист магазин, Београд, бр. 451/2009.

Јањић Душан, *Записи из Србије*, Драслар партнер, Београд, 2006.

Јањић Душан, *Речник националисте*, ССО Србије, Београд, 1988.

Јањић Сава, у: *Распето Косово – Уништене и оскрнављене Српске православне цркве на Косову и Метохији (јун-октобар)*, Глас Косова и Метохије, II издање, 1999.

Јевтовић Мирјана, *Влада не може да спречи независност Косова*, у: Данас, Београд, бр. 2781/2005.

Јекнић Петар, *Ветон Сурој: НАТО – дошао да остане*, у: Економист магазин, Београд, бр. 15/2000.

Јелисавац Сања, *Односи Србије и Светске трговинске организације*, у: Међународна политика, Институт за међународну политику и привреду, Београд, бр. 1122/2006.

Јеремих предао предлог резолуције Србије у званичну процедуру Генералне скупштине УН, (Интернет, 04. 10. 2009.), <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=92374>.

Јиричек Константин, *Историја Срба – Политичка историја до 1537. године*, Књига прва, Змај, Београд, 1990.

Јовановић Слободан, *О држави – Основи једне правне теорије*, Издавачка књижарница Геца Кон, Београд, 1922.

Јовановић Стојан, *Редакције у блокади*, у: Досије, Независно удружење новинара Србије, Београд, бр. 11/2001.

Kadare Ismail, *Identiteti Evropian Shqiptarëve: Sprovë*, Onufri, Tiranë, 2006.

Kaplan Morton A., *Balance of Power, Bipolarity and Other Models of International Systems*, in: Edited by James N. Rosenau, *International Politics and Foreign Policy – A Reader in Research and Theory*, The Free Press, New York, Collier-Macmillan Limited, London, 1968.

Karabeg Omer, *Косово – етнички а не верски сукоб*, у: Гласник Косова и Метохије, Манастир Грачаница, бр. 189-190/2004

Карабег Омер, *Независност Косова – фактор стабилности или извор нове кризе*, (Интернет, 13. 02. 2010.), http://www.trepca.net/2005/06/050619_slobodna_evropa_nezavisnost_kosova_e.hasani_s_terzic.htm.

Карацић Вук Стефановић, *Срби сви и свуда*, Ковчежић, Беч, 1849.

Katër pikat e Prishtinës zyrtare për shtrirjen e EULEX-it, (Interneti, 23. 09. 2009.), <http://www.president-ksgov.net/?id=5,0,0,67,e,1116,..>

Кецмановић Душан, *Масовна психологија национализма*, Време књиге, Београд, 1995.

Кецмановић Душан, *Психополитика мржње*, Просвета, Београд, 1999.

Килмансег Петер Граф, *Демократска држава*, у: Драган Симеуновић, *Теорија политике – ридер – I део*, Удружење Наука и друштво, Београд, 2002.

Кито Хемфри Девиј Финдли, *Грци*, Матица српска, Нови Сад, 1963.

Кнежевић Милош, *Косово и Метохија – сценарији будућности*, у: Милош Кнежевић, *Косово и Метохија – изазови и одговори*, Институт за геополитичке студије, Београд, 1997.

Kola Paulin, *The Search for Greater Albania*, Hurst & Company, London, 2003.

Комазец Рада, *На Косову је жртва истина*, у: Јединство, Приштина-Косовска Митровица, бр. 9/2005.

Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement, United Nations/Security Council, New York, S/2007/168/Add.1.

Комшић Јован, *Политичке странке у Србији и европске вредности – програми и пракса*, у: *Политичке странке у Србији и Европска унија*, Friedrich Ebert Stiftung/Факултет политичких наука, Београд, 2007.

Конвенција за регулисање турске емиграционе популације у региону јужне Србије у Југославији, Архив дипломатије федеративног секретаријата за спољне послове, Конзулат у Турској, Ф. 31. Д.И/9: Стенографске белешке XXX, Београд.

Connor Walter, *Ethnonationalism – The Quest for Understanding*, Princeton University Press Princeton, New Jersey, 1994.

КОСОВО АКЦИОНИ ПЛАН ЗА СПРОВОЂЕЊЕ ЕВРОПСКОГ ПАРТНЕРСТВА 2006, УНМИК Канцеларија за европске интеграције/УРЕД ПРЕМИЈЕРА Агенција за европске интеграције, Приштина, 2006.

Kosova dhe Serbia: Një marrëdhënie e re barazuar në miqësi, bashkëpunimin dhe respektim të ndërsjellë, (Interneti, 03. 12. 2007.), <http://www.presidenti-ks.gov.net/?id=5,0,0,67,s,392>.

Косово: ка коначном статусу, Извештај Кризне групе за Европу, Приштина/Београд/Брисел, бр. 161/2005.

COUNCIL JOINT ACTION 2006/304/CFSP of 10 April 2006 on the establishment of an EU Planning Team (EUPT Kosovo) regarding a possible EU crisis management operation in the field of rule of law and possible other areas in Kosovo, in: Official Journal of the European Union, Brussels, 26. 04. 2006/L 112/19-L 112/23.

Коџо Данај, *Platforma e Shqipria*, (Interneti, 07. 04. 2011.), <http://shqipriatyrrale.yolasite.com/>.

Коштуница Војислав, *За неутралност Србије*, у: Данас, Београд, бр. 3645/2007.

Коштуница Војислав, *Ова влада спроводи појачану проевропску политику*, у: Данас, Београд, бр. 2348/2004.

Krasniqi Ilir, *S'ka platformë për status*, në: Kosova sot, Prishtinë, nr. 2049/2005.

Krasniqi Jakup, *Kthesa e Madhe: Ushtria Qlirimtare e Kosovës*, Gjon Buzuku, Prishtinë, 2006.

Крстић Бранислав, *Ампутирано Косово – одбрана Милошевића која траје*, Дан Граф, Београд, 2007.

Крстић Бранислав, *Косово између историјског и етничког права*, Кућа “Вид”, Београд, 1994.

Крстић Бранислав, *Косово пред судом историје*, Самиздат, Београд, 2000.

Kryetari Thaçi: Jemi përcaktuar për të ndërtuar qeveri të stabilitetit, të konceptit të qëndrueshëm politik, të gjenerozitetit dhe shumë etnike, (Interneti, 05. 04. 2011.), <http://www.forumishqiptar.com/printthread.php?t=87460&pp=20&page=3>.

Куљић Тодор, *Облици личне власти*, Институт за политичке студије, Београд 1994.

Cooper Robert, *The Post-Modern State and the World Order*, Demos, London, 1996.

Купер Роберт, *Распад нација – Поредак и хаос у XXI веку*, Филип Вишњић, Београд, 2007.

Кутлешкић Владан, *Основи државе и права*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2000.

Kushtetuta e Republikës së Kosovës, Kuvendi, Prishtinë, 2008.

Лађевац Ивона, *Мисија Европске уније на Косову и Метохији – ЕУЛЕКС*, у: Европско законодавство, Институт за међународну политику и привреду, Београд, бр. 23-24/2008.

Лазовић Мирјана, Кнежевић Иван, Мирић Огњен, Пејовић Андрија, *ИПА – Водич кроз Инструмент за претприступну помоћ ЕУ 2007-2013*, Фонд за отворено друштво/Европски покрет у Србији, Београд, 2007.

Lempy John R., *Yugoslavia as History – Twice There was a Country*, Cambridge University Press, 2000.

Лилић Стеван, *Уставна повеља државне заједнице Србија и Црна Гора – теорија, пракса, законодавство*, Савремена администрација, Београд, 2003.

Лопандић Душко, *Европска унија у новом међународном окружењу*, у: *Међународни проблеми*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, бр. 2-3/2008.

Лутовац Зоран, Милош Кнежевић и Соња Бисерко. *Види о томе: Зоран Лутовац, Дилеме о статусу Косова*, у: *Момир Стојковић, Ана Дамиан, Савремени процеси и односи на Балкану*, Институт за међународну политику и привреду/ Центар за међународне студије/ Факултет политичких наука, Београд, 1997.

Лутовац Зоран, *Политичко ангажовање косовских Албанаца*, у: *Приредио Владимир Гоати, Партијски мозаик Србије 1990.-1996*, Београдски круг/АКАПИТ, Београд, 1997.

Луковић Драган, *Косовски изазови – Оглед о национализму, кризи и могућим решењима*, Сигнатуре, Београд, 2003.

Lëvizja VETËVENDOSJE! *Zhvillimi dhe shtetndërtimi: Bashkë është e Mundshme*, Prishtinë, 2010.

Љепојевић Синиша, *Косово и Метохија – Реалност, економија и заблуде*, Танјуг, Београд, мај 2006.

Letra e krueministrit Bajram Kosumi, derguar ambasadorit rumun në OKB, Mihnea Motoc, (Interneti, 01. 11. 2005.), <http://www.kosovakosovo.com/forum/?id=4355>.

Љушић Радош, *Књига о Начертанију: национални и државни програм Кнежевине Србије (1844)*, Јефимија, Крагујевац, 2003.

Макијавели Николо, *Изабрано дело*, Глобус, Загреб, књ. 1-2/1985.

Маљићи Шкелзен, *Прескупо чекање*, у: *Европски форум*, Београд, бр. 12/2004.

Марковић Миленко, *Подела или европско решење – Неколико питања Добрици Ћосићу*, у: *Република*, Београд, бр. 346-347/2004.

Марковић Миленко, *Српско питање између мита и стварности*, Београдски круг, Београд, 1997.

Март 2004. – Етничко насиље на Косову, Фонд за хуманитарно право, Београд, Јули 2004.

Матић Милан, *Етноцентризам*, у: *Енциклопедија политичке културе*, Савремена администрација, Београд, 1993.

Матић Милан, *Мит и политика – Расправа о основама политичке културе*, Радничка штампа, Београд, 1984.

Медведев Рои Александрович, *Путин – повратак Русије*, Компанија Новости АД, Београд, 2007.

Међународни суд за бившу Југославију, (Интернет, 11. 02. 2010.), <http://www.icty.org/x/cases/seselj/ind/bcs/ses-ii030115b.htm>.

Меморандум о Косову и Метохији, у: Његово Преосвештенство Епископ Атанасије (Јевтић), *Меморандум о Косову и Метохији Светог архијерејског синода Српске православне цркве*, Штампарија Српске патријаршије, Београд, 2003.

Михајловић Коста, Крестић Василије, “*Меморандум САНУ*” – *Одговори на критике*, Српска академија наука и уметности, Београд, 1995.

Михајловић Срећко, *Етнички аутостереотипи и хетеростереотипи на Косову*, у: *Социологија*, Београд, бр. 3/1998.

Милосављевић Оливера, *У традицији национализама – или стереотипи српских интелектуалаца XX века о “нама” и “другима”*, Хелсиншки одбор за људска права у Србији/Библиотека Огледи, Београд, бр. 1/2002.

Милошевић Зоран, *Путинова политика*, Институт за политичке студије, Београд, 2007.

Милошевић Слободан, *Говори*, Архив, Београд, 2006.

Milo Paskal, *Greater Albania: Between Myth and Reality*, Tirane, 2003.

Минић Јелица, Бјелић Предраг, Бобић Маја, Логар Светлана, Шећерагић Бисера, Луковић Драган, Krasniqi Genc, Demukaj Agim, Dugolli Pllir, Malazogu Luan, Peci Lulzim, *Заједничка европска визија: слободно кретање роба и људи на Косову и у Србији*, Freedom House, Европски покрет у Србији, Instituti Kosovar për Hulumtime dhe Zvillime të Politikave, Скопље, 2005.

Минић Јелица, Кроња Јасминка, *Регионална сарадња за развој и Европску интеграцију*, Европски покрет у Србији – ЕПУС, Београд, Подгорица, Приштина, Сарајево, Скопље, Тирана, Загреб, 2007.

Mitić Aleksandar, Oberg Jan, *The Kosovo Solution Series – Broad framework, many roads*, The Transnational Foundation Lund, Sweden, 2005.

Мићуновић Наталија, *Претпоставке национализма*, у: *Нације*, Београдски круг, Београд, бр. 3-4/1996 • 1-2/1997.

Мишић Милан, *Најважнија необавезујућа одлука*, у: *Политика*, Београд, бр. 34288/2009.

Молнар Александар, *Народ, нација, раса*, Београдски круг/Акапит, Београд, 1997.

Мољевић Стеван, *Хомогена Србија*, у: *Зборник докумената и података о народноослободилачком рату народа Југославије*, Војноисторијски институт, Београд, Том XIV књ. 1/1981.

Монтгомери Вилијем, *Готово је извесно да ће Косово бити независно у оквиру садашњих граница*, у: *Данас*, Београд, бр. 2891-2892/2005.

Монтгомери Вилијем, *Приближавање краја игре на Косову*, у: *Данас*, Београд, бр. 2828-2829/2005.

Morgentau Hans J., *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Knopf, New York, 1954.

Murati Shaban, *Serbia kundër Serbisë – Analizë e një gjysmërevolucionit të lënë përgjysëm*, Albin, Tiranë, 2005.

Муховић Сафет, *Независност је за нас компромис*, (Интернет 21. 09. 2005.), http://www.b92.net/info/emisije/kaziprst.php?nav_id=176881&yuuu=2005&mm=09.

Надовеза Бранко, *Пројекти Велике Србије др Војислава Шешеља – Историјска, идеолошка и правна компонента*, у: *Српска слободарска мисао*, Београд, бр. 12/2006.

Malcolm Noel, *Kosovo – A Short history*, Pan Books, London, 2002.

Nye Joseph S., Jr. *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, Public Affairs, New York, 2004.

Нарула Сунил, Спутник Киламби, *Самит се сматра успехом за Косово*, у: Фокус Косово, УНМИК/Привремена администрација Мисије Уједињених нација на Косову, Приштина, јуни 2003.

Недовић Слободанка, *Држава благостања: идеје и политика*, Центар за унапређење правних студија/Центар за слободне изборе и демократију, Београд, 2005.

Николић Горан, *Највише се тргује кроз сиве канале*, (Интернет, 29. 06. 2006.), <http://www.danas.co.yu/20060605/biznis2.html>.

Новичић Жаклина, *Косово: годину дана од једностраног проглашења независности*, у: Међународна политика, Институт за међународну политику и привреду, Београд, бр. 1133/2009.

Новичић Жаклина, *Неореализам Конета Волца – Анализа структуралне теорије међународне политике*, ИМПП, Београд, 2009.

Нојман Франц, *Политичка теорија и правни систем у модерном друштву*, Филип Вишњић, Београд, 2002.

Обрадовић Иван, *Британска политика и стање Албаније 1912-1914*, у: Токови историје, Институт за новију историју Србије, Београд, бр. 4/2006.

Одговор на књигу Ноела Малколма Косово - кратка историја, Историјски институт САНУ, Београд, 2000.

Одлука о поништавању противправних аката привремених органа самоуправе на Косову и Метохији о проглашењу једностране независности, (Интернет, 05. 10. 2009.), <http://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/index.php?id=83040>.

Operationalisierung von Security sector Reform (SSR) auf dem Westlichen Balkan – intelligente/creative Ansätze für langfristige positive Gestaltung dieser Region, Institut für Europäische Politike e.V, Berlin, 2007.

Орловић Славиша, *Чекајући правду*, (Интернет, 26. 04. 2009.), <http://www.blic.rs/temadana.php?id=89753>.

Основне поруке политичких директора Контакт групе током посете Београду и Приштини 11-13. априла 2005, у: Мусљиу, Баџац, *Расплитање Косовског чвора: поглед са обе стране*, Хелсиншки одбор за људска права у Србији, Београд, 2005.

Оцић Часлав, *Економика регионалног развоја Југославије*, Економика, Београд, 1998.

Павловић Душан, *Олако обећана брзина*, Глобус, Загреб, 1988.

Павловић Душан, *Српска национална политика од 1986. до 1991. године*, у: Социологија, Београд, бр. 3/1998.

Павловић Трифун, *Косово у српским именима*, Народна и Универзитетска библиотека Иво Андрић, Приштина, 2001.

Паналбанизам: колика је претња стабилности на Балкану, Међународна кризна група, ИЦГ за Европу, Тирана/Брисел, Извештај бр. 153/2004.

Парсонс Талкот, *Модерна друштва*, Градина, Ниш, 1992.

Петрановић Бранко, Момчило Зечевић, *Југославија 1918/1988*, Рад, Београд, 1988.

Petritsch Wolfgang, Kaser Karl, Pichler Robert, *Kosovo/Kosova – Mythen, Daten, Fakten*, Wieser Verlag, Klagenfurt-Wien-Ljubljana-Tuzla-Sarajevo, 1999.

Петрич Волфганг, Пихлер Роберт, *Дуги пут у рат - Косово и међународна заједница*, 1989. – 1999, Самиздат В92, Београд, 2002.

Петрич Волфганг, Свилановић Горан, Солиоз Кристоф, *Зашто је Србија важна*, у: приредили Волфганг Петрич, Горан Свилановић, Кристоф Солиоз, *Србија је важна – Унутрашње реформе и европске интеграције*, Самиздат Б 92, Београд, 2009.

Петровић Драган, *Нови Устав и савремена Србија – у потрази за унутрашњим и спољнополитичким консензусом*, Институт за политичке студије, Београд, 2007.

Петровић Момчило, *Питао сам Албанце шта желе а они су рекли: републику ако може*, Радио В92, Београд, 1996.

Пешић Михајло, *Постсоцијалистичка транзиција и социјална структура Србије*, у: Политичке свеске, Београд, бр. 1/1996.

Пешић Михајло, *Увод у социологију*, Институт за политичке и међународне студије – Институт за политичке студије, Београд, 1985.

Пијаде Моша, *Изабрани списи*, Институт за проучавање радничког покрета, Београд, Том I/књ. 1, 1964.

План за политичко решење иње ситуације на Косову и Метохији, (Интернет, 06. 04. 2011.), <http://www.srbija.sr.gov.yu/kosovo-metohija/index.php?id=19840>.

План за примену стандарда за Косово, (Интернет, 28. 02. 2005.), http://www.Unmikonline.org/pub/misc/ksip_ser.pdf.

Platforma për pushtimin lokal në Kosovë, në: Perspektivat e Kosovës, Kumt Consalting, Prishtina, nr. O/2006

Platforma politike – ekonomike – shoqërore e Partis “Balli Kombëtar”, Shtypur në shtypshkronjën Maluka, Tiranë, Prill 1996.

Platformë për zgjidhjen çështjes kombëtare Shqiptare, Akademia e shkencave e Shqiprisë, Tiranë, 1998.

Подунавац Милан, *Једнаке шансе и затворено друштво*, у: Време, Београд, бр. 554/2001.

Politische Erklärung Nr. 22, Generalstab der Befreiungsarmee Kosovos, Prishtina, den 31. Dezember 1998.

Понедељак 10. фебруар 2005. године: Сведок Јакуп Краснићи, у: Фонд за хуманитарно право, Београд, 2005.

Попов Чедомир, *Велика Србија: стварност и мит*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића Сремски Карловци, Ниви Сад, 2007.

Поповић Ненад, *Инвестирање је наша стратегија*, у: Магазин Бизнис, Београд, бр. 4/2006.

Порука Светог Архијерејског Сабора Српске Православне Цркве поводом разговора о статусу Косова и Метохије, (Интернет, 29. 06. 2006.), http://www.kosovo.net/news/archive/2005/November_04/1.html

Правна анализа Споразума о стабилизацији и придруживању, (Интернет, 02. 11. 2009.), <http://www.nspm.rs/politicki-zivot/pravna-analiza-sporazuma-o-stabilizaciji-i-bridruzanju.html>.

President Bush Participates in Joint Press Availability With Prime Minister Berisha of Albania Courtyard Council of Ministers Tirana, Albania, June 10, 2007. (Internet, 06. 04. 2011.), http://tirana.usembassy.gov/07pr_0610.html.

Price Monro E., *Media and Sovereignty The Global Information Revolution and its Challenge to State Power*, The MIT Press, Cambridge/Massachusetts, 2002.

Програм Српске радикалне странке, (Интернет, 31. 01. 2010.), <http://www.srpskaradikalnastranka.org.rs/pdf/misc/20091023-program.pdf>.

Programi i Partisë socjalishte e Kosovës, (Interneti, 07. 04. 2011.), http://www.ps-ks.org/index.php?option=com_content&view=article&id=138&Itemid=94.

Прокопијевић Мирослав, *Европска унија – Увод*, Службени гласник, Београд, 2005.

Пророковић Душан, *Како решити проблем Косова и Метохије*, у: *Анализе*, Нова српска политичка мисао, Београд, бр. 2-3/2007.

Пророковић Душан, *Неутрална Србија*, (Интернет, 06. 04. 2011.), http://starisajt.nspm.rs/debate_2007/2007_prorokovic2.htm.

Протосинђел Сава (Јањић), *Само за истину*, у: *Дијалог за Косово*, “Група за интердисциплинарне пројекте”, Београд, “Këshilli për ruajtjen e të drejtave dhe lirive të njeriut”, Prishtinë, Фондација “PRESS NOW”, Амстердам, 2004.

Процес решавања статуса, (Интернет, 31. 10. 2008.), <http://www.unosek.org/docref/The%20Status%20Process-0108-serbian.doc>.

Путин Владимир, *Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности*, (Интернет 26. 09. 2010.), http://archive.kremlin.ru/appears/2007/02/10/1737_type63374type63376type63377type63381type82634_118097.shtml.

Путиња Филип, Стреф-Фенар Жослин, *Теорије о етницитету*, Библиотека XX век, Београд, 1997.

Путокази за будућност Косова (II): Унутрашњи показатељи, ICG Balkans Report, Приштина/Брисел, бр. 125/2002.

Pushkolli Fehmi, Limon Rushiti, Fehmi Rexhepi, Jusuf Bajraktari, Izber Hoti, *Expulsions of Albanians and Colonisation of Kosova*, Kosova Information Centre & The Institute of History, Prishtina, 1997.

Радовановић Милован, *Етнички и демографски процеси на Косову и Метохији*, Либер λ прес, Београд, 2004.

Радоњић Предраг, *Српска страна нема никакву стратегију*, у: Глас југа, Грачаница, 2006.

Ракић Данило, *Европске интеграције и реадмисија*, у: Приређивач Владимир Гречић, *Политика виза и Западни Балкан*, Институт за међународну политику и привреду/Европски покрет у Србији/ Група 484, Београд, 2006.

Ракочевић Живојин, *Гротеска о небеском царству*, у: Данас, Београд, бр. 3022/2006.

Ракочевић Живојин, *Децентрализација на Косову по Немачком моделу*, у: Глас југа, Грачаница, бр. 25/2003.

Ракочевић Живојин, *Комунизам и јеванђеље*, у: Глас југа, Грачаница, бр. 40/2004.

Ракочевић Живојин, *Комунизам и јеванђеље*, у: Данас, Београд, бр. 2632-2633/2004.

Rama Fatmira, *Komiteti i Kosovës në bashkëpunim me organizatat e tjera politike (1925 – 1939)*, në: *Komiteti “Mbrojtja Kombëtare e Kosovës” (85-vjetori i themelimit)*, Akademia e Shkencave të Shqipërisë, Tiranë, 2004.

Raufer Xavier & Quere Stephane, *Albanian mafia – The Genesis of Balkan's Superpower of Crime*, Forum For Security And Democracy, Belgrade, 2006.

Rezultatet e zdjedhjeve të QNR-së, Komisioni Qendror i Zdjedhjeve, Prishtinë, 3.12. 2007.

Резолуција Народне скупштине о заштити суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка Републике Србије, (Интернет, 05. 10. 2009.), <http://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/index.php?id=80729>.

Резолуција Републике Србије, (Интернет, 10. 04. 2011.), http://www.b92.net/info/dokumenti/index.php?nav_id=448414&start=20.

Резолуција Савета безбедности 1244 (1999), у: *Документи о Косову и Метохији*, Либер λ Прес, Београд, 2002.

Reka Blerim, *UNMIK: as an international governance in post-war Kosova - NATO's intervention, UN administration and Kosovo Aspirations*, Logos-A, Shkup/Prishtina/Tirana, 2003.

Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, United Nations Security Council, New York, S/2008/354.

Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, United Nations Security Council, New York, S/2008/692.

Report of the Special Envoy of the Secretary-General on Kosovo's Future Status, United Nations/Security Council, New York, S/2007/168.

RESOLUTION 1244 (1999), United Nations Security Council, New York, S/RES/1244/1999.

Resolution adopted by the General Assembly, General Assembly United Nations, New York, A/RES/64/298.

Resolution adopted by the General Assembly, United Nations, New York, 8 October 2008/A/RES/63/3.

Реферат Иве Андрића, Архив Србије и Црне Горе, Фонд бр. 37, фас. бр. 28, јединица описа бр. 206.

Rexhaj Besim, *Kosova në mes: monizmi, pluralizmi, pushtimi*, Zëri, Prishtinë, 1992.

Рибич Владимир, *Подељена нација – Српски национализам и политички сукоби у Србију 1990-2000*, Српски генеалогски центар, Београд, 2005.

Report of the Special Envoy of the Secretary-General on Kosovo's future status, United Nations Security Council, New York, S/2007/168.

Robert Elsie, (Internet, 07. 04. 2011.), <http://www.elsie.de/>.

Rosenau James N., *The Study of World Politics: theoretical and methodological challenges*, Routledge Taylor & Francis, London and New York, 2006.

Ростовцев Михаил, *Историја старог света – Грчка и Рим*, Фамилет, Београд, 2004.

Rugova Ibrahim, *Pavarësia dhe demokracia: intervista dhe artikuj*, Fjala, Prishtinë, 1991.

Rugova Mujë, *Eu, po ku jemi?! në: Koha ditore*, Prishtinë, nr. 1190/2000.

Рупар Верица, *Сукоби политичких елита*, у: Културни додатак „Политике“, бр.167/1991.

Rus Veljko, *Socijalna država in družba blaginje*, Inštitut za sociologio, Ljubljana, 1990.

Sabile Keçmezi-Basha, *Shtypi ilegal Shqiptar në Kosovë (1945-1999)*, Shoqata e të Burgosurve Politike të Kosovës, Prishtinë, 2009.

Савић Миле, *Политика филозофског дискурса*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2004.

Самарџија Слободан, *Русија пре свега води рачуна о својим проблемима*, у: Политика, Београд, бр. 33780/2007.

Самарџић Слободан, *Политика*, у: *Енциклопедија политичке културе*, Савремена администрација, Београд, 1993.

Сведок Војислав Шешел, (Интернет, 09. 02. 2010.), http://www.hlcrdc.org/uploads/editor/file/Transkripti/Milosevic/transkripti%20po%20anima/HT%20VII%20Milosevic%2022/_08%20Petak,%2016.%20septembar%202005.%20%20Svedok%20Vojslav%20Seselj.pdf.

Sejdiu Fatmir, *Kosova sot dhe statusi i ardhshëm – aspekte e këndkundrime, në: Kosova sot dhe statusi i saj i ardhshëm – aspekte e këndkundrime (Diskutime në Kolokuiumin njëditor të mbajtur më 14 shkurt 2004, organizuar nga Seksioni i Shkencave Shoqërore i ASHAK)*, Akademia e shkencave dhe arteve e Kosovës – Seksioni i shkencave shoqërore, Prishtinë, 2004.

Serwer Daniel, *Part II: Final Status Options and Implications, in: Kosovo Final Status – Options and Cross-Border Requirements*, United States Institute of Peace, Washington, DC 20036, Specijal Report 91/2002.

Симеуновић Драган, *Наџија и глобализација*, Зограф, Ниш, 2009.

Симеуновић Драган, *Нововековне политичке идеје у Срба*, Институт за политичке студије/Историјски архив Београда, Београд, књ. I, 2000.

Simeunović Dragan, *Political aspects of separatist terrorism in Kosovo and Metohija*, in: *Through Terrorism to Independence*, Bina, Beograd/SKC, Niš, 1998.

Симеуновић Драган, *Нови светски поредак и национална држава (Оглед из политичке теорије)*, Ферко, Београд, 1995.

Симеуновић Драган, *О настанку и особеностима нових националних држава или imperium paternale in terra incognita*, у: Архив за правне и друштвене науке, Београд, бр. 2/1993.

Симеуновић Драган, *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989.

Симеуновић Драган, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009.

Симић Перо, *Искушења српске елите – документи о раду Српског културног клуба*, Службени гласник-Филип Вишњић, Београд, 2006.

Симић Предраг, *Пут у Рамбује – Косовска криза 1995-2000*, Неа, Београд, 2000.

Словић Срђан, *Аронова теорија међународних односа и актуелно косовско питање*, Институт за српску културу, Приштина – Лепосавић, 2009.

Смит Ентони Д., *Национални идентитет*, Библиотека XX век, Београд, 1998.

Sopjani Enver, *Përmbledhje aktesh ndërkombëtare për Kosovën 1999-2004*, Leoprint, Prishtinë, 2005.

Sopi Mark, *Libër i paqes dhe kujdesit Atëror, në: Selia e shenjtë dhe kriza në Kosovë*, Dukadjini, Pejë, 2003.

SPGS certifies election results for Assembly of Kosovo, UNMIK/PR/1714. Prishtina.

Споразум о стабилизацији и придруживању између европских заједница и њихових држава чланица и Републике Србије – Прелазни споразум о трговини и трговинским питањима између Европске заједнице и Републике Србије: Анекси и Протоколи, Влада Републике Србије, Београд, 2008.

S.-Sievers Schwandner, *Narratives of Power – Capacities of Myth in Albania*, in: editors Schwandner S.-Sievers, Bernd J. Fischer, *Albanian Identities – Myth and History*, Hurst & Company, London, 2002.

Стандарди за Косово, у: Међународна политика, ИМПП, Београд, бр. 1112/2003, стр. IX-XII.

Станојевић Станоје, *Историја српског народа*, Издавачка књижарница Напредак, Београд, 1926.

Schwandner-Sievers Stephanie, Bernd J. Fischer, *Albanian Identities – Myth and History*, Hurst & Company, London, 2002.

Станчетић Веран, *Регион као развојна перспектива у ЕУ*, Службени гласник, Београд, 2009.

Статистика спољне трговине, (Интернет, 16. 10. 2009.), <http://webrzs.stat.gov.rs/axd/index1.php?SifraVesti=368&Link=>.

Статут Српске радикалне странке, (Интернет, 31. 01. 2010.), <http://www.srpska-radikalnastranka.org.rs/pdf/misc/20091023-statut.pdf>.

Statement by the President of the Security Council, United Nations Security Council, New York, S/PRST/2008/44.

СТИЈОВИЋ Милун, *Српски глас*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци • Нови Сад, 2004.

Стојковић Бранимир, *Европски културни идентитет*, Просвета – Ниш, Завод за проучавање културног развоја – Београд, 1993.

Стојановић Драгољуб, *Правна држава*, Просвета, Ниш, 1989.

Стојановић Дубравка, *Уље на воду: Политика и друштво у модерној историји Србије*, у: Љубодраг Димић, Дубравка Стојановић, Мирослав Јовановић, *Србија 1804-2004. – три виђења или позив на дијалог*, Удружење за друштвену историју, Београд, 2005.

Стратегија регионалног развоја Републике Србије за период од 2007. до 2012. године, у: Службени гласник Републике Србије, Београд, бр. 21/2007.

Студија изводљивости, (Интернет, 5. 10. 2009.), <http://www.ssinf.sv.gov.yu/default.php?id=134&je=>.

Тадић Божидар, *Етничке заједнице и међуетнички сукоби*, ЦИД, Подгорица, 1999.

Тодић Љубомир, *О “великосрпском хегемонизму”*, Стручна књига/Политика, Београд, 1992.

Тасић Јелена, *Маурицио Масари и Каи Еиде нису рекли да је ова формула бесмислена*, у: Данас, Београд, бр. 2919-2920/2005.

Тасић Јелена, *Србији суверенитет, Косову извршина, законодавна и судска власт*, у: Данас, Београд, бр. 2917/2005.

Таџи Hashim, Jackson Mike, *Demilitarisation of УЏК*, in: Eurobalkans, Athenes, no. 34-35, Spring-Summer '99.

Терал Жан Франсоа, *Не може се бити за Унију, а против њене мисије*, у: Данас, Београд, бр. 4027/2008.

Тодоровић Драгоје, *Др Стеван Мољевић: речју, пером, делом и животом за Уједињено Српство*, Калеком, Београд, 2000.

Томановић Милутин, *Норвешка и Европска економска заједница*, у: Међународна политика, Београд, бр. 956/1990.

Томић Никола, *Унмик се више неће смањивати*, у: Данас, Београд, бр. 4359-4360/2009, стр. 2.

“Тројка”: *14 тачака за дискусију*, (Интернет, 05. 03. 2011.), <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=518070>.

Туцовић Димитрије, *Србија и Арбанија – Један прилог критици завојевачке политике српске буржоазије*, Нова штампарија Саве Раденковића и брата, Београд, 1914.

Ћосић Добрица, *Српско питање – демократско питање*, у: Алекса Ћилас, *Српско питање*, Политика/Стручна књига, Београд, 1992.

Ћосић Добрица, *Косово*, Новости, Београд, 2004.

Ћосић Добрица, *Прекасно*, у: Вечерње новости, Београд, 18. април 2008.

Ћосић Добрица, *Српско питање у XX веку: лична историја једног доба*, Службени гласник, Београд, 2009.

Упоредни приказ случајева Хонг Конга, Оландских острва и предлога Србије за решење статуса КиМ, (Интернет, 06. 04. 2011.), www.srbija.gov.rs/extfile/sr/.../draft_uporedni_prikaz_2007_201107_cyr.doc.

Урошевић Атанасије, *О Косову – Антропогеографске студије и други списи*, Приредили Јордан Ристић, Милорад Филић, Народна и универзитетска библиотека Иво Андрић – Приштина, Институт за српску културу – Приштина, Књижара „Свети Сава“ – Гњилане, 2001.

Устав Републике Србије, (Интернет, 10. 04. 2009.), http://www.srbija.sr.gov.yu/cinjnice_o_srbiji/ustav_odredbe.php?id=101.

Филиповић Мирослав, *Велике и мале игре*, у: Хелсиншка повеља – гласило Хелсиншког одбора за људска права у Србији, Београд, бр. 85-86/2005.

Frashëri Kristo, *Lidhja Shqiptare e Prizrenit (1878-1881.)*, Akademia e Shkencave të Shqipërisë – Instituti i historisë, Tiranë, I/1989.

Фукујама Френсис, *Грађење државе – Управљање и светски поредак у двадесетпрвом веку*, Филип Вишњић, Београд, 2007.

Хабермас Јирген, *Национално уједињење и народни суверенитет*, у: Трећи програм, Београд, бр. 117-118/2003.

Хабермас Јирген, *Постнационална констелација: политички есеји*, Откровење, Београд, 2002.

Haradinaj Ramush, *Askush nuk mund të vendos në kundërshtim me vullnetin e popullit të Kosovës*, në: Fahri Musliu, Dragan Banjac, *Shthurja e nujës së Kosovës: shikimi nga dy anë*, Këshilli i Helsinkit për të Drejtat e Njeriut në Serbi, IGP Zagorac, Beograd, 2005.

Херодотова историја, Матица српска, Нови Сад, 1959.

Хинсли Френсис Хари, *Суверенитет*, Филип Вишњић, Београд, 2001.

Historik i 'Lëvizjes VETËVENDOSJE!', (Interneti, 20. 03. 2011.), http://www.vetevendosje.org/repository/docs/Historik_i_LevizjesVETEVENDOSJE!.pdf.

Хобсбаум Ерик Ј., *Нације и национализам од 1780*, Филип Вишњић, Београд, 1996.

Horvat Branko, *Kosovsko pitanje*, Globus, Zagreb, 1989.

Hoxha Enver, *The Titoites – Historical Notes*, The Institute of Marxist-Leninist Studies at the Central Committee of the Party of Labour of Albania, Tirana, 1982.

Цвијић Јован, *Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије: с проматрањима у јужној Бугарској, Тракији, суседним деловима Мале Азије, Тесалији, Епиру и северној Арбанији*, Државна штампарија Краљевине Србије, Београд, књ. 3/1906-1911.

Цирн Михаел, *Управљање са оне стране националне државе*, Филип Вишњић, Београд, 2003.

Црнобрња Михаило, *Економски аспекти Споразума о стабилизацији и придруживању*, у: Изазови европских интеграција, Службени гласник, Београд, бр. 1/2008.

Чавошки Коста, *Тито – Технологија власти*, Досије, Београд, 1991.

Чаловски Дејан, *Интервју са Путером Фејтом*, (Интернет, 14. 05. 2009.), http://www.bbc.co.uk/serbian/news/2009/05/090513_feith_intview.shtml.

Ћићак–Chand Ružica, Kumpes Josip, *Etničnost, nacija, identitet*, Institut za migracije i narodnosti, Naklada Jesenski/Turk, Zagreb, 1998.

Qosja Rexhep, *Fjalor demokratik*, Enti i teksteve dhe i mjeteve mësimore i Kosovës, Prishtinë, 1997.

Qosja Rexhep, *Populli i ndaluar*, Mega–medium, Prishtinë, 1990.

Qosja Rexhep, *Çshtja shqiptare: historia dhe politika*, Instituti albanologjik, Prishtinë, 1994

Чубриловић Васа, *Мањински проблем у новој Југославији*, Президијум Народне скупштине Народне Републике Србије (АС-Г 16-Ф1), Београд.

Чекеревац Мирјана, *Николић одбио Шешељев налог из Хага*, у: Политика, Београд, бр. 34064/2008.

Човић Небојша, *На тешком путу*, Чигоја штампа, Београд, 2004.

General Assembly – Sixty third session, United Nations, New York, 8 October 2008/A/63/PV.22.

Џуда Тим, *Срби – Историја, мит и разарање Југославије*, Дан Граф, Београд, 2003.

Shala Blerim, *Vitet e Kosovës 1998/1999*, Gama, Prishtinë, 2001.

Шешел Војислав, *Идеологија српског национализма – Научно и публицистичко дело проф. др Лазара М. Костића*, Велика Србија а.д, Београд/Земун, 2002.

Шмит Карл, *Појам политичкога*, у: Трећи програм Радио-Београда, Београд, бр. 102/II- 1995.

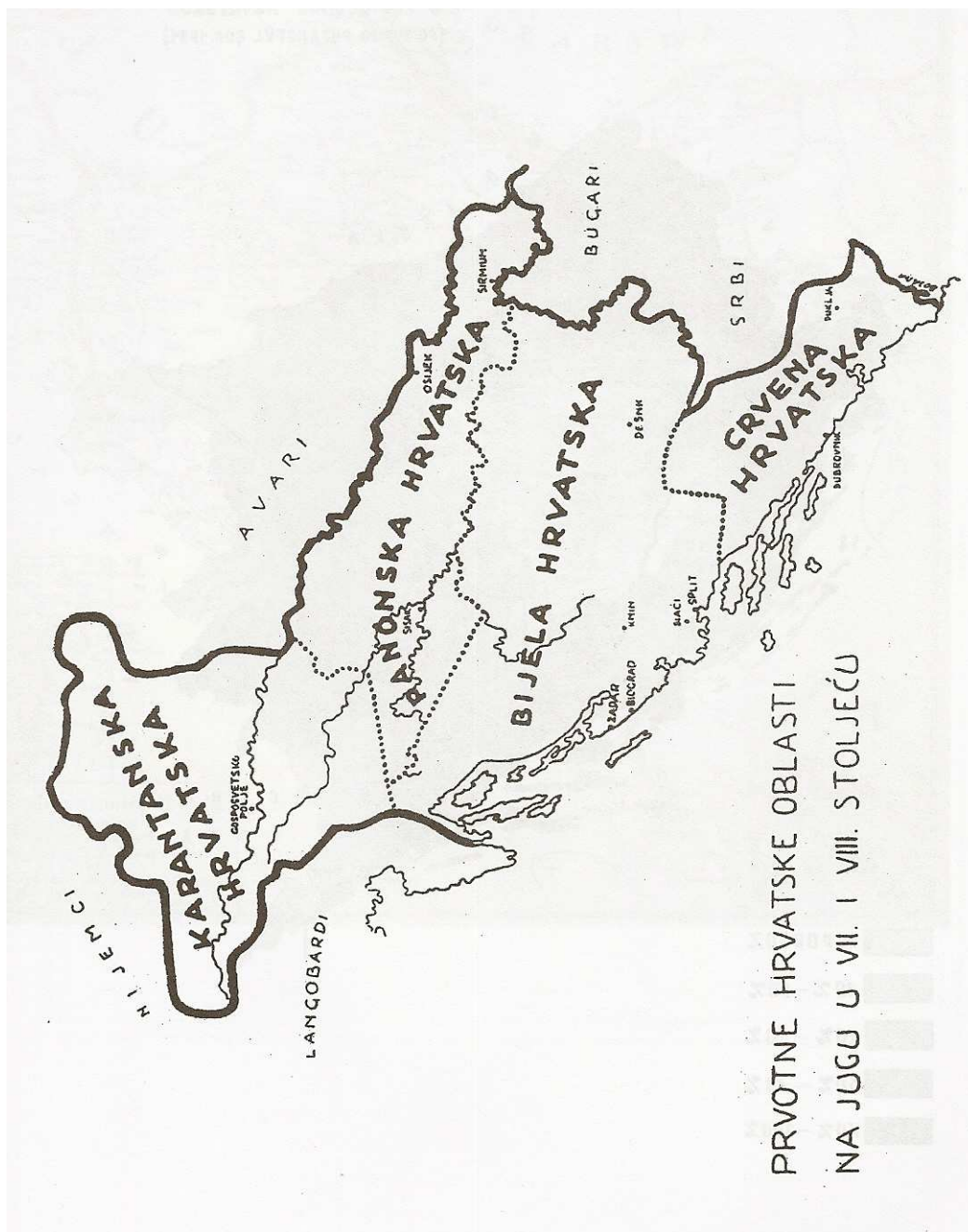
Шта пише у протоколу, у: Данас, Београд, бр. 4370/2009.

A P P E N D I X

- I. Картографске пројекције великодржавља на Балканском полуострву**
- II. Списак држава које су признале једнострано проглашену независност АП Косова и Метохије до 2011.**

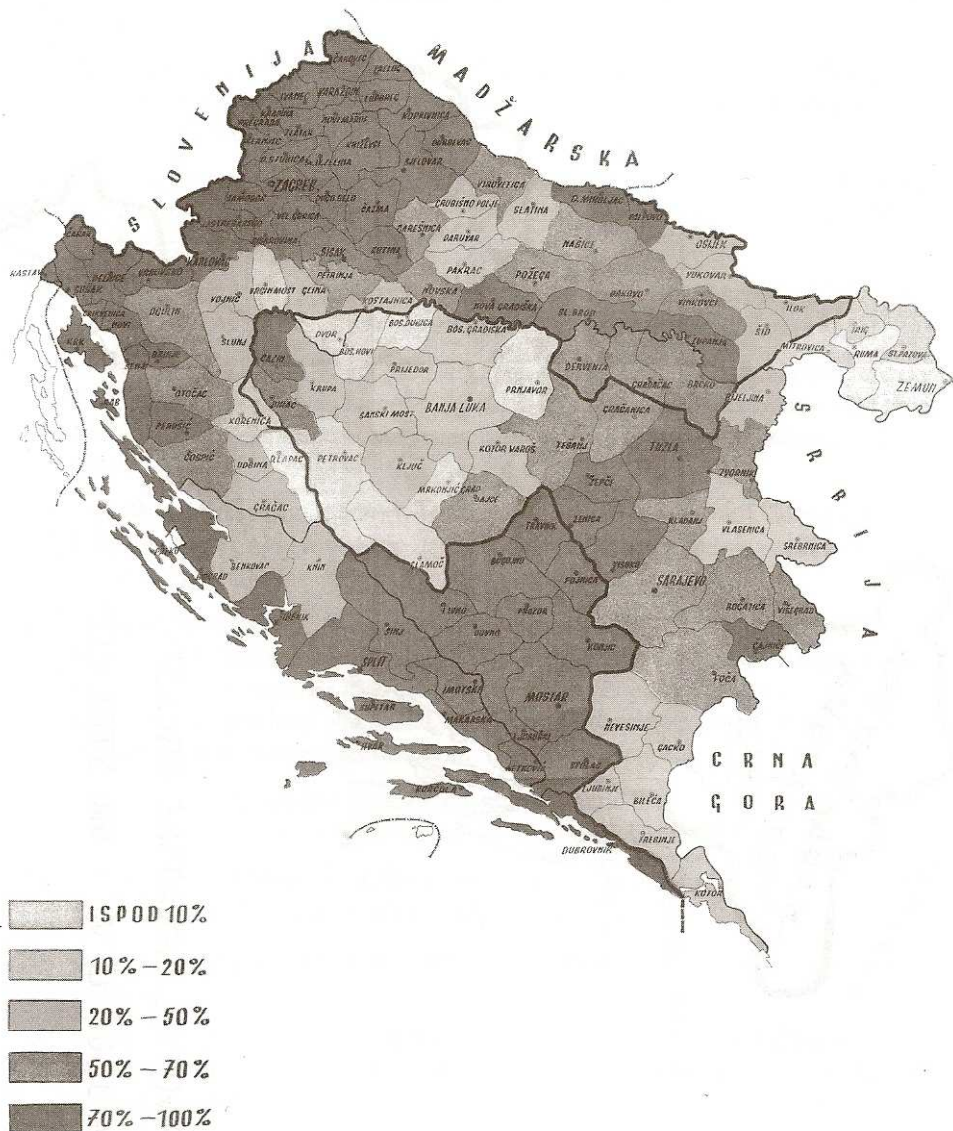
Додатак I.

**Картографске пројекције великодржавља на Балканском
полуострву**

Извор: Велика Србија: истине, заблуде, злоупотребе, МАПА 1.

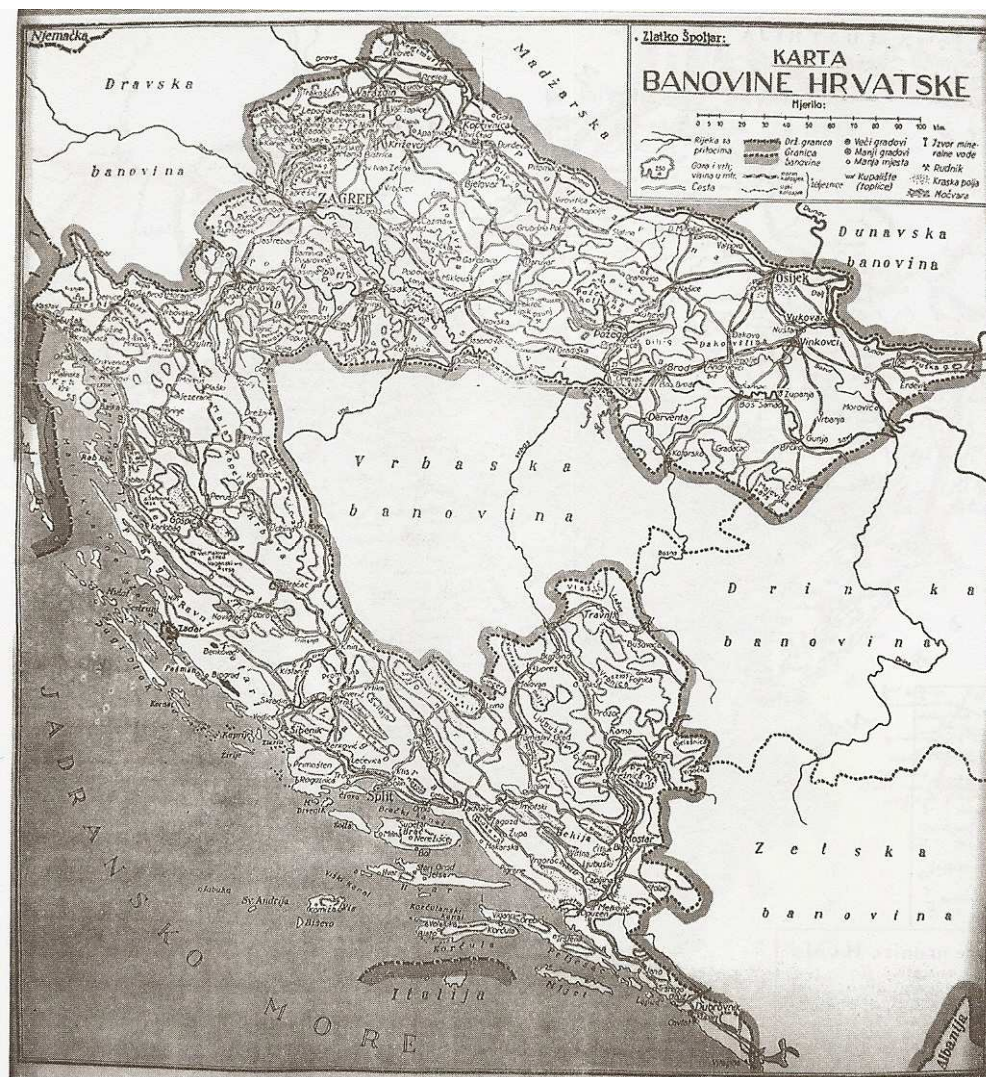
**HRVATI
U POVIJESNOJ HRVATSKOJ
(PO POPISU PUČANSTVA GOD. 1931.)**

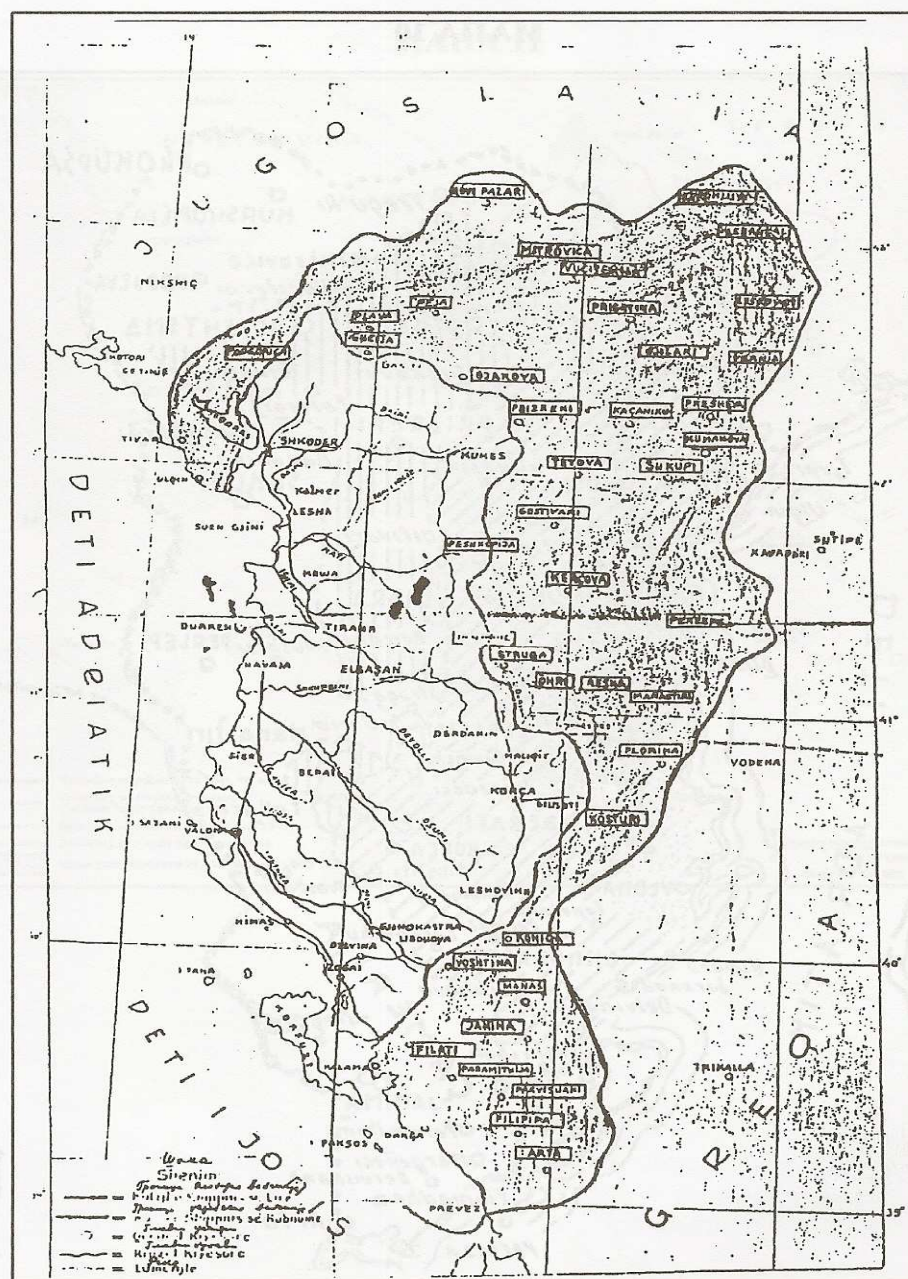
Извор: Велика Србија: истине, заблуде, злоупотребе, МАПА 3.

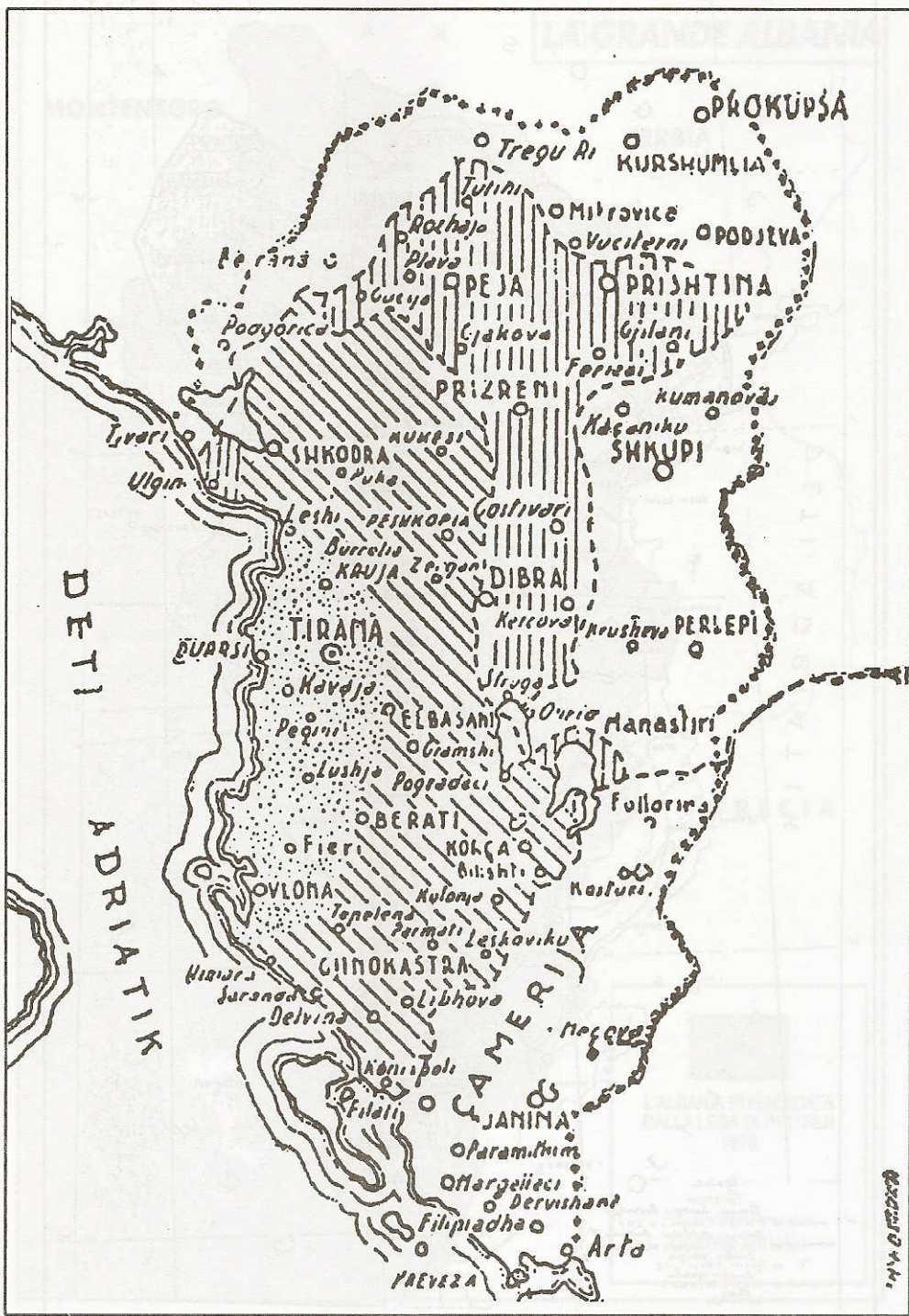
Извор: Велика Србија: истине, заблуде, злоупотребе, МАПА 4.

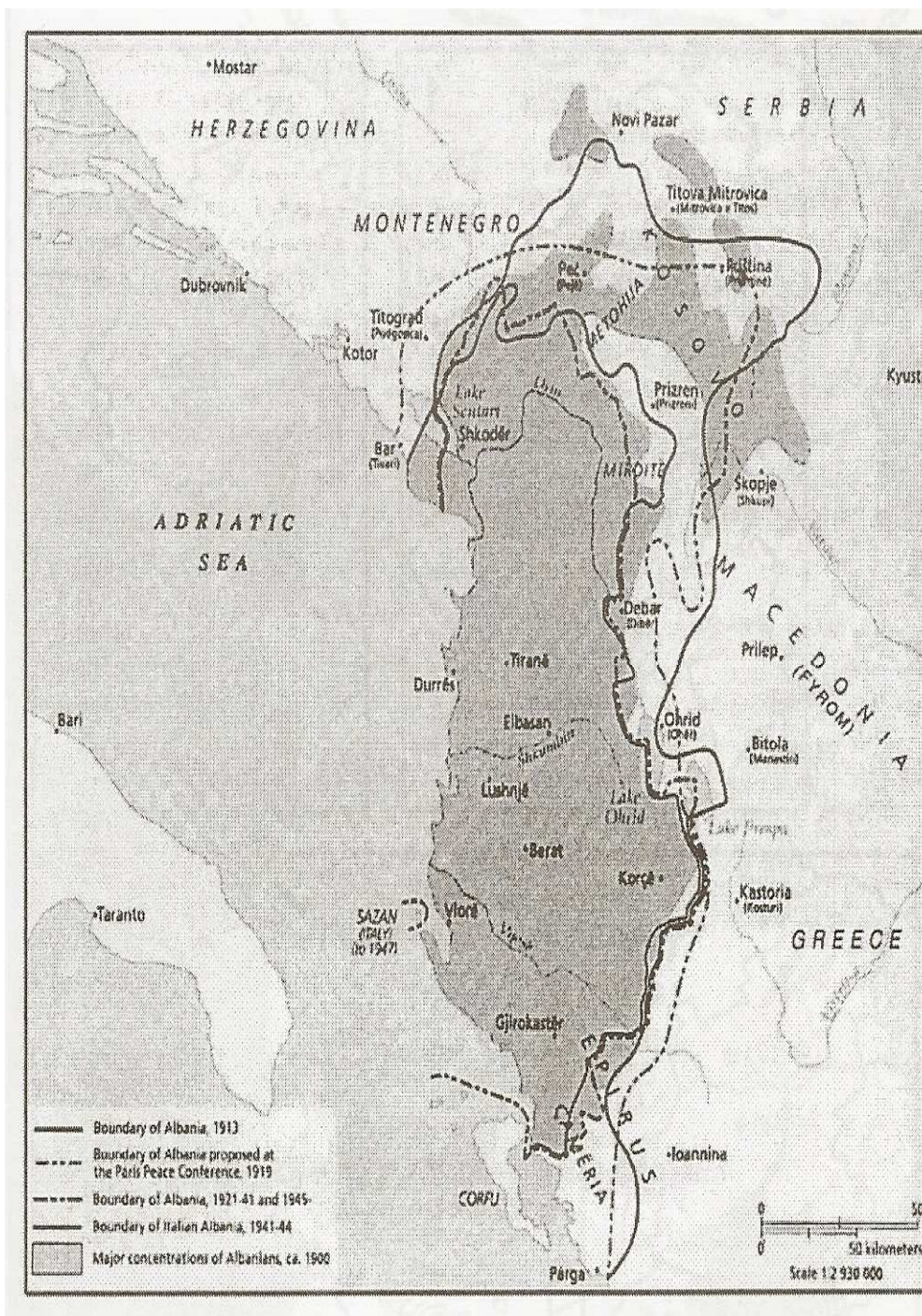
Извор: Велика Србија: истине, заблуде, злоупотребе, МАПА 5.

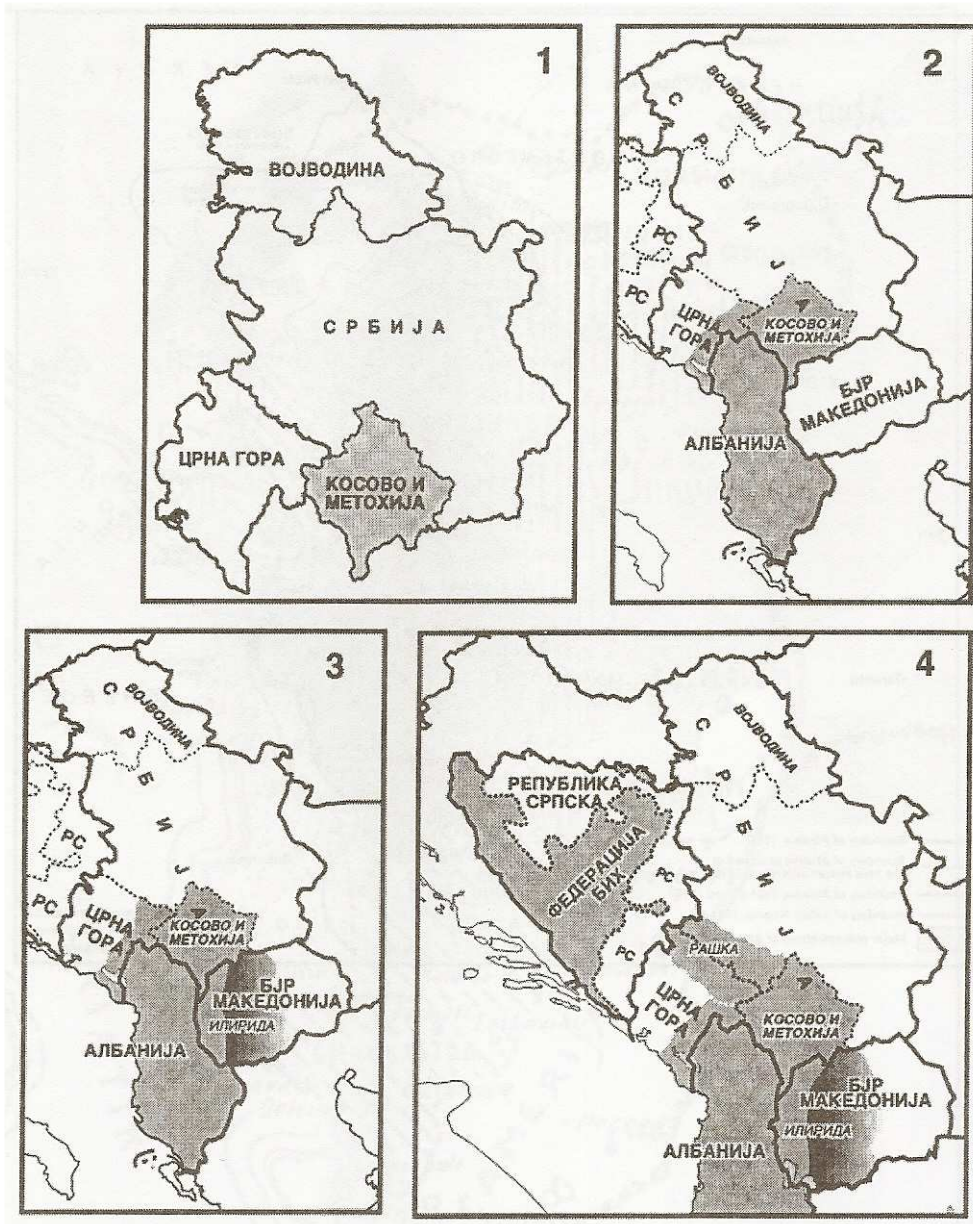
Извор: Велика Србија: истине, заблуде, злоупотребе, МАПА 9.

Извор: Велика Србија: истине, заблуде, злоупотребе, МАПА 10.

Извор: Велика Србија: истине, заблуде, злоупотребе, МАПА 11.

Извор: Велика Србија: истине, заблуде, злоупотребе, МАПА 12.

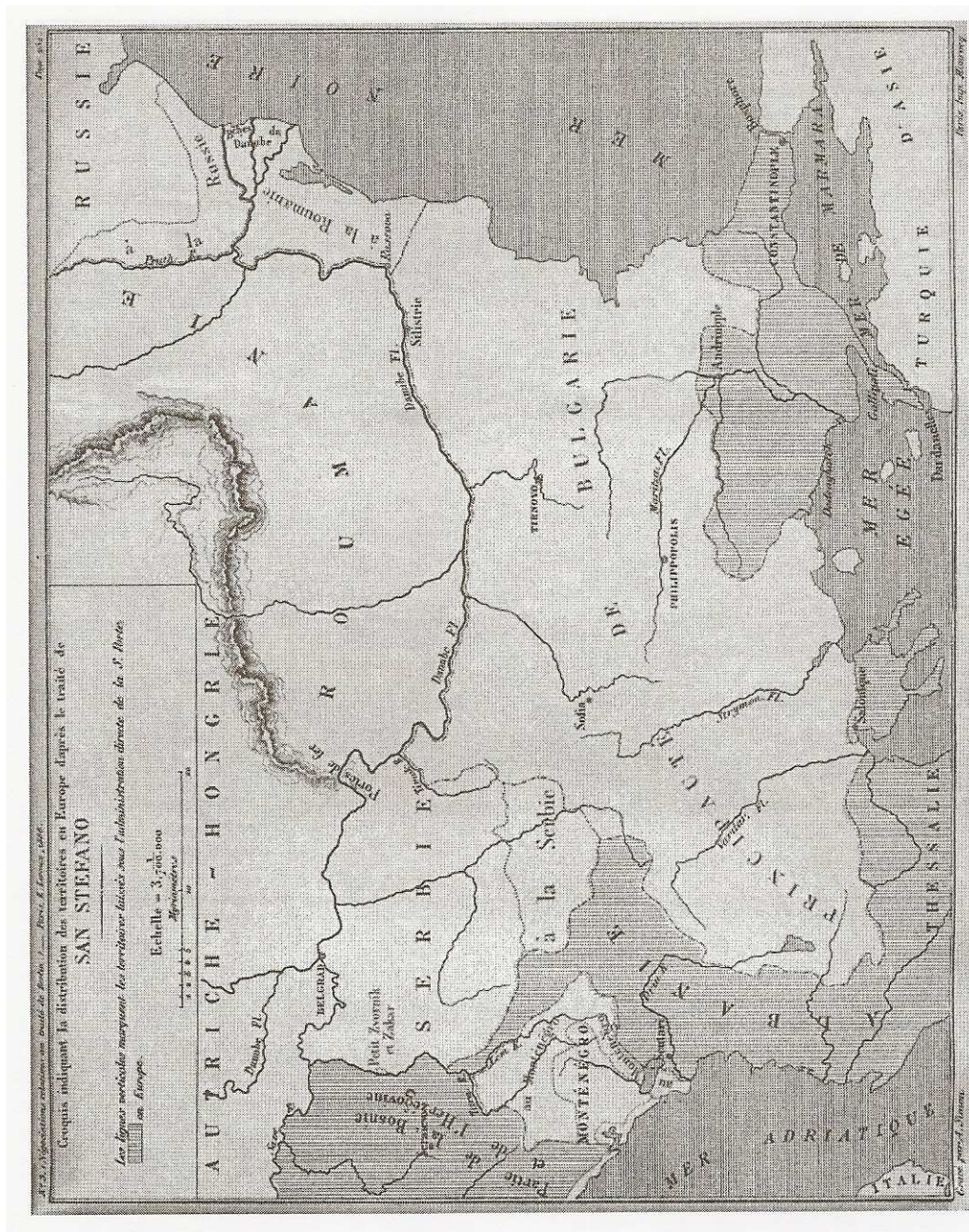
Извор: Велика Србија: истине, заблуде, злоупотребе, МАПА 13.

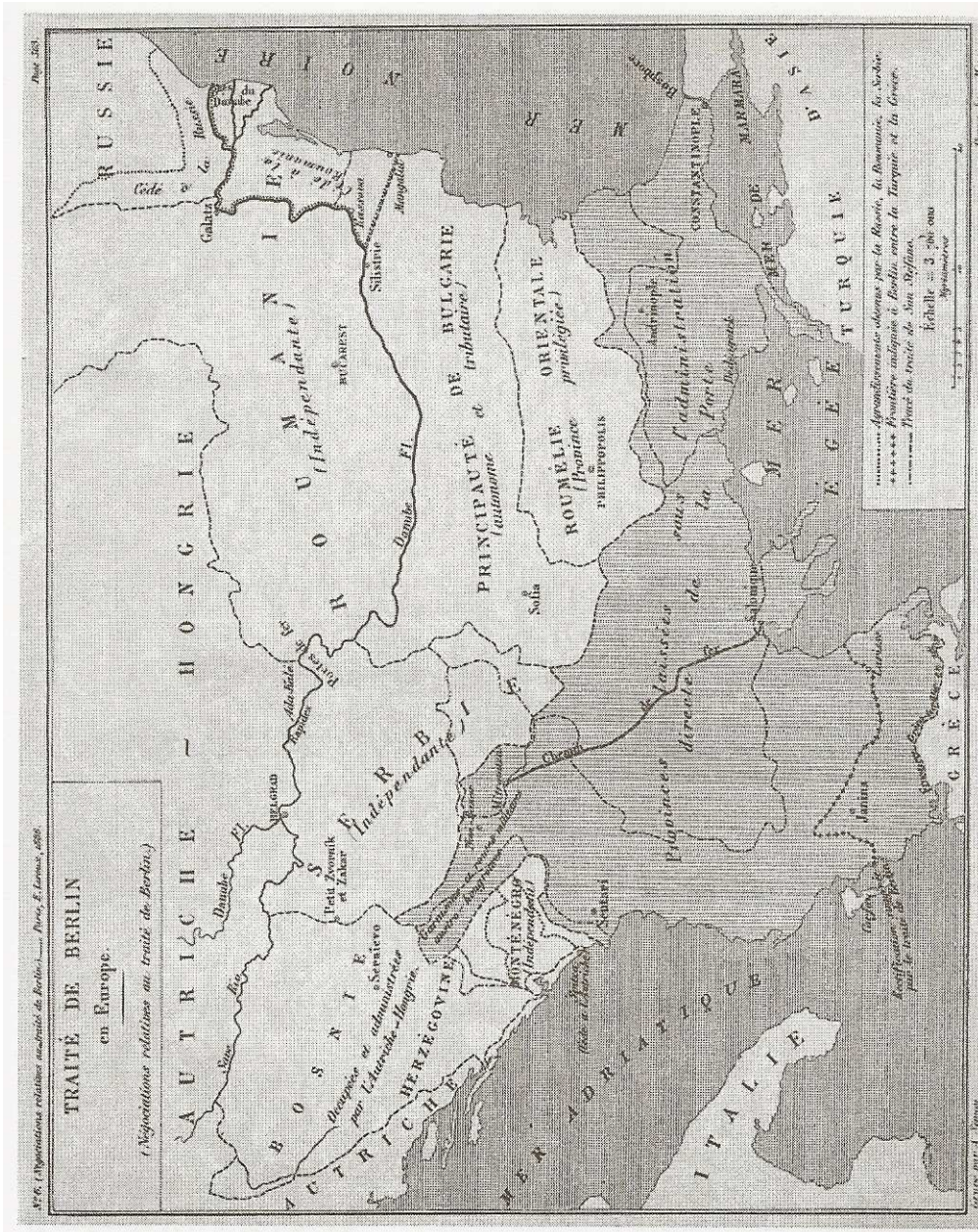
Извор: Велика Србија: истине, заблуде, злоупотребе, МАПА 14.

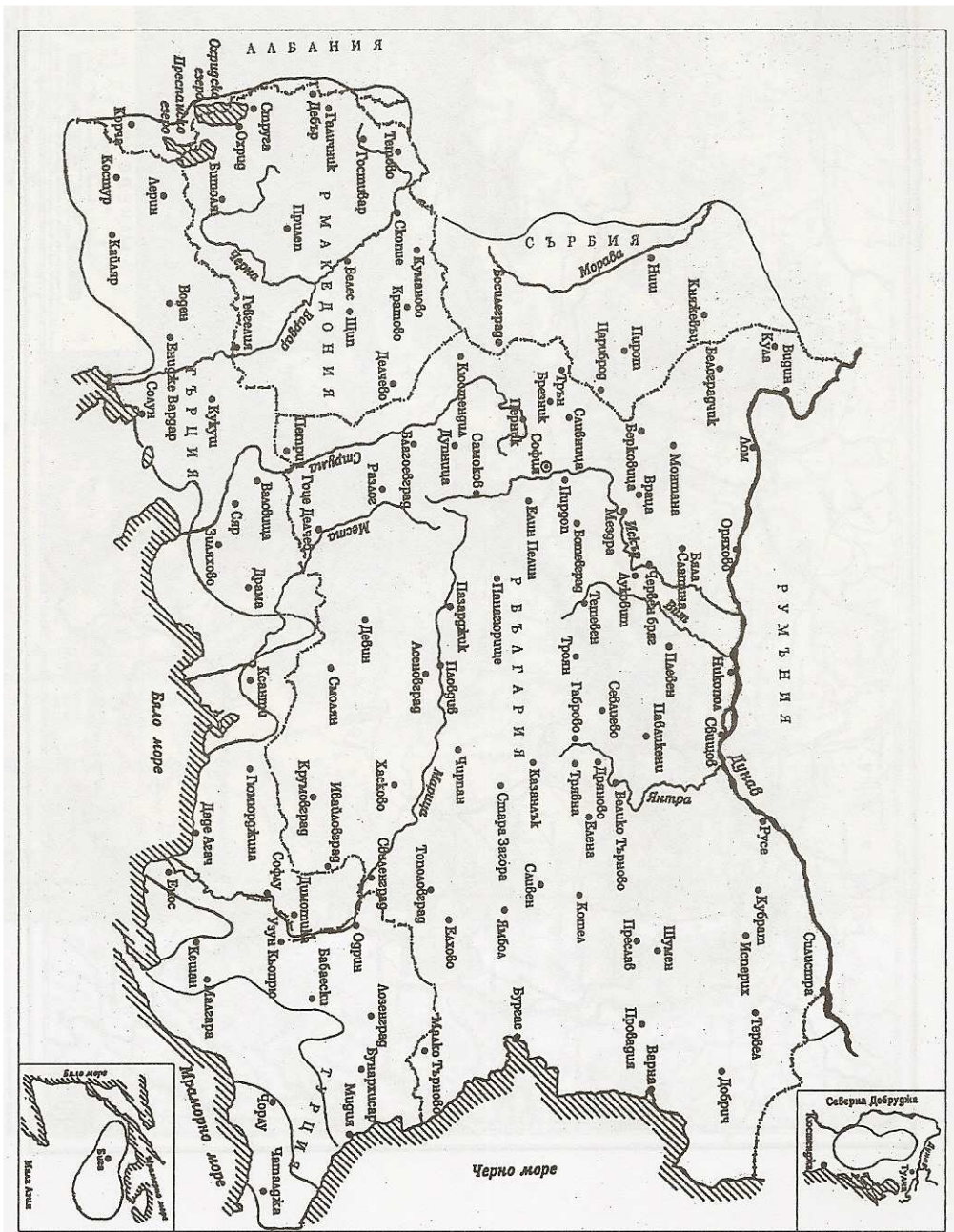
Извор: Велика Србија: истине, заблуде, злоупотребе, МАПА 15.

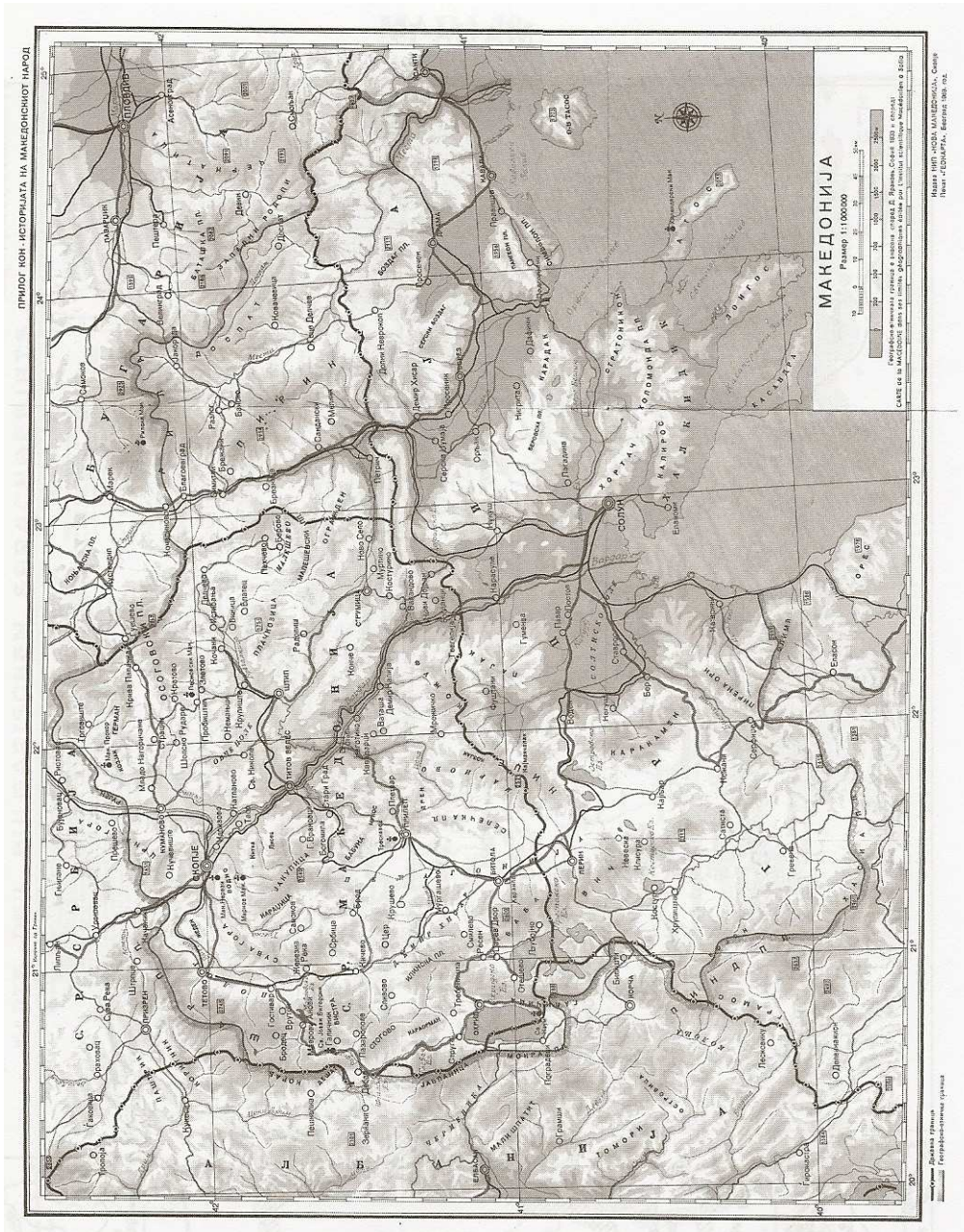
Извор: Велика Србија: истине, заблуде, злоупотребе, МАПА 16.

Извор: Велика Србија: истине, заблуде, злоупотребе, МАПА 17.

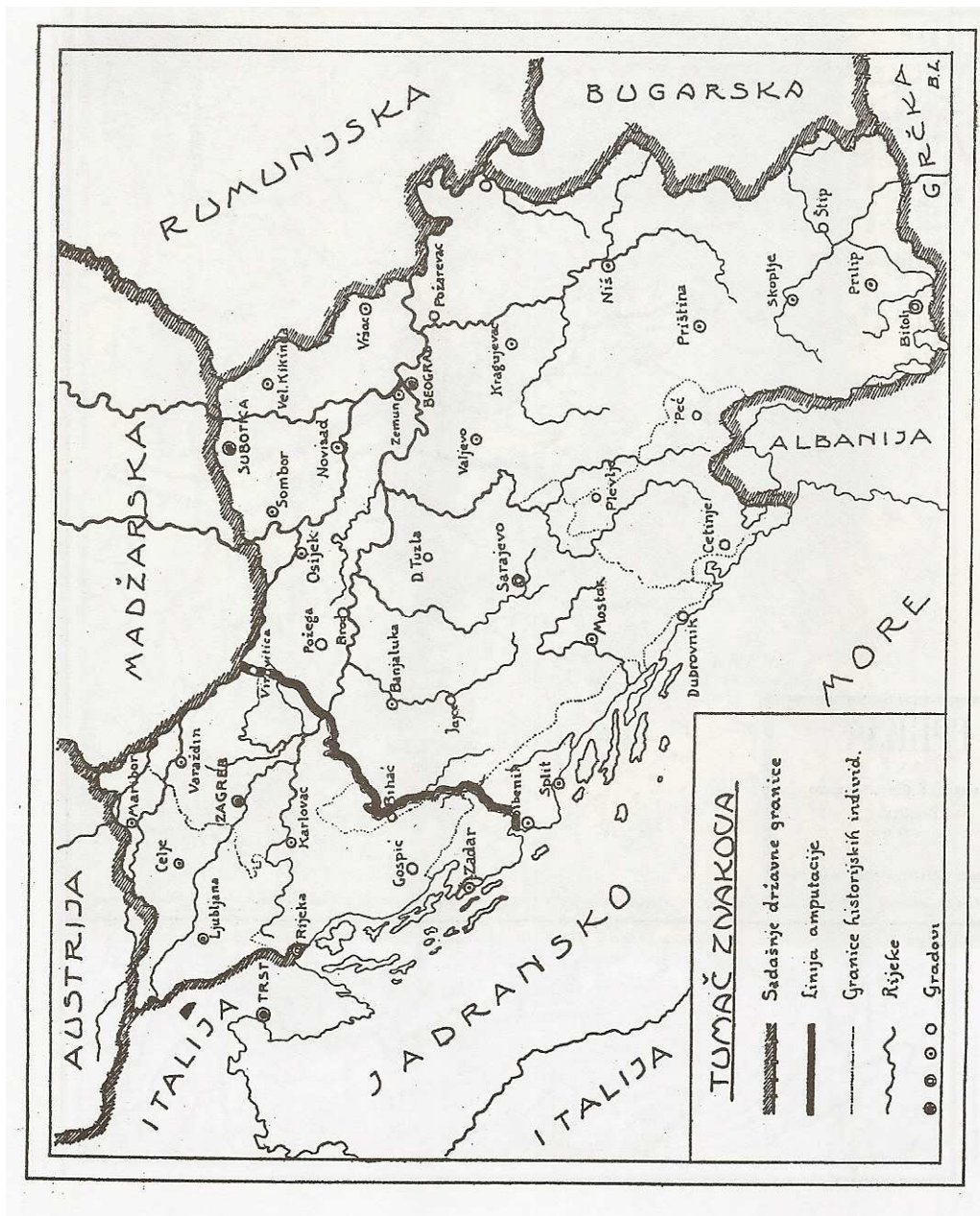
Извор: Велика Србија: истине, заблуде, злоупотребе, МАПА 19.

Извор: Велика Србија: истине, заблуде, злоупотребе, МАПА 21.

Извор: Велика Србија: истине, заблуде, злоупотребе, МАПА 22.

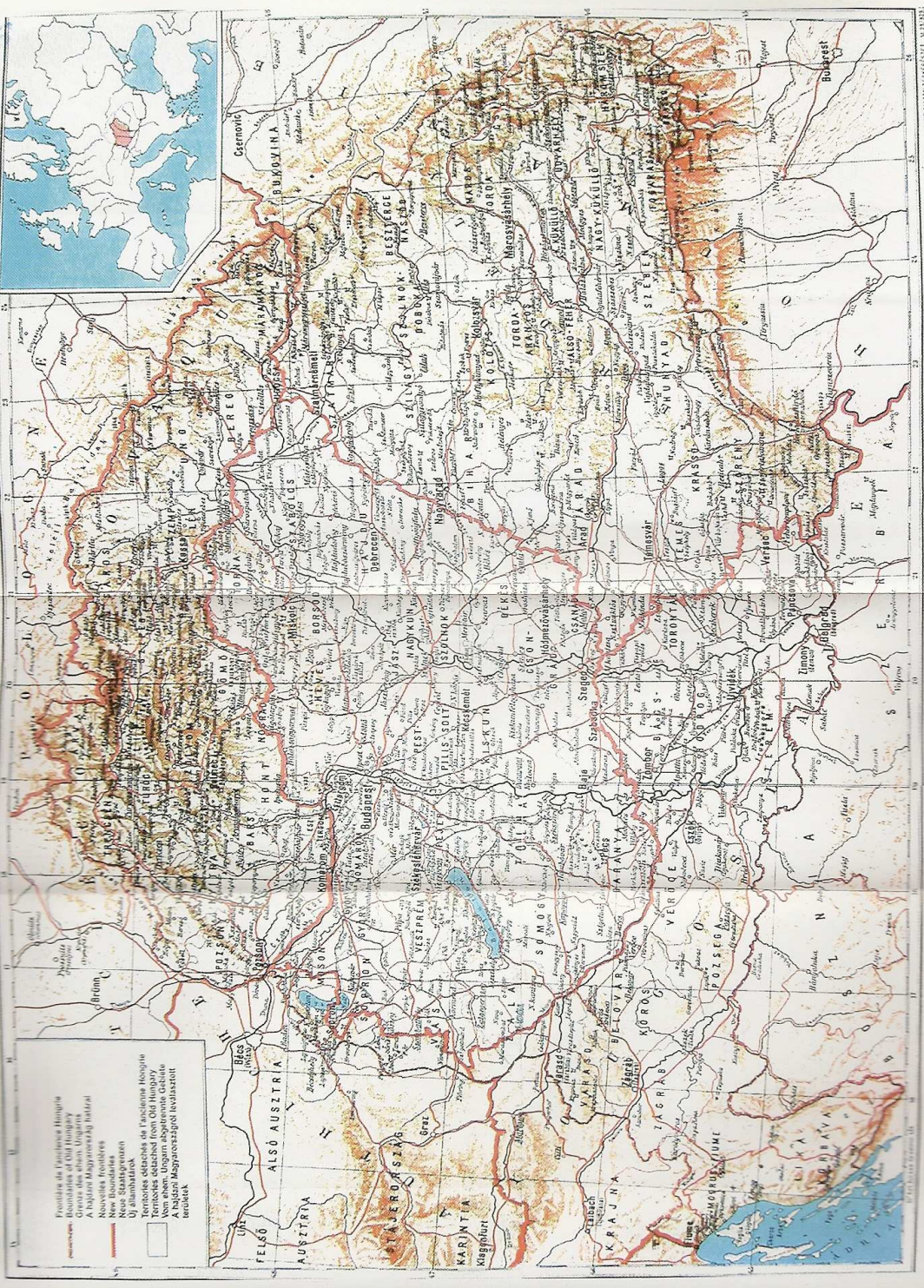

Извор: Велика Србија: истине, заблуде, злоупотребе, МАПА 23.

Извор: Велика Србија: истине, заблуде, злоупотребе, МАПА 6.

Carte de la Hongrie d'avant et d'après le Traité de Paix de Trianon. + Hungary before and after the Treaty of Trianon. + Ungarn vor und nach dem Friedensvertrag von Trianon.

Frontière de l'ancienne Hongrie
 Boundaries of Old Hungary
 Gränze des alten Ungarn (1918)

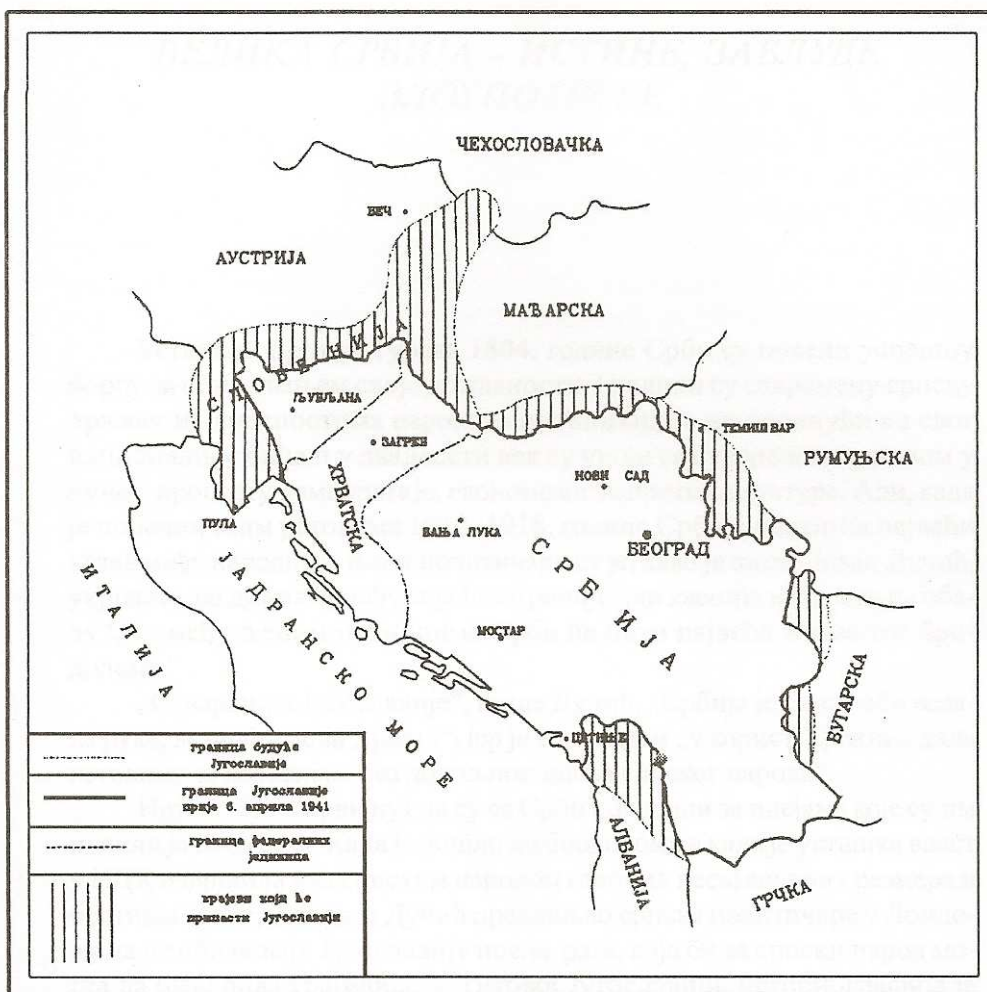
Nouvelle frontière
 New Boundaries
 Neue Staatsgrenzen

Territoires détachés de l'ancienne Hongrie
 Territories detached from Old Hungary
 Vom alten Ungarn abgesonderte Gebiete
 A hajdan Magyarországtól leválasztott területek

Terület de la Hongrie actuelle Area of Old Hungary Flächinhalt: Grossungarn Nagy-Magyarország lakossága	12.500.000 92.916 □ km. 20.866.487.	Population de la Hongrie actuelle Population of Old Hungary Einwohnerrzahl: Grossungarns Csontja-Magyarország lakossága
Terület de la Hongrie actuelle Area of Old Hungary Flächinhalt: Grossungarn Nagy-Magyarország lakossága	25 km. 1:2.500.000 92.916 □ km.	Population de la Hongrie actuelle Population of Old Hungary Einwohnerrzahl: Grossungarns Csontja-Magyarország lakossága

Magyarország a trianoni békeszerződés előtt és után

Извор: Велика Србија: истине, заблуде, злоупотребе, МАПА 20.

Извор: Велика Србија: истине, заблуде, злоупотребе, МАПА 24.

Додатак II.

Списак држава које су признале једнострано проглашену независност АП Косова и Метохије до 18. новембра 2010. године

Број	Име државе	Датум признања
1.	Уједињено краљевство	18. фебруар 2008.
2.	Француска	18. фебруар 2008.
3.	Сједињене Америчке Државе	18. фебруар 2008.
4.	Турска	18. фебруар 2008.
5.	Албанија	18. фебруар 2008.
6.	Афганистан	18. фебруар 2008.
7.	Коста Рика	18. фебруар 2008.
8.	Аустралија	19. фебруар 2008.
9.	Сенегал	19. фебруар 2008.
10.	Литванија	20. фебруар 2008.
11.	СР Немачка	20. фебруар 2008.
12.	Естонија	21. фебруар 2008.
13.	Италија	21. фебруар 2008.
14.	Данска	21. фебруар 2008.
15.	Луксембург	21. фебруар 2008.
16.	Перу	22. фебруар 2008.
17.	Белгија	24. фебруар 2008.
18.	Пољска	26. фебруар 2008.
19.	Швајцарска	27. фебруар 2008.
20.	Аустралија	28. фебруар 2008.
21.	Ирска	29. фебруар 2008.
22.	Шведска	04. март 2008.
23.	Холандија	04. март 2008.
24.	Исланд	05. март 2008.
25.	Словенија	05. март 2008.
26.	Финска	07. март 2008.
27.	Јапан	18. март 2008.
28.	Канада	18. март 2008.
29.	Монако	19. март 2008.
30.	Мађарска	19. март 2008.
31.	Хрватска	19. март 2008.
32.	Бугарска	20. март 2008.
33.	Лихтенштајн	25. март 2008.
34.	Јужна Кореја	28. март 2008.
35.	Норвешка	28. март 2008.
36.	Република Маршалских Острва	17. април 2008.
37.	Република Науру	23. април 2008.
38.	Буркина Фасо	24. април 2008.
39.	Литванија	06. мај 2008.

40. Сан Марино	11. мај 2008.
41. Република Чешка	21. мај 2008.
42. Либерија	30. мај 2008.
43. Сиера Леоне	13. јул 2008.
44. Колумбија	06. август 2008.
45. Белизе	07. август 2008.
46. Малта	21. август 2008.
47. Самоа	15. септембар 2008.
48. Португалија	07. октобар 2008.
49. Црна Гора	09. октобар 2008.
50. Македонија	09. октобар 2008.
51. Уједињени Арапски Емирати	14. октобар 2008.
52. Малезија	31. октобар 2008.
53. Микронезија	05. децембар 2008.
54. Панама	16. јануар 2009.
55. Република Малдиви	19. фебруар 2009.
56. Република Палау	09. март 2009.
57. Република Гамбија	07. април 2009.
58. Краљевина Саудијска Арабија	20. април 2009.
59. Унија Комора	19. мај 2009.
60. Краљевство Бахреин	19. мај 2009.
61. Хашемитско Краљевство Јордана	08. јул 2009.
62. Доминиканска Република	11. јул 2009.
63. Нови Зеланд	09. новембар 2009.
64. Република Малави	16. децембар 2009.
65. Република Мауританија	13. јануар 2010.
66. Краљевина Свазиленд	12. април 2010.
67. Република Вануату	28. април 2010.
68. Република Цибути	11. мај 2010.
69. Република Сомалија	19. мај 2010.
70. Република Хондурас	03. септембар 2010.
71. Република Кирибати	21. октобар 2010.
72. Тувалу	18. новембар 2010.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а _____
број уписа 787

Изјављујем
да је докторска дисертација под насловом:

Национална држава у политичким идејама о “Великој Србији” и “Великој Албанији”

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

У Београду, 23. април

2013. године

Потпис докторанда

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора: др Ненад А. Васић

Број уписа: 787

Студијски програм: Докторске студије

Наслов рада: Национална држава у политичким идејама о “Великој Србији” и “Великој Албанији”

Ментор: проф. др Драган Симеуновић

Потписани: др Ненад А. Васић

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

У Београду, 23. април 2013. године

Потпис докторанда

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство

2. Ауторство - некомерцијално

3. Ауторство – некомерцијално – без прераде

4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима

5. Ауторство – без прераде

6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

У Београду, 23. април 2013. године

Потпис докторанда

Б И О Г Р А Ф И Ј А

др сц. НЕНАД А. ВАСИЋ

Салвадора Аљендеа 26/18, 11000 Београд, Република Србија

Тел.: + 381 (11) 2775-659

Моб.: 064/1177664

e-mail: savnen@yahoo.com

Рођен: 30. августа 1970. године у Гњилану, Република Србија.

Образовање и референце: *Основну и средњу економску школу завршио у Косовској Каменици. Дипломирани је политиколог. Једно време (1994/95.) изводио вежбе са студентима на Факултету политичких наука Универзитета у Београду на предмету Основи политичких наука. До средине 2002. године сарађивао је на поменутом предмету.*

Стручно усавршавање:

Магистрирао је на Факултету политичких наука, 2. јула 2007. године, на тему: *“Политички плурализам на Косову и Метохији од 1989. године до почетка преговора у Рамбујеу”*.

Докторирао је на Факултету за културу и медије Мегатренд универзитета 31. марта 2010. године, на тему: *“Културна дипломатија у Србији почетком XXI века”*.

- Специјалистички курсеви

Завршио је *“Основни курс о берзи”* на Београдској берзи после чега му је додељен Цертификат од директора Београдске берзе а. д. Београд – Гордане Достанић, 18. октобра 2006. године.

Завршио је *“Курс о дипломатском протоколу”* којег је одржала др Нуриа Переира Мартинез са Instituto Europeo Campus Stellae из Мадрида, 15. септембра 2011. године.

- Стручни семинари

Похађао је стручни семинар Друштва лобиста Србије у организацији Привредне коморе Србије *“Лобирање као начин заштите интереса компанија”*, 29. јуна 2009. године.

Похађао је 24. новембра 2009. године, стручни семинар Привредне коморе Србије: *“Како пословати са Сједињеним Америчким Државама”*.

Похађао је 13. марта 2010. године, стручни семинар НВО Културно-едукативног центра: *“Улога односа са јавношћу и пословног комуницирања у функцији унапређења рада и пословања организације”*.

Јавни ангажман и сарадња: У својству нестраничке личности, остваривао је стручну сарадњу са кабинетом премијера Владе Републике Србије др Зорана Ђинђића од краја јануара 2003. до трагичног политичког атентата на њега 12. марта исте године. Био је у аналитичком тиму београдског Медија центра од пролећа 2003. до лета 2004. године на чијем веб сајту су објављиване његове анализе. Такође, од новембра 2003. године до марта 2010. године био је независни консултант директора и борда менаџера „Косовско Метохијске банке“ а.д. Звечан. Априла 2004. године је основао независну стручну групу Think tank - Група за Косово, чији је координатор пројекта био до почетка марта 2008. године. Написао је и објавио 14 оригиналних, месечних –(интердисциплинарних) економских анализа и прогноза у *Гласу југа* који је излазио у Грачаници. Од маја 2006. године до краја пролећа 2007. године налазио се у саветничком борду др Ненада Поповића – председника АБС Холдингса и шефа *Економског тима за Косово и Метохију и Југ Србије*. Био је вршилац дужности директора Института за српску културу у Лепосавићу од 5. марта 2008. године до 18. децембра 2008. године. До сада је објавио три ауторске монографије и једну коауторску монографију. Такође, аутор је 29 научна рада у стручним категорисаним часописима. Написао је више експертских анализа, елабората и научних студија за Министарство спољних послова у Влади Републике Србије, домаће и иностране наручиоце. Дао је многобројне стручне и научне интервјуе и изјаве за реномиране домаће и иностране медије.

Посао: *Истраживач сарадник* у Институту за српску културу – Лепосавић, (август 2002.